POLIROM *confesiuni*

Edmund de WAAL

Iepurele cu ochi de chihlimbar

O misterioasă moştenire de familie

„Aveţi în mîini o capodoperă."
Frances Wilson, *Sunday Times*

Table of Contents

Edmund de WAAL

Iepurele cu ochi de chihlimbar

O misterioasă moştenire de familie

Traducere de Ioana Aneci

POLIROM
2014

Edmund de Waal, *The Hare with Amber Eyes. A Hidden Inheritance*

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728
ISBN ePub: 978-973-46-4389-9
ISBN PDF: 978-973-46-4390-5
ISBN print: 978-973-46-4195-6
Coperta: Carmen Parii
Pe copertă: iepure din fildeş cu ochi încrustaţi din corn de bivol de culoarea chihlimbarului, semnat Masatoshi, Osaka, cca 1880, colecţia autorului

EDMUND DE WAAL este profesor de ceramică la University of Westminster. Lucrările lui sînt expuse în muzee din întreaga lume, inclusiv Victoria and Albert Museum din Londra şi Tate Britain. Locuieşte la Londra împreună cu familia.

Pentru Ben, Matthew şi Anna
şi pentru tatăl meu

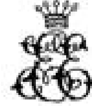
Chiar cînd nu mai ţii la unele lucruri, faptul de a fi ţinut cîndva la ele continuă să aibă o anumită importanţă, pentru că erai mînat de motive care le scăpau celorlalţi. Simţim că amintirea acelor sentimente nu este decît în noi; trebuie să ne retragem în noi pentru a o privi. Nu-ţi bate joc prea mult de acest jargon idealist, căci vreau să spun prin asta că am iubit mult viaţa şi că am iubit mult artele. Acum sînt cam prea obosit pentru a mai trăi cu ceilalţi, iar aceste vechi sentimente, ce-mi aparţin atît de mult mie însumi, mi se par, şi asta-i o manie a tuturor colecţionarilor, foarte preţioase. Îmi deschid mie însumi inima ca pe un fel de vitrină, privesc una cîte una atîtea iubiri pe care ceilalţi nu le vor fi cunoscut. Spun, ca Mazarin vorbind despre cărţile sale, dar fără nici o spaimă, cît e de neplăcut că trebuie să părăsesc toate astea.

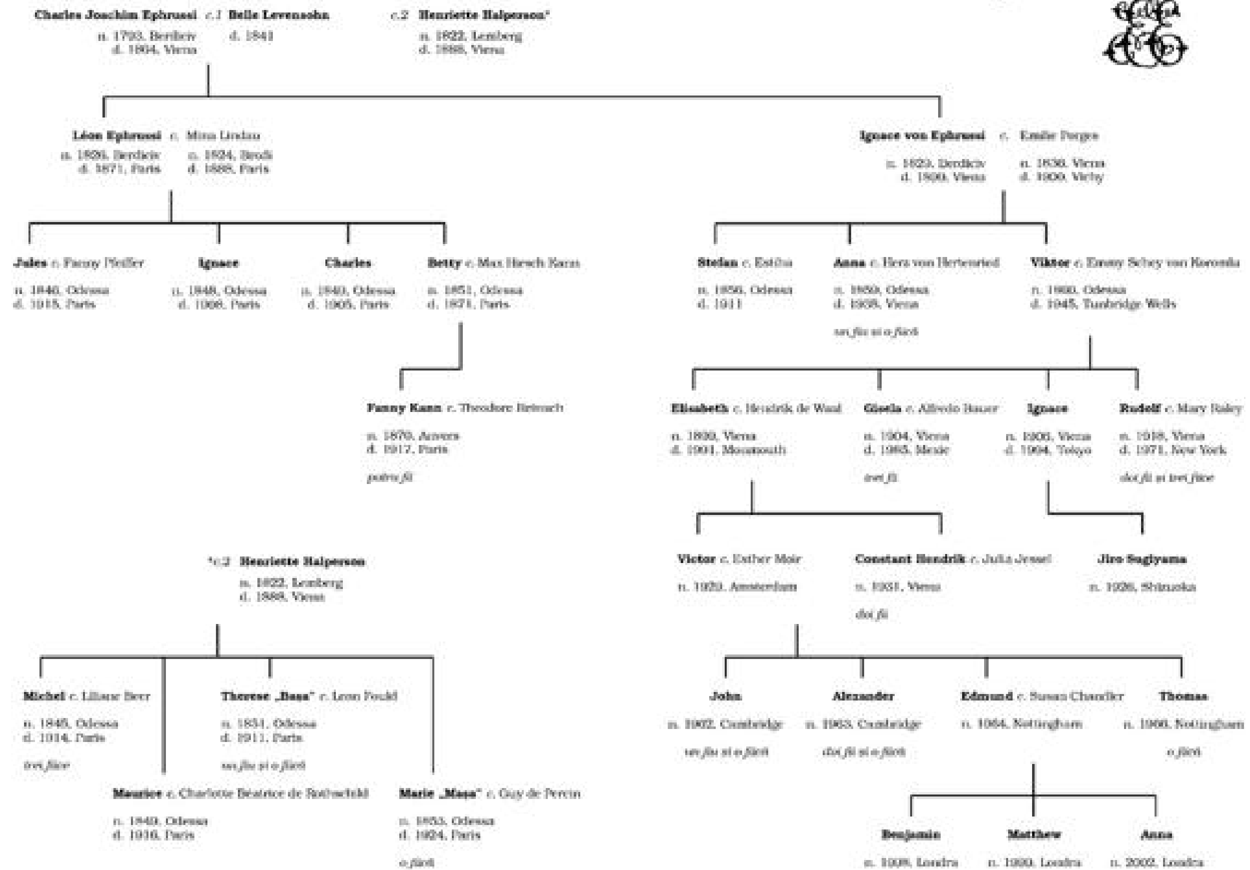
Charles Swann

Marcel Proust, *Sodoma şi Gomora*[1]

1. Traducere de Irina Mavrodin, Univers, Bucureşti, 1995, pp. 103-104 (n.tr.).

Arborele genealogic al familiei Ephrussi

Prefaţă

În 1991 am primit o bursă de studii de doi ani din partea unei fundaţii japoneze. Şapte tineri englezi cu interese profesionale diverse – inginerie, jurnalism, industrie, ceramică – urmau să facă un curs de limbă japoneză la o universitate din Anglia, urmată de o şedere de un an la Tokyo. Faptul că aveam să stăpînim limba urma să contribuie la inaugurarea unei noi epoci de contacte între cele două ţări, iar eu făceam parte din prima serie de studenţi incluşi în acest program. Aşteptările erau foarte mari.

În anul cît am stat la Tokyo, mergeam dimineaţa la cursuri de limbă japoneză, la o şcoală din cartierul Shibuya, pe o colină care se înălţa deasupra unui talmeş-balmeş de fast-fooduri şi magazine de electronice. Oraşul cunoştea cel mai mare boom de după război şi la celebra trecere de pietoni din acest cartier, cea mai aglomerată din lume, navetiştii stăteau cu ochii ţintă la nişte ecrane uriaşe care afişau creşterea vertiginoasă a indicilor Nikkei la Bursa japoneză. Pentru a evita aglomeraţia din metrou la ora de vîrf, plecam mai devreme şi luam micul dejun (pîinişoare cu scorţişoară şi cafea) împreună cu alt student, mai mare decît mine – arheolog – înainte de a intra la cursuri. Pentru prima oară de cînd terminasem şcoala aveam de făcut teme pentru acasă: 150 de *kanji*, ideograme japoneze, de învăţat în fiecare săptămînă; analiza gramaticală a unui articol de ziar; zeci de expresii colocviale de repetat în fiecare zi. De asta mă temeam cel mai mult. Ceilalţi bursieri, mai mici decît mine, discutau relaxaţi în japoneză cu profesorii, făcînd glumiţe despre programele de la televizor sau despre scandalurile politice ale momentului. Îmi amintesc că într-o zi am tras, cu sete, un şut în poarta de metal vopsită în verde în spatele căreia se afla şcoala noastră, gîndindu-mă: uită-te la mine, am 28 de ani şi trag şuturi în poarta unei şcoli.

După-amiezile erau însă doar ale mele. Două pe săptămînă le petreceam într-un atelier de ceramică frecventat de tot felul de personaje, de la oameni de afaceri ieşiţi la pensie care se relaxau făcînd tradiţionalele boluri pentru ceremonia ceaiului pînă la tineri studenţi ce realizau creaţii experimentale din plase metalice şi teracotă roşie: dacă plăteai abonamentul, aveai acces la una dintre băncile de lucru sau roţile de olar din atelier şi putea să faci ce

voiai. Nu era gălăgie, dar se auzea tot timpul zumzetul vioi al celor care sporovăiau. Atunci am început să lucrez în porţelan, apăsînd uşurel cu degetele părţile laterale ale vaselor şi ceainicelor după ce le luam de pe roată.

Pasiunea mea pentru ceramică se născuse în copilărie, cînd l-am bătut la cap pe tata pînă m-a dus la un curs seral. Prima mea operă a fost un castron smălţuit de un alb opalescent cu un strop de cobalt. Începînd de atunci mi-am petrecut majoritatea după-amiezilor într-un atelier de ceramică, iar la 17 ani mi-am început ucenicia pe lîngă un auster fanatic al ceramistului englez Bernard Leach, care m-a învăţat respectul pentru material şi adecvarea la scop. În atelierul său, în afară de măturat podelele, am modelat sute de castroane de supă şi vase din argilă cenuşie. Îl ajutam să facă smalţurile, recalibrări meticuloase ale unor culori orientale. Nu fusese niciodată în Japonia, însă avea rafturi întregi de cărţi dedicate ceramicii din această ţară şi discutam adesea cu maestrul meu, la o ceaşcă de cafea cu lapte, despre caracteristicile anumitor boluri pentru ceai. Fereşte-te, îmi spunea, de gesturile gratuite: *less is more*, mai binele e duşmanul binelui. Lucram în tăcere sau ascultînd muzică clasică.

În timpul uceniciei mele am petrecut o vară lungă în Japonia, cunoscînd maeştri la fel de riguroşi care lucrau în vechile manufacturi de ceramică din toată ţara: Mashiko, Bizen, Tamba. Fiecare sunet al unui paravan care se închidea, fiecare murmur al apei care curgea peste pietre în grădina unei ceainării era o epifanie; la fel, fiecare firmă de neon de la Dunkin’ Donuts îmi dădea o vagă senzaţie de nelinişte. Profundul meu devotament este demonstrat de un articol pe care l-am scris pentru o revistă la întoarcerea în ţară: „Japonia şi etica olarului. Cultivarea respectului pentru materiale şi semnele trecerii timpului”.

După ce mi-am încheiat ucenicia şi am studiat literatura engleză la universitate, am lucrat singur timp de şapte ani, în nişte ateliere tăcute şi ordonate, mai întîi la graniţa cu Ţara Galilor şi apoi într-un cartier mohorît din metropolă. Eram extrem de concentrat, eu şi creaţiile mele. Apoi, dintr-odată, m-am întors în Japonia, într-un atelier dezordonat, alături de un tip care trăncănea despre baseball, modelînd un vas de porţelan cu laturile apăsate, gestuale. Mă simţeam nemaipomenit: ceva mergea bine.

Două după-amiezi pe lună le petreceam în arhiva de la Nihon Mingei-kan, muzeul de artă populară japoneză, unde lucram la o carte despre Leach pe care intenţionam să o scriu. Muzeul – o casă ţărănească restaurată – adăposteşte colecţia de artă populară japoneză şi coreeană a lui Yanagi

Soetsu – filosof, poet şi istoric al artei. În plus, Yanagi dezvoltase o teorie care explica frumuseţea ieşită din comun a anumitor obiecte – vase, coşuri, stofe create de artizani necunoscuţi – prin faptul că fuseseră produse atît de multe exemplare, încît autorul s-a ridicat mai presus de propria individualitate. Yanagi şi Leach legaseră o strînsă prietenie încă din tinereţea lor, petrecută în Tokyo la începutul secolului XX, întreţinînd apoi o corespondenţă susţinută, scriindu-şi despre lecturile lor pasionate din Blake, Whitman, Ruskin. Cei doi chiar înfiinţaseră o colonie pentru artişti într-un sătuc aflat nu prea departe de capitală, unde Leach îşi crea obiectele de ceramică cu ajutorul unor băieţi din partea locului, iar Yanagi discuta cu prietenii săi boemi despre Rodin şi despre frumuseţe.

Arhiva filosofului se afla în capătul unui coridor lateral al muzeului, ascunsă de o uşă dincolo de care podeaua de piatră era înlocuită de un linoleum instituţional. Cămăruţa de trei metri şi jumătate pe doi era plină de rafturi care ajungeau pînă la tavan, ticsite de cărţi şi cutii cu jurnalele şi scrisorile sale. În afară de asta, nu mai erau decît un birou şi un bec. Îmi plac arhivele. În arhiva asta – foarte liniştită şi extrem de întunecoasă – studiam, îmi luam notiţe şi îmi imaginam cum ar fi să scriu o biografie revizionistă a lui Leach, care ar fi fost de fapt o carte despre japonism, despre faptul că de mai bine de o sută de ani Occidentul, cu multă înflăcărare şi creativitate, înţelege această ţară total greşit. Mă interesa să descopăr ce aspecte ale Japoniei au generat asemenea fervoare şi entuziasm în rîndul artiştilor vremii şi atîta irascibilitate în cercurile academice încît seria de interpretări greşite nu se mai termina. Speram chiar că, scriind această carte, mă voi elibera de pasiunea profundă care mă lega de Ţara Soarelui Răsare.

Iar o după-amiază pe săptămînă o petreceam împreună cu fratele bunicii mele, Iggie.

Ieşeam din staţia de metrou, urcam pe lîngă strălucitoarele automate de bere, pe lîngă templul Senkaku-ji, unde sînt îngropaţi cei 47 de samurai, pe lîngă curioasa sală de adunare a unei secte şintoiste şi restaurantul de sushi al francului domn X şi făceam la dreapta cînd ajungeam la grădina prinţului Takamatsu, împrejmuită de un zid deasupra căruia se înălţau pinii. Intram în clădire, luam liftul pînă la etajul al şaselea şi îl găseam pe Iggie citind, în fotoliul lui de lîngă fereastră. Elmore Leonard sau Le Carré, în general, ori vreo biografie în franceză. E ciudat, spunea el, cum unele limbi sînt mai calde decît altele. Mă aplecam puţin, iar el mă pupa pe obraz.

Chiar dacă Iggie nu mai scria, pe birou erau pregătite o foaie nouă de sugativă, un teanc de hîrtii cu antetul lui şi nişte stilouri. De la fereastra din spatele lui se vedeau un peisaj presărat cu macarale şi Golful Tokyo, care începea să dispară în spatele unor blocuri cu 40 de etaje.

Luam prînzul împreună, mîncam ceea ce gătise menajera lui, doamna Nakano, sau ce ne lăsase prietenul său, Jiro, care locuia în apartamentul de alături, ce comunica cu al lui. Omletă şi salată. Pîine prăjită de la una dintre excelentele brutării franţuzeşti pe care le găseai în marile magazine din Ginza. Un pahar de vin alb, rece, Sancerre sau Pouilly-Fumé. O piersică. Nişte brînză şi apoi o cafea foarte bună. Cafea neagră.

Iggie avea 84 de ani şi era uşor adus de spate. Se îmbrăca impecabil, arătînd întotdeauna foarte bine în sacourile sale cu model în spic şi cu o batistă în buzunarul de la piept, cu o cămaşă de culoare deschisă şi cravată la gît. Îşi lăsase o mustăcioară albă.

După prînz, împingea geamurile glisante ale vitrinei lungi aproape cît tot peretele livingului şi scotea *netsuke*-le unul cîte unul. Iepurele cu ochi de chihlimbar. Copilul cu coif şi sabie de samurai. Un tigru, tot numai umeri şi labe, care se răsuceşte să-şi arate colţii. Îmi dădea cîte unul şi ne uitam amîndoi la el, înainte de a-l aşeza înapoi cu grijă, printre zecile de figurine umane şi animale aranjate pe rafturile de sticlă.

Iggie cu colecţia de netsuke *la Tokyo, 1960*

Apoi umpleam cu apă căniţele pe care Iggie le ţinea pe mobile pentru a umezi aerul, ca să nu se crape fildeşurile.

Ţi-am povestit vreodată, îmi spunea el, ce tare ne mai plăceau astea cînd eram copii? Că le-au fost dăruite mamei şi tatei de un văr din Paris? Şi ţi-am spus vreodată povestea cu buzunarul Annei?

Unchiul Iggie sărea adesea de la una la alta cînd stăteam la poveşti. Putea, de exemplu, să-mi povestească despre acel *Kaiserschmarrm* pe care îl gătea bucătăreasa, cînd stăteau la Viena, pentru micul dejun de ziua tatălui său, un desert cu mai multe straturi de clătite presărate cu zahăr pudră şi stropite cu sirop, pe care majordomul Josef le aducea ceremonios în

sufragerie şi le tăia cu un cuţit lung, ceea ce îl făcea pe tatăl lor să spună că nici împăratul nu ar fi putut spera să îşi înceapă mai bine ziua de naştere. Iar în clipa următoare trecea la a doua căsnicie a lui Lilli. Cine mai era şi Lilli asta?

Deşi habar n-aveam cine putea fi Lilli, slavă Domnului, ştiam destule despre locurile unde se petreceau multe dintre poveştile sale: Bad Ischl, Kövesces, Viena. La asfinţit, cînd se aprindeau pe rînd luminile de pe macaralele dinspre golf, mă simţeam pregătit să mă transform în cronicar, mă gîndeam că poate ar trebui să stau lîngă Iggie cu un caiet în mînă şi să pun pe hîrtie tot ce povesteşte despre Viena de dinaintea Marelui Război. Dar nu am făcut-o niciodată. Mi se părea că ar fi ceva prea formal şi nelalocul lui – poate chiar oportunist: era o poveste frumoasă, recunosc. În orice caz, repetiţia are darul de a mai netezi asperităţile, iar poveştile lui Iggie semănau cu nişte pietre de rîu.

În acele după-amiezi îl auzeam spunînd cît de mîndru era tatăl lor de inteligenţa surorii lui mai mari, Elisabeth, şi că mamei nu-i plăcea deloc felul ei de a vorbi, mult prea elaborat. Vorbeşte cum trebuie! – îi spunea ea. Cu o urmă de nelinişte, Iggie pomenea adesea de un joc pe care îl juca cu cealaltă soră a lui, Gisela: unul din ei trebuia să ia un obiect mic din salon, să coboare cu el la parter, să traverseze curtea, evitîndu-i pe grăjdari, să coboare treptele ce duceau în pivniţa boltită de sub casă şi să ascundă acolo obiectul, după care celălalt avea misiunea de a-l aduce înapoi. Într-o zi, în întunericul din pivniţă, Iggie pierduse ceva, dar nu-şi mai amintea ce anume.

O grămadă de poveşti aveau ca decor Kövescesul, casa lor de la ţară din viitoarea Cehoslovacie – de pildă, îşi amintea că o dată mama lui, Emmy, l-a trezit înainte să se crape de ziuă, spunîndu-i să-şi ia puşca şi să plece cu paznicul de vînătoare, pentru prima dată cînd nu era însoţit şi de părinţi; trebuia să vîneze iepuri pe mirişte, dar nu era în stare să apese pe trăgaci cînd le vedea urechile tremurînd uşor în aerul răcoros al dimineţii.

Altă dată eroii poveştii erau Iggie şi Gisela, care dăduseră peste o şatră de ţigani ce aveau un urs în lanţ, pe care îl puneau să danseze; îşi instalaseră corturile pe hotarul moşiei, lîngă rîu; cînd au dat cu ochii de ei, copiii au rupt-o la fugă înapoi, îngroziţi. Şi mai era şi *Orient Expressul*, care oprea şi în halta de pe moşie, iar bunica lor, îmbrăcată toată în alb, era ajutată de şeful de gară să coboare din tren; nepoţii alergau să o întîmpine şi primeau prăjiturile împachetate în hîrtie verde pe care le cumpărase pentru ei de la cofetăria Demel din Viena.

Şi Emmy, care îl ducea pe micul Iggie la fereastra sufrageriei, la micul dejun, ca să îi arate un copac pe care toamna îl despuiase de frunze, dar care avea ramurile ninse cu sticleţi. Iggie bătea în geam şi păsările îşi luau zborul, însă chiar şi atunci copacul mai păstra un fel de strălucire aurie.

După prînz, în timp ce unchiul meu îşi făcea siesta, eu spălam farfuriile, apoi încercam să mai învăţ nişte kanji, umplînd o mulţime de foi de matematică cu încercările mele stîngace. Stăteam pînă se întorcea Jiro de la serviciu cu ziarele de seară, japoneze şi englezeşti, şi cu croasanţii pentru micul dejun de a doua zi. Jiro punea un disc cu ceva de Schubert sau jazz, beam un pahar împreună, apoi plecam în treaba mea.

Închiriasem o garsonieră frumoasă în cartierul Mejiro, cu vedere spre o grădinuţă plină de azalee. Eram înarmat cu un reşou şi un ceainic şi mă descurcam destul de bine; seara mîncam aproape tot timpul paste de orez, singur. De două ori pe lună Jiro şi Iggie mă scoteau în oraş, la cină sau la un concert. Îmi ofereau mai întîi ceva de băut la Imperial, apoi un sushi fabulos, biftec tartar sau, ca omagiu adus antecedentelor sale din domeniul bancar, *bœuf à la financière*. Eu nu comandam niciodată *foie gras*, mîncarea preferată a unchiului meu.

În vara aceea Ambasada Marii Britanii a organizat o recepţie pentru bursieri. Îmi repetasem de o mie de ori discursul, în japoneză, în care spuneam cîte învăţasem pe parcursul anului şi consideram cultura o posibilă punte de legătură între cele două ţări insulare. Erau prezenţi acolo şi Iggie şi Jiro, îi vedeam zîmbindu-mi încurajator din spatele cupelor de şampanie. După discurs, Jiro m-a felicitat, bătîndu-mă uşor pe umăr, iar Iggie m-a pupat pe obraz. Zîmbind complice, mi-au spus că japoneza mea este *jozu desu ne* – fluentă, elegantă, nemaipomenită.

Se aranjaseră bine. O cameră din apartamentul lui Jiro era decorată în stil japonez: în afară de tatami, mai era un mic altar cu fotografii ale mamei sale şi ale mamei lui Iggie, Emmy, în faţa căruia spunea rugăciuni şi suna din clopoţelul budist. Pe biroul din apartamentul lui Iggie, de partea cealaltă a uşii, era o fotografie cu ei doi într-o barcă pe Marea Interioară, un munte acoperit de pini în spatele lor, licărirea luminii pe apă. Este ianuarie 1960. Jiro, foarte elegant cu părul pieptănat pe spate, îl ţine pe Iggie de după umeri. În altă fotografie, de prin anii 1980, sînt braţ la braţ pe o navă de croazieră în largul insulelor Hawaii, în ţinută de seară.

Cel mai greu e să le supravieţuieşti celor dragi, spune Iggie ca pentru sine.

E minunat să îmbătrîneşti în Japonia, zice el apoi puţin mai tare. Mi-am petrecut aici mai mult de jumătate din viaţă.

Nu ţi-e dor de nimic din Viena? (De ce oare nu îl întreb clar şi răspicat: ia zi-mi, ce-ţi lipseşte acum, la bătrîneţe, cînd nu mai locuieşti în ţara în care te-ai născut?)

Nu. M-am mai întors acolo abia în 1973. Era un oraş sufocant, înăbuşitor. Pe vremuri te cunoşteau toţi. Te duceai să cumperi un roman pe Kärntner Strasse şi te întrebau dacă i-a mai trecut răceala mamei. Nu puteai să faci nici o mişcare. Şi toată marmura şi toate ornamentele aurite din casa aceea întunecoasă. Ai văzut vreodată fosta noastră casă din Ringstrasse?

Ştii, spune el deodată, că găluştele cu prune sînt mai bune aici, în Japonia, decît în Viena?

De fapt, continuă el după o pauză, tata îmi tot spunea că o să propună să fiu primit ca membru în clubul său, cînd aveam să împlinesc vîrsta. Se întîlnea joia, undeva pe lîngă Operă, cu toţi prietenii lui – prietenii lui evrei. Joia se întorcea mereu acasă binedispus. Wiener Club, aşa se chema. Mi-ar fi plăcut atît de mult să-l însoţesc, dar nu m-a luat niciodată cu el! După aceea am plecat la Paris, iar de acolo la New York. Iar apoi a venit războiul.

Uite, de asta mi-e dor. De asta mi-a fost dor.

Iggie a murit în 1994, la scurt timp după întoarcerea mea în Anglia. M-a anunţat Jiro, prin telefon: stătuse doar trei zile în spital, moartea a fost o eliberare. M-am întors la Tokyo pentru înmormîntare. Eram vreo 20 de oameni: vechii lor prieteni, rudele lui Jiro, doamna Nakano şi fiica ei, cu ochii în lacrimi.

Ne adunăm în linişte pentru ceremonia incinerării. Cenuşa este scoasă afară şi cîte doi dintre noi, pe rînd, aleg fragmentele de oase care nu au ars cu nişte beţişoare negre şi lungi şi le pun într-o urnă.

Ne ducem în templul unde, acum 20 de ani, Iggie şi Jiro şi-au rezervat un loc de veci. Cimitirul se întinde pe o colină, în spatele templului, fiecare mormînt este îngrădit de ziduri mici, scunde din piatră. Iată şi piatra de mormînt cenuşie pe care sînt săpate numele amîndurora; e şi un loc de pus flori. Găleţi cu apă, perii, scîndurele lungi inscripţionate cu ideograme. Baţi de trei ori din palme, îţi saluţi rudele, cerîndu-le iertare pentru că a trecut atît de mult timp de la ultima ta vizită, apoi faci curat puţin, arunci crizantemele uscate şi pui altele proaspete în vază.

La templu, urna este aşezată pe un mic podium, iar în faţa sa e o fotografie cu Iggie, cea de pe vasul de croazieră, în smoching. Călugărul

recită o sutra şi, cînd oferim cenuşa, Iggie îşi primeşte noul nume budist, *kaimyo*, care îl va ajuta în cealaltă viaţă.

Apoi fiecare zice cîte ceva despre el. Încerc să spun, în japoneză, cît de important este unchiul meu pentru mine, dar nu reuşesc, pentru că mă sugrumă plînsul şi pentru că, în ciuda celor doi ani costisitori petrecuţi aici ca bursier, japoneza mea nu prea mă ajută în momentul ăsta. Aşa că, în sala acestui templu budist, în această suburbie a oraşului Tokyo, recit kadişul pentru Ignace von Ephrussi, atît de departe de Viena, pentru tatăl şi mama lui, pentru fratele şi surorile lui din diasporă.

După înmormîntare, Jiro mă roagă să-l ajut să sorteze hainele unchiului meu. Deschid dulapurile din dressingul lui şi văd cămăşile aranjate după culori. Împachetînd cravatele, îmi dau seama că ele sînt suveniruri din vacanţele petrecute cu Jiro la Londra şi Paris, în Honolulu şi la New York.

După ce terminăm, în faţa unui pahar de vin, Jiro îşi scoate pensula şi tuşul, scrie ceva şi sigilează documentul. Acum, că Iggie a murit, îmi spune el, trebuie să mă ocup eu de *netsuke*. Asta scrisese pe foaie.

Deci următorul sînt eu.

Această colecţie numără 264 de *netsuke*. O bogată colecţie de obiecte micuţe.

Iau unul în mînă şi îl învîrt pe degete, îl cîntăresc în palmă. Cele din lemn – de castan sau de ulm – sînt mai uşoare decît cele din fildeş, şi patina este mai evidentă: spinarea lupului pestriţ şi acrobaţii îmbrăţişaţi într-un salt lucesc stins. Cele din fildeş au nuanţe de crem; de fapt, au tot felul de nuanţe, numai albe nu erau. Cîteva au ochi încrustaţi, de chihlimbar sau corn de bivol. Altele, dintre cele mai vechi, sînt uşor tocite: cocoaşa faunului aşezat pe frunze nu mai este perfect reliefată. Pe greier se observă o crăpătură minusculă, un defect aproape imperceptibil. Cine l-a scăpat din mînă? Unde şi cînd?

Majoritatea sînt semnate. Semnătura: acel moment care marchează proprietatea atunci cînd obiectul este terminat, definitivat. E un *netsuke* de lemn reprezentînd un bărbat aşezat, aplecat deasupra dovleacului pe care îl propteşte între picioare, ţinînd cu ambele mîini cuţitul înfipt în dovleac. Are de făcut o treabă grea: braţele, umerii şi grumazul arată sforţarea, fiecare muşchi se concentrează asupra lamei. Mai e şi altul înfăţişînd un dogar care lucrează cu tesla la un butoi. Stă aşezat şi se apleacă spre obiectul muncii sale, deşi e încadrat de el, cu fruntea încreţită de concentrare. Este un obiect din fildeş care vorbeşte despre lucrul cu lemnul. Amîndouă exprimă tensiunea din procesul de definitivare a unui lucru care este numai pe

jumătate terminat. Uite, par să spună ele, eu am terminat primul, iar el abia a început.

Cînd răsuceşti în mînă aceste *netsuke*, este o plăcere să descoperi unde anume se află semnătura – pe talpa unei sandale, la capătul unei crengi, pe burta unei viespi – şi dansul pensulei care a trasat ideogramele: eu mă gîndesc la gesturile pe care trebuie să le faci cînd te iscăleşti în japoneză, vîrful pensulei muiate în tuş, primul moment exploziv de contact, reîntoarcerea la piatra pentru tuş, şi mă întreb cum a fost posibil să se picteze o semnătură atît de clară folosind minusculele unelte de metal ale creatorului de *netsuke*.

Unele sînt anonime. Pe altele sînt lipite bucăţele de hîrtie pe care se disting nişte cifre micuţe scrise cu tuş roşu.

Multe înfăţişează tot felul de şobolani. Poate pentru că îi dau artistului ocazia să le înfăşoare cozile sinuoase una în jurul alteia sau pe o găleată cu apă, pe peştele acela mort, pe veşmintele cerşetorului şi să le îndoaie lăbuţele sub corp. Realizez că sînt şi tot felul de vînători de şobolani.

Alte *netsuke* sînt studii asupra fluidităţii mişcării, astfel încît mîngîi îndelung cu degetele suprafaţa unei frînghii înfăşurate sau a apei vărsate dintr-un vas. La altele, mişcarea este scurtă şi comprimată, evident oprindu-ţi atingerea: o fată într-o scăldătoare de lemn, un vîrtej de scoici. Iar la altele, cele două aspecte sînt prezente simultan într-o manieră surprinzătoare, ca la dragonul cu tot felul de încreţituri elaborate care se sprijină de o stîncă netedă: degetele simt netezimea de piatră a fildeşului pentru ca apoi, brusc, să întîlnească această neaşteptată densitate a dragonului.

Şi sînt întotdeauna asimetrice, realizate astfel cu o anumită satisfacţie, cred eu. Ca în cazul bolurilor japoneze pentru ceai care îmi plac cel mai mult, o singură parte nu te ajută să înţelegi întregul.

Întors la Londra, îmi pun în buzunar unul dintre aceste *netsuke* şi îl port cu mine toată ziua. *A purta* nu este cel mai bun cuvînt pentru un *netsuke* în buzunar. Nu, e prea prozaic. Un *netsuke* este atît de mic şi de uşor, încît se mişcă prin buzunar, se pierde printre chei şi monede, aşa că uiţi de el. În cazul meu era un *netsuke* reprezentînd o moşmoană foarte coaptă, făcut la Edo – cum se numea pe vremuri oraşul Tokyo –, din lemn de castan, spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Toamna în Japonia vezi adesea moşmoane pe crengile care atîrnă peste zidul incintei vreunui templu sau din grădina unei case, întinzîndu-se deasupra străzii presărate cu automate de băuturi. Este o privelişte care îţi încîntă inima. Moşmoana mea este atît de coaptă,

încît aproape că începe să se descompună, cele trei frunze de deasupra dau impresia că s-ar fărîmiţa dacă le-ai freca între degete. Fructul este uşor neechilibrat, mai copt într-o parte, iar dedesubt simţi cu degetele cele două găuri – una mai mare decît cealaltă – prin care se introduce şnurul de mătase, astfel încît *netsuke*-le să fixeze mica pungă la centura chimonoului. Încerc să-mi imaginez cui i-a aparţinut această moşmoană, realizată cu mult înainte ca Japonia să se deschidă comerţului exterior, în anii 1850, şi menită deci să satisfacă gustul localnicilor. Poate că a fost sculptată pentru un negustor sau pentru un învăţat. Este o creaţie sobră, rezervată, şi totuşi mă face să zîmbesc. Crearea unui obiect atît de neted la atingere pornind de la un material foarte dur este un fel de paradox tactil, deloc uşor de realizat, dar foarte reuşit.

Cu moşmoana în buzunarul hainei, mă întîlnesc cu cineva de la un muzeu, ca să discutăm despre un studiu pe care ar trebui să îl fac eu, apoi mă duc la atelierul meu şi în cele din urmă la London Library. Din cînd în cînd îl mai învîrt printre degete.

Îmi dau seama că ţin foarte mult la povestea acestui obiect mărunţel, în acelaşi timp dur şi neted şi atît de uşor de pierdut. Trebuie să fac cumva să aflu cum de a supravieţuit. Faptul că deţin acest *netsuke*, că am moştenit o întreagă colecţie înseamnă că mi s-a încredinţat o responsabilitate faţă de ele şi faţă de oamenii care le-au deţinut înaintea mea. Sînt însă cam confuz, nu prea reuşesc să definesc clar în ce constă această responsabilitate.

Graţie poveştilor lui Iggie, cunosc principalele opriri din călătoria lor. Ştiu că au fost cumpărate la Paris în anii 1870 de un văr al străbunicului meu, Charles Ephrussi. Ştiu că spre sfîrşitul secolului Charles i le-a dat străbunicului meu Viktor von Ephrussi, din Viena, ca dar de nuntă. Cunosc foarte bine povestea Annei, camerista străbunicii mele, şi mai ştiu că colecţia, ajunsă la Tokyo odată cu Iggie, a rămas la el în toţi anii petrecuţi alături de Jiro.

Paris, Viena, Tokyo, Londra.

Desigur, povestea moşmoanei începe în oraşul în care a fost făcută – Edo, cum se numea oraşul Tokyo înainte de 1859, cînd „corăbiile negre” americane, sub comanda comodorului Perry, au pus capăt izolării economice a Japoniei –, însă primul ei sanctuar a fost biroul parizian al lui Charles, o cameră din Hôtel Ephrussi care dădea spre rue de Monceau.

E un început bun. Sînt satisfăcut pentru că pot conta pe o mărturie directă care mă leagă de Charles. Cînd avea 5 ani, bunica mea Elisabeth l-a cunoscut pe Charles la cabana familiei Ephrussi din Meggen, pe malul

Lacului celor Patru Cantoane. „Cabana” era o clădire cu şase etaje din piatră rusticizată, cu turnuleţe. O clădire uluitor de urîtă construită în anii 1880 de Jules, fratele mai mare al lui Charles, şi de soţia sa, Fanny, ca loc de refugiu cînd voiau să scape de „oribila apăsare a Parisului”: uriaşă, suficient de mare ca să găzduiască tot „clanul Ephrussi” de la Paris şi de la Viena, ca şi pe verii din Berlin.

Cabana era înconjurată de o reţea de alei care scrîşneau sub picioare, mărginite de borduri de cişmir, în stil englezesc, şi mici răzoare cu plante ornamentale, peste care stăpînea un grădinar fioros care striga la copii să se joace în altă parte. Nici o pietricică nu avea voie să se clintească măcar un milimetru în această austeră grădină elveţiană. Grădina se întindea pînă la lac, unde se găseau un mic debarcader şi un hangar pentru bărci şi unde puteai fi iarăşi muştruluit. Pe acoperişul hangarului flutura steagul Rusiei imperiale, pentru că Jules, Charles şi fratele lor mijlociu, Ignace, erau cetăţeni ruşi. Clanul a petrecut la cabană veri nesfîrşite. Bunica mea, moştenitoarea desemnată a fabuloasei averi a lui Jules şi Fanny, care nu aveau copii, îşi amintea de un tablou imens din sufragerie, cu nişte sălcii de-a lungul unui pîrîu. Îşi mai amintea şi că în casă toţi servitorii erau bărbaţi, chiar şi bucătarul, ceea ce făcea atmosfera mult mai electrizantă în comparaţie cu casa ei din Viena, unde singurii bărbaţi erau bătrînul majordom Josef, portarul, ce îi făcea cu ochiul cînd deschidea porţile către Ringstrasse, şi grăjdarii, printre nenumăratele slujnice şi cameriste. Se părea că servitorii bărbaţi erau mai atenţi cu porţelanurile, din cîte îşi amintea bunica, iar în această cabană unde nu locuiau copii erau obiecte de porţelan peste tot.

Charles era un bărbat între două vîrste, dar părea bătrîn în comparaţie cu fraţii săi, infinit mai fascinanţi. Despre el, Elisabeth îşi amintea doar că avea o barbă frumoasă şi un ceas elegant pe care îl scotea dintr-un buzunar al vestei. Şi că, aşa cum făceau de obicei rudele mai în vîrstă, îi dăruise un bănuţ de aur.

Dar îşi mai amintea foarte clar o imagine: Charles, aplecat, ciufulindu-i părul surorii ei. Gisela – mai mică decît ea şi mult, mult mai drăguţă – primea adesea genul ăsta de atenţie. Charles o numea ţigăncuşa lui, *la bohémienne*.

Aceasta era aşadar povestea care mă lega de Charles. Este istorie şi totuşi, cînd o scriu negru pe alb, nu pare mare lucru.

Oricît de mult mi-ar plăcea detaliul cu steagul Rusiei, indiciile de la care aş putea porni – numărul servitorilor de sex masculin şi gestul oarecum

banal de a-i dărui o monedă unui copil – mi se par învăluite într-o umbră de melancolie. Ştiu, evident, că sînt descendentul unei familii de evrei putred de bogaţi, dar nu vreau să mă las copleşit de dinamica acestei saga din vremurile de demult şi să scriu o elegie a pierderii în Mitteleuropa. Şi cu siguranţă nu intenţionez să îl transform pe Iggie într-un bătrîn unchi care, în biroul său, ca Utz al lui Bruce Chatwin, îmi încredinţează istoria familiei spunînd: Du-te acum – şi ai grijă.

Cred că o poveste de genul ăsta s-ar putea scrie şi singură. Ar fi suficiente cîteva anecdote cu un iz de melancolie puse cap la cap, mai multe detalii la povestea despre *Orient Express*, puţină hoinăreală pe străzile din Praga sau prin alt loc la fel de fotogenic, cîteva tăieturi din ziare despre sălile de bal din Belle Epoque, scoase de pe internet. Rezultatul ar fi o poveste nostalgică. Şi *inconsistentă*.

Eu nu am însă dreptul să fiu nostalgic faţă de această bogăţie pierdută şi faţă de strălucirea secolului trecut, şi nu mă interesează *inconsistenţa*. Vreau să descopăr ce relaţie a existat între acest obiect de lemn pe care îl învîrt printre degete – dur, simplu doar în aparenţă, japonez – şi locurile prin care a trecut. Vreau să ajung să pun mîna pe clanţa uşii, să o răsucesc şi să simt că se deschide. Vreau să intru în fiecare cameră în care a locuit acest obiect, să percep volumul spaţiului, să descopăr ce tablouri erau pe pereţi, în ce unghi cădea lumina care pătrundea prin ferestre. Şi vreau să ştiu prin ce mîini a trecut, ce simţeau şi ce gîndeau proprietarii săi despre el – dacă se gîndeau vreodată la el. Vreau să ştiu la ce a fost martor.

Melancolia este un soi de nedesluşire automată, o propoziţie eliberatoare, o sufocantă lipsă de luciditate, iar acest *netsuke* este o mică explozie dură de exactitudine şi merită să fie tratat cu aceeaşi rigoare.

Aceste lucruri sînt importante pentru mine, pentru că meseria mea este să creez obiecte, iar felul în care obiectele sînt atinse, folosite şi date din mînă în mînă nu este doar o întrebare secundară. Aş spune chiar că este întrebarea *mea*. Vase de teracotă am făcut cu miile. Nu ţin minte nume, nu prea sînt cine ştie ce orator şi spun o grămadă de prostii, dar ştiu să fac vase. Îmi amintesc cît cîntăreşte şi cît de echilibrat este un vas, îmi amintesc raportul dintre suprafaţă şi volum. Înţeleg dacă o margine creează tensiune sau o anulează. Simt dacă a fost făcut la repezeală sau cu sîrguinţă. Dacă are căldură.

Îmi dau seama dacă se leagă de obiectele care îl înconjoară, în ce mod îşi însuşeşte acel colţişor de lume.

Îmi amintesc şi dacă un obiect te invita să îl atingi cu toată palma sau doar cu degetele ori dacă era un obiect care îţi cerea să nu te apropii. Asta nu înseamnă că atingerea unui lucru are mai multă valoare absolută decît nonatingerea lui. Unele lucruri de pe lumea asta trebuie privite de la distanţă, fără să fie atinse. În calitate de ceramist, mi se pare ciudat să aud vorbindu-se despre creaţiile mele ca şi cum ar fi însufleţite, deoarece nu sînt sigur că pot face faţă vieţii viitoare a obiectelor ieşite din mîinile mele. Totuşi, unele par să păstreze pulsaţia creării lor.

Această pulsaţie îmi trezeşte curiozitatea şi mă fascinează. Întotdeauna există o vagă ezitare înainte de a atinge sau nu, o clipă de stîngăcie. Dacă mă hotărăsc să o iau în mînă, această ceşcuţă albă, puţin ciobită lîngă toartă, va ajunge să facă parte din viaţa mea? Acest obiect simplu, această ceşcuţă mai degrabă ivorie decît albă, prea mică pentru cafeaua de dimineaţă, puţin neechilibrată, şi-ar putea găsi un loc în viaţa mea de obiecte pe care le-am luat în mînă, să intre pe tărîmul poveştii personale, al acelei împletiri senzuale şi sinuoase între lucruri şi amintiri, devenind unul dintre obiectele mele preferate. Sau aş putea hotărî să îl dau deoparte. Ori să îl dăruiesc altcuiva.

Modul în care sînt mînuite obiectele este pură poveste. Îţi las ţie obiectul ăsta pentru că te iubesc. Sau pentru că altcineva mi l-a lăsat mie. Pentru că l-am cumpărat dintr-un loc special. Pentru că tu vei avea grijă de el. Pentru că îţi va complica viaţa. Pentru că va face pe altcineva să crape de invidie. Moştenirile nu sînt niciodată banale. Ce se ţine minte şi ce este uitat? Uitarea se poate perpetua, posesorii de la un moment dat pot fi şterşi din memorie – sau, dimpotrivă, se pot acumula treptat tot felul de poveşti. Ce mi s-a transmis odată cu aceste mici obiecte japoneze?

Îmi dau seama că trenez povestea acestor *netsuke* de prea mult timp. Ori continui să le transform într-o anecdotă pentru tot restul vieţii – o moştenire ciudată primită de la un frate al bunicii mele pe care l-am iubit foarte mult –, ori mă apuc să caut o semnificaţie mai profundă. Într-o seară, în timpul cinei, mă trezesc povestindu-le unor profesori universitari cît ştiam din această istorie şi mă simt puţin dezgustat de fascinaţia pe care o provoc. Mă ascult amuzîndu-i şi simt ecoul poveştii filtrat prin reacţiile lor. Ştiu că ea nu devine mai fluidă, ci mai inconsistentă. Trebuie să o aprofundez şi să o clarific – şi repede, înainte să dispară pentru totdeauna.

Faptul că sînt ocupat nu este o scuză. Tocmai mi-am expus porţelanurile într-un muzeu şi mai pot amîna lucrarea care mi-a fost comandată de un colecţionar, dacă îmi joc bine cartea. Am ajuns la un compromis cu soţia

mea şi mi-am anulat toate întîlnirile din agendă. Trei luni, maximum patru ar trebui să-mi ajungă, e timp destul ca să mă întorc la Tokyo să mă întîlnesc cu Jiro, să vizitez Viena şi Parisul.

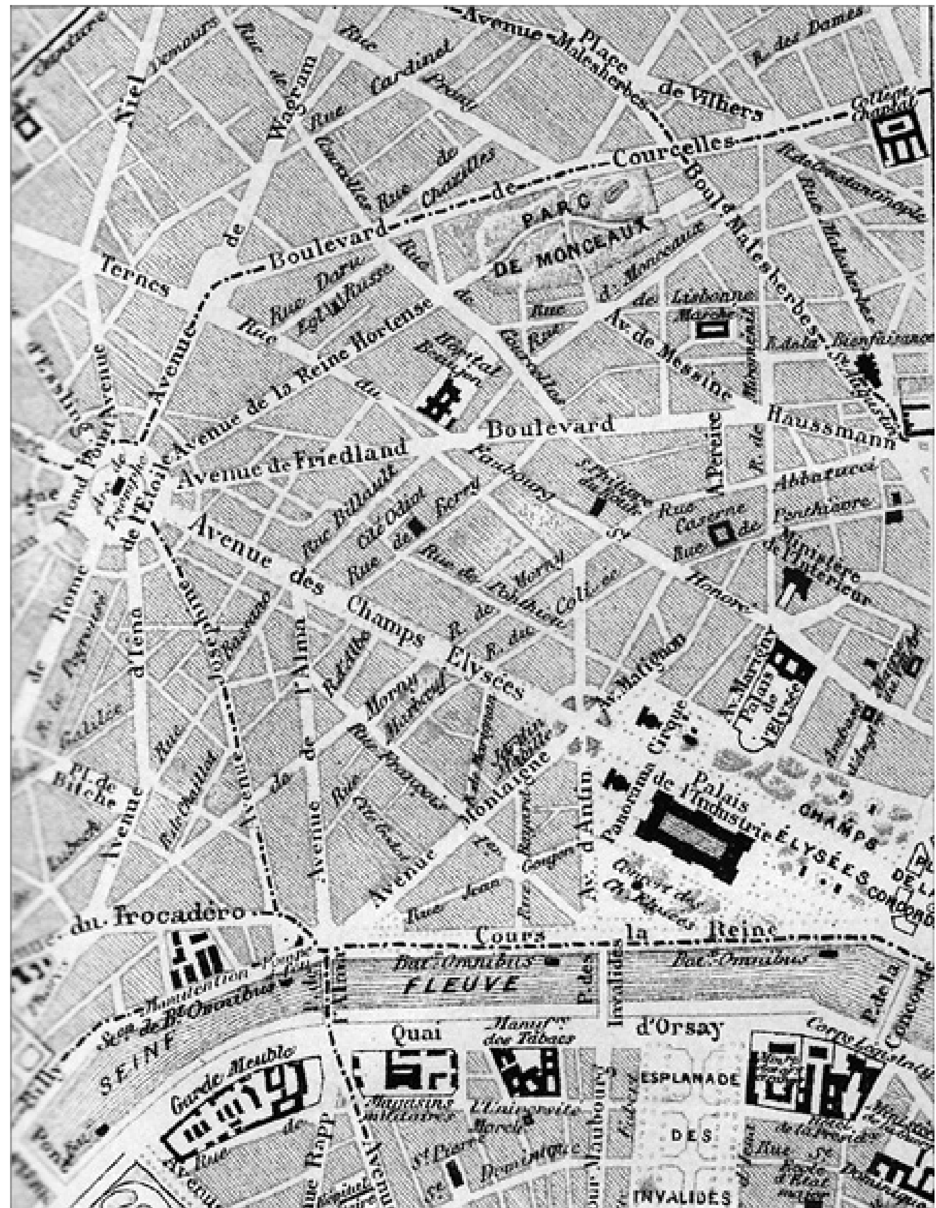
Cum bunica şi fratele ei, Iggie, nu mai sînt printre noi, înainte de a începe trebuie să îi cer ajutorul şi tatălui meu. Are 80 de ani şi este pîinea lui Dumnezeu. Îmi spune că va încerca să îmi caute nişte amintiri de familie, ca să am nişte informaţii de fond. Pare fericit că măcar unul dintre cei patru fii ai săi este interesat de viaţa străbunicilor, dar mă avertizează să nu mă aştept la cine ştie ce. Vine la laboratorul meu cu o cutiuţă plină cu fotografii, vreo 40. Are cu el şi nişte scrisori, păstrate între copertele subţiri a două mape albastre, la care a adăugat nişte post-it-uri galbene, majoritatea scrise citeţ, plus un arbore genealogic adnotat de bunica prin anii 1970, registrul cu numele celor care făceau parte din Wiener Club în 1935 şi, într-o pungă de supermarket, un teanc de romane de Thomas Mann cu dedicaţie. Înşirăm materialele pe masa cea lungă din biroul meu de la etaj, chiar deasupra încăperii unde se află cuptorul de ars ceramica. Acum eşti custodele arhivei familiei, îmi spune el. Mă uit la teancurile de scrisori şi nu ştiu dacă trebuie să iau asta ca pe o glumă.

Cu o urmă de disperare în glas, îl întreb dacă mai sînt şi altele. În aceeaşi seară, tata mai răscoleşte prin micul său apartament din clădirea unde locuiesc preoţii ieşiţi la pensie. Mă sună ca să mă informeze că a mai găsit un volum de Thomas Mann. Călătoria asta va fi mai complicată decît mi-am închipuit.

Şi totuşi, nu pot să încep plîngîndu-mă. Nu ştiu prea multe lucruri concrete despre Charles, primul posesor al colecţiei, dar am descoperit unde a locuit la Paris. Îmi pun un *netsuke* în buzunar şi plec.

Partea I

Paris, 1871-1899

1

Le West End

Am pornit pe urmele lui Charles într-o zi însorită de aprilie. Rue de Monceau este o stradă lungă din Paris, tăiată în două de fastuosul bulevard Malesherbes, ce dă în cele din urmă în bulevardul Péreire. Strada urcă printre clădiri de piatră, hoteluri care dezvoltă discret teme neoclasice, fiecare fiind un palat florentin în miniatură cu partere puternic rusticizate şi cu o grămadă de capete, cariatide, cartuşe. La numărul 81 din rue de Monceau se află Hôtel Ephrussi, de unde începe călătoria *netsuke*-lor mele; hotelul este aproape în vîrful dealului, după sediul casei de modă Christian Lacroix. Este chiar alături, acoperit de un văl de tristeţe, adăpostind astăzi birourile unei firme de asigurări medicale.

Este foarte frumos. Cînd eram mic, desenam clădiri ca aceasta, stînd după-amiezi întregi, răbdător, ca să trec cu tuş umbrele făcute cu creionul, să se vadă mai bine reliefurile ferestrelor şi ale stîlpilor. Este ceva muzical într-o elevaţie de acest gen; un ritm vital ce se încearcă să fie imprimat unor elemente clasice precum cele patru coloane corintice care se înalţă pentru a ritma faţada şi cele patru blocuri de piatră de pe parapet. E înalt cît un bloc cu cinci etaje, cu opt ferestre pe latura mai scurtă şi lespezi mari de piatră la nivelul străzii, piatră lucrată

Hôtel Ephrussi din rue de Monceau

în aşa fel încît să pară mîncată de vreme. Trec pe lîngă el de vreo două ori. A treia oară observ, în grilajul de metal de la stradă, *E*-ul dublu al familiei Ephrussi, ai cărui cîrlionţi se profilează pe ovalul ferestrei. Edificiul ăsta îmi scapă printre degete. Încerc să îi înţeleg această rectitudine, să descopăr ce anume îmi spune despre siguranţa celor care au vrut să-l construiască. Mă strecor în pasaj, ajung în curte şi apoi, pe sub altă boltă, la clădirea de cărămidă roşie a grajdurilor, cu odăile servitorilor la etaj. Un diminuendo plăcut de materiale şi texturi.

Un om livrează nişte pizza la birourile firmei de asigurări medicale. Uşa de acces care dă în holul de la intrare al palatului este deschisă. Intru şi mă trezesc în faţa scărilor cu grilaj de fontă şi filigran aurit, care urcă în spirală,

ca un fuior de fum, pe toată înălţimea clădirii, pînă la lanternou. Într-o nişă adîncă este o urnă de marmură; tot de marmură este şi podeaua care seamănă cu o tablă de şah. Aud zgomot de paşi pe trepte: nişte directori coboară scările. Mă retrag, stînjenit. Nici n-aş şti de unde să încep, ca să explic motivele acestei căutări prosteşti. Privesc casa din mijlocul străzii, fac cîteva fotografii. Parizienii care trec prin faţa mea înclină capul, scuzîndu-se. Studierea unei case este o adevărată artă. Trebuie să înveţi să-ţi dai seama cum se încadrează casa în peisaj, fie el urban sau rural, să descoperi cît spaţiu ocupă ea în această lume, cît din lume îşi apropriază. Casa de la numărul 81, de exemplu, aproape că se ascunde printre edificiile din preajma ei. Alte clădiri sînt mai maiestuoase ori mai anonime, puţine sînt mai discrete.

Mă uit spre fereastra de la etajul al doilea. Acolo era apartamentul lui Charles. Unele camere dădeau spre casa mai evident clasică de vizavi; de la celelalte ferestre vedeai panorama acoperişurilor care se întindeau dincolo de curte, o aglomerare de frontoane şi hornuri. Apartamentul era compus dintr-o anticameră, două saloane – dintre care unul fusese transformat în birou –, o sufragerie, două dormitoare şi o *petite*. Mă gîndesc puţin. El şi fratele său, Ignace, trebuie să fi ocupat două apartamente alăturate pe acest etaj, fratele lor mai mare Jules şi mama lor, Mina, care rămăsese văduvă, locuiau la etajul de dedesubt, în apartamentul cu tavane mai înalte, ferestre mai largi, balcoane ornate – în această dimineaţă de aprilie – cu ghivece de plastic din care zîmbesc nişte muşcate roşii cu tulpina lungă. Curtea casei avea un acoperiş de sticlă, conform registrelor cadastrale, care nu mai există astăzi. Iar grajdurile, acum transformate într-un mic apartament cochet, adăposteau cinci cai şi trei trăsuri. Era oare suficient, mă întreb, pentru o familie mondenă numeroasă care voia să facă impresie bună în societate?

Casa este enormă, însă cei trei fraţi probabil că se întîlneau în fiecare zi pe scările acelea în spirală decorate cu negru şi auriu ori auzeau ecourile trăsurii care era pregătită în curte sub acoperişul de sticlă. Sau se întîlneau cu prieteni care treceau prin faţa uşii lor cînd urcau la un apartament aflat pe unul dintre etajele superioare. Dar probabil că ştiau cum să evite să se vadă şi să se audă unul pe altul: nu e uşor de trăit atît de aproape de membrii propriei familii – recunosc, gîndindu-mă la fraţii mei. Probabil că se înţelegeau bine, poate că n-au avut încotro. În fond, Parisul era doar o chestie de afaceri.

De fapt, Hôtel Ephrussi era şi o reşedinţă particulară, dar şi sediul parizian al afacerii unei familii ilustre. Avea un corespondent la Viena,

monumentalul Palais Ephrussi din Ringstrasse. Cele două edificii au în comun un fel de tensiune dramatică, de parcă şi-ar lua o anumită înfăţişare în public. Amîndouă au fost construite în 1871 în zone noi şi elegante ale celor două oraşe, rue de Monceau şi Ringstrasse erau străzi de dată atît de recentă, încît erau încă nefinalizate şi discordante, cu şantiere zgomotoase şi pline de praf. Spaţii care încă se inventau, sfidînd cartierele tradiţionale şi străduţele lor mai înguste.

Dacă această casă particulară, în decorul său citadin particular, pare puţin teatrală, motivul este, cred, punerea în scenă a unei intenţii precise. La Viena, ca şi la Paris, aceste proiecte se încadrau într-un proiect familial mai amplu. Într-adevăr, familia Ephrussi călca pe urmele familiei Rothschild, care, din Frankfurt, îi trimisese la începutul secolului al XIX-lea pe cei din generaţia tînără să colonizeze capitalele Europei. La fel a făcut şi Avraamul familiei mele, Charles Joachim Ephrussi; pusese la cale o campanie de expansiune avînd ca punct de plecare Odessa, în anii 1850. Un adevărat patriarh, avea doi fii din prima căsătorie, Ignace şi Léon, iar apoi, cînd s-a recăsătorit, la 50 de ani, a mai avut şi alţi moştenitori: încă doi băieţi, Michel şi Maurice, şi două fete, Thérèse şi Marie. Toţi copiii săi aveau să devină bancheri sau să se căsătorească cu membri ai unor dinastii de evrei.

Odessa era un oraş de la frontiera vestică a Rusiei imperiale, aflat în Zona de Rezidenţă, regiunea în care evreii aveau voie să se stabilească permanent. Faimoasă pentru sinagogile şi şcolile sale rabinice, cu o viaţă muzicală şi literară bogată, un magnet pentru sărăcitele *shtetl* din Galiţia, Odessa era un oraş care o dată la zece ani îşi dubla populaţia, formată din evrei, greci şi ruşi, un centru cosmopolit animat de comercianţi şi de speculanţi, cu docurile colcăind de spioni şi de intrigi. Un oraş în devenire. Charles Joachim Ephrussi transformase o mică afacere cu cereale într-un colos care, prin achiziţionarea unor cantităţi imense de grîu, ajunsese să domine piaţa. El trata personal cu samsarii care, transportîndu-le cu carele pe rutele bătătorite, aduceau cerealele crescute pe cîmpiile fertile ale Ucrainei, cel mai mare grînar al lumii, pînă în portul Odessa. Aici cerealele erau depozitate în silozurile lui înainte de a fi exportate dincolo de Marea Neagră, în ţările străbătute de Dunăre sau pe coasta Mediteranei.

În 1860, familia Ephrussi devenise cel mai important exportator de cereale din lume. Dacă la Paris James de Rothschild era numit *le Roi des Juifs*, regele evreilor, membrii familiei Ephrussi erau *les Rois du Blé*, regii grînelor. Erau evrei cu blazon – un ştiulete de porumb şi o corabie cu trei

catarge şi cu toate pînzele sus, sub care se găsea deviza lor, *Quod Honestum*: *Sîntem ireproşabili. Puteţi avea încredere în noi.*

Intenţia lui era să-şi dezvolte reţeaua de contacte pentru a finanţa mari proiecte de infrastructură: poduri peste Dunăre, rute feroviare în Rusia şi în Franţa, porturi şi canale. Dintr-o companie comercială de mare succes, Ephrussi et Cie avea să se transforme într-o bancă industrială internaţională. Şi fiecare contract important semnat cu un guvern, fiecare împrumut acordat vreunui duce scăpătat, fiecare client adus în situaţia de a se simţi obligat faţă de familie reprezentaseră un pas înainte către o şi mai mare respectabilitate, un pas care se îndepărta şi mai mult de acele căruţe cu grîu care soseau scîrţîind din Ucraina.

În 1857, cei doi fii mai mari au fost trimişi, cu tot cu familiile lor, la Viena, capitala unui Imperiu Habsburgic în expansiune. Au cumpărat o clădire enormă în centrul oraşului şi, vreme de zece ani, pe aici s-au perindat tot felul de bunici, fii şi nepoţi, cît timp familia s-a tot plimbat între cele două oraşe. Unul dintre fii, stră-străbunicul meu Ignace, a fost însărcinat să administreze, de la Viena, afacerile familiei Ephrussi din Imperiul Austro-Ungar. A urmat Parisul, unde s-a stabilit fratele cel mai mare, Léon, care a dezvoltat afacerea.

Mă aflu în faţa avanpostului lui Léon, sub o colină mierie din arondismentul VIII. Mai exact, mă sprijin de zidul casei de vizavi şi mă gîndesc la vara aceea toridă din 1871 cînd, ajunşi aici de la Viena, s-au instalat în această splendidă casă aurită, abia construită. Oraşul încă era sub şoc. Asediul armatei prusace se încheiase abia de cîteva luni, cu înfrîngerea Franţei şi constituirea Imperiului German în Galeria Oglinzilor de la Versailles. A Treia Republică, ce abia se năştea, era încă şovăielnică, ameninţată de comunarzi pe străzi şi de lupte intestine în sînul guvernului.

Casa lor era terminată, însă clădirile din jur erau încă în construcţie. Abia fuseseră tencuite şi poleitorii, întinşi în poziţii inconfortabile pe treptele joase ale scării, şlefuiau fleuronii balustradei. Încet, cu mare atenţie, sînt urcate în apartamente mobilele, tablourile, lăzile cu obiecte de ceramică. Hărmălaie înăuntru şi hărmălaie afară, toate ferestrele dinspre stradă sînt deschise. Léon suferă de inimă şi nici pentru restul familiei noua viaţă pe strada asta magnifică parcă nu a început prea bine. Betty, cea mai mică dintre cei patru copii ai lui Léon şi ai Minei, căsătorită cu un tînăr bancher evreu dintr-o familie bună, moare la cîteva săptămîni după ce a născut-o pe micuţa Fanny. Membrii familiei Ephrussi se văd nevoiţi să construiască un cavou în sectorul evreiesc al cimitirului Montmartre din

noul lor oraş de adopţie. Un cavou gotic, destul de mare pentru tot clanul, care arată clar că sînt hotărîţi să rămînă în acest oraş, orice s-ar întîmpla. Îl găsesc cu greu. Nu mai are uşi, iar vîntul de toamnă l-a invadat cu frunze de castan.

Colina aceasta era decorul perfect pentru familia Ephrussi. La fel cum Ringstrasse din Viena, unde locuia cealaltă ramură a familiei, era numită Zionstrasse, banii evreilor erau un numitor comun hotărîtor şi aici, în rue de Monceau. Zona era urbanizată în anii 1860 de Isaac şi Emile Péreire, doi fraţi sefarzi care făcuseră avere din finanţe, construcţia de căi ferate şi imobiliare, înălţînd edificii colosale menite a fi hoteluri şi mari magazine. Ei cumpăraseră cîmpia Monceau, o bucată mare de teren insignifiantă care iniţial se afla în afara oraşului, şi începuseră să construiască locuinţe pentru noua elită financiară şi comercială, peisaj perfect pentru familiile de evrei care abia veniseră din Rusia şi din Levant. Aceste străzi au devenit în scurt timp un fel de colonie, un sistem complicat de căsătorii între caste, obligaţii şi afinităţi religioase.

Fraţii Péreire au remodelat chiar şi parcul din secolul al XVIII-lea, pentru a ameliora priveliştea noilor case care îl înconjurau, şi au instalat nişte porţi de acces din fontă, cu emblemele aurite ale companiei lor. A existat o tentativă de a reboteza zona din jurul Parcului Monceau *Le West End*. Dacă te întreabă cineva unde duce bulevardul Malesherbes, scria un ziarist pe vremea aceea, „răspunde fără ezitare: în *Le West End*… Un nume franţuzesc ar fi vulgar. Engleza e mult mai elegantă”. Acesta era parcul în care, conform unui jurnalist răutăcios, puteai vedea „plimbîndu-se doamnele din nobilul Faubourg… «ilustraţiile» feminine din *La Haute Finance* şi *La Haute Colonie Israelite*”. Cu aleile sale sinuoase şi straturile de flori aranjate în noul stil englezesc, parcul era plin de flori colorate care erau împrospătate constant, fiind într-o antiteză netă cu pedanteria cenuşie a grădinii Tuileries.

Las în urmă Hôtel Ephrussi, coborînd panta în pas de plimbare, mai încet decît de obicei, trecînd de pe un trotuar pe altul ca să mă uit mai de aproape la detaliile stucaturilor de la ferestre; îmi dau seama că multe case poartă încă urmele unor poveşti asemănătoare despre reinventare. Aproape toţi proprietarii care le-au construit veniseră din altă parte.

Zece case mai jos de reşedinţa familiei Ephrussi, la numărul 61, locuia Abraham Camondo, la numărul 63 fratele său Nissim şi vizavi, la 60, sora lor Rebecca. Aceştia, care erau bancheri evrei, ca şi cei din familia Ephrussi, veniseră aici de la Constantinopol, trecînd prin Veneţia. Bancherul

Henri Cernuschi, un plutocrat care susţinea Comuna din Paris, venise din Italia şi locuia, împreună cu comorile sale japoneze, într-o clădire de o splendoare distantă, la marginea parcului. La numărul 55 este Hôtel Cattaui, reşedinţa altei familii de bancheri evrei, veniţi din Egipt. La numărul 43 se află palatul pe care Adolphe de Rothschild îl cumpărase de la Eugène Péreire şi apoi îl reconstruise pentru a include şi o sală de expoziţie cu acoperiş de sticlă în care să-şi expună colecţia de artă renascentistă.

Nici una nu se compară însă cu vila construită de magnatul ciocolatei, Emile-Justin Mernier: un edificiu minunat de exagerat, eclectic prin ornamentele care se întrezăresc deasupra zidurilor înalte, încît mi se pare că încă i se potriveşte perfect descrierea pe care ne-a lăsat-o Zola – „un bastard opulent al tuturor stilurilor” – din neliniştitorul său roman scris în 1872, *La Curée*, al cărui personaj, rapacele evreu Saccard, magnat în domeniul imobiliarelor, locuieşte în rue de Monceau. Încă se simte atmosfera acestei străzi din vremea cînd familia Ephrussi a venit să se stabilească aici: este o stradă a evreilor, plină de oameni care se afişează, care se lasă admiraţi în casele lor opulente şi aurite. În argoul parizian din acei ani, *Monceau* devine sinonim cu *nouveau riche*, arivist.

Aceasta este lumea în care *netsuke*-le mele şi-au aflat cămin prima dată. Coborînd pe strada asta, văd cum sobrietatea alternează cu ostentaţia, vizibilitatea cu invizibilitatea, ca ritmul constant al respiraţiei.

Charles Ephrussi s-a stabilit aici cînd avea 21 de ani, cînd pe străzile Parisului se plantau copaci şi trotuare largi luau locul intervalelor înguste din oraşul vechi. Timp de 50 de ani, urbanistul care concepuse proiectul de înnoire, baronul Haussmann, coordonase un asiduu program de demolare şi reconstrucţie, făcînd una cu pămîntul străduţe întregi din epoca medievală şi creînd noi parcuri şi noi bulevarde. Priveliştea de deschidea într-un ritm vertiginos.

Dacă vrei să simţi gustul acestui moment, să simţi pe buze praful care se ridică de-a lungul bulevardelor proaspăt pavate şi pe poduri, nu trebuie decît să te uiţi la două tablouri de Gustave Caillebotte, un pictor care s-a născut cu doar cîteva luni înaintea lui Charles şi care locuia în altă clădire somptuoasă, la doi paşi de Hôtel Ephrussi. În *Le Pont de l’Europe*, un tînăr elegant cu pardesiu gri şi joben negru, poate chiar artistul însuşi, se plimbă pe trotuarul larg al podului, cu doi paşi înaintea fetei cu umbreluţă de soare şi rochie cu volănaşe cuminţi. Piatra proaspăt montată luceşte în soare. Trece şi un cîine. Un om de rînd se apleacă peste balustrada podului. Parcă

ar fi începutul lumii: o litanie de umbre şi mişcări perfecte în care toţi, inclusiv cîinele, ştiu ce au de făcut.

Străzile Parisului transmit o senzaţie de calm. În *Jeune homme à la fenêtre*, prezentat în 1876 la a doua expoziţie a pictorilor impresionişti, vezi faţade sobre de piatră, balcoane cu ritmuri geometrice şi tei plantaţi de curînd. În acest tablou apare fratele lui Caillebotte, care, stînd în picioare în faţa ferestrei deschise a apartamentului lor, priveşte spre o intersecţie aflată nu departe de rue de Monceau. Stă cu mîinile în buzunare, este sigur pe sine şi bine îmbrăcat, are toată viaţa înainte şi un fotoliu de pluş în spate.

Totul e posibil.

Gustave Caillebotte, Le Pont de l'Europe, *1876*

Ar putea fi chiar Charles. S-a născut la Odessa şi şi-a petrecut primii zece ani din viaţă într-un *palais* cu stucaturi galbene de la marginea unei pieţe prăfuite înconjurate de castani. Dacă urcă în podul casei, poate să zărească marea dincolo de catargele navelor ancorate în port. Bunicul lui ocupă un etaj întreg al palatului. Banca se află în clădirea de alături. Micul Charles nu poate trece pe promenadă fără să îi oprească cineva pe bunicul, pe tatăl sau pe unchii lui ca să le ceară o informaţie, o favoare, o copeică sau mai ştiu eu ce. Învaţă, încetul cu încetul, că ieşitul în public implică o serie de întîlniri şi de evitări. Învaţă cum să îi dea bani unui cerşetor sau unui vînzător ambulant, cum să îşi salute cunoscuţii fără să se oprească.

Apoi a ajuns la Viena, unde a locuit în următorii zece ani împreună cu părinţii, fraţii şi sora lui, cu unchiul Ignace, glaciala mătuşă Emilie şi trei veri – Stefan (arogant), Anna (acidă) şi micul Viktor. În fiecare dimineaţă

vine la ei un institutor. Copiii învaţă limbi străine: latină, greacă, germană, engleză. În casă se vorbeşte în franceză, deşi copiilor li se permite să vorbească în ruseşte între ei, dar nu şi în idiş, limbă pe care au învăţat-o prin curţile din Odessa. Fiecare dintre ei poate să înceapă o frază în una din aceste limbi şi să o termine în altă limbă. Au nevoie de asta, avînd în vedere că familia face multe drumuri între Odessa, Sankt-Petersburg, Berlin, Frankfurt şi Paris. Au nevoie de aceste limbi şi pentru că ele indică rangul. Dacă ştii limbi străine, poţi urca pe scara socială. Dacă ştii limbi străine, te simţi *oriunde ca acasă*.

Se duc să vadă lucrarea *Vînători în zăpadă* de Bruegel, cu haita de cîini pe creastă. Deschid dulapurile cu desene de la Muzeul Albertina – acuarelele lui Dürer înfăţişînd iepurele speriat sau aripile întinse ale unei păsări magnifice. Învaţă să călărească la Prater. Băieţii sînt învăţaţi să se dueleze şi toţi copiii iau lecţii de dans. Toţi verii dansează bine, în special Charles, care, la 18 ani, are deja o poreclă în familie: *Le Polonais*, Polonezul, dansatorul.

La Viena, băieţii mai mari – Jules, Ignace şi Stefan – încep să meargă la birourile băncii familiei de pe Schottenbastei, nu departe de Ringstrasse. Clădirea în care îşi desfăşura afacerile familia Ephrussi inspiră teamă. Băieţilor li se spune să asiste, fără să scoată o vorbă, la discuţiile despre termenii de expediere a unor transporturi de cereale şi la întrebările despre procentele de acţiuni deţinute. Se profilează noi oportunităţi cu petrolul din Baku şi zăcămintele aurifere din lacul Baikal. Funcţionarii mişună încoace şi încolo. Şi aici încep băieţii să îşi dea seama de dimensiunile efective ale afacerii care va fi a lor, aici învaţă catehismul profitului din coloanele registrelor contabile.

Aici Charles, avîndu-l alături pe vărul său mai mic, Viktor, îl desenează pe Laocoon cu şerpii, statuia care la Odessa îi plăcuse atît de mult, încolăcindu-i foarte strîns în jurul umerilor musculoşi pentru a-l impresiona pe băieţel. Durează mult să reproducă fiecare dintre şerpii aceia cu acurateţe. Desenează imaginile pe care le-a văzut la Muzeul Albertina, schiţează portretele servitorilor. Şi nu pierde niciodată ocazia să discute cu prietenii părinţilor despre tablourile lor. Este întotdeauna o plăcere să vorbeşti despre tablourile tale cu un tînăr atît de cult.

Apoi, în cele din urmă, Parisul – mutarea pusă la cale de mult. Charles e frumuşel, slăbuţ, cu barba închisă la culoare, îngrijită, care, cînd cade lumina într-un anumit fel, are nuanţe roşcate. Are nasul familiei Ephrussi, proeminent şi acvilin, şi fruntea înaltă, la fel ca toţi verii lui. Ochii cenuşii

sînt plini de viaţă. Este fermecător. La Charles îţi sare imediat în ochi eleganţa sa, cravata mereu aranjată cu gust, iar apoi, cînd îl auzi vorbind, înţelegi că se descurcă la fel de bine în conversaţie ca şi la dans.

La Paris, Charles are mînă liberă să facă ce vrea.

Îmi place să cred că avea această libertate pentru că era cel mai mic dintre cei trei fraţi, iar în toate poveştile care se respectă întotdeauna mezinul este cel care pleacă de acasă într-o călătorie plină de aventuri (pură proiecţie, recunosc, pentru că şi eu sînt cel mai mic dintre fraţi). În realitate, bănuiesc că familia ştie că băiatul nu e făcut pentru indicii de la Bursă. De altfel, s-a mutat la Paris împreună cu unchii săi, Michel şi Maurice, şi probabil că la sediul societăţii Ephrussi et Cie, în rue de l'Arcade numărul 45, nu se simte lipsa acestui fermecător şoarece de bibliotecă, avînd obiceiul de a se retrage atunci cînd se vorbeşte despre bani şi tendinţa de a se pierde în conversaţii culte.

Charles are un apartament în casa familiei, curat şi aurit. Şi gol. Are unde să se întoarcă, o casă nouă pe o colină pariziană proaspăt pavată. Vorbeşte la perfecţie mai multe limbi, are bani şi timp, aşa că face călătorii. Ca toţi tinerii cu educaţie bună, Charles se îndreaptă spre sud. Pleacă în Italia.

2

Un lit de parade

În preistoria colecţiei mele de *netsuke* sîntem în prima epocă, aceea a colecţiilor lui Charles. Poate că în copilărie culesese castane uriaşe din copacii ce umbreau promenada din Odessa ori colecţionase monede la Viena, dar ştiu că aici a început totul. Primele obiecte pe care le cumpără şi le aduce cu el la Paris, în apartamentul său din rue de Monceau numărul 81, sînt o dovadă de aviditate. Aviditate, lăcomie sau un entuziasm căruia în sfîrşit i se dă frîu liber. Oricum, cumpără foarte multe lucruri.

Stă un an departe de familie, o vacanţă de un an, un *Wanderjahr* clasic, un Mare Tur prin canonul artei renascentiste. Această călătorie îl transformă pe Charles într-un colecţionar. Sau mai degrabă îi permite să colecţioneze, să treacă de la statutul de admirator la cel de posesor, iar apoi la cel de cunoscător.

Charles cumpără desene şi medalioane, emailuri renascentiste, tapiserii din secolul al XVI-lea avînd la bază nişte schiţe ale lui Rafael, statueta de marmură înfăţişînd un copil, în maniera lui Donatello. Cumpără chiar şi frumoasa sculptură în faianţă cu un tînăr faun, opera lui Luca della Robbia, o creatură ambiguă şi vulnerabilă care se întoarce să-l privească pe privitor, smălţuită cu azuriu şi tonuri de galben-intens, ca gălbenuşul de ou, o creatură pe care Charles o aşază într-o nişă din dormitorul său de la etajul al doilea, căptuşită cu stofe italiene din secolul al XVI-lea, cusute cu broderii preţioase. Nişa aceasta devine un fel de altar satiric cu faunul pe post de sfînt martir.

Acest altar este ilustrat într-un uriaş catalog maro, trei volume format in folio, păstrat în biblioteca de la Victoria and Albert Museum. Cer să-l consult, stîrnind rîsete generale cînd trebuie să fie transportat la sala de lectură pe o targă cu roţi. Acest *Musée Graphique* conţine gravuri înfăţişînd obiectele din toate colecţiile importante de artă renascentistă din Europa, în special cele ale lui sir Richard Wallace (de la Wallace Collection din Londra), unele ale familiei Rothschild şi cea a lui Charles, care avea 23 de

ani. Este una dintre acele publicaţii imense scoase la comanda şi pe banii unor colecţionari pentru a-i impresiona pe alţi colecţionari. Trei pagini după somptuoasa nişă cu faunul – pînză bordo cu fir de aur în relief, tablouri cu sfinţi, blazoane nobiliare – mai sînt şi alte piese din colecţia lui.

Las să-mi scape un hohot de rîs cînd văd enormul pat renascentist, un *lit de parade* împodobit şi el cu broderii. Un baldachin înalt cu amoraşi îngropaţi în ornamente complicate, capete groteşti, embleme heraldice, flori şi fructe. Două draperii scumpe, strînse cu cordoane cu ciucuri, fiecare cu cîte un *E* pe fond auriu. Este un *E* şi la capul patului acestuia ducal – aproape un pat de prinţişor. Este un pat care aparţine lumii fanteziei, un pat din care să guvernezi un oraş-stat, să primeşti în audienţă, în care să scrii sonete şi cu siguranţă să faci dragoste. Ce fel de tînăr ar cumpăra un astfel de pat?

Copiez lunga listă a noilor sale achiziţii şi încerc să îmi imaginez că am 23 de ani şi car în braţe aceste cufere cu comori, pe scara sinuoasă, pînă sus, la etajul al doilea, unde desfac lăzile, din care sar aşchii şi ţăndări; iar apoi aranjez comorile în diferite camere ale apartamentului, încercînd să văd cum se potrivesc acolo în lumina dimineţii care inundă încăperile. Cînd vizitatorii intră în salon, oare este mai bine să dea cu ochii de o tapiserie sau de un perete acoperit cu desene? Oare ar trebui să-i las să zărească *le lit de parade*? Îmi închipui că le arăt emailurile părinţilor şi fraţilor mei, că mă laud în faţa întregii familii. Îmi aduc aminte brusc, cuprins de stînjeneală, de ceva care mi s-a întîmplat cînd aveam 16 ani: într-o zi am tîrît pînă pe coridor cadrul patului ca să pot dormi pe podeaua cămăruţei mele şi am încropit un baldachin dintr-un covor prins în cuie deasupra saltelei. Mă gîndesc şi la weekendurile în care îmi rearanjam tablourile şi cărţile, încercînd apoi să văd ce efect a produs schimbarea în spaţiul camerei. Atunci de ce m-aş mai mira de Charles?

Colecţia lui este, evident, un decor. Obiectele pe care le colecţiona aveau nevoie de un ochi de expert, vorbeau despre erudiţie, despre istorie, despre genealogie, chiar despre colecţionare. Dacă analizezi una cîte una comorile incluse pe această listă – tapiserii *realizate după* schiţe ale lui Rafael, o sculptură *în maniera* lui Donatello –, ai senzaţia clară că Charles a început să asimileze evoluţia artei de-a lungul secolelor. Întors la Paris, donează muzeului Luvru un preţios medalion din secolul al XV-lea înfăţişîndu-l pe Hipolit zdrobit de caii speriaţi. Parcă îl aud pe tînărul istoric al artei făcînd conversaţie cu oaspeţii săi: vezi şi erudiţia, nu doar bogăţia.

Dar încep să intuiesc şi plăcerea sa tactilă, gîndindu-mă la greutatea surprinzătoare a damascurilor, la suprafaţa răcoroasă a emailurilor, la patina bronzurilor, la consistenţa broderiilor în relief.

Această primă colecţie a lui este cît se poate de convenţională. Probabil că mulţi dintre prietenii părinţilor săi aveau obiecte asemănătoare în casă, adunate pentru a construi o scenografie decorativă somptuoasă asemănătoare cu acea *mise en scène* bordo cu auriu pe care tînărul Charles a creat-o în dormitorul lui din Paris. Este pur şi simplu o versiune la scară redusă a ceea ce se întîmpla şi în casele altor evrei. Charles arată – cu o emfază neobişnuită pentru vîrsta lui – că a crescut, că se pregăteşte să fie adult şi să aibă o viaţă publică.

Ca să admiri însă o scenografie somptuoasă, nu trebuia decît să intri în una dintre casele din Paris ale familie Rothschild sau, şi mai bine, în noua reşedinţă a lui James de Rothschild de la Ferrières, la marginea oraşului, un adevărat templu închinat Italiei renascentiste a comercianţilor şi a bancherilor (pentru a le reaminti tuturor că marele mecenat vine din utilizarea corectă a banilor, nu este ereditar). În locul marelui salon „pentru reprezentări” tipic cavalereşti şi creştine, palatul de la Ferrières avea în mijloc o piaţetă interioară cu patru intrări maiestuoase care dădeau spre diferite aripi ale clădirii. Sub un tavan pictat de Tiepolo se întindea o galerie cu tapiserii înfăţişînd *Triumfurile*, nişte figuri sculptate în marmură alb cu negru şi tablouri de Velázquez, Rubens, Guido Reni şi Rembrandt. Iar auriul era culoarea predominantă: mobilă aurită, rame aurite, auriu pe mulaje, în tapiserii; peste tot erau încastrate simbolurile aurite ale familiei Rothschild. *Le goût Rothschild* devenise sinonim cu auriul. Evreii ăştia şi aurul lor…

Sensibilitatea lui Charles nu se compară cu Ferrières. Nici spaţiul de care dispune, desigur: nu are decît cele două saloane şi dormitorul. Însă Charles nu doar are un loc în care îşi poate aranja noile achiziţii şi cărţile, ci este şi conştient de sine ca tînăr erudit-colecţionar. Se află în extraordinara poziţie de a fi deopotrivă putred de bogat şi foarte independent.

Iar nici unul dintre aceste lucruri nu mă face deloc să mă simt mai aproape de el. De fapt, patul chiar îmi provoacă o oarecare repulsie: nu sînt sigur cîtă răbdare mai pot avea cu acest tînăr şi atenţia lui pentru artă şi decoraţiunile interioare, fie ele *netsuke* sau nu. *Connoisseur*, îmi sună în minte un semnal de alarmă. Şi *crede că ştie prea multe, încă de la vîrsta asta*.

Şi, desigur, *mult, mult prea bogat ca să nu-i strice.*

Îmi dau seama că trebuie să înţeleg cum privea Charles lucrurile, iar pentru asta trebuie să citesc ce a scris. Aici sînt pe un teren sigur: o să fac o listă completă de titluri şi le voi citi în ordine cronologică. Încep cu nişte volume mai vechi ale revistei *Gazette des Beaux-Arts*, din vremea cînd Charles s-a mutat la Paris, notîndu-şi primele comentarii – destul de seci – despre anumiţi pictori manierişti, bronzuri şi Holbein. Mă simt concentrat şi conştiincios. Îi place un anumit pictor veneţian, Jacopo de' Barbari, care are multe lucrări cu Sfîntul Sebastian, lupta tritonilor şi nuduri legate şi crispate. Nu sînt sigur cît de semnificativ se va dovedi a fi acest gust pentru subiecte erotizate. Îmi amintesc de Laocoon şi asta mă neliniştește oarecum.

Nu începe prea bine. Comentarii despre expoziţii, cărţi, eseuri şi însemnări despre anumite publicaţii: fragmente de istoria artei combinate cu idei care nu îi aparţineau („note urmărind o autentificare a…", „răspunsuri la monografia lui…"). Textele astea seamănă puţin cu colecţiile sale italiene şi am senzaţia că bat pasul pe loc. Însă, după cîteva săptămîni, îmi dau seama că încep să mă simt mai relaxat în compania lui Charles: primul colecţionar al *netsuke*-lor începe să scrie mai curgător. Descopăr registre emoţionale neaşteptate. Aşa trec trei săptămîni din preţioasa mea primăvară, apoi încă două – foarte multe zile irosite în întunecimea secţiei Periodice a bibliotecii.

Charles învaţă să petreacă mult timp în faţa unui tablou. S-a dus şi l-a privit, simţi asta, iar apoi s-a întors şi l-a privit din nou. Sînt eseuri despre expoziţii unde simţi că te atinge pe umăr, ai senzaţia că se întoarce să se mai uite o dată, vine mai aproape, se îndepărtează cîţiva paşi. Simţi cum încrederea şi pasiunea lui cresc, iar apoi, în sfîrşit, scrierile sale încep să devină îndîrjite, nu-i plac părerile preconcepute. Charles încearcă să nu se lase copleşit de emoţii atunci cînd îşi exprimă opiniile, dar scrie în aşa fel încît eşti conştient de toate acestea. Rareori vezi aşa ceva în cronicile artistice, zic eu, în timp ce săptămînile trec pe lîngă mine în bibliotecă şi teancul de numere din *Gazette* îmi creşte alături, un turn format din noi întrebări, în care fiecare volum este un mozaic de semne de carte, post-it-uri şi formulare de comandă.

Mă dor ochii. Textele sînt tipărite cu caractere de 8, iar la note chiar mai mici. Cel puţin încep să îmi mai reamintesc franceza mea ruginită. Încep să cred că pot ajunge undeva cu omul ăsta. Nu se dă mare cu cît de multe ştie el cel mai adesea. Vrea să ne ajute să înţelegem mai bine ceea ce se află în faţa ochilor lui. Pare destul de onorabil.

3

„Un cornac care să o conducă”

Încă nu am ajuns la momentul intrării în scenă a *netsuke*-lor. La 20 şi ceva de ani, Charles este mereu în altă parte, în trecere către o anumită destinaţie, transmiţînd salutări şi cerîndu-şi scuze că nu participă la întîlnirile membrilor familiei sale de la Londra, Veneţia, München. Începe să scrie o carte despre Dürer, artistul de care s-a îndrăgostit în colecţiile de la Viena, şi simte nevoia să descopere fiecare desen, fiecare mîzgălitură din arhivă, pentru ca acesta să fie apreciat cum se cuvine.

Cei doi fraţi mai mari ai săi sînt instalaţi confortabil fiecare în lumea lui. Jules se află la cîrma companiei Ephrussi et Cie din rue de l'Arcade, alături de unchii săi. Educaţia sa începută de la o vîrstă fragedă a dat roade şi se dovedeşte a fi foarte priceput la finanţe. Şi s-a căsătorit la sinagoga din Viena cu Fanny, isteaţa şi ironica văduvă a unui bancher vienez. Este foarte bogată şi de familie bună. În ziarele pariziene şi vieneze circulă bîrfa că el a dansat cu ea în fiecare seară, pînă cînd femeia s-a plictisit, a cedat şi s-a măritat cu el.

Ignace a scăpat de sub control. Are tendinţa de a se îndrăgosti în mod spectaculos şi repetat. Ca *amateur de la femme*, se pricepe foarte bine să se caţere pe clădiri înalte, intrînd în iatacuri pe ferestrele de la etaj – ceva ce am regăsit mai tîrziu în memoriile scrise la bătrîneţe de anumite doamne din înalta societate. Este un om de lume, un parizian monden, care îşi duce viaţa între aventuri amoroase, seri petrecute la Jockey Club – epicentrul societăţii burlacilor – şi dueluri. Acestea sînt acum ilegale, dar tot le ocupă timpul unor tineri bogaţi şi ofiţeri, ce recurg la florete ca să rezolve chiar şi cea mai mică jignire. Ignace apare chiar şi în manualele de duelare din vremea aceea, un ziar relatînd un accident în care aproape că-şi pierde un ochi într-o bătaie cu tutorele lui. Ignace este „relativ înalt, dar puţin cam prea slab… E plin de energie şi, din fericire, are şi muşchi de oţel…

Domnul Ephrussi este unul dintre cei mai buni… dar şi unul dintre cei mai prietenoşi şi mai oneşti duelişti pe care îi cunosc”.

Iată-l, pozînd nonşalant cu o floretă în mînă, ca o miniatură de Hilliard reprezentînd un curtean din epoca elisabetană: „Sportiv infatigabil, îl veţi întîlni în pădure dimineaţa devreme, călare pe un superb cal cenuşiu bătînd în alb; a fost deja la lecţia de scrimă…”. Mi-l imaginez pe Ignace verificînd scările de la şa în grajdurile din rue de Monceau. Calul lui este împodobit *à la russe*. Nu sînt prea sigur ce presupune asta, dar sună splendid.

Charles iese în evidenţă mai întîi în saloane. Este remarcat de acidul romancier, memorialist şi colecţionar Edmond de Goncourt, care îl pomeneşte în jurnalul său. Simplul fapt că oameni de teapa lui Charles erau invitaţi în saloane îl dezgusta pe romancier: saloanele deveniseră „infestate de evrei şi evreice”. Iată ce spune despre aceşti noi tineri pe care îi întîlneşte: aceşti Ephrussi erau *mal élevés* (prost crescuţi) şi *insupportables* (insuportabili). Charles, sugerează el, este omniprezent, trăsătură caracteristică unui om care nu îşi cunoaşte locul; vrea să cunoască cît mai multă lume, nu ştie cînd să-şi mascheze înflăcărarea şi să se piardă în decor.

Edmond de Goncourt este invidios pe acest băiat şarmant care vorbeşte franceza aproape fără accent. Charles a intrat, aparent fără efort, în formidabilele saloane la modă din vremea aceea – fiecare un teren minat, cu topografii ale gusturilor politice, artistice, religioase şi aristocratice contestate cu înverşunare. Erau multe saloane, însă mai de seamă erau cele găzduite de Madame Straus (văduva lui Bizet), de contesa Greffulhe şi de o artistă elevată care picta acuarele cu flori, Madame Madeleine Lemaire. Un salon însemna o sufragerie plină de invitaţi obişnuiţi, care se întîlneau acolo la o anumită oră, după-amiaza sau seara. Poeţi, dramaturgi, pictori, membri ai cluburilor, tineri mondeni se întîlneau sub patronajul unei gazde şi se angajau în conversaţii pe teme serioase, bîrfeau, ascultau muzică sau asistau la dezvelirea noului portret al vreunui personaj din înalta societate. Fiecare salon avea atmosfera sa distinctă şi propriii adepţi: cei care o ofensau pe Madame Lemaire erau „plictisitori” sau „dezertori”.

Salonul de joi al lui Madame Lemaire este menţionat în unul dintre primele eseuri ale tînărului Marcel Proust. El evocă parfumul de liliac din atelierul ei, care se simţea şi în rue de Monceau, ticsită de trăsurile celor din lumea bună. Joia nici nu aveai pe unde să treci pe rue de Monceau. Proust îl remarcă şi pe Charles. E zarvă mare şi el încearcă să se apropie, strecurîndu-se prin mulţimea de scriitori şi mondeni. Charles e într-un colţ, stînd de vorbă cu un portretist; îşi ţin capetele apropiate şi vorbesc atît de

încet şi de concentraţi, încît, deşi îşi caută de lucru prin preajmă, Proust nu aude nici un cuvinţel din conversaţia lor.

Edmond de Goncourt, coleric, este înfuriat de faptul că Charles a devenit un confident al prinţesei Mathilde, nepoata lui Bonaparte. Aceasta locuieşte în apropiere, într-o casă mare din rue de Courcelles. El îşi aminteşte că se bîrfea că ea ar fi fost văzută în casa lui Charles din rue de Monceau alături de *le gratin*, spuma aristocraţiei, că prinţesa descoperise în Charles „un cornac[1] care să o conducă prin viaţă”. Este o imagine de neuitat: formidabila prinţesă, acum bătrînă, îmbrăcată mereu în negru, o prezenţă elefantină, amintind de regina Victoria, şi acest tînăr de 20 şi ceva de ani, capabil să o ghideze cu o simplă sugestie sau atingere.

Charles începe să-şi croiască o viaţă a lui în acest oraş complex şi snob. Începe să descopere locurile în care conversaţia lui e bine primită, unde faptul că este evreu e acceptabil sau trecut cu vederea. Ca tînăr critic de artă, merge în fiecare zi la sediul revistei *Gazette des Beaux-Arts* din rue Favart – trecînd pe drum prin şase-şapte saloane, adaugă omniscientul de Goncourt. De la reşedinţa familiei pînă la sediul gazetei sînt exact 25 de minute de mers în pas vioi; în dimineaţa asta de aprilie, mie mi-a luat 45 de minute în pas de plimbare. Mă gîndesc că Charles mai făcea drumul ăsta şi cu trăsura, dar nu ştiu cam cît i-ar fi luat.

Această *Gazette*, subintitulată *Courrier Européen de l’art et de la curiosité*, are o copertă galben-aprins şi pe pagina de titlu sînt aranjate estetic tot felul de artefacte renascentiste deasupra unui mormînt clasic, iar în partea de sus este înfăţişat un Leonardo ce pare furios. Costă şapte franci şi publică recenzii ale diferitelor expoziţii care concurează pentru o poziţie superioară în topul parizian, *L’Exposition des Artistes Indépendants*, saloanele oficiale cu pereţii acoperiţi de tablouri de sus pînă jos, descrieri ale exponatelor de la Trocadéro şi Luvru. Este numită răutăcios „o revistă de artă scumpă pe care toate marile doamne o ţineau deschisă pe masă, dar fără să o citească” şi în mod categoric are reputaţia de parte esenţială a vieţii mondene, un fel de combinaţie între *World of Interiors* şi *Apollo*. În frumoasa bibliotecă ovală din reşedinţa familiei Camondo, aflată puţin mai jos de Hôtel Ephrussi, gazeta ocupă nenumărate rafturi, legată pe volume.

Aici, la sediul gazetei, sînt alţi scriitori şi artişti, precum şi cea mai bună bibliotecă de artă din Paris, cu numeroase periodice din toată Europa şi cataloage ale expoziţiilor. Este un club artistic, un loc unde poţi face schimb de noutăţi şi bîrfe, poţi afla ce comandă a mai primit cutare pictor, cine a

căzut în dizgraţia colecţionarilor sau a celor care hotărăsc participarea la Salon[2]. E foarte multă agitaţie. Această *Gazette* apare lunar, aşa că este multă treabă de făcut. Trebuie să se decidă cine va scrie despre cutare subiect, în ce ordine vor fi incluse gravurile şi ilustraţiile. Poţi învăţa foarte multe dacă eşti acolo zi de zi, asistînd la discuţii.

Cînd Charles, care tocmai s-a întors încărcat de trofee obţinute de la comercianţi italieni de opere de artă, începe să scrie pentru *Gazette*, include şi gravuri extravagante după picturile momentului, artifactele menţionate în revistele de specialitate şi lucrări importante din cadrul Salonului reproduse în detaliu. Aleg un număr la întîmplare din 1878. Conţine, printre altele, articole despre tapiseria spaniolă, vechea sculptură grecească, arhitectura de la Champ-de-Mars şi Gustave Courbet – toate, desigur, cu ilustraţii. Este publicaţia perfectă pentru care ar putea să scrie un tînăr, o carte de vizită ce-i asigură accesul în acele locuri unde mondenitatea se intersectează cu arta.

Descopăr urmele acestei intersectări croindu-mi drum cu îndîrjire printre rubricile mondene ale ziarelor pariziene din anii 1870. Mă apuc de asta ca de o defrişare necesară a terenului, însă devine o activitate ciudat de irezistibilă şi o relaxare după încercarea mea perseverentă de a reface traseul fiecăreia dintre cronicile lui Charles despre expoziţii. Găsesc aceleaşi liste labirintice de întîlniri şi invitaţi, detaliile referitoare la ţinuta fiecărui personaj, fiecare enumerare de nume fiind o calibrare de critici şi judecăţi rafinate.

Mă atrag în mod special listele cadourilor de nuntă din înalta societate, spunîndu-mi că trebuie să mă documentez serios cu privire la tradiţiile legate de oferirea darurilor, şi pierd îngrozitor de mult timp încercînd să-mi dau seama cine este excesiv de generos, cine este zgîrcit şi cine este pur şi simplu neinteresant. Stră-străbunica mea oferă un set de tăvi aurite în formă de scoică la o nuntă mondenă în 1874. Vulgar, îmi trece prin cap, fără nici un motiv.

Iar în mijlocul tuturor acestor baluri şi serate muzicale, saloane şi recepţii pariziene, încep să descopăr referiri la cei trei fraţi. De obicei sînt împreună: domnii Ephrussi sînt văzuţi în lojă la o premieră de la Operă, la înmormîntări, la recepţiile prinţului X sau ale contesei Y. Ţarul a făcut o vizită la Paris şi ei l-au întîmpinat, ca nişte cetăţeni ruşi de seamă ce sînt. Dau petreceri împreună, sînt remarcaţi pentru „grandioasele dineuri pe care le găzduiesc împreună”, au fost văzuţi, alături de alţi *sportivi*, umblînd pe ultima găselniţă a inventatorilor, bicicleta. O rubrică din *Le Gaulois* este dedicată aşa-numitelor *déplacements* – cine a plecat la Deauville şi cine la

Chamonix –, aşa că ştiu cînd pleacă din Paris ca să-şi petreacă vacanţa în Meggen, la luxoasa cabană a lui Jules şi Fanny Ephrussi. Din casa lor aurită de pe deal, se părea că au ajuns să fie acceptaţi ca parte a înaltei societăţi pariziene în doar cîţiva ani după ce ajunseseră aici. *Monceau*, îmi amintesc eu, rapid.

Mai nou, interesele elegantului Charles nu se mai limitează la rearanjarea camerei sale şi perfecţionarea sinuoaselor lui fraze despre istoria artei. Are o amantă. Şi a început să colecţioneze obiecte de artă japoneză. Aceste două lucruri, sexul şi Japonia, se împletesc unul cu altul.

Încă nu are nici un *netsuke*, dar momentul acela nu e departe. Îmi doresc să continue cînd îşi începe colecţia, cumpărînd obiecte de lac de la un negustor de artă japoneză pe nume Philippe Sichel. Edmond de Goncourt scrie în jurnalul său că a fost la Sichel, „locul unde ajung banii evreilor”; intră într-o încăpere din spate, căutînd *obiectul* adus cel mai recent, cel mai nou album cu stampe erotice, poate chiar un *kakemono*[3]. Aici dă peste „La Cahen d’Anvers, aplecată deasupra unei casete de lac japoneze împreună cu amantul ei, tînărul Ephrussi”.

Ea îi indică „momentul şi locul în care el poate face dragoste cu ea”.

1. Conducător de elefanţi (n.tr.).

2. *Salon de peinture et de sculpture*, manifestare artistică organizată la Paris începînd din secolul al XVII-lea, în cadrul căreia erau expuse lucrările artiştilor agreaţi de Academia de Arte Frumoase (n.tr.).

3. Pictură japoneză executată în acuarelă sau în tuş de China, pe rulouri lungi de formă dreptunghiulară, din mătase, pai de orez sau din hîrtie, care se atîrnă în lung pe pereţi (n.tr.).

4

„Atît de uşoară, atît de netedă la atingere”

Iubita lui Charles este Louise Cahen d'Anvers. Este cu vreo doi ani mai mare decît Charles şi e foarte frumoasă; are părul lung, blond-roşcat. „La Cahen d'Anvers” este căsătorită cu un bancher evreu cu care are patru copii mici, un băiat şi trei fete. Cînd se naşte al cincilea copil, Louise îl botează Charles.

Tot ce ştiu despre căsniciile pariziene am aflat din romanele lui Nancy Mitford, însă aceasta mi se pare extrem de optimistă. Şi destul de impresionantă – vreau să fac pe burghezul şi să mă întreb cum îţi poţi găsi timp pentru cinci copii, un soţ *şi* un amant. Cele două clanuri sînt foarte apropiate. De fapt, stînd în Place d'Iéna, în faţa casei lui Jules şi Fanny, cu iniţialele lui şi ale ei împletite cu înflorituri deasupra uşilor uriaşe, îmi dau seama că exact vizavi, colţ cu rue Bassano, se află noul palat al Louisei, în acelaşi stil baroc. În acest moment mă întreb dacă nu cumva isteaţa, neobosita Fanny a facilitat această aventură amoroasă pentru prietena ei cea mai bună.

Cu siguranţă, era ceva foarte intim în tot acest aranjament. Se întîlneau tot timpul la nenumăratele recepţii şi baluri şi cele două familii îşi petreceau adesea vacanţa împreună la cabana Ephrussi din Elveţia sau la castelul familiei Cahen d'Anvers de la Champs-sur-Marne, lîngă Paris. Care o fi fost eticheta cînd te întîlneai cu amantul tău în timp ce urcai scările către apartamentul cumnatului tău? Este posibil ca aceşti amanţi să fi avut nevoie de camerele din dos ale comercianţilor de artă doar ca să scape de toată această afabilitate sufocantă, în ciuda faptului că toţi ştiau. Şi de copii.

Charles, acest tînăr al saloanelor din ce în ce mai competent şi mai util, a vorbit cu amicul său Léon Bonnat să îi facă Louisei un portret în culori pastelate. În acest tablou este îmbrăcată într-o rochie deschisă la culoare, priveşte în jos cu sfială, iar părul îi ascunde faţa pe jumătate.

În realitate, Louise nu era deloc sfioasă. Edmond de Goncourt o priveşte cu ochiul romancierului, pe 28 februarie 1876, în salonul ei:

Evreii păstrează din originea lor orientală o anumită nonşalanţă. Astăzi, urmăream fermecat mişcările de pisică leneşă cu care Madame Louise Cahen căuta ceva în fundul vitrinei sale cu porţelanuri şi obiecte de lac, vrînd să-mi dea nu ştiu ce de acolo. Iar cînd evreii sînt şi blonzi, toată blondeţea asta a lor are o strălucire de aur, ca în portretul amantei lui Tiţian. Cînd a terminat de cotrobăit, evreica s-a lăsat pe o sofa şi, cu capul aplecat într-o parte, dînd la iveală buclele încolăcite în creştet, care semănau cu un ghem de şerpi, făcînd tot felul de mutriţe amuzante şi întrebătoare şi încreţindu-şi vîrful nasului, s-a plîns de această exigenţă a moraliştilor şi a romancierilor, care pretind că femeile nu sînt şi ele tot oameni şi nu trebuie să aibă în amor aceleaşi dezgusturi ca şi bărbaţii.

Este o imagine de neuitat, de un erotism languros: amanta lui Tiţian este într-adevăr foarte blondă şi foarte dezgolită, acoperindu-se într-o doară cu o mînă. Simţi puterea pe care o are Louise asupra celebrului scriitor, simţi cît e de stăpînă pe situaţie. Ea este, la urma urmei, *La muse alpha* pentru Paul Bourget, alt popular romancier al vremii. În portretul pe care i l-a comandat lui Carolus-Duran, pictorul monden al momentului, rochia ei ca o învolburare abia o acoperă şi ea are buzele uşor întredeschise. Există foarte mult dramatism la această muză. Mă face să mă întreb de ce l-a vrut ca amant pe acest tînăr preocupat de estetică.

Se poate să fi fost lipsa lui de teatralitate, ritmul deliberativ al specialistului în istoria artei. Sau o fi fost din cauză că ea avea două case imense, un soţ şi o liotă de copii, în timp ce Charles nu avea nici o grijă, putînd astfel să fie la dispoziţia ei oricînd avea ea nevoie. Sigur este însă faptul că amîndoi erau foarte interesaţi de muzică, artă şi poezie – şi de muzicieni, artişti şi poeţi. Cumnatul Louisei, Albert, era compozitor, iar Charles şi Louise mergeau cu el la Opera din Paris şi la premierele mai răsunătoare de la Bruxelles, ca să îl asculte pe Massenet. Amîndoi erau pasionaţi de Wagner, un gen de pasiune greu de ascuns, dar numai bună de împărtăşit. Îmi închipui că operele lui Wagner le oferă celor doi ocazia de a petrece suficient de mult timp singuri în una dintre acele loje adînci, pluşate de la Operă. Erau prezenţi la un mic dineu select (*sans* soţ) găzduit de Proust, după care Anatole France a recitat poezii.

Şi cumpără împreună casete japoneze de lac negru cu auriu, fiecare pentru colecţia sa: aşa ajung să se îndrăgostească de Japonia.

Citind că Louise, istovită după o ceartă cu soţul ei sau cu Charles, cotrobăie leneş prin vitrina ei cu bibelouri de lac japoneze, apoi se lasă să cadă pe sofa, ştiu că mă apropii de *netsuke*. Încep să intre în centrul atenţiei,

parte a unei vieţi pariziene complexe, capricioasă, care a existat cu adevărat.

Vreau să aflu cum umblau aceşti parizieni nonşalanţi, Charles şi amanta lui, cu obiectele japoneze. Cum era să atingi ceva atît de străin pentru prima oară, să iei în mînă o casetă sau un bol – sau un *netsuke* – făcut dintr-un material pe care nu l-ai mai întîlnit niciodată, şi să-l cîntăreşti în palmă ca să simţi cît de greu şi de echilibrat este, să mîngîi cu vîrful degetului ornamentul în relief reprezentînd o barză care zboară printre nori? Mă gîndesc că trebuie să existe pe undeva ceva scris despre atingere; cineva trebuie să fi consemnat într-un jurnal sau într-o scrisoare ce au simţit în acea clipă trecătoare cînd au luat în mînă un astfel de obiect. Trebuie să existe pe undeva o urmă lăsată de mîna lor.

Aparteul lui de Goncourt este un bun punct de pornire. Charles şi Louise şi-au cumpărat primele piese de lac japoneze de la fraţii Sichel. Magazinul acestora nu era o galerie în care fiecărui colecţionar i se arătau, reverenţios, tot felul de *objets* şi stampe în cabine separate, ca la galeria cu pretenţii a lui Siegfried Bing, Buticul de Artă Orientală, ci un amalgam de lucruri aduse toate din Japonia. Numărul lor era uriaş. Philippe Sichel a trimis de la Yokohama 45 de lăzi conţinînd 5 000 de obiecte doar într-o singură călătorie de afaceri din 1874. Aceasta a creat o atmosferă efervescentă. Ce o mai fi nou pe aici şi unde anume se află? Oare alţi cunoscători or să găsească această comoară înaintea ta?

Această avalanşă de artă japoneză te făcea să visezi cu ochii deschişi. Edmond de Goncourt îşi amintea de o anumită zi petrecută la fraţii Sichel la scurt timp după ce sosise o livrare din Japonia, înconjurat de *tout cet art capiteux et hallucinatoire* – toată această artă ameţitoare, hipnotizantă. Începînd din 1859 începuseră să pătrundă în Franţa stampe şi obiecte de ceramică; la începutul anilor 1870 era o afluenţă de asemenea obiecte. Un scriitor care îşi amintea de începuturile acestei pasiuni faţă de arta japoneză nota în *Gazette* în 1878:

> Încercai să afli cînd se mai aduce marfă. Fildeşuri, emailuri vechi, vase de faianţă şi porţelanuri, bronzuri, obiecte de lac, sculpturi în lemn… satinuri brodate, jucării – cum ajungeau în prăvălia vreunui negustor, plecau imediat către atelierele artiştilor sau birourile scriitorilor… Ajungeau în mîinile lui Carolus-Duran, Manet, James Tissot, Fantin-Latour, Degas, Monet, ale scriitorilor Edmond şi Jules de Goncourt, Philippe Burty, Zola… ale călătorilor Cernuschi, Duret, Emile Guimet… Odată mişcarea pornită, au apărut şi amatorii.

Şi mai extraordinară era altă imagine pe care o vedeai uneori:

> …tineri în marile noastre foburguri, pe bulevarde, la teatru, a căror înfăţişare ne surprinde… Ei poartă jobene sau pălării mici de fetru peste părul negru şi lung, frumos şi strălucitor, pieptănat pe spate, redingote încheiate pînă la ultimul nasture, pantaloni gri-deschis, pantofi buni şi cravate

> închise la culoare ce flutură deasupra cămăşilor elegante. Dacă acul de cravată nu ar fi prea vizibil, dacă pantalonii nu ar fi lărgiţi la căpută, dacă cizmele înalte nu ar fi prea lucioase, iar bastonul nu ar fi prea uşor – aceste amănunte îl trădează pe cel care se supune gusturilor croitorului său în loc să-şi impună propriul gust –, i-am lua drept parizieni. Te intersectezi cu ei pe trotuar, te uiţi la ei: au pielea uşor bronzată, barba rară; unii dintre ei poartă mustaţă… au gura mare, semănînd cu cea a măştilor din comediile greceşti cînd o deschid; au pometii rotunjiţi şi fruntea proeminentă pe ovalul feţei; colţurile ochilor mici şi reţinuţi, negri şi plini de viaţă, care te sfredelesc cu privirea, se înalţă spre tîmple. Sînt japonezi.

Iată, într-o descriere uluitoare, ce înseamnă să fii străin într-o cultură nouă – aproape că ai trece neobservat dacă nu te-ai îmbrăca cu atîta meticulozitate. Omul care trece pe lîngă tine se mai uită o dată şi doar desăvîrşirea deghizării tale te dă de gol.

Ea dezvăluie şi stranietatea acestei întîlniri cu Japonia. Deşi rareori vedeai vreun japonez prin Paris în anii 1870 – mai veneau cîteodată delegaţii, diplomaţi şi prinţul acela ciudat –, arta lor era pretutindeni. Toţi trebuiau să pună mîna pe aceste *Japonaiseries*: toţi pictorii pe care începea să îi cunoască Charles prin saloane, toţi scriitorii pe care îi ştia de la *Gazette*, familia lui, prietenii de familie, iubita lui, toţi erau cuprinşi de febra asta. Fanny Ephrussi aminteşte în scrisorile sale despre vizitele ei la Mitsui, un magazin la modă din rue Martel care vindea obiecte aduse din Extremul Orient, ca să cumpere tapet japonez pentru noul său fumoar şi pentru camerele de oaspeţi din casa pe care ea şi Jules tocmai o terminaseră de construit în Place d'Iéna. Cum putea Charles, criticul, acest *amateur d'art* şi colecţionar bine îmbrăcat, să *nu* cumpere artă japoneză?

În pepiniera artistică pariziană conta foarte mult cînd anume ţi-ai început colecţia. Colecţionarii mai vechi, *Japonistes*, aveau un avantaj net, căci erau oameni cu gusturi superioare şi creatori de tendinţe. Edmond de Goncourt, fireşte, a sugerat că el şi fratele său văzuseră stampe japoneze *înainte* ca Japonia să se deschidă către lume. Aceşti primi adepţi ai artei japoneze, deşi aflaţi într-o concurenţă extremă unul cu altul, aveau amîndoi discernămînt. Însă, după cum scria George Augustus Sala în *Paris Herself Again*, în 1878, atmosfera studenţească din jurul primelor colecţii s-a risipit curînd. „Japonismul a devenit pentru unii mari amatori de artă, familia Ephrussi, familia Camondo, un fel de religie."

Charles şi Louise erau „neojaponişti", tineri iubitori de artă bogaţi care îşi începuseră colecţiile mai tîrziu. Căci, cînd venea vorba de arta japoneză, nu prea existau cunoscători, nu exista expertiza specialiştilor în istoria artei care să îţi contrazică reacţiile iniţiale, intuiţiile. În acest domeniu era o nouă Renaştere şi ţi se oferea şansa de a avea în mînă arta străveche şi serioasă a

Orientului. Puteai face rost de asemenea obiecte de artă în număr mare şi le puteai obţine pe loc. Sau puteai să le cumperi acum şi să le savurezi mai tîrziu.

Cînd ţineai în mînă un *objet* japonez, acesta ţi se dezvăluia. Atingerea îţi spune tot ceea ce vrei să ştii: îţi vorbeşte despre tine. Iată părerea lui Edmond de Goncourt: „Aici, respect politeţea, gingăşia, onctuozitatea, ca să zic aşa, a unor obiecte perfecte pe care le ţii în mînă: un aforism. Atingerea – acesta este semnul prin care un amator se recunoaşte pe sine. Omul care atinge un obiect cu degete indiferente, cu degete *stîngace*, cu degete ce nu învăluie pline de iubire este un om care nu e pasionat de artă".

Pentru aceşti primi colecţionari şi vizitatori ai Japoniei, era destul să ia în mînă un obiect japonez ca să ştie dacă era „bun" sau nu. Într-adevăr, artistul american John LaFarge, în timpul călătoriei sale din 1884, a făcut un pact cu prietenii lui „să nu aducem cu noi nici o carte, să nu citim nici o carte, ci să venim aici cît mai neştiutori". Era destul să ai un *simţ* al frumuseţii: atingerea era un fel de inocenţă senzorială.

Arta japoneză era o minunată lume nouă: introducea noi texturi, noi modalităţi de a percepe obiectele cu ajutorul simţurilor. Deşi existau la vînzare toate acele albume cu xilogravuri, aceste lucrări artistice nu puteau fi pur şi simplu puse pe pereţi. Aceasta a fost revelaţia unor noi materiale: bronzuri cu o patină ce părea mult mai profundă decît a celor renascentiste; lacuri de o profunzime şi o întunecime fără egal; paravane strălucitoare, acoperite cu foiţă de aur, care puteau împărţi o cameră în două. Monet a pictat *La Japonaise*; veşmîntul lui Camille Monet avea „anumite broderii cu fir de aur groase de cîţiva centimetri". Şi existau obiecte care nu semănau cu nimic din arta occidentală, obiecte care puteau fi descrise doar ca „jucării", nişte mici figurine înfăţişînd animale şi cerşetori, numite *netsuke*, pe care le puteai învîrti printre degete. Colecţionarul Louis Gonse, prieten cu Charles şi redactor-şef la *Gazette*, descria foarte frumos un anumit *netsuke* sculptat în lemn de buxus drept *plus gras, plus simple, plus caresse* – foarte bogat, foarte simplu, foarte tactil. Greu poţi depăşi o asemenea intensitate a reacţiilor.

Toate acestea puteai să le iei în mînă, să le foloseşti ca să adaugi textură salonului sau budoarului tău. Cînd mă uit la imaginile înfăţişînd obiecte japoneze, văd că parizienii aşezau în straturi un material peste altul: un fildeş este înfăşurat în mătase, altă fîşie de mătase atîrnă în spatele unei mese de lac, o masă de lac e acoperită de porţelanuri, pe o podea cad evantaie.

Atingere pasională, descoperire cu ajutorul mîinilor, obiecte învăluite cu afecţiune, *plus caresse*. Japonismul şi atingerea constituiau o combinaţie seducătoare pentru Charles şi Louise, ca şi pentru mulţi alţii.

Înainte de *netsuke* este o colecţie de 33 de casete de lac negru cu auriu. Era o colecţie care trebuie aşezată alături de celelalte colecţii ale lui Charles din apartamentul său de la Hôtel Ephrussi, ceva ce merită să stea lîngă draperiile sale renascentiste roşii şi palida sculptură de marmură a lui Donatello. Charles şi Louise au găsit obiectele din această colecţie în haoticul magazin cu comori al lui Sichel. Era o excepţională colecţie de lacuri din secolul al XVII-lea, la fel de valoroasă ca oricare alta din Europa: ca să le aleagă, trebuie să fi vizitat în mod regulat magazinul lui Sichel. Şi în calitate de ceramist, am descoperit cu plăcere că, alături de aceste lacuri, Charles avea şi un vas de ceramică cu capac din secolul al XVI-lea făcut în Bizen, un sat japonez de olari în care am studiat şi eu cînd aveam 17 ani, încîntat să pun în sfîrşit mîna pe acele boluri pentru ceai atît de simple şi de tactile.

În „Lacurile japoneze de la Trocadéro”, un lung eseu publicat în *Gazette* în 1878, Charles descrie cele cinci-şase vitrine pline cu obiecte de lac din cadrul expoziţiei deschise la Trocadéro, în Paris. Este cel mai lung text al său despre arta japoneză. Iar în altă parte, este pe rînd savant (are experienţă cu datarea obiectelor), descriptiv şi în cele din urmă liric cînd descrie ceea ce vede în faţa lui.

Menţionează termenul *japonism*, „inventat de prietenul meu Philippe Burty”. Timp de trei săptămîni, înainte de a găsi alte menţiuni anterioare, cred că aceasta este prima utilizare a termenului într-un text tipărit şi sînt foarte entuziasmat de faptul că între *netsuke*-le mele şi japonism există o legătură atît de frumoasă, un moment de fericire viscerală de gen „ţi-am spus eu” petrecut în secţia Publicaţii a bibliotecii.

Charles este foarte, foarte entuziasmat în acest eseu. A descoperit că Maria Antoaneta avea o colecţie de lacuri japoneze şi se foloseşte de această informaţie pentru a schiţa o minunată paralelă între lumea civilizată a stilului rococo din secolul al XVIII-lea şi cea a Japoniei. În eseul său, femeile, intimitatea şi lacul par să se întrepătrundă. Lacul japonez, explică Charles, era rareori văzut în Europa: „Trebuia în acelaşi timp să fii bogat şi să ai norocul de a fi o favorită la curte sau o regină ca să pui mîna pe aceste rîvnite obiecte aproape imposibil de obţinut”. Însă acesta este un moment – Parisul în timpul celei de-a Treia Republici – cînd au luat contact două lumi îndepărtate şi străine. Aceste lacuri, legendare pentru raritatea lor şi de o

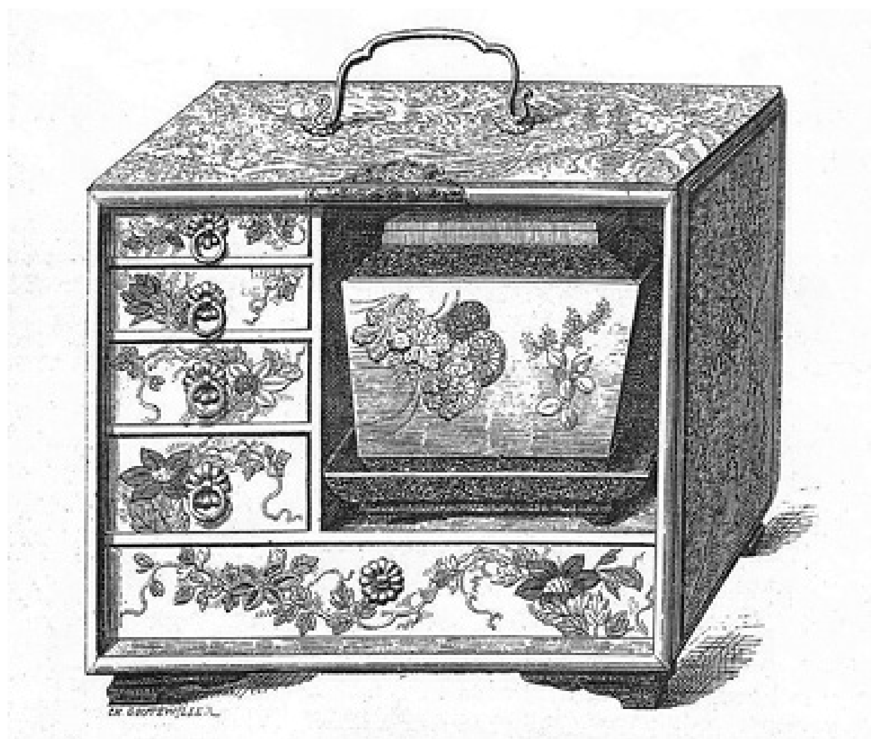
complexitate tehnică atît de mare, încît sînt aproape imposibil de realizat, pe care le deţineau numai prinţii japonezi sau reginele occidentale, se află acum *aici*, într-un magazin parizian, scoase la vînzare. Pentru Charles, acest lac are o anumită poezie: nu este doar preţios şi ciudat, ci poartă în el, adormite, poveşti despre dorinţă. Pasiunea lui pentru Louise este palpabilă. Faptul că aceste lacuri sînt atît de greu de obţinut creează aura care le înconjoară. Simţi cum întinde mîna către Louise cea aurie în timp ce scrie.

Iar apoi Charles ia în mînă o casetă: „Ia în mînă una dintre aceste casete de lac – atît de uşoară, atît de netedă la atingere, pe care artistul a pictat meri înfloriţi, cocori sacri zburînd deasupra apei şi un şir de munţi în partea de sus, unduindu-se sub un cer acoperit de nori, nişte oameni în veşminte largi, în posturi care nouă ne par bizare, dar care întotdeauna sînt graţioase şi elegante, sub umbrelele lor mari de soare…”.

Ţinînd în mînă această casetă, vorbeşte despre exotismul ei. Realizarea sa necesită o supleţe a mîinii care este „cu totul feminină, o dexteritate perseverentă, foarte mult timp sacrificat”, de care noi, în Occident, nu dispunem. Cînd vezi şi atingi aceste lacuri – sau *netsuke* ori bronzuri –, devii imediat conştient că s-a muncit foarte mult la ele: întruchipează toată truda asta şi totuşi sînt miraculos de libere.

Imaginile lacurilor se împletesc cu dragostea lui tot mai mare faţă de picturile impresioniştilor: imagini înfăţişînd meri în floare, ceruri acoperite de nori şi femei în veşminte largi sînt desprinse direct din tablourile lui Pissarro şi Monet. Obiectele japoneze – lacuri, *netsuke*, stampe – evocă tabloul unui loc mereu plin de senzaţii noi, unde arta izvorăşte din viaţa de zi cu zi, unde totul există într-un vis al nesfîrşitului flux al frumuseţii.

Iar eseul lui Charles este presărat cu gravuri înfăţişînd piese din colecţia Louisei şi din a lui. Stilul său devine aici puţin excesiv, de parcă i se taie răsuflarea, în timp ce descrie interiorul casetei de lac auriu a Louisei, ce are un model cu zorele. Colecţiile lor sînt construite pe „capriciul unui amator bogat care îşi poate satisface toate poftele”. Cînd vorbeşte despre aceste colecţii de obiecte ciudat de opulente, el şi Louise sînt împreună pe aceeaşi pagină. Amîndoi poftesc multe lucruri şi sînt capricioşi, lăsîndu-se conduşi de dorinţe de moment. Colecţionează obiecte pe care le descoperi cînd le iei în mînă, „atît de uşoare, atît de netede la atingere”.

Casetă japoneză de lac auriu din colecţia Louisei Cahen d'Anvers

Faptul că îşi arată piesele de colecţie în public este un gest de dezvăluire discret senzual. Iar punerea la un loc a acestor lacuri aminteşte şi de cei cărora le aparţineau: colecţia reprezintă povestea lor de iubire, istoria secretă a atingerilor lor.

Găsesc o recenzie în *Le Gaulois* despre o expoziţie cu lacurile lui Charles din 1884. „Puteai sta zile întregi în faţa acestor vitrine", scrie cronicarul. Sînt de acord cu el. Nu pot afla prin ce muzee au dispărut lacurile lui Charles şi Louise, dar mă întorc pentru o zi la Paris, unde vizitez Musée Guimet din avenue d'Iéna, unde se află astăzi colecţia Mariei Antoaneta, şi stau în faţa vitrinelor pline de reflecţiile întortocheate ale acestor obiecte cu luciri dulci.

El aduce astfel de *objets* de un negru-auriu dens în salonul său din rue de Monceau, unde tocmai a aşternut nu demult un covor auriu de Savonnerie. Este ţesut frumos din fire de mătase, făcut pentru o galerie de la Luvru în secolul al XVII-lea. Imaginile de pe el reprezintă o alegorie a Aerului: cele patru vînturi suflînd în trîmbiţele lor cu obrajii umflaţi, totul fiind presărat cu fluturi şi panglici unduitoare. Covorul a fost tăiat, ca să încapă. Îmi imaginez că păşesc pe podeaua asta. Toată camera este aurie.

5

O cutie cu zaharicale

Pentru a cumpăra o bucăţică de Japonie, cel mai bine era să vizitezi această ţară. Acesta era avantajul suprem al lui Henri Cernuschi, vecinul lui Charles, sau al industriaşului Emile Guimet, cel care a organizat expoziţia de la Trocadéro.

Dacă nu puteai face asta, atunci trebuia să vizitezi galeriile pariziene în căutare de bibelouri japoneze. Aceste magazine erau cunoscute ca locuri de întîlnire ale amanţilor din lumea bună – *rendez-vous des couples adultères*, precum Charles şi Louise. Pe vremuri, ai fi întîlnit astfel de cupluri în Jonque Chinoise, magazinul din rue de Rivoli, sau la celălalt magazin, Porte Chinoise, din rue Vivienne, unde proprietara, Madame Desoye – care vînduse artă japoneză primului val de colecţionari –, stătea „ca pe tron, plină de bijuterii… o figură aproape istorică a timpului nostru, ca un idol japonez gras”. Acum magazinul lui Sichel era pe primul loc.

Sichel avea talent la afaceri, dar nu era un antropolog prea curios sau atent. Într-o broşură publicată în 1883, *Notes d’un bibeloteur au Japon*, scria: „Ţara aceasta era cu totul nouă pentru mine: trebuie să recunosc însă că nu prea acordam atenţie la ce se întîmplă pe stradă; tot ce mă interesa erau lacurile de la piaţă”.

Iar asta e tot ce a făcut. La scurt timp după ce a ajuns în Japonia, în 1874, Sichel a descoperit mai multe truse de scris din lac acoperite de un praf gros într-o piaţă din Nagasaki. Le-a „cumpărat la preţul de un dolar bucata; multe dintre trusele astea ar valora astăzi o mie de franci”. Erau trusele pe care le-a vîndut – nu mai precizează asta – clienţilor săi parizieni, precum Charles, Louise sau Gonse, pentru sume mult mai mari de o mie de franci.

Sichel continuă:

> Pe vremea aceea Japonia era un adevărat tezaur de obiecte de artă pe care le puteai cumpăra la preţuri mici. Străzile erau pline de magazine de curiozităţi, de stofe şi de amaneturi; o grămadă de vînzători care îţi asaltau uşa de cum se crăpa de ziuă: vînzători de *fukusa* [batiste de mătase], vînzători de bronzuri care tîrau cărucioare după ei, chiar şi trecători, ce se lăsau uşor convinşi să

îşi vîndă *netsuke*-le pe care îl purtau la *obi* [brîu]. Şi continuă aşa la nesfîrşit, devine obositor şi aproape că ţi se făcea lehamite să mai cumperi cînd vedeai valul de oferte. Însă aceşti negustori care vindeau obiecte exotice erau destul de prietenoşi – se ofereau să-ţi fie ghizi, se tîrguiau pentru tine dacă le dădeai o cutie cu zaharicale şi afacerile se terminau cu festinuri somptuoase, încheiate cu dansatoare şi cîntăreţe ispititoare.

Japonia era această cutie cu zaharicale. Colecţionarea obiectelor de artă japoneză a încurajat o lăcomie uluitoare. Sichel scrie despre impulsul *de dévaliser le Japon* – de a devaliza ţara. Poveştile despre daimyo sărăciţi care îşi vindeau obiectele moştenite, despre samurai care îşi vindeau săbiile, despre dansatoare care îşi vindeau trupul – şi despre trecători care îşi vindeau *netsuke*-le – au devenit povestea unor posibilităţi nelimitate. Toată lumea vindea orice. Japonia exista ca un fel de ţară paralelă care oferea satisfacţii garantate, artistice, comerciale şi sexuale.

Obiectele japoneze aduceau cu ele o atmosferă de posibilităţi erotizate, nu doar simpla întîlnire a unor amanţi lîngă o casetă de lac sau nişte bibelouri de fildeş. Evantaiele, bibelourile şi chimonourile japoneze prindeau viaţă doar în timpul întîlnirilor private. Erau recuzită pentru deghizări, jocuri de rol, senzuala reimaginare a sinelui. Bineînţeles că îi plăceau lui Charles, cu patul lui somptuos, cu baldachin de brocart, şi nesfîrşita reconfigurare a camerelor din rue de Monceau.

La Japonaise au bain a lui James Tissot înfăţişează o fată dezbrăcată avînd aruncat pe umeri un chimonou cu brocarturi, stînd în pragul unei camere japoneze. În provocatorul portret făcut de Monet soţiei sale, Camille, ea poartă o perucă blondă şi un chimonou roşu cu broderii, pe care se vede un samurai scoţîndu-şi sabia din teacă. În spatele ei, pe perete şi pe podea, sînt împrăştiate o mulţime de evantaie, ca artificiile lui Whistler. Este un spectacol şi pentru artist, asemănător cu cel din *Du côté de chez Swann* al lui Proust, cînd demimondena Odette îl primeşte pe Swann, îmbrăcată în chimonou, în sufrageria ei, plină de pernuţe de mătase, paravane şi lampioane japoneze, în aerul greu de parfumul crizantemelor, un japonism olfactiv.

Proprietatea părea transpusă. Aceste obiecte păreau să inducă insaţiabilitate, păreau că ele te posedă pe tine, că cer ceva de la tine. Colecţionarii înşişi vorbesc despre beţia căutării şi achiziţionării lor, proces care te putea împinge către manie: „Dintre toate pasiunile, dintre toate fără excepţie, pasiunea pentru bibelouri este poate cea mai teribilă şi mai imbatabilă. Cel care se îndrăgosteşte de antichităţi e pierdut. Bibeloul nu e doar o pasiune, este o manie”, susţinea tînărul scriitor Guy de Maupassant.

O autodescriere obsedantă a acestei pasiuni găsim într-o carte ciudată scrisă de criticul lui Charles, Edmond de Goncourt. În *La Maison d'un artiste*, de Goncourt descrie fiecare încăpere a casei lui din Paris cu detalii minuţioase – *boiseries*, tablouri, cărţi, obiecte –, într-o încercare de a evoca fiecare obiect şi tablou şi felul cum sînt aranjate, ca omagiu adus fratelui său mort, cu care împărţise locuinţa. În două volume, fiecare conţinînd peste 300 de pagini, de Goncourt construieşte o autobiografie şi un jurnal de călătorie, precum şi un inventar exhaustiv al unei case prin intermediul obiectelor. Casa e plină de artă japoneză. În hol sînt brocarturi şi *kakemono*-uri japoneze. Chiar şi grădina este o combinaţie atentă de copaci şi arbuşti chinezeşti şi japonezi.

Într-un moment demn de Borges, colecţia *lui* include chiar şi nişte obiecte de artă chineză adunate de un *bibeloteur exotique* japonez în secolul al XVII-lea. Edmond de Goncourt se joacă la nesfîrşit descriind tablourile, paravanele, *kakemono*-urile aranjate prin casă şi obiectele păstrate în vitrine.

Mi-l imaginez pe de Goncourt, cu ochi negri, o eşarfă de mătase albă înnodată neglijent sub bărbie, oprindu-se, afectat, lîngă geamul vitrinei sale din lemn de păr. Ia în mînă unul dintre *netsuke*-le lui şi începe să spună o poveste despre căutarea obsesivă a perfecţiunii care se află în spatele fiecărui obiect:

> …o întreagă clasă de artişti excepţional de buni – de obicei specialişti – sînt responsabili de… crearea şi reproducerea unui obiect sau ale unei creaturi, dedicîndu-se exclusiv acestei activităţi. Astfel, auzim de cîte un artist japonez a cărui familie sculptează, de trei generaţii, şobolani – nimic altceva. Alături de aceşti artişti profesionişti, printre meşteşugarii talentaţi se numără şi sculptorii amatori de *netsuke*, care se amuză cioplind mici capodopere doar pentru plăcerea lor. Într-o zi, dl Philippe Sichel s-a apropiat de un japonez care stătea aşezat pe pragul casei sale, crestînd un *netsuke* ce părea aproape gata. Dl Sichel l-a întrebat dacă nu vrea să i-l vîndă… după ce îl termină. Japonezul a început să rîdă, iar în cele din urmă i-a spus că ar trebui să mai aştepte vreo 18 luni; apoi i-a arătat alt *netsuke* pe care îl avea atîrnat la brîu şi i-a zis că muncise la el cîţiva ani pînă îl terminase. Iar din vorbă în vorbă, artistul amator a ajuns să îi mărturisească dlui Sichel că el „nu lucra susţinut… că avea nevoie să se lase pătruns de acest proces… doar în anumite zile… doar după ce fuma o pipă sau două, cînd se simţea vesel şi înviorat", dîndu-i de înţeles, în esenţă, că pentru o astfel de muncă avea nevoie de inspiraţie.

Toate aceste bibelouri de fildeş, de lac sau de sidef păreau să exprime faptul că meşterii japonezi aveau imaginaţia unor *bijoux-joujoux lilliputien*, a unor fermecători bijutieri liliputani. Faptul că japonezii sînt mărunţei şi creează lucruri mici era un stereotip în Paris. Această idee de miniatură era considerată adesea motivul pentru care artei japoneze părea să-i lipsească ambiţia. Japonezii erau geniali la crearea laborioasă a unui sentiment

trecător, dar lăsau de dorit cînd venea vorba de sentimentele mai grandioase ale tragediei sau veneraţiei. De aceea nu aveau un Partenon, un Rembrandt.

Ceea ce puteau crea ei era viaţă cotidiană. Şi emoţie. Tocmai aceste emoţii l-au extaziat pe Kipling atunci cînd a văzut pentru prima dată *netsuke* în Japonia, în timpul călătoriilor sale din 1889. În una dintre scrisorile pe care le-a trimis din Japonia vorbeşte despre:

> …un magazin plin de epavele vechii Japonii… Profesorul se extaziază în faţa dulapurilor cu aur vechi şi fildeş, încrustate cu jad, lapislazuli, agate, sidef şi cornaline, dar mai dezirabile decît orice minunăţie a vreunui model încrustat cu cinci pietre semipreţioase mi se par nasturii şi *netsuke*-le aşezate pe un strat de vată; poţi să le scoţi şi să te joci cu ele. Din păcate, singurul indiciu al numelui artistului este vreo ideogramă japoneză zgîriată pe ele, care abia se distinge, aşa că nu pot spune cine l-a conceput şi l-a cioplit în fildeş alb pe bătrînul acela atît de stînjenit de o sepie; preotul care l-a pus pe soldat să-i aducă un căprior şi care se bucura la gîndul că tovarăşul lui avea să care povara, iar el urma să ronţăie costiţele; sau şarpele uscat şi subţire, încolăcit în batjocură pe o ţeastă fără mandibulă, pătată de amintirile corupţiei; sau bursucul rabelaisian stînd cu capul în jos care te făcea să roşeşti, deşi nu avea nici doi centimetri; sau băieţelul dolofan care îl bate pe fratele lui mai mic; sau iepurele care tocmai făcuse o glumă; sau… – dar erau zeci de asemenea note, născute din voioşie, dispreţ sau experienţă, din toate acele stări care influenţează inima omului; iar cu mîna asta care a ţinut în palmă cîteva dintre ele am făcut un semn umbrei sculptorului mort! Îşi găsise odihna, dar imprimase în fildeş trei sau patru urme pe care le căutasem atît.

Iar japonezii puteau face şi artă erotică. Aceasta era bîntuită de o pasiune anume: de Goncourt vorbea despre *débauches* cînd cumpăra astfel de obiecte de la magazinul lui Sichel. *Shunga* – stampe înfăţişînd poziţii sexuale acrobatice sau întîlniri stranii ale curtezanelor cu creaturi fantastice – erau vînate de Degas şi Manet. Erau preferate mai ales caracatiţele, pentru că sinuozitatea lor oferea foarte multe posibilităţi inventive. Edmond de Goncourt notează că tocmai cumpărase „un album cu obscenităţi japoneze… Mă amuză, sînt o încîntare pentru ochi… Violenţa liniilor, împreunările neaşteptate, aranjarea accesoriilor, capriciul poziţionării lor şi a hainelor… pitorescul organelor genitale”. Şi *netsuke*-le erotice erau foarte populare în rîndul colecţionarilor parizieni. Printre temele preferate se găseau nenumărate caracatiţe care îmbrăţişau fete goale, maimuţe care cărau nişte ciuperci foarte mari, cu forme falice, şi curmale japoneze crăpate.

Aceste obiecte erotice veneau în completarea altor obiecte occidentale create pentru plăcerea bărbaţilor: bronzurile, mici nuduri clasice perfecte la atingere, pe care cunoscătorii le păstrau în birou pentru discuţii savante despre calitatea modelării sau a patinei. Sau colecţiile de mici tabachere

emailate pentru tutun de prizat în care, atunci cînd le deschideai, vedeai fauni priapici sau nimfe speriate, mici puneri în scenă ale ascunderii şi dezvăluirii. Aceste mici obiecte care puteau fi luate în mînă şi mutate dintr-un loc în altul – uşurel, în joacă, cu grijă – erau păstrate în vitrine.

Nimeni nu rata în Parisul anilor 1870 şansa de a da din mînă în mînă un mic obiect şocant. Vitrinele deveniseră esenţiale pentru intermitenţele spirituale şi flirturile vieţii de salon.

6

O vulpe de lemn cu ochi încrustaţi

Aşa că Charles cumpără *netsuke*-le. Cumpără 264 de *netsuke*:

– o vulpe de lemn cu ochi încrustaţi;
– un şarpe încolăcit pe o frunză de lotus, din fildeş;
– un iepure şi o lună din lemn de buxus;
– un războinic stînd în picioare;
– un servitor dormind;
– copii jucîndu-se cu nişte măşti din fildeş;
– copii jucîndu-se cu nişte căţei;
– copii jucîndu-se cu un coif de samurai;
– zeci de şobolani de fildeş;
– maimuţe, tigri, căprioare, ţipari şi un cal în galop;
– preoţi, actori, samurai, meşteşugari şi o femeie care face baie într-o scăldătoare de lemn;
– un braţ de vreascuri legate cu o sfoară;
– o moşmoană;
– o viespe pe un cuib de viespi agăţat de o creangă ruptă;
– trei broaşte rîioase pe o frunză;
– o maimuţă cu pui;
– un cuplu făcînd amor;
– un cerb culcat, scărpinîndu-şi urechea cu unul din picioarele din spate;
– un dansator în timpul unui spectacol de teatru nō, îmbrăcat într-un chimonou încărcat de broderii, ţinînd o mască în faţa ochilor;
– o caracatiţă;
– o femeie goală şi o caracatiţă;
– o femeie goală;
– trei castane comestibile;
– un preot călare;
– o curmală japoneză.

Şi încă alte 200 şi ceva, o colecţie uriaşă de obiecte micuţe.

Charles le-a cumpărat, nu piesă cu piesă, ca pe lacuri, ci a cumpărat de la Sichel toată această spectaculoasă colecţie odată.

Oare tocmai sosiseră, fiecare învelit într-un petic de mătase, pus în rumeguş, apoi în lăzi trimise de la Yokohama, ajungînd abia după patru luni la Paris, via Capul Bunei Speranţe? Oare Sichel le expusese de curînd în vreo vitrină ca să-i ispitească pe bogaţii colecţionari care îi erau clienţi sau Charles le-a despachetat unul cîte unul, descoperind tigrul meu preferat întorcîndu-se surprins către o ramură de bambus, sculptat în fildeş la sfîrşitul secolului al XVIII-lea la Osaka; sau şobolanii ce ridică ochii în momentul în care sînt surprinşi pe un peşte uscat?

Oare s-a îndrăgostit de ciudat de palidul iepure cu ochi de chihlimbar, aşa că le-a cumpărat şi pe celelalte doar ca să-i ţină acestuia de urît?

I le-a comandat lui Sichel? Oare a durat un an sau doi pînă cînd colecţia a fost pusă cap la cap din piese cumpărate de la proprietarii lor sărăciţi de vreun intermediar şmecher din Kyōto, iar apoi vîndute mai departe? Mă uit la ele cu atenţie. Vreo cîteva au fost făcute special pentru piaţa occidentală, cioplite la repezeală cu zece ani înainte. Băiatul dolofan, care zîmbeşte prosteşte prin masca lui, este cu siguranţă unul dintre acestea. E sculptat grosolan, vulgar. Majoritatea sînt *netsuke* care au fost sculptate înainte de a ajunge acolo comodorul Perry, unele chiar cu o sută de ani înainte. Sînt figurine umane, animale, *netsuke* erotice şi creaturi mitologice: acoperă cam toate temele pe care te-ai putea aştepta să le vezi într-o colecţie completă. Unele sînt semnate de sculptori celebri. Colecţia asta a fost pusă cap la cap de cineva priceput.

Oare s-a întîmplat să intre în magazinul lui Sichel împreună cu Louise, printre avalanşele de mătăsuri, mapele cu stampe, paravane şi porţelanuri, înainte ca alţi colecţionari să pună ochii pe comoară? Oare care dintre ei i-a căutat celuilalt privirea cînd le-a descoperit?

Sau poate că Louise nu era acolo? O fi intenţionat Charles să îi facă o surpriză cînd avea să intre din nou în odaia lui?

Cît l-au costat ele pe acest tînăr, pe acest colecţionar capricios şi fermecător? Tatăl său, Léon, tocmai murise în urma unui stop cardiac, la doar 45 de ani, şi fusese înmormîntat alături de Betty în cavoul familiei de la Montmartre. Însă Ephrussi et Cie era într-adevăr o companie foarte prosperă. Jules cumpărase de curînd terenul de lîngă Lacul celor Patru Cantoane unde avea să-şi ridice casa de vacanţă. Unchii săi cumpărau castele şi participau la cursele de cai de la Longchamp purtînd culorile

familiei Ephrussi, cu buline galben-albastre. *Netsuke*-le trebuie să fi fost într-adevăr foarte scumpe, însă Charles îşi permitea o astfel de extravaganţă, de vreme ce averea lui creştea tot mai mult în fiecare an, odată cu cea a familiei sale.

Sînt şi lucruri pe care nu am de unde să le ştiu. Dar ştiu că Charles a cumpărat pentru *netsuke* o vitrină neagră, din lemn lăcuit. Era mai înaltă decît el, avea vreo doi metri. Puteai vedea *netsuke*-le prin uşa de sticlă din faţă şi prin pereţii laterali, tot de sticlă. Partea din spate, care era o oglindă, părea să multiplice la infinit *netsuke*-le aşezate pe o catifea verde. *Netsuke*-le au nenumărate variaţii de culoare, toate nuanţele fildeşului, ale cornului de bivol şi ale lemnului de buxus: alb ca frişca, de culoarea cerii, castaniu, auriu pe acest fond verde-închis, dens.

Le am în faţa mea acum – colecţia lui Charles, inclusă într-o colecţie mai mare.

Charles aşază *netsuke*-le pe catifeaua verde din vitrina întunecată cu oglindă, primul lor sălaş din această poveste. Stau alături de casetele de lac, alături de marile tapiserii pe care le-a adus din Italia, deasupra covorului auriu.

Mă întreb dacă s-a putut abţine să iasă pe palier şi să-i povestească fratelui său Ignace despre noua lui achiziţie.

Netsuke-le nu pot sta aiurea prin salon sau în birou fără să fie protejate. Pot să se piardă sau să fie scăpate pe jos, să se prăfuiască, să se ciobească. Au nevoie de un loc al lor, preferabil alături de alte bibelouri. De asta vitrinele sînt importante. Iar în această călătorie către *netsuke*, am devenit din ce în ce mai intrigat de vitrine, dulapurile astea cu rafturi şi pereţi de sticlă.

Dădeam mereu peste ele în salonul Louisei. Le văzusem conservate în conace Belle Epoque, citisem despre ele în cronicile expoziţiilor publicate de Charles în *Gazette* şi în descrierile inventarelor familiei Rothschild. Iar acum, cînd Charles are şi el una, îmi dau seama că ele nu sînt doar nişte simple piese de mobilier, ci fac parte din spectacolul vieţii de salon. Un prieten al lui Charles, colecţionar şi el, este descris în timp ce aranjează într-o vitrină nişte obiecte japoneze, „ca un pictor care îşi completează pînza cu încă o trăsătură de pensulă. Armonie absolută şi rafinament desăvîşit…”.

Vitrinele sînt făcute anume ca să te lase să vezi obiectele aranjate pe rafturi, însă fără să le atingi: ele doar încadrează nişte obiecte, le suspendă, te ademenesc prin faptul că impun o distanţă.

Îmi dau seama acum că asta nu am înţeles eu în legătură cu vitrinele. Mi-am petrecut primii 20 de ani din cariera mea de ceramist încercînd să scot obiecte din vitrinele în care erau adesea aşezate vasele mele în galerii şi muzee. Ele mor acolo, spuneam eu, în spatele sticlei, închise acolo ca în vid. Vitrinele semănau cu nişte sicrie: obiectele au nevoie să iasă de acolo şi să-şi încerce norocul departe de protecţia unei prezentări formale, să fie eliberate. „Din salon în bucătărie!”, am scris eu, ca un fel de manifest. Le stăteau prea multe în cale. Era *trop de verre*, prea multă sticlă, cum a comentat o dată un mare arhitect cînd a văzut casa de sticlă a unui modernist rival.

Însă vitrina ca piesă de mobilier – spre deosebire de cele folosite în muzee – este menită să fie deschisă. Iar acea uşă de sticlă care se deschide şi clipa cînd le cuprinzi cu privirea, apoi alegi, iar după aceea întinzi mîna sînt pline de seducţie, o întîlnire electrizantă între mînă şi obiect.

Prietenul lui Charles, Cernuschi, avea o bogată colecţie de obiecte de artă japoneză, puţin mai jos, pe aceeaşi stradă, lîngă intrarea în Parcul Monceau, expuse pe pereţii de un alb radical. Asta făcea ca obiectele japoneze „să pară nefericite”, ca şi cum s-ar fi aflat la Luvru, remarca un critic. Expunînd arta japoneză la fel ca „marea artă”, cea dintîi devenea problematică, excesiv de serioasă. Dar salonul lui Charles de pe deal, unde, în mod straniu, se întîlneau obiecte italiene vechi cu altele noi, japoneze, nu este un muzeu.

Vitrina lui Charles este un prag.

Iar aceste *netsuke* sînt perfecte pentru viaţa din salonul lui Charles. Blonda Louise deschizîndu-şi vitrina cu obiecte japoneze, cotrobăind, scoţînd vreun lucruşor şi întinzîndu-i-l cuiva să se uite la el, să-l sucească pe toate părţile, să-l mîngîie – asta arată că obiectele japoneze sînt făcute pentru a abate conversaţia de la subiect, pentru a distrage atenţia. Aceste *netsuke* adaugă ceva foarte special stilului de viaţă al lui Charles, cred eu. Sînt primele obiecte care au o legătură cu viaţa de zi cu zi, chiar cu o viaţă de zi cu zi exotică. Sînt minunate şi foarte senzuale, desigur, dar nu sînt somptuoase, ca patul lui cu baldachin sau lacurile Mariei Antoaneta. Acestea nu trebuie atinse.

Mai presus de toate, îţi aduc zîmbetul pe buze din multe motive. Sînt spirituale, fără perdea şi de un comic subtil. Iar acum, că am urcat în sfîrşit *netsuke*-le pe scările în spirală şi le-am aranjat în salonul lui Charles din hotelul de culoarea mierii, descopăr că mă simt uşurat că omul acesta atît de

plăcut de toţi avea un simţ al umorului suficient de dezvoltat ca să se bucure de ele. Nu trebuie doar să-l admir. Poate chiar să-mi placă de el.

7

Fotoliul galben

Netsuke-le mele – tigrul, iepurele, curmala japoneză – şi-au găsit sălaş în biroul lui Charles, unde el tocmai îşi finaliza în sfîrşit cartea despre Dürer. Este o încăpere căreia îi dă viaţă tînărul poet Jules Laforgue într-o scrisoare adresată lui Charles ce îţi taie respiraţia:

> Fiecare rînd din frumoasa dumitale carte mi-a trezit atîtea amintiri! Mai ales orele petrecute lucrînd singur în camera dumitale, unde exploda nota dată de un fotoliu galben, galben, foarte galben! Şi impresioniştii! Două evantaie de Pissarro construite solid, cu răbdare, din tuşe minuscule. De Sisley, Sena, stîlpii de telegraf şi cerul de primăvară. Sau malul unui rîu în apropiere de Paris, cu un om plimbîndu-se agale pe potecă. Şi merii înfloriţi ai lui Monet, căţărîndu-se pe coasta unui deal. Şi mica sălbăticiune zburlită a lui Renoir, iar de Berthe Morisot, o pădure tînără, deasă şi proaspătă, o femeie aşezată, copilul ei, un cîine negru, o plasă de prins fluturi. Şi tot de Morisot, o bonă cu copilul, albastru, verde, roz, alb în lumina soarelui. Tot de Renoir, pariziana cu buze roşii şi rochie albastră. Şi această foarte capricioasă femeie cu manşon şi cu un trandafir de lac roz la butonieră… Şi dansatoarea cu umerii goi a lui Mary Cassatt în galben, verde, blond, roşcat, pe fondul fotoliului roşu. Şi dansatoarele nervoase ale lui Degas şi portretul lui Duranty făcut tot de Degas – şi *Polichinelle* al lui Manet, cu versurile lui Banville!… Ah! Orele acelea liniştite petrecute acolo, pierzîndu-mă în catalogul cu lucrările lui Albrecht Dürer, visînd… în camera dumitale luminoasă unde exploda nota dată de fotoliul galben, atît de galben!

Albert Dürer et ses dessins a fost prima carte propriu-zisă scrisă de Charles, o carte care îl purtase într-o „hoinăreală” prin toată Europa. Laforgue, care avea 21 de ani şi abia aterizase în Paris, îi fusese recomandat ca secretar pentru a face o selecţie a listelor, corecturilor şi notelor adunate în zece ani de documentare, pentru a le sintetiza în anexe, tabele şi indici şi a le pregăti pentru publicare. Pentru Laforgue, Charles, în chimonoul lui chinezesc, era un patron fascinant într-un decor fascinant.

Şi eu sînt destul de încîntat, deoarece habar n-aveam că Laforgue lucrase pentru el, pînă cînd nu am dat peste o notă de subsol într-o carte despre Manet. Laforgue este un minunat poet al marilor oraşe, al băncilor udate de ploaie, al stîlpilor de telegraf de pe străzi pe care nu trece nimeni.

Charles nu mai este acel tînăr impetuos. A devenit „dandy-ul benedictin din rue de Monceau”, un savant cu haină neagră, dar cam flaneur, cu

jobenul pe o sprînceană; îşi poartă bastonul sub braţ cu un sentiment de corectitudine şi *amour propre*. Are un valet care se asigură că pălăria îi este mereu bine periată. Sînt sigur că nu avea niciodată nimic în buzunarele hainei, ca să nu strice croiala perfectă. Îl vedem acum, la 30 de ani, cu amantă şi un nou rol ca redactor-şef proaspăt numit la *Gazette*; şi descoperim că s-a schimbat. Este un *mondain* specialist în istoria artei ce are un secretar. Iar acum colecţionează nu doar *netsuke*, ci şi tablouri.

Şi este atît de viu în camera asta! Aceste culori – negrul hainei sale şi negrul jobenului, precum şi nuanţele roşcate ale bărbii – pe fundalul şirului de tablouri fantastice, aprinse de această violentă claritate a notei date de fotoliul galben. Un birou, te gîndeşti, aparţinîndu-i unui om care nu doar are nevoie de culoare, ci care îşi clădeşte viaţa în jurul ei. Un om care poartă uniforma perfectă a negrului rabinic în rue de Monceau şi care are şi această altă viaţă dincolo de uşa biroului.

Ce s-ar putea studia într-o astfel de încăpere?

Jules Laforgue a început să lucreze pentru Charles pe 14 iulie 1881. A lucrat toată vara în acest birou, stînd treaz pînă noaptea tîrziu. Era, observ eu cu oarecare severitate, foarte prost plătit de acest mecena evreu. Prin ochii lui îl vedem pe Charles finalizîndu-şi cartea: „Piatră cu piatră, construieşti încet şi trainic piramida pe care se va înălţa bustul dumitale cu barbă îngrijită”. În cadrul unui comentariu degajat, Laforgue face o schiţă înfăţişîndu-i pe ei doi împreună. Laforgue, mic de statură, cu părul vîlvoi, merge în faţă, cu mîinile în şolduri şi picioarele strîmbe, scoţînd pe nas nori de fum, în timp ce nonşalantul Charles păşeşte în urma lui, drept, înalt, monumental, cu profil asirian. A surprins totul perfect.

Laforgue îl adoră, îl tachinează. E prima lui slujbă şi vrea să demonstreze că este capabil. „Şi acum, o, dandy benedictin din rue de Monceau, ce mai faci? Văd mereu sumarele revistelor *Gazette* şi *Art*. Ce pui la cale între *La Grenouillère* de Monet, *Constantin Guys* al lui Manet şi… ciudatele arheologii ale lui Moreau? – spune-mi.”

Jules Laforgue, „Dandy-ul benedictin din rue de Monceau”: autoportret împreună cu Charles, 1881

Laforgue îşi doreşte să i se amintească de el camerei „noastre”, încheie cu „salutări lui Monet – ştii dumneata care”. Vara petrecută împreună cu Charles a fost o întîlnire cu impresionismul, o întîlnire ce avea să-l provoace să caute un nou gen de limbaj poetic. Scrie mai întîi un fel de poem în proză, îl intitulează „Chitara” şi i-l dedică lui Charles. Dar şi aceste descrieri ale biroului lui Charles sînt nişte poeme în proză: o combinaţie de pete de culoare – *la tache colorée*: fotoliul galben, buzele roşii şi rochia albastră ale fetei lui Renoir. Scrisorile, un amalgam de senzaţii şi idei, se apropie de felul cum descria Laforgue stilul impresioniştilor drept unul în care spectatorul şi spectacolul se împletesc: *irrémédiablement mouvants, insaisissables et insaissants.*

Charles a ţinut foarte mult la Laforgue. După vara aceea lungă din Paris l-a ajutat pe tînărul poet să obţină un post în Berlin la curtea împărătesei, căreia îi citea fragmente din romanele şi ziarele franceze – Charles avea o influenţă impresionant de mare în înalta societate; i-a scris, i-a trimis bani, i-a dat sfaturi, i-a comentat cronicile şi apoi l-a ajutat şi să publice. Charles a păstrat treizeci şi ceva de scrisori primite de la Laforgue în această perioadă, pe care le-a publicat în *La Revue blanche* după moartea prematură a poetului, bolnav de tuberculoză.

În aceste scrisori *simţi* încăperea. Voiam să fiu şi eu acolo, cu *netsuke*-le, şi îmi făcusem griji că nu voi trece niciodată mai departe de inventarierea somptuosului mobilier din apartamentul lui Charles. M-am temut că nu voi putea construi o viaţă doar prin intermediul obiectelor. Încăperea debordează, ca şi scrierile lui Laforgue, de conjuncţii şi disjuncţii neaşteptate. Parcă îi aud cum stau de vorbă tîrziu, în noapte – şi iată-mă în sfîrşit aici.

În acest salon totul este emoţie dusă la extrem. E greu să nu te simţi plin de viaţă într-un loc saturat cu imagini ale libertăţii şi letargiei, înfăţişînd oameni petrecîndu-şi ziua în afara oraşului, femei tinere, o ţigăncuşă, nişte oameni care se scaldă în Sena, un pierde-vară pe o alee, hoinărind fără ţintă, un superb faun înconjurat de broderii şi de toate acele *netsuke* curioase, amuzante, tactile.

8

Sparanghelul lui Monsieur Elstir

Mă aflu din nou în bibliotecă, ezitînd. Autoportretul lui Dürer – hristic, cu păr lung şi barbă – mă ţintuieşte cu privirea cînd deschid *Albert Dürer et ses dessins* a lui Charles. Este ceva provocator în privirea lui. M-am tot gîndit la modul în care această încrengătură atentă şi delicată de idei şi toate aceste tabele şi liste îngrijit editate au fost aşternute pe hîrtie într-un birou pe peretele căruia se afla relaxata zi de vară a lui Monet.

Cînd percep însufleţirea lui Charles care descrie cum a căutat desenele pierdute ale lui Dürer, aproape că îi aud vocea: „Am căutat desenele maestrului nostru peste tot unde bănuiam că s-ar putea ascunde: muzee din capitale şi oraşe mai mici din străinătate, din Paris şi din provincie, colecţii particulare celebre sau puţin cunoscute, *cabinets* ale unor amatori mai mult sau mai puţin amabili, am răsfoit, am scotocit şi am examinat totul”. Poate că Charles era un flaneur, poate că îşi pierdea timpul prin saloane, poate că era văzut la curse şi la Operă, însă această „hoinăreală” are o intensitate reală.

Chiar el spunea că hoinăreşte. Asta nu prea sugerează zel sau profesionalism. Fiind un evreu *mondain* extrem de bogat, nu se cădea să fie văzut muncind. Era un *amateur de l'art*, un iubitor de artă, iar vorba asta a lui este uşor autodepreciativă. Dar surprinde foarte bine plăcerea căutării, felul în care uiţi cum trece timpul cînd faci cercetări, dintr-o toană sau cu intenţie. Mă face să mă gîndesc la felul cum scotocesc şi eu viaţa *lui* mergînd pe urma *netsuke*-lor, la atenţia cu care citesc însemnările făcute de oameni pe marginea paginii. Hoinăresc prin biblioteci, încerc să aflu pe unde a ajuns el şi de ce. Cercetez tot felul de piste: pe cine a cunoscut, despre cine a scris, tablourile cui le-a cumpărat. La Paris stau în faţa fostelor sale birouri din rue Favart, ca un detectiv particular al obiectelor de artă, udat de ploaia de vară, şi aştept să văd cine iese din clădire.

Descopăr că, pe măsură ce trec lunile, îmi dezvolt în mod ciudat o sensibilitate faţă de calitatea hîrtiei.

Şi descopăr că Charles îmi este din ce în ce mai drag. Este un savant pasionat. Se îmbracă elegant, cunoaşte foarte bine istoria artei şi e perseverent în cercetările sale. Trei calităţi minunate, foarte rar întîlnite la acelaşi om, mă gîndesc eu, dorindu-mi să-i calc pe urme.

Charles avea un motiv foarte special pentru care făcea toată această muncă de cercetare. Credea că „toate desenele lui Dürer, chiar şi cele mai lejere crochiuri, merită o menţiune specială, că nimic din ceea ce a fost creat de mîna maestrului nostru nu ar trebui să fie omis…”. Charles ştie că intimitatea contează. Dacă luăm în mînă un desen, putem să „surprindem gîndul autorului în toată prospeţimea sa din clipa în care s-a manifestat, poate cu mai multă veridicitate şi sinceritate decît în operele care au necesitat multe ore de muncă asiduă, realizate cu sfidarea răbdătoare a geniului”.

Acesta este un minunat manifest în favoarea desenului. El celebrează clipa în care înţelegi şi momentul fugitiv al reacţiei – cîteva urme de tuş sau cîteva linii trasate cu creionul. Este şi o minunată aluzie la dialogul dintre un anumit tip de vechi şi ceea ce este foarte nou în artă. Intenţia lui Charles a fost ca această carte „să ajute la o mai bună cunoaştere în Franţa a celui mai mare maestru al Germaniei”, primul artist de care s-a îndrăgostit în copilăria sa, la Viena. Însă i-a oferit lui Charles şi o tribună deopotrivă emoţională şi intelectuală de la care putea susţine că epoci diferite comunică una cu alta, că o schiţă de Dürer putea vorbi unei schiţe de Degas. Ştia că acest lucru era posibil.

Prin textele pe care le publica, Charles devenea un susţinător al artiştilor contemporani pe care ajungea să-i cunoască. Scria texte critice semnate atît cu numele său, cît şi cu pseudonime, argumentînd meritele anumitor picturi, luptînd pentru cauza *Micii balerine* a lui Degas, „în picioare, în hainele în care a exersat, obosită, epuizată…”. Acum, ca redactor-şef la *Gazette*, a început să ceară cronici ale expoziţiilor ce prezentau lucrările pictorilor pe care îi admira. Şi, pasionat şi devotat, începuse şi să cumpere tablouri pentru camera cu fotoliul galben.

Primele portrete ale lui Charles au fost făcute de Berthe Morisot. Îi plăceau foarte mult lucrările ei: „Pisează pe paleta ei petale de flori, pentru a le întinde apoi pe pînză în tuşe inspirate, eterice, aruncate cumva la întîmplare, ce se armonizează, se combină şi sfîrşesc prin a crea ceva rafinat, vital şi fermecător pe care mai mult îl ghicim decît îl vedem… dacă

ai mai face un pas în faţă, ar fi imposibil să mai distingi ori să mai înţelegi ceva!”.

În trei ani a adunat o colecţie de 40 de lucrări impresioniste – şi a mai cumpărat alte 20 de la verii lui din Berlin, Bernsteinii. A cumpărat tablouri şi pasteluri de Morisot, Cassatt, Degas, Manet, Monet, Sisley, Pissarro şi Renoir: Charles a pus cap la cap una dintre cele mai bogate colecţii de lucrări impresioniste. Toţi pereţii camerelor sale trebuie să fi fost acoperiţi cu aceste tablouri, care erau puse probabil pe trei rînduri, unul deasupra altuia. Pastelul lui Degas nu stătea ca acum, lucind solitar pe peretele unei galerii de la Metropolitan, la un metru şi jumătate distanţă de lucrările de lîngă el, fără nimic deasupra sau dedesubt. În camera lui, pastelul acesta (*Două femei la negustorul de mărunţişuri*, 1880) trebuie să fi stat deasupra lui Donatello, aproape atingîndu-se de alte 20 de tablouri strălucitoare, înghesuite lîngă vitrina cu *netsuke*.

Charles era în avangardă. Avea nevoie de îndrăzneală. Impresioniştii aveau susţinătorii lor înfocaţi, dar încă erau atacaţi în presă de Academie, care îi acuza că sînt doar nişte şarlatani. Faptul că i-a promovat a contat foarte mult; cuvîntul lui avea greutate, el fiind considerat un important critic şi editor. I-a ajutat şi în mod direct, fiind un mecena pentru pictorii săraci: găseai de obicei aceste tablouri „în casa unui american sau a unui tînăr bancher israelit”, scria Philippe Burty. Iar Charles era ca un cornac pentru prietenii săi bogaţi, convingînd-o pe Madame Straus, gazda acelui salon înverşunat estetic, să cumpere unul dintre *Nuferii* lui Monet.

Dar nu făcea numai asta. Stătea de vorbă cu ei, le vizita atelierele ca să vadă cum lucrează, să cumpere tabloul direct de pe şevalet, era „ca un frate mai mare pentru tinerii artişti”, cum scria un critic. El şi Renoir purtau lungi discuţii despre lucrările pe care ar fi cel mai bine să le prezinte la Salon, Whistler l-a rugat să vină să vadă dacă unul dintre tablourile lui era în regulă. „Datorită lui”, scria Proust mai tîrziu într-o caracterizare a lui Charles, pe care îl numea *un amateur de peinture*, „multe tablouri care fuseseră abandonate au fost în cele din urmă terminate”.

Era şi un prieten al artiştilor. „Azi e joi”, îi scrie Manet lui Charles, „şi încă nu am nici o veste de la dumneata. Evident, eşti prins de farmecele gazdei dumitale… Hai, pune mîna pe pana dumitale cea mai iscusită şi dă-i drumul”.

Charles a cumpărat de la Manet un tablou înfăţişînd nişte sparanghel, una dintre extraordinarele lui naturi moarte, în care o lămîie sau un trandafir pîlpîie în întuneric. Era un mănunchi cu vreo 20 de fire de sparanghel legate

cu sfoară. Manet a cerut pe el 800 de franci, o sumă substanţială, iar Charles, încîntat, i-a trimis 1 000. O săptămînă mai tîrziu, Charles a primit în schimb o pînză mică, semnată cu un simplu M, pe care era pictat un singur fir de sparanghel pe o masă, însoţită de un bilet: „Se pare că ăsta a căzut din legătura de sparanghel”.

Proust, care cunoştea foarte bine tablourile lui Charles din timpul vizitelor făcute în apartamentul acestuia, se foloseşte şi el de povestea asta. În romanele sale există un pictor impresionist, Elstir, care i-a avut ca modele pe Whistler şi pe Renoir. Ducele de Guermantes este foarte furios pentru că tabloul „cuprindea numai atît, *o* legătură de sparanghel, asemănătoare cu acelea pe care sînteţi pe cale să le înghiţiţi. Dar eu am refuzat să înghit sparanghelul Domnului Elstir! Îmi cerea trei sute de franci pentru o legătură de sparanghel! Nu face decît un pol, chiar dacă e trufanda! Am găsit gluma prea sărată”[1].

Edouard Manet, Une botte d’asperges, *1880*

Multe dintre tablourile din biroul lui Charles erau creaţiile prietenilor săi. Printre ele era şi un pastel de Degas – un portret al lui Edmond Duranty, surprins într-o descriere făcută de tînărul scriitor J.K. Huysmans: „Iată-l pe Monsieur Duranty, în mijlocul stampelor şi cărţilor sale, aşezat la birou, cu degete subţiri şi nervoase, cu privirea ageră şi zeflemitoare, cu o expresie cercetătoare şi perspicace, cu zîmbetul ironic de umorist englez…”. Mai erau acolo şi o pînză de Constantin Guys, „pictorul vieţii moderne”, precum şi un portret al lui Charles făcut de Manet, în care are un aer foarte neglijent

şi ocupat şi privirea puţin rătăcită. De la Degas, Charles a cumpărat dublul portret al generalului Mellinet şi al marelui rabin Astruc, în care capetele acestor doi bărbaţi redutabili – care rămăseseră prieteni după experienţele lor din timpul războiului din 1870 – stau alături în semiprofil.

Mai erau şi imaginile care înfăţişau instantanee din viaţa pariziană a lui Charles: o scenă în care Degas surprindea startul curselor de la Longchamp, unde el mergea să vadă renumiţii cai ai unchiul său Maurice Ephrussi. „Curse – Ephrussi – 1 000 [de franci]”, notează Degas în carnetul său. Şi imagini cu demimondene, dansatoare şi o scenă surprinsă la pălărier în care vedem din spate capetele a două tinere aşezate pe o canapea (2 000 de franci), precum şi una înfăţişînd o femeie solitară într-o cafenea, cu un pahar de absint în faţă.

Cele mai multe dintre tablourile lui Charles înfăţişau scene de la ţară, cu nori repezi şi vîntul bătînd printre copaci, care se potriveau cu sentimentele lui faţă de clipa trecătoare. Avea cinci peisaje de Sisley şi trei de Pissarro. De la Monet a cumpărat, cu 400 de franci, o vedere asupra satului Vétheuil, cu nori albi mişcîndu-se cu repeziciune pe deasupra unei lunci cu sălcii, şi un tablou cu meri, *Pommiers*, pictat în acelaşi sat. A mai cumpărat o scenă înfăţişînd o dimineaţă de iarnă pe Sena, *Les Glaçons*, cu gheaţa crăpîndu-se, un tablou descris minunat de Proust, în romanul său *Jean Santeuil*, ca „o zi de dezgheţ… soarele, albastrul cerului, gheaţa ruptă, apa care transformă rîul într-o oglindă uluitoare”.

Chiar şi portretul „micii sălbăticiuni zburlite” căreia Laforgue l-a rugat să îi transmită salutări surprinde această impresie de impermanenţă, de schimbare iminentă. *La Bohémienne*, ţigăncuşa roşcată cu părul în neorînduială, stă în picioare, îmbrăcată în haine ţărăneşti, printre ierburi înalte şi copaci, în lumina violentă a soarelui. Se potriveşte perfect cu peisajul, gata s-o rupă la fugă fără să se uite în urmă.

Toate aceste tablouri, scria Charles, puteau „să prezinte fiinţa, trăind prin gesturi şi prin atitudine, mişcîndu-se prin atmosfera şi lumina trecătoare şi mereu schimbătoare; să prindă din zbor perpetua mobilitate a culorii aerului, ignorînd în mod deliberat nuanţele individuale pentru a realiza o unitate luminoasă ale cărei elemente separate se dizolvă într-un întreg indivizibil, şi să ajungă la o armonie generală chiar prin intermediul discordanţelor”.

A mai cumpărat un spectaculos tablou de Monet, *Les Bains de la Grenouillère*, cu nişte oameni la scăldat.

Revenind la Londra, în drum spre bibliotecă, intru la National Gallery ca să văd acest tablou şi să mi-l imaginez din nou aşezat alături de acel *fauteuil* galben şi de *netsuke*. Tabloul înfăţişează un popular loc de agrement de pe Sena în toiul verii. Siluete în costume de baie sar de pe o punte îngustă de lemn în apa pe care se joacă petice de soare, pe cînd cei ce nu se scaldă, îmbrăcaţi, se îndreaptă spre ţărm – un tiv stacojiu la o rochie. Nişte bărci – acele „bărci minunat imaginate” ale lui Laforgue – se îngrămădesc în prim-plan, întreaga scenă fiind umbrită de copaci. Apa face vălurele, care se confundă cu capetele celor ce se scaldă, „perpetua mobilitate a culorii aerului”. Te gîndeşti că e suficient de cald ca să intri în apă şi aproape prea răcoare ca să ieşi. Cînd priveşti tabloul ăsta, te simţi plin de viaţă.

Această alăturare de obiecte japoneze şi licăritorul nou stil din pictură pare cît se poate de nimerită: deşi japonismul putea fi un „fel de religie” pentru cei din familia Ephrussi, această nouă artă a avut efectul cel mai profund asupra artiştilor care făceau parte din cercul de prieteni al lui Charles. Manet, Renoir şi Degas erau, ca şi el, colecţionari pasionaţi de stampe japoneze. Structura picturilor japoneze părea să repovestească altfel semnificaţia lumii. Fărîme insignifiante de realitate – un cîrpaci care se scarpină în cap, o femeie cu un copil care plînge, un cîine ce se pierde în partea stîngă a imaginii –, fiecare avînd la fel de mult sens ca un munte înălţîndu-se la orizont. Ca şi în cazul *netsuke*-lor, viaţa de zi cu zi îşi urma cursul fără repetiţii. Această alăturare aproape violentă a naraţiunii cu o claritate grafică, aproape caligrafică, era catalizatoare.

Impresioniştii au învăţat cum să decupeze viaţa în priviri de-o clipă şi interjecţii. În locul perspectivelor formale, ai acum cablul unui trapez care disecă o imagine, capetele văzute din spate la pălărier, stîlpii de la Bursă. Edmond Duranty, al cărui portret în culori pastelate realizat de Degas era pe peretele din biroul lui Charles, a fost martor la tot acest proces. „Persoana… nu se află niciodată în centrul pînzei, în centrul cadrului. Nici măcar nu este reprezentată întotdeauna în întregime: uneori pare tăiată de la jumătatea picioarelor, de la bust în jos sau longitudinal.” Cînd vezi ciudatul portret al lui Degas intitulat *Contele Lepic şi fiicele sale: Place de la Concorde,* aflat acum la Ermitaj, în Sankt-Petersburg – trei personaje umane şi un cîine care se mişcă pe un fundal ciudat de gol ce acoperă aproape tot spaţiul –, influenţa lipsei de adîncime din stampele japoneze pare aproape palpabilă.

La fel ca temele *netsuke*-lor, care se tot repetă, şi stampele japoneze oferă posibilitatea de a crea serii – 47 de ipostaze ale unui munte celebru

sugerau un mod de a te întoarce în diferite feluri şi de a reinterpreta anumite elemente vizuale formale. Căpiţe de fîn, cotul unui rîu, plopi, faţada ca o faleză abruptă a catedralei din Rouen – toate împărtăşesc această întoarcere poetică. Whistler, maestrul „variaţiunilor” şi „capriciilor”, explica o dată că „pe orice pînză culorile trebuie, ca să zic aşa, să fie brodate; adică aceeaşi culoare trebuie să reapară la anumite intervale, ca un fir de aţă într-o broderie”. Zola, care l-a susţinut pe Manet încă de la început, scria despre picturile lui că „arta lui de a simplifica este comparabilă cu cea a stampelor japoneze; ele se aseamănă prin strania lor eleganţă şi magnificele petice de culoare”. Simplificarea părea să se afle în centrul acestei noi estetici, însă doar dacă era combinată cu o astfel de „peticire”, cu o abstractizare a culorii sau cu repetarea ei.

Uneori nu trebuia decît să pictezi scene din viaţa Parisului în timp ce ploua. O flotilă de umbrele ca nişte petice cenuşii care iau locul umbreluţelor de soare transformă Parisul într-un fel de Edo.

Cînd Charles scrie – foarte frumos şi cu mare acurateţe – despre prietenii săi, înţeleg cît de radicali sînt, în ceea ce priveşte deopotrivă tehnica şi temele alese. Îmi aminteşte de unele dintre cele mai bune cronici ale impresionismului. Scopul acestuia era:

> să facă figurile umane indivizibile de fundalul lor, ca şi cum ar fi produsul acestuia, astfel încît, pentru a aprecia tabloul, ochiul trebuie să îl cuprindă pe tot dintr-o privire, de la distanţa corectă – acestea sînt idealurile noii şcoli. Acest catehism optic, aceste reguli şi norme picturale dispreţuitoare nu sînt învăţate, artistul pur şi simplu pictează ceea ce vede aşa cum vede, spontan, bine sau prost, fără compromisuri, fără comentarii, fără vorbărie goală. În oroarea sa de platitudine, această nouă şcoală caută temele inedite; bîntuie culisele teatrelor, cafenelele, cabaretele, chiar şi cîrciumile mai rău famate; sălile de dans din mahala nu îi sperie pe reprezentanţii acestei şcoli; ei se plimbă cu barca pe Sena, în suburbiile Parisului.

Acesta avea să fie cadrul îndrăzneţei lucrări a lui Renoir *Le Déjeuner des canotiers* (*Dejunul vîslaşilor*), care înfăţişează o după-amiază de răsfăţ la Maison Fournaise, un restaurant de pe malul Senei, situat în unul dintre tot mai popularele locuri unde parizienii puteau ajunge cu trenul. Printre sălciile cenuşiu-argintii se văd ambarcaţiuni de agrement şi un schif. Un umbrar de pînză în dungi roşii şi albe îi apără de soare pe petrecăreţi. Este după prînz în noua lume a pictorilor, patronilor şi actriţelor imaginată de Renoir, unde toţi sînt prieteni. Modelele fumează, beau şi stau la palavre printre sticlele goale şi resturile de mîncare uitate pe mese. Aici nu mai există reguli.

Actriţa Ellen Andrée, cu o floare la pălărie, îşi duce paharul la gură. Baronul Raoul Barbier, fost primar al Saigonului colonial, cu melonul maro dat pe spate, stă de vorbă cu tînăra fiică a proprietarului. Fratele ei, ce are o pălărie de paie, ca un adevărat vîslaş, este plasat în prim-plan, cuprinzîndu-i pe toţi cu privirea. Caillebotte, relaxat şi bine făcut, cu tricou alb şi pălărie de paie, stă călare pe scaunul lui, întors invers, privind-o pe tînăra croitoreasă Aline Charigot, iubita lui Renoir şi viitoarea lui soţie. Artistul Paul Lhote îşi ţine protector braţul pe spătarul scaunului pe care stă actriţa Jeanne Samary. Toţi zîmbesc, fac conversaţie şi flirtează.

E şi Charles acolo – bărbatul din spate, cu joben şi costum negru, căruia nu i se vede faţa. Nu îi vezi decît barba castaniu-roşcată. Stă de vorbă cu un Laforgue cu faţa luminoasă, prost bărbierit, îmbrăcat ca un adevărat poet – poartă o şapcă de muncitor şi ceva ce ar putea fi o haină de velur.

Mă îndoiesc că Charles chiar ar fi purtat hainele sale benedictine, sobre şi închise la culoare, la o ieşire cu barca pe Sena în lumina soarelui de vară, purtînd joben, nu pălărie de paie. Este o glumă între prieteni care trimite la uniforma lui de mecena, Renoir sugerînd că este nevoie de protectori şi de critici, undeva în fundal, la margine, chiar şi în cea mai însorită şi mai relaxată zi.

Proust scrie despre acest tablou, observînd un „domn… purtînd joben la o petrecere pe malul rîului unde evident că n-avea ce căuta, ceea ce dovedea că pentru Elstir nu era doar un model obişnuit, ci un prieten, poate un protector”.

E clar că Charles n-are ce căuta aici, dar este un model, prieten şi protector, aşa că se află aici. Charles Ephrussi – sau cel puţin capul lui, văzut din spate – intră astfel în istoria artei.

1. Marcel Proust, *Guermantes*, traducere de Radu Cioculescu, Moldova, Iaşi, 1991, p. 498 (n.tr.).

9

Chiar şi Ephrussi s-a lăsat dus de nas

E iulie şi mă aflu în atelierul meu din sudul Londrei. Acesta se află pe o străduţă care trece printre o agenţie de pariuri şi un fast-food cu specific caraibian, înghesuit între două ateliere auto. E o zonă zgomotoasă, dar spaţiul este minunat, cu toate roţile mele de olar şi cuptoarele de ars ceramica instalate într-un atelier lung şi spaţios; mai am şi o încăpere la etaj, unde ajung urcînd nişte trepte albe şi unde îmi ţin cărţile. Aici îmi expun şi o parte dintre lucrările mele – în momentul ăsta am nişte cilindri de porţelan grupaţi în cutii căptuşite cu plumb; şi tot aici îmi depozitez teancurile de notiţe despre începuturile impresionismului şi continui să scriu despre primul proprietar al colecţiei mele de *netsuke*.

Este un spaţiu liniştit; îmi ţin de urît cărţile şi vasele de ceramică. Aici îi aduc şi pe clienţii care vor să-mi facă vreo comandă. Pentru mine este foarte ciudat să citesc atîtea despre Charles ca mecena şi despre prietenia lui cu Renoir şi Degas. Nu este vorba doar despre trecerea vertiginoasă de la cel care atunci comanda lucrări la cel care astăzi primeşte comenzi. Sau chiar de la cel care deţinea tablouri la cel ce scrie despre ele. Ideea e că am destulă experienţă în meseria de ceramist ca să ştiu că obţinerea unor comenzi e o treabă extrem de delicată. Te simţi recunoscător, desigur, dar asta nu înseamnă că te simţi şi îndatorat. E o întrebare interesantă pentru orice artist: cît timp trebuie să te simţi recunoscător după ce cineva ţi-a cumpărat o lucrare – sau mai multe? Trebuie să fi fost cu atît mai complicat avînd în vedere că acest mecena era foarte tînăr – în 1881 avea 31 de ani –, iar unii dintre artişti erau mai în vîrstă decît el: Manet avea 48 de ani cînd a pictat legătura aceea de sparanghel. Şi, mă gîndesc eu în timp ce mă uit la un Pissarro care i-a aparţinut lui Charles, cu nişte plopi legănaţi de un vînticel, trebuie să fie o treabă extrem de delicată atunci cînd crezul tău artistic este: libertate de expresie şi spontaneitate, fără compromisuri.

Renoir avea nevoie de bani, aşa că Charles şi-a convins o mătuşă să îi servească drept model; apoi a început să o picteze pe Louise. A fost nevoie de o vară întreagă de negocieri delicate între cei doi amanţi şi pictor; Fanny, scriind de la cabana familiei Ephrussi, unde se afla şi Charles, povesteşte în amănunt cîte eforturi a făcut acesta ca să se asigure că totul va ieşi bine. A fost destul de greu să-l convingă pe Renoir să picteze aceste două tablouri. Primul este un portret al lui Irène, fata cea mare a Louisei, care avea părul roşcat cu reflexe aurii, ca al mamei sale, căzîndu-i pe umeri. Al doilea portret, exagerat de siropos, este al fetelor mai mici, Alice şi Elisabeth. Cele două fetiţe au şi ele părul mamei lor. Stau în picioare în faţa unei draperii roşu-închis, trasă puţin la o parte ca să se vadă salonul de dincolo; se ţin de mînă, ca pentru a-şi da curaj una alteia – arată ca două tortuleţe făcute din volănaşe şi panglici roz şi bleu. Ambele tablouri au fost expuse la Salonul din 1881. Nu sînt sigur cît de mult i-au plăcut Louisei. După toate strădaniile astea, a întîrziat surprinzător de mult cu plata preţului deloc exagerat de 1 500 de franci. Mă simt la fel de jenat cînd descopăr un bilet de la Degas, care îi aminteşte lui Charles că tablourile nu au fost achitate.

Toate aceste lucrări comandate lui Renoir i-au făcut pe unii dintre ceilalţi prieteni ai lui să intre la bănuieli. Degas a fost deosebit de aspru cu el: „Monsieur Renoir, nu eşti un om integru. Este inacceptabil să faci lucrări la comandă. Înţeleg că acum lucrezi pentru finanţişti, că umbli cu Monsieur Charles Ephrussi, mai urmează numai să expui la Mirlitons împreună cu Monsieur Bouguereau!”. Neliniştea s-a accentuat cînd Charles a început să cumpere tablouri de la alţi artişti; acest mecena părea să-şi caute alţi protejaţi, alte noi senzaţii. Iar în acest moment faptul că Charles era evreu a început să dea de bănuit.

Charles cumpărase două tablouri de Gustave Moreau. Edmond de Goncourt a descris opera lui drept „acuarele ale unui bijutier poet, scăldate în scînteierea şi patina comorilor din *O mie şi una de nopţi*”. Erau picturi bogate, pline de simboluri, parnasiene, înfăţişînd personaje precum Salomeea, Hercule, Sappho, Prometeu. Subiecţii lui Moreau nu prea au veşminte, doar un văl aruncat pe ei într-o doară. Peisajele sînt clasice, cu temple în ruine, detaliile au simboluri precise. Erau foarte, foarte departe de pajiştea bătută de vînt, curenţii unui rîu printre sloiuri de gheaţă sau croitoreasa aplecată asupra lucrului ei.

Huysmans avea să-şi scrie scandalosul roman *A rebours* (*În răspăr*) despre ce înseamnă să locuieşti într-o cameră unde se află un tablou de Moreau. Sau, mai exact, în atmosfera creată de un tablou de Moreau.

Protagonistul său, Des Esseintes, era inspirat de decadentul conte Robert de Montesquiou, un om hotărît să ducă o existenţă complet estetizată, rafinînd detaliile locuinţei sale astfel încît fiecare experienţă senzorială să-l absoarbă complet. Punctul culminant a fost o broască-ţestoasă a cărei carapace era încrustată cu pietre preţioase, aşa încît, în trecerea sa lentă pe podeaua unei încăperi, să însufleţească modelul unui covor persan. Asta l-a impresionat pe Oscar Wilde, care nota în jurnalul său parizian, în franceză, că „un prieten al lui Ephrussi avea o ţestoasă aurită cu smaralde pe spate; nu mi-ar strica nici mie nişte smaralde, bibelouri vii…”. Era mult mai comod aşa decît să deschizi geamul unei vitrine.

În existenţa rarefiată a lui Des Esseintes a apărut la un moment dat un artist „care îl încînta, provocîndu-i plăceri neasemuite – Gustave Moreau. Cumpărase aceste două capodopere şi, noapte de noapte, stătea visînd în faţa uneia din ele, tabloul cu Salomeea”: se implică atît de mult în aceste picturi cu o încărcătură emoţională foarte mare, încît devine una cu ele.

Cam astea erau şi sentimentele lui Charles faţă de cele două mari tablouri ale sale. I-a scris lui Moreau că opera lui are „tonalităţile unui vis ideal” – un vis ideal fiind cel în care eşti menţinut într-o stare de reverie imponderabilă şi uiţi de tine.

Renoir era furios. „Ah, Gustave Moreau ăsta, cînd te gîndeşti că l-au luat în serios pe pictorul ăsta care n-a ştiut niciodată să picteze măcar un picior… E totuşi destul de şmecher. A fost o mişcare inteligentă: s-a gîndit să-i seducă pe evrei, a avut ideea să aleagă pentru picturile sale tonuri de auriu… Chiar şi Ephrussi s-a lăsat dus de nas – credeam că măcar el are mai multă minte! Mă duc într-o zi pe la el şi, acolo, ce-mi văd ochii? Un Gustave Moreau!”

Mi-l imaginez pe Renoir intrînd în holul de marmură şi urcînd scările acelea unduitoare, pe lîngă apartamentele lui Ignace, şi ajungînd la camerele în care locuia Charles, la etajul al doilea, unde este poftit înăuntru, ca să dea nas în nas cu *Iasonul* lui Moreau: în picioare, gol, călcînd pe monstrul pe care l-a omorît şi ţinînd în mînă lancea ruptă şi Lîna de Aur. Medeea are într-o mînă flaconaşul care conţine poţiunea magică şi îşi sprijină, plină de adoraţie, cealaltă mînă pe umărul lui – „un vis, o rază de încîntare”, „ciudatele arheologii ale lui Moreau”, cum spunea Laforgue.

Sau poate că s-a trezit faţă în faţă cu *Galateea*, dedicată *à mon ami Charles Ephrussi*, un tablou descris de Huysmans astfel: „o grotă luminată de pietre preţioase ca un tabernacul conţinînd inimitabila şi radioasa bijuterie, corpul alb, cu tente roz la sîni şi buze, al Galateei adormite…”. E

drept că aici, alături de fotoliul galben, vezi mult auriu: Galateea are un cadru în stil renascentist demn de un Tiţian.

Este „artă jidovească”, scrie Renoir, iritat să-l găsească pe protectorul său, redactor-şef la *Gazette*, cu astfel de lucrări *goût Rothschild* pe pereţi, mitice şi pline de giuvaieruri, aşezate atît de aproape de tablourile sale, că ar putea să le contamineze. Salonul lui Charles din rue de Monceau a devenit „o peşteră… ca un tabernacul”. A devenit o încăpere ce putea să-l scoată din fire pe Renoir, să-l inspire pe Huysmans şi chiar să-l impresioneze pe impulsivul Oscar Wilde: *Pour écrire il me faut de satin jaune*, scrie el în jurnalul său parizian – „Am nevoie de satin galben ca să scriu”.

Îmi dau seama că încerc să monitorizez gusturile lui Charles. Auriul şi Moreau mă îngrijorează. Dar şi mai mult mă îngrijorează creaţiile lui Paul Baudry, cel care a pictat tavanele Operei din Paris, preferînd să lucreze în cartuşele baroce ale noilor clădiri pariziene Belle Epoque. Lucrările lui Baudry au fost hulite de impresionişti, care spuneau că sînt nişte inepţii ipocrite – un pictor academist, la fel ca detestatul William-Adolphe Bouguereau. A avut succes mai ales cu nudurile – încă are. Există un poster foarte popular ce reproduce o lucrare a lui Baudry în care un val e gata-gata să se spargă peste o fată goală, întinsă pe mal, intitulat *Valul şi perla*, pe care îl poţi găsi la magazinele de suveniruri ale muzeelor şi pe magneţi de pus pe frigider. Iar, dintre artişti, Baudry era cel mai apropiat prieten al lui Charles; corespondenţa lor e plină de vorbe de afecţiune. Charles era biograful lui şi a fost numit executorul lui testamentar.

Poate că ar trebui să continui să caut fiecare tablou din camera aceea în care Charles îşi ţinea *netsuke*-le. Încep să fac o listă cu toate muzeele în care se găsesc acum tablourile sale şi încerc să aflu cum au ajuns acolo. Mă gîndesc cît ar dura să ajung de la Art Institute of Chicago la Musée de la Ville de Gerardmer ca să pun lucrarea lui Manet *Cursele de la Longchamp* alături de dublul portret al generalului şi rabinului realizat de Degas. Mă întreb dacă ar trebui să-mi pun în buzunar *netsuke*-le acela alb, iepurele cu ochi de chihlimbar, ca să facilitez întîlnirea dintre obiect şi imagine. Cît beau o cafea, întorc ideea asta pe toate părţile, ca şi cum ar fi într-adevăr realizabilă, ca şi cum aş putea merge mai departe.

Programul meu e complet dat peste cap. Cealaltă viaţă a mea, de ceramist, e lăsată în suspensie. Un muzeu aşteaptă un răspuns. Eu sînt plecat, secretarele îmi spun cînd sună tot felul de oameni, iar eu nu sînt de găsit. Da, un proiect important. O să vă sune el înapoi.

Însă fac din nou un drum la Paris şi mă proţăpesc sub tavanele lui Baudry de la Operă, iar apoi mă reped pînă la Musée d'Orsay ca să mă uit la firul de sparanghel pictat de Manet pentru Charles şi la cele două tablouri de Moreau care se află acum aici, încercînd să-mi dau seama dacă totul se leagă, dacă totul se armonizează, dacă pot vedea ce au văzut ochii lui. Şi, desigur, nu pot, din simplul motiv că Charles cumpără ce-i place. Nu cumpără artă de dragul coerenţei sau ca să-şi astupe nişte găuri din colecţia sa. Cumpără tablouri de la prietenii lui, cu toate complicaţiile pe care le implică acest lucru.

Charles mai are mulţi alţi prieteni şi în afara atelierelor pictorilor. Serile de sîmbătă le petrece la Luvru împreună cu colegii săi, fiecare colecţionar şi scriitor aducînd cu el o schiţă, un obiect sau un subiect de discuţie: „Puteai aduce orice în discuţie, în afară de pedanterie! Ce lucruri aflam acolo – şi nu trebuia să pui nimic la îndoială! Ce călătorii neobosite făceam prin toate muzeele Europei, aşezaţi comod pe scaunele acelea frumoase de la Luvru!", îşi amintea Clément de Ris, un istoric al artei. La *Gazette* Charles avea colegi foarte interesanţi. Vecinii săi îi erau şi prieteni – fraţii Camondo şi Cernuschi, oameni cărora puteai oricînd să le arăţi ce ai mai cumpărat.

Charles devenea o figură publică tot mai cunoscută. În 1885 devenise proprietar al *Gazette*. A contribuit la o strîngere de fonduri pentru cumpărarea unui Botticelli care să fie expus la Luvru. Se ocupa şi cu scrisul. Făcea şi muncă de curator: a ajutat la organizarea expoziţiilor din 1879 cu desenele vechilor maeştri şi a altor două expoziţii de portrete în 1882 şi 1885. Una era să fii un tînăr zgîrcit şi hoinar şi cu totul altceva să ai aceste responsabilităţi şi să fii în centrul atenţiei. Tocmai i se acordase *La Légion d'honneur* pentru contribuţiile sale la dezvoltarea artelor.

În cea mai mare parte, viaţa lui ocupată se desfăşura în public, sub privirile colegilor, ale vecinilor, ale prietenilor, ale tinerilor săi secretari, ale amantei şi familiei sale.

Proust, un neofit, deşi încă nu tocmai prieten cu Charles, devenise un oaspete regulat în apartamentul acestuia, sorbindu-i cuvintele, admirîndu-i modul sublim de a face conversaţie, felul cum îşi aranja noile comori, influenţa în înalta societate. Charles ştie prea bine cît de însetat de mondenitate este Proust ca să îi spună că, atunci cînd e invitat la cină, se cade să plece după miezul nopţii, pentru că gazdele abia aşteaptă să meargă la culcare. Cu un oarecare dispreţ, Ignace, în apartamentul de alături, îl numeşte „Proustaillon" – o descriere destul de exactă a felului cum zbura Proust ca un fluturaş (*papillon*) de la un eveniment monden la altul.

Proust a început să fie prezent mai tot timpul şi în redacţie la *Gazette*, în rue Favart. Şi nu a fost în van: 64 de opere de artă care vor apărea mai tîrziu în cele 12 romane ce formează *A la recherche du temps perdu* au fost reproduse în *Gazette*, o proporţie imensă din textura vizuală a operelor lui. Ca şi Laforgue înaintea lui, i-a trimis lui Charles primele lui cronici artistice, pe care acesta le-a revizuit la sînge, publicîndu-i un prim articol. Pentru Proust, acesta va fi o analiză a lui Ruskin. Prefaţa la traducerea de către Proust a *Bibliei de la Amiens* a lui Ruskin îi este dedicată „Dlui Charles Ephrussi, întotdeauna atît de bun cu mine”.

Charles şi Louise încă sînt amanţi, deşi nu sînt sigur dacă nu cumva Louise are şi alt iubit – sau mai mulţi. Charles, care este o persoană foarte discretă, nu lasă nimic de înţeles în acest sens şi mă simt frustrat de faptul că nu găsesc nici o informaţie în plus. Observ că Laforgue a fost primul dintr-un lung şir de bărbaţi foarte tineri care aveau să lucreze pentru el mai mult ca acoliţi decît ca secretari, şi mă minunez de toată această serie de relaţii intense în camerele sale ameţitoare, ca nişte peşteri în care luceau satinuri aurii şi tablourile lui Moreau. În Paris se zvonea că Charles era *entre deux lits*, bisexual.

În primăvara aceasta din 1889 Ephrussi et Cie este o afacere prosperă, însă problemele de familie sînt extrem de complicate. Ignace, care era un heterosexual convins, alături de alţi burlaci melancolici, îi era devotat contesei Potocka. Fascinanta contesă, ce avea o înfăţişare pe care Proust a descris-o drept „deopotrivă delicată, maiestuoasă şi maliţioasă”, cu părul negru pieptănat cu cărare la mijloc, avea o mare influenţă asupra unui grup de tineri ce purtau insigne cu safire pe care era inscripţionat mottoul *A la Vie, à la Mort*. Organizează serate „macabeene”, cînd ei se angajează la tot felul de fapte scandaloase în cinstea ei. Cum macabeii au fost nişte martiri evrei, înseamnă că ea era Iudita, îmi dau eu seama într-un tîrziu, eroina care i-a tăiat capul lui Olofern cînd acesta era ameţit de băutură. După o astfel de serată, o scrisoare trimisă lui Maupassant notează că „Ignace este puţin mai beat decît ceilalţi… şi are ideea genială de a se plimba gol-puşcă pe străzile Parisului…”, aşa că a fost trimis la ţară, să-i mai vină mintea la cap.

Charles, la 40 de ani, încerca să-şi păstreze echilibrul între toate aceste lumi diferite. Gusturile sale particulare deveniseră proprietate publică. Tot ce avea legătură cu el era estetic. Era cunoscut în Paris ca estet şi toată lumea urmărea cu atenţie ce tablouri comandă, ce părere are despre cutare lucru şi ce croială au hainele pe care le poartă. Era şi un mare amator de operă.

Pînă şi pe căţeaua lui o botezase Carmen.

Găsesc o scrisoare adresată ei, „c/o Monsieur C. Ephrussi, 81 rue de Monceau”, în arhivele Luvrului, trimisă de Puvis de Chavannes, pictorul simbolist al figurilor palide şi al peisajelor spălăcite.

10

Micile mele profituri

Renoir nu era singurul care nu-i suferea pe evrei. În anii 1880 au fost o serie de scandaluri financiare în urma cărora noii bancheri evrei au ieşit cam şifonaţi, fiind vizată mai ales familia Ephrussi: se presupunea că „maşinaţiunile evreilor” fuseseră cauza prăbuşirii în 1882 a băncii catolice Union Générale, care avea strînse legături cu Biserica şi mulţi deponenţi catolici. Popularul demagog Edouard Drumont scria în *La France juive*:

> Îndrăzneala cu care indivizii ăştia tratează aceste operaţiuni de mare anvergură, ce nu sînt decît o joacă pentru ei, este incredibilă. Michel Ephrussi cumpără sau vinde ulei ori grîu în valoare de 10-15 milioane de franci o dată. Fără nici un efort, stînd flegmatic pe un scaun timp de două ore în spatele unei coloane la Bursă, cu bărbia în palma stîngă, împarte ordine la vreo 30 de trepăduşi care se îngrămădesc în jurul lui cu creioanele în mînă.

Trepăduşii vin şi îi şoptesc la ureche lui Michel ultima ştire a zilei. Banii sînt o bagatelă pentru aceşti finanţişti evrei, sugerează Drumont, o joacă. Nu au nici o legătură cu economiile depuse cu grijă la bancă în ziua de tîrg sau ascunse în ceainicul de pe raftul de deasupra căminului.

Este o imagine vie a puterii mascate, a urzelilor. Are intensitatea lucrării lui Degas *La Bursă*, care înfăţişează o discuţie purtată în şoaptă între doi finanţişti cu nas coroiat şi barbă roşcată lîngă coloane. Bursa şi cei care joacă la Bursă se transformă progresiv în Templu şi schimbători de bani.

„Cine nu-i lasă pe oameni să trăiască, cine va face în curînd Franţa să arate ca o ţară în paragină?… Speculantul cu grîu străin, evreul, prietenul Contelui de Paris… favoritul tuturor saloanelor din cartierul aristocrat: Ephrussi, şeful şlehtei semitice care face speculă cu grîu.” Specula, adică activitatea de a face bani din bani, este considerată un păcat specific evreilor. Chiar şi Theodor Herzl, apărătorul sionismului, întotdeauna dornic să strîngă bani pentru cauză de la evreii bogaţi, vorbeşte urît despre Ephrussi, numindu-l *spekulant*.

Ephrussi et Cie avea într-adevăr o putere extraordinară. Absenţa fraţilor Ephrussi de la Bursă a fost observată cu panică în timpul unei crize. Ameninţarea lor că vor inunda pieţele cu cereale ca răspuns la pogromurile

din Rusia a fost luată în serios într-un articol febril publicat într-un ziar în timpul altei crize. „[Evreii] …au învăţat puterea acestei arme atunci cînd au obligat Rusia să o lase mai moale în timpul ultimelor persecuţii împotriva evreilor… făcînd astfel încît titlurile de valoare ale Rusiei să scadă cu 24 de puncte în 13 zile. «Dacă vă mai atingeţi de cineva din neamul nostru, nu veţi mai avea nici măcar o rublă ca să vă salvaţi imperiul», a spus Michel Ephrussi, capul marii familii din Odessa, cel mai mare comerciant de cereale din lume.” Familia Ephrussi era, pe scurt, foarte bogată, foarte vizibilă şi foarte partizană.

Drumont, jurnalist la un cotidian antisemit, îşi asuma rolul de formator de opinie în presă. Le spunea francezilor cum pot să identifice un evreu – are o mînă mai lungă şi una mai scurtă – şi cum să contracareze ameninţarea pe care o reprezenta această rasă pentru Franţa. Cartea sa *La France juive* s-a vîndut în 100 000 de exemplare în primul an de publicare – 1886. Pînă în 1914 va apărea în 200 de ediţii. Drumont susţinea că evreii, pentru că sînt inerent nomazi, simt că nu datorează nimic statului. Charles şi fraţii săi, cetăţeni ruşi din Odessa şi din Viena şi Dumnezeu mai ştie de pe unde, aveau grijă de interesele lor – în timp ce secătuiau vitalitatea Franţei făcînd speculaţii cu bani francezi.

Familia Ephrussi era convinsă că locul său e la Paris. Drumont era convins că nu: „Evreii, vomitaţi de toate ghetourile Europei, s-au instalat acum ca stăpîni în case istorice care evocă amintirile cele mai glorioase ale vechii Franţe… familia Rothschild peste tot: la Ferrières şi la Les Vaux-de-Cernay… Ephrussi, la Fontainebleau, în palatul lui Francisc I…”. Drumont, ce ridiculiza viteza cu care a ajuns această familie de la statutul de „aventurieri fără nici un sfanţ” la această ascensiune în înalta societate, tentativele sale de a merge la vînătoare, blazonul comandat recent, începea să spumege de furie cînd se gîndea că patrimoniul lui este murdărit de Ephrussi şi de acoliţii lor.

Mă forţez să citesc chestiile astea: cărţile şi ziarul lui Drumont, nesfîrşitele broşuri în numeroase ediţii, traducerile în engleză. Cineva a făcut însemnări pe marginile paginilor unei cărţi despre evreii din Paris aflate în biblioteca mea londoneză. În dreptul numelui Ephrussi este scris cu creionul, cu litere mari, cuvîntul *venal*.

Sînt tone de maculatură de acest gen, oscilînd nebuneşte între generalităţi intimidante şi detalii colerice. Familia Ephrussi este menţionată în repetate rînduri. Parcă s-ar deschide o vitrină, din care fiecare membru al familiei este scos şi împroşcat cu noroi. Ştiam cîte ceva despre

antisemitismul francez, dar această particularitate a lui mă scîrbeşte. Le disecă viaţa zi de zi.

Charles este pus la zid sub acuzaţia că „*operează…* în lumea literaturii şi a artei”. Este insultat, considerat a fi un om ce are putere în domeniul artei franceze, dar o tratează ca pe un negoţ. Tot ce face Charles se rezumă la aur, afirmă scriitorii din *La France juive*. Aur care poate fi topit, transportat, transformat şi care este purtat, cumpărat şi vîndut de evrei ce nu înţeleg ce-i aia glie sau patrie. Chiar şi cartea lui despre Dürer este luată la puricat, căutîndu-i-se tendinţele semitice. Cum poate Charles să-l înţeleagă pe acest mare artist german, scrie furios un istoric al artei, cînd nu este decît un *Landesman aus dem Osten*, un oriental?

Fraţii şi unchii lui sînt desfiinţaţi, iar mătuşile sale, acum căsătorite cu aristocraţi francezi, sînt parodiate cu sălbăticie. Toate companiile financiare evreieşti din Franţa sînt anatemizate fără discriminare: *Les Rothschilds, Erlanger, Hirsch, Ephrussi, Bamberger, Camondo, Stern, Cahen d’Anvers… Membres de la finance internationale*. Se menţionează la nesfîrşit înrudirile complexe prin căsătoria unor membri ai diferitor clanuri pentru a construi imaginea unei îngrozitoare pînze de păianjen în care se ţes intrigi, o reţea consolidată şi mai mult atunci cînd Maurice Ephrussi se însoară cu Béatrice, al cărei tată este principalul exponent al ramurii franceze a familiei Rothschild, Alphonse de Rothschild. Acum aceste două familii pot fi considerate una singură.

Antisemiţii trebuie să îi alunge pe aceşti evrei înapoi de unde au venit, să îi împiedice să-şi vadă mai departe de sofisticata lor viaţă pariziană. O broşură antisemită, *Ces Bons Juifs*, redă o discuţie imaginară între Maurice Ephrussi şi un prieten al său:

„E adevărat că o să pleci curînd în Rusia?”

„În două-trei zile”, zise M. de K…

„Bun!”, răspunse Maurice Ephrussi. „Dacă ajungi la Odessa, treci pe la Bursă ca să-i transmiţi tatălui meu ceva din partea mea.”

M. de K… promite că aşa va face, iar după ce-şi termină treburile pe care le avea la Odessa, merge la Bursă şi întreabă de Ephrussi-tatăl.

„Ştii”, i se spune, „dacă vrei să rezolvi ceva, trebuie să apelezi la evrei”.

Soseşte Ephrussi-tatăl, un evreu cu o înfăţişare respingătoare, cu părul atîrnîndu-i în laţe murdare, îmbrăcat cu o un palton plin de pete de grăsime.

M. de K… îi transmite bătrînului mesajul şi dă să plece, cînd acesta îl trage de haină şi îi spune: „Ai uitat de ciubucul meu”.

„Nu ştiu despre ce vorbeşti”, zice uimit M. de K…

„Ba ştii foarte bine, dragă domnule”, îi răspunde tatăl ginerelui lui Rothschild făcînd o plecăciune adîncă. „Eu sînt una dintre curiozităţile Bursei din Odessa; cînd vin străini să mă vadă fără să

facem afaceri, îmi oferă întotdeauna o mică atenţie. Aşa că fiii mei îmi trimit în fiecare an mai mult de 1 000 de vizitatori şi aşa reuşesc şi eu să mă descurc cît de cît cu banii.”

Şi, cu un zîmbet larg, nobilul patriarh adaugă: „Ei ştiu foarte bine că într-o zi vor fi răsplătiţi… fiii mei!”.

Familia Ephrussi, *les Rois du Blé*, sînt în acelaşi timp detestaţi pe motiv că sînt parveniţi şi lăudaţi ca patroni ai artelor. Acum li se aminteşte de negustorul de cereale din Odessa, un patriarh cu haina pătată de grăsime şi cu mîna întinsă. Imediat după aceea, Béatrice se află la un bal din înalta societate, purtînd pe cap tiara formată din sute de spice subţiri de aur tremurător. Maurice, proprietarul marelui castel de la Fontainebleau, a semnat certificatul de căsătorie în calitate de „proprietar”, nu de bancher. Şi nu întîmplător. Pentru evrei, deţinerea în proprietate a unor terenuri era încă o experienţă destul de nouă: abia după Revoluţie evreii primiseră statutul de cetăţeni cu drepturi depline, ceea ce a fost greşeală – potrivit unor comentatori –, pentru că evreii nu erau nişte adulţi responsabili. Nu trebuie decît să te uiţi cum trăiesc cei din familia Ephrussi, sugera o tiradă, *Originalul Domn Jacobs*, „dragostea pentru mărunţişuri, pentru nimicuri sau mai degrabă pasiunea evreilor pentru ideea de a poseda este dusă adesea pînă la puerilitate”.

Mă întreb cum trăiau aceşti fraţi în asemenea condiţii. Oare ridicau din umeri sau se lăsau afectaţi de acest interminabil zumzet de denigrări, tirade despre venalitate, genul acela de animozitate constantă, mocnită pe care naratorul din romanele lui Proust îşi aminteşte că a văzut-o la bunicul său: „Cînd aduceam acasă un nou prieten, rareori se întîmpla ca bunicul meu să nu se apuce de fredonat «O, Dumnezeul părinţilor noştri» din *La Juive* sau «Israel, rupe-ţi lanţurile»… Exclama: «În gardă! În gardă!» sau, dacă izbutise să-l facă pe colegul meu să-şi mărturisească originea… se mulţumea să ne privească, fredonînd abia auzit: «Cum, îndrepţi aici paşii/ Acestui sfios israelit!»”.

Mai erau şi dueluri. Deşi fuseseră scoase în afara legii, duelurile erau totuşi populare printre tinerii aristocraţi, membri Jockey Club şi ofiţeri. Multe dispute se iscau din nimic, mici lupte pentru teritoriu între tineri. O referire denigratoare la un cal deţinut de Ephrussi dintr-un articol publicat în *Le Sport* a iscat o ceartă cu jurnalistul, „care a dus la o altercaţie şi apoi la o întîlnire ostilă” cu Michel Ephrussi.

Însă unele dintre aceste dispute scot la iveală fisurile alarmante, tot mai adînci din interiorul înaltei societăţi pariziene. Ignace era un duelist foarte priceput, dar alegerea de a nu se duela era considerată un defect specific evreilor. O relatare răutăcioasă menţionează un exemplu, cînd contele

Gaston de Breteuil avusese foarte mult de pierdut după ce încheiase o afacere cu Michel. Acesta din urmă, care era afacerist, nu a considerat că ăsta e un motiv de duel şi nu i-a dat satisfacţie, neacceptîndu-i provocarea. Cînd contele s-a întors în Paris, după ce i se refuzase invitaţia, „conform celor spuse de membrii cluburilor… s-a întîlnit cu Ephrussi… şi i-a răsucit nasul acestuia din urmă cu bancnotele reprezentînd diferenţa, agrafa cu care erau prinse zgîriindu-i rău trompa marelui negustor de grîu. Acesta a renunţat la calitatea de membru al clubului din rue Royale şi a pus să se împartă milioane de franci săracilor din Paris…”. Această întîmplare este repovestită într-o formă comică – evrei bogaţi, hrăpăreţi şi lipsiţi de onoare, şi nasurile lor.

Asta nu înseamnă că nu li se putea reproşa nimic: evreii pur şi simplu nu ştiu să se poarte.

Michel s-a duelat în schimb de mai multe ori cu contele de Lubersac în numele unui văr din familia Rothschild a cărui onoare fusese pusă la îndoială şi care era prea tînăr ca să se apere singur. Unul a avut loc pe insula Grand Jatte de pe Sena. „La al patrulea atac, Ephrussi a fost rănit în piept, sabia contelui atingîndu-i o coastă… Contele a atacat în forţă de la început, iar duelişti s-au despărţit la final fără să-şi strîngă mîna, cum se obişnuia. Contele a părăsit scena într-o trăsură şi a fost întîmpinat cu strigăte ca *A bas les Juifs* şi *Vive l’Armée.*”

Era din ce în ce mai greu să-ţi aperi numele şi onoarea familiei tale dacă erai evreu în Paris.

11

Un „excelent *five o’clock*”

În octombrie 1891 Charles a mutat *netsuke*-le într-o nouă casă din avenue d’Iéna. Clădirea de la numărul 11 este mai mare decît Hôtel Ephrussi din rue de Monceau şi mai austeră la exterior – nu sînt nici ghirlande, nici urne. Este atît de mare, încît aproape că nu o vezi. Stau şi mă uit la ea. Spaţiile dintre etaje sînt mai mari: încăperile astea sînt foarte spaţioase. Charles s-a mutat aici împreună cu fratele său Ignace la trei ani după moartea mamei lor, care rămăsese văduvă. Îmi încerc norocul, sun la uşă şi-i povestesc despre misiunea mea unei femei cu un zîmbet perfect şi neclintit, care îmi explică, rar, că aici nu a locuit niciodată cine cred eu, că este o reşedinţă privată şi că ea nu a auzit niciodată de familia asta. Mă urmăreşte cu privirea pînă ies din nou în stradă.

Sînt furios. O săptămînă mai tîrziu descopăr că de fapt casa celor doi fraţi a fost demolată şi reconstruită în anii 1920.

Această zonă nouă este şi mai splendidă decît rue de Monceau. Trecuseră doar 20 de ani de cînd au ajuns la Paris membrii familiei Ephrussi, însă familia se simţea acum în siguranţă. Casa celor doi fraţi burlaci era la vreo 300 de metri mai jos de somptuoasa reşedinţă a lui Jules şi Fanny, cu emblemele de deasupra ferestrelor reprezentînd ştiuleţi de porumb şi cu iniţialele lor împletite deasupra uriaşei porţi prin care intrai în curte. Palatul Louisei era chiar vizavi, în rue Bassano. Zona se află pe colina care se înalţă la nord de Champ-de-Mars, unde tocmai fusese ridicat Turnul Eiffel. Oricine şi-ar fi dorit să locuiască aici: i se spunea „colina artelor”.

Gusturile lui Charles încă erau în schimbare. Pasiunea lui pentru japonezi era treptat înlocuită de altceva. Acest cult devenise atît de răspîndit, încît în 1880 toată lumea avea casa plină de *Japonaiseries*: acum erau considerate nişte fleacuri, aşezîndu-se ca praful pe orice suprafaţă. „Totul”, spunea Alexandre Dumas în 1887, „este acum japonez”: casa lui Zola din afara Parisului, inundată de *objets* japoneze, era considerată uşor

rizibilă. Devenise mult mai greu de susţinut calităţile lor speciale acum, că deveniseră preocuparea tuturor; pînă şi afişele care făceau reclamă la biciclete sau absint, fluturînd pe panourile publicitare, semănau acum cu nişte stampe japoneze. Mai existau şi colecţionari serioşi de artă japoneză – inclusiv Guimet, care locuia chiar alături – şi cunoştinţele de istoria artei erau mult mai temeinice decît talmeş-balmeşul din urmă cu zece ani. Edmond de Goncourt îşi publicase studiile despre Hokusai şi Utamaro, Siegfried Bing îşi scotea lunar *Le Japon artistique*, dar acesta nu mai era urmărit cu acea intensitate religioasă în cercurile mondene în care se învîrtea Charles.

Proust aminteşte acest moment de tranziţie din salonul iubitei lui Swann, demimondena Odette: „Extremul Orient se retrăgea tot mai mult din faţa invaziei secolului al XVIII-lea… Acum se întîmpla mai rar ca Odette să-şi primească prietenii intimi în chimonouri japoneze, îmbrăcîndu-se mai degrabă în mătăsurile lucioase şi spumoase ale neglijeurilor din tablourile lui Watteau”.

La Charles, care era critic, colecţionar şi curator, s-a observat înlocuirea unui exotism cu altul. Un jurnalist scria că Charles începuse „încetul cu încetul să se detaşeze de… [Japonia]… şi să se intereseze din ce în ce mai mult de secolul al XVIII-lea francez, de porţelanurile de Saxa şi stilul Empire, colecţionînd o serie de creaţii de cea mai bună calitate”. În noua lui casă, Charles a acoperit pereţii biroului cu o suită de tapiserii înfăţişînd copii jucîndu-se, ţesute din fir de mătase. Şi a creat şi o serie de încăperi de tip anfiladă, pe care le-a împodobit cu piese de mobilier în culori deschise cu socluri de bronz, pe care a aşezat seturi de porţelanuri de Sèvres şi de Saxa: erau ritmuri alese cu grijă. Iar pe pereţi a agăţat tablouri de Moreau, Manet şi Renoir.

Proust o pune pe ducesa de Guermantes să se înflăcăreze la vederea unui astfel de mobilier neoclasic în casa ducelui d’Iéna: „tot ceea ce ne invadează casele, sfincşii lungiţi la picioarele fotoliilor, şerpii care se încolăcesc pe candelabre… toate lămpile pompeiene, micile paturi în formă de bărcuţă care par că au fost găsite pe Nil”. Un pat are o sirenă sculptată în relief, spune ea, ce arată exact ca un Moreau.

În această nouă casă Charles îşi înlocuieşte acel *lit de parade* cu un pat Empire. Este un *lit à la polonaise* cu baldachin de mătase.

Într-un anticariat din Paris găsesc cataloagele unora dintre piesele vîndute din colecţiile de artă ale lui Michel şi Maurice, care s-au risipit după moartea lor. Un intermediar licitase pentru ceasuri, fără succes, notînd

în dreptul fiecăruia preţul la care a ajuns: 10 780 de franci pentru un ceas astronomic Louis XV care avea încrustate cu bronz semnele zodiacului. Toate aceste porţelanuri, covoarele de Savonnerie, tablourile de Boucher, toate aceste *boiseries* şi tapiseriile vorbesc despre nevoia familiei Ephrussi de a se integra perfect în societate. Şi încep să-mi dau seama că noul gust al lui Charles pentru picturile şi mobilierul Empire în momentul în care se apropia de 45 de ani era mai mult decît un simplu mod de a crea un ansamblu în care să locuiască. Era şi o revendicare a statutului său esenţial de francez, a faptului că merită să aparţină undeva. Şi poate şi un mod de a pune mai multă distanţă între acele prime încăperi heterodoxe şi viaţa sa cu autoritate de cînd era un arbitru al gustului. Empire nu este *le goût Rothschild*, nici al evreilor. Este patrician, francez.

Mă întreb cum arătau *netsuke*-le aici: în aceste camere formale începe Charles să se îndepărteze de ele. Camerele sale din rue de Monceau nu îşi „învăţaseră catehismul optic”; erau interconectate de nota fotoliului galben. Era o adunătură de diverse obiecte pe care le puteai lua în mînă. Dar simt că Charles devine mai preţios. Acum, un mucalit parizian îl numeşte „opulentul Charles”. Aici nu prea mai ai ce să atingi: nu ai avea îndrăzneala să iei în mînă vazele acelea din porţelan de Saxa, cu soclurile lor de bronz, şi să le dai unuia sau altuia să se uite la ele de aproape. Mobilele din aceste camere sînt descrise de un critic, după moartea lui Charles, drept cele mai bune de acest gen: sînt *pompeux, ingénieux et un peu froids*, pompoase, ingenioase şi puţin cam reci. Rece e bine, mă gîndesc eu, în timp ce întind pe furiş mîna dincolo de şnurul de catifea ca să mîngîi braţul unui *fauteuil* Empire din Musée Nissim de Camondo, aflat în rue de Monceau – doar în scopuri de cercetare.

Îmi vine greu să-mi închipui vitrina deschizîndu-se şi o mînă ezitînd deasupra *netsuke*-lor, indecisă dacă să apuce un grup de căţei din fildeş sau o fată care se săpuneşte într-o scăldătoare de lemn. Nu sînt sigur că se potrivesc aici.

În noua lor casă, cei doi fraţi găzduiau dineuri şi serate şi mai fastuoase. Pe 2 februarie 1893, *Le Gaulois* relatează despre una dintre acestea la rubrica sa de „Mondanités”. A fost un „excelent *five o’clock* ieri, la domnii Charles şi Ignace Ephrussi, în onoarea prinţesei Mathilde”, notează articolul:

> Alteţa Sa Imperială, însoţită de baroana de Galbois, a sosit în splendidele saloane din avenue d’Iéna, unde se adunaseră mai mult de două sute de persoane, crema înaltei societăţi pariziene şi străine.
>
> Menţionăm la întîmplare:

Contesa d’Haussonville, în satin negru; contesa von Moltke-Hvitfeldt, tot în negru; prinţesa de Léon, în catifea albastru-închis; ducesa de Morny, în catifea neagră; contesa Louis de Talleyrand-Périgord, în satin negru; contesa Jean de Ganay, în negru cu roşu; baroana Gustave de Rothschild, în catifea neagră… contesa Louise Cahen d’Anvers, în catifea mov; doamna Edgard Stern, în verde-cenuşiu; doamna Manuel de Yturbe, născută Díaz, în catifea lila; baroana James de Rothschild, în negru; contesa de Camondo, născută Cahen, în satin gri; baroana Benoist-Méchin, în catifea neagră cu blană etc.

Am recunoscut dintre bărbaţi:

Ministrul Suediei, prinţul Orloff, prinţul de Sagan, prinţul Jean Borghèse, marchizul de Modène, domnii Forain, Bonnat, Roll, Blanche, Charles Yriarte Schlumberger etc.

Doamna Léon Fould şi doamna Jules Ephrussi îi întîmpinau pe invitaţi, una în rochie gri-închis, cealaltă în gri-deschis.

Foarte apreciate elegantele apartamente, mai ales marele salon Louis XVI, unde poţi admira capul regelui Midas, o minunăţie făcută de Luca della Robbia, şi camera domnului Charles Ephrussi, în cel mai pur stil Empire.

Recepţia a fost foarte animată şi s-a ascultat un program muzical foarte frumos interpretat de ţigani.

Prinţesa Mathilde a plecat din avenue d’Iéna abia la ora 7 seara.

Cei doi fraţi aveau invitaţi de soi. Conform ziarului, a fost o seară rece şi senină, cu o lună aproape plină. Avenue d’Iéna este largă, tăiată de-a lungul de un şir de platani, şi îmi imaginez trăsurile care îi aduceau pe invitaţi blocînd strada, în timp ce din apartamente se revărsa muzica ţigănească. Mi-o imaginez pe Louise, cu părul ei roşcat cu nuanţe aurii, ca într-un tablou de Tiţian, în catifea mov, străbătînd pe jos cele cîteva sute de metri pînă la marea ei reşedinţă în stil renascentist, unde o aştepta soţul ei.

Un „excelent *five o’clock*” trebuie să fi fost greu de oferit în anul următor. În 1894, cum spunea pictorul J.E. Blanche, „Jockey Clubul a părăsit masa Prinţilor lui Israel”.

Aşa a început Afacerea Dreyfus, 12 ani care au zguduit Franţa şi au împărţit Parisul în două tabere. Alfred Dreyfus, un ofiţer evreu din cadrul Statului-Major francez, a fost acuzat de spionaj în favoarea Germaniei, pe baza unei dovezi fabricate, o foaie găsită într-un coş de hîrtii. A fost judecat de Curtea Marţială şi găsit vinovat, deşi pentru Statul-Major al Armatei era clar că dovezile erau fabricate. Dreyfus a fost degradat în faţa unei mulţimi furioase care cerea să fie executat. Pe străzi se vindeau suveniruri sub formă de spînzurători în miniatură. A fost trimis în Insula Diavolului, condamnat la închisoare pe viaţă.

Aproape imediat a început o campanie pentru rejudecarea lui, provocînd o violentă reacţie antisemită; se considera că evreii contestă dreptatea naturală. Patriotismul lor era pus la îndoială; susţinîndu-l pe Dreyfus, ei

dovedeau că sînt în primul rînd evrei şi abia după aceea francezi. Charles şi fraţii săi, care încă erau cetăţeni ruşi, erau nişte evrei tipici.

Doi ani mai tîrziu au apărut dovezi care îl identificau pe un alt ofiţer francez, maiorul Esterhazy, ca fiind cel care falsificase dovezile, dar o instanţă militară l-a achitat pe Esterhazy chiar din a doua zi de proces, iar lui Dreyfus i s-a reconfirmat condamnarea primită. S-au fabricat şi alte documente care să susţină această reconfirmare. În ciuda pledoariei înflăcărate a lui Zola adresată preşedintelui, „J'Accuse…!”, publicată în ziarul *L'Aurore* în ianuarie 1898, Dreyfus a fost judecat din nou şi condamnat pentru a treia oară. Zola a fost condamnat pentru calomnie şi s-a exilat temporar în Anglia, pentru a evita încarcerarea. În cele din urmă, Dreyfus avea să fie reabilitat abia în 1906.

S-au format două tabere: dreyfusardă şi antidreyfusardă. S-au rupt prietenii, s-au destrămat familii şi în saloanele unde evreii se întîlneau cu antisemiţi reţinuţi ostilitatea a început să se manifeste pe faţă. Dintre prietenii artişti ai lui Charles, Degas a devenit cel mai înverşunat antidreyfusard şi nu a mai vorbit cu Charles şi cu evreul Pissarro. Şi Cézanne era convins că Dreyfus e vinovat, iar Renoir a devenit ostil faţă de Charles şi „arta lui de evreu”.

Familia Ephrussi era dreyfusardă prin credinţă şi prin înclinaţie – şi pur şi simplu prin faptul că trăia în vizorul opiniei publice. Într-o scrisoare adresată lui André Gide în primăvara febrilă a anului 1898, un prieten povesteşte că a auzit un om învăţîndu-i pe copiii lui în faţa casei fraţilor Ephrussi din avenue d'Iéna. Cine locuieşte aici? *Le sale juif!* Mizerabilul evreu! După o cină tîrzie în afara oraşului, Ignace a fost urmărit de la Gare du Nord pînă acasă de nişte inspectori de poliţie care îl confundaseră cu exilatul Zola. „Cinci agenţi”, relata ziarul antidreyfusard *Le Gaulois* pe 19 octombrie 1898, „au supravegheat casa toată noaptea. Inspectorul Frecourt a venit după-amiază ca să-i înmîneze citaţia domnului Zola, despre care credea că se ascunde la Ephrussi… Cînd va îndrăzni să se întoarcă, domnul Zola nu va scăpa de ochiul vigilent al poliţiei”.

A fost o bătălie a întregii familii: nepoata lui Charles şi Ignace, Fanny, adorata fiică a regretatei lor surori Betty, se căsătorise cu Theodore Reinach, arheolog şi elenist care făcea parte dintr-o importantă familie de evrei intelectuali. Iar fratele lui Theodore, Joseph, care era politician, era principalul susţinător al lui Dreyfus – şi viitorul autor al magistralei *Histoire de l'affaire Dreyfus*. Reinach a devenit un paratrăsnet al antisemitismului: o mare parte din furia lui Drumont era îndreptată

împotriva acestei „personificări a falsului francez”. „Evreul Reinach” a fost degradat la o curte marţială şi bătut pe cînd pleca de la procesul lui Zola şi a devenit subiectul unei campanii naţionale de denigrare de o virulenţă extremă.

Parisul s-a schimbat pentru Charles. El era un *mondain* căruia acum i se închidea uşa în nas, un mecena ostracizat de unii dintre artiştii pe care îi proteja. Încerc să-mi imaginez cum trebuie să fi fost şi îmi amintesc ce scria Proust despre furia ducelui de Guermantes:

> Swann… aflu acum că este un partizan făţiş al lui Dreyfus. Niciodată n-aş fi crezut asta despre el, mare degustător de mîncăruri alese, spirit pozitiv, colecţionar, iubitor de cărţi vechi, membru al Jockey-Clubului, om înconjurat de preţuirea tuturor, cunoscător al unor adrese bune şi de încredere şi care ne trimitea cel mai bun porto din cîte am băut, amator de artă, tată de familie. Ah! Cît m-am înşelat![1]

În Paris caut arhivele şi bat drumul înainte şi înapoi între case şi birouri vechi, hoinărind prin muzee, acum fără ţintă, apoi avînd prea multe ţinte. Refac traseul unei călătorii în memorie. Am în buzunar un *netsuke* înfăţişînd un lup pestriţ. Este aproape prea ciudat să îmi dau seama cît de multe are în comun Charles cu Swann al lui Proust.

Mă tot întorc în locurile unde Charles Ephrussi se intersectează cu Charles Swann. Înainte de a-mi începe călătoria ştiam oarecum că Charles al meu a fost unul dintre cele două modele principale care au stat la baza personajului lui Proust – se spunea că era cel mai puţin important din cele două. Îmi amintesc că am citit o remarcă dispreţuitoare despre el („un evreu polonez… voinic, bărbos şi urît, plictisitor şi nerafinat”) în biografia lui Proust publicată de George Painter în anii 1950 şi că am luat-o de bună. Celălalt model recunoscut de Proust a fost un şarmant dandy şi membru al cluburilor pe nume Charles Haas. Acesta era mai în vîrstă, dar nu era nici scriitor, nici colecţionar.

Dacă lupul meu trebuie să fi avut un prim proprietar, vreau ca acesta să fi fost Swann – ambiţios, iubit, plin de graţie –, dar nu vreau ca Charles să dispară printre surse, printre notele de subsol dintr-o carte de literatură. Charles a devenit atît de real pentru mine, încît mi-e frică să nu-l pierd prin studiile despre Proust. Şi ţin prea mult la Proust ca să-i transform ficţiunea într-un acrostih Belle Epoque. „Romanul meu nu are nici o cheie”, a afirmat Proust, în mod repetat.

Încerc să cartografiez corespondenţele directe pe care le împărtăşesc Charles al meu şi Charles cel ficţional, particularităţile vieţii lor. Spun „directe”, însă, cînd încep să fac o listă completă, văd că aceasta e impresionant de lungă.

Amîndoi sînt evrei. Amîndoi sînt *mondains*. Au influenţă în societate, de la membri ai familiei regale (Charles a condus-o pe regina Victoria prin Paris, Swann este prieten cu prinţul de Wales) pînă la saloane şi atelierele artiştilor. Sînt iubitori de artă îndrăgostiţi de operele Renaşterii italiene, mai ales de Giotto şi Botticelli. Amîndoi sînt specialişti în subiectul obscur al medalioanelor veneţiene din secolul al XV-lea. Sînt colecţionari, patroni ai impresioniştilor, nepotriviţi în lumina soarelui la o petrecere pe malul rîului organizată de un prieten pictor.

Amîndoi scriu monografii despre artă: Swann despre Vermeer, Charles al meu despre Dürer. Îşi folosesc „erudiţia în materie de artă… pentru a le sfătui pe doamnele din înalta societate ce tablouri să cumpere şi cum să-şi decoreze casa". Atît Ephrussi, cît şi Swann sînt dandy şi Cavaleri ai Legiunii de onoare. Viaţa lor trece prin japonism şi ajunge la noul gust pentru stilul Empire. Şi amîndoi sînt dreyfusarzi care descoperă că viaţa lor construită cu grijă este profund afectată de faptul că sînt evrei.

Proust s-a jucat cu întrepătrunderea dintre real şi inventat. În romanele sale există o panoplie de figuri istorice care apar sub numele lor reale – Madame Straus şi prinţesa Mathilde, de exemplu –, amestecîndu-se cu personaje reimaginate pornind de la oameni pe care îi putem recunoaşte. Elstir, marele pictor care îşi lasă în urmă dragostea faţă de japonism ca să se facă impresionist, are elemente din Whistler şi din Renoir, însă altă forţă dinamică. La fel, personajele lui Proust stau în faţa unor tablouri care există în realitate. Textura vizuală a romanelor este invadată nu doar de trimiteri la Giotto şi Botticelli, Dürer şi Vermeer, alături de Moreau, Monet şi Renoir, ci, prin gestul de a privi tablourile, a le colecţiona şi a-ţi aminti cum a fost cînd ai văzut ceva, de amintirea clipei cînd le-ai perceput.

Swann face şi paralele din mers: o compară pe Odette cu un Botticelli, profilul unui lacheu de la o petrecere cu un Mantegna. La fel şi Charles. Nu pot să nu mă întreb dacă bunica mea, atît de aranjată, atît de distinsă în rochia ei albă, proaspăt spălată, pe aleile acelea acoperite cu pietriş din grădina cabanei din Elveţia, a ştiut vreodată ce l-a făcut pe Charles să se aplece ca să-i ciufulească părul drăgălaşei sale surori şi să o compare cu ţigăncuşa din tabloul lui Renoir pe care îl avea în birou.

Iar cînd îl întîlnesc pe Swann, e amuzant şi fermecător, dar şi oarecum inaccesibil, „ca un dulap încuiat". Trece prin lume lăsîndu-i pe oameni mai însufleţiţi de lucrurile pe care el le iubeşte. Mă gîndesc cum tînărul narator, îndrăgostit de fiica lui Swann, cinează acasă la acesta şi este întîmpinat de Charles cu o deosebită curtoazie, arătîndu-i minunăţiile din colecţia sa.

Ăsta e Charles al meu, dîndu-şi mereu osteneala să le arate cărţi sau tablouri unor prieteni mai tineri, lui Proust, scriind despre obiecte şi despre sculptură cu acuitate şi onestitate, animînd lumea lucrurilor neînsufleţite. Eu ştiu. Aşa am ajuns eu să o văd pe Berthe Morisot pentru prima dată, aşa învăţ să stau deoparte şi apoi să merg mai departe. Aşa am ajuns să ascult Massenet, să mă uit la covoare de Savonnerie, să înţeleg că merită să-ţi petreci timpul admirînd lacuri japoneze. Iau pe rînd în mînă *netsuke*-le lui Charles şi mă gîndesc cum le-ar alege el. Şi mă gîndesc şi la firea lui rezervată. Se potriveşte perfect în această lume pariziană strălucitoare, dar este în continuare cetăţean rus. Are mereu acest hinterland secret.

Charles suferea de inimă, ca şi tatăl lui. Avea 50 de ani cînd a fost adus Dreyfus înapoi din Insula Diavolului ca să fie judecat pentru a doua oară într-un proces ridicol şi condamnat din nou în 1899. În delicata gravură care îl înfăţişează, realizată în acel an de Jean Patricot, se uită în jos, are barba îngrijită şi o perlă la acul de cravată. Este mai implicat în muzică şi acum e patron al Société des Grandes Auditions Musicales conduse de contesa Greffuhle, „unde sfaturile sale sînt foarte apreciate şi unde pune umărul la treabă cu pasiune”. Aproape că nu mai cumpără deloc tablouri – doar un Monet cu stîncile la reflux pe coasta Normandiei, la Pourville. Este un tablou minunat, stîncile estompate în prim-plan şi caligrafiile stranii ale parilor de lemn ai pescarilor ieşind din mare. Este, cred eu, oarecum japonez.

Charles o lăsase mai moale şi cu scrisul, deşi îşi îndeplinea cu scrupulozitate îndatoririle de la *Gazette*, ştiind exact ce anume trebuia publicat, „fără să întîrzie niciodată, mereu atent la detaliile fiecărui articol, căutînd mereu perfecţiunea”, bucuros să promoveze noi scriitori.

Louise avea un nou amant. Lui Charles îi luase locul prinţul moştenitor al Spaniei, Alfonso, cu 30 de ani mai tînăr decît ea şi cam fără caracter – totuşi, un viitor rege.

În pragul noului secol, vărul lui Charles din Viena urma să se însoare. Charles îl cunoştea pe Viktor von Ephrussi din copilărie, cînd toată familia locuia în aceeaşi casă, toate generaţiile sub acelaşi acoperiş, şi-şi petreceau serile punînd

Gravură înfăţişîndu-l pe Charles Ephrussi realizată de Patricot şi publicată împreună cu necrologul său în Gazette des Beaux Arts, *1905*

la cale mutarea lor la Paris. Viktor era băieţelul acela plictisit, vărul lui cel mai mic, pentru care Charles desena caricaturi ale servitorilor. Clanul era strîns unit şi se mai întîlniseră pe la petreceri la Paris şi la Viena, în vacanţele de la Vichy şi St. Moritz, la Fanny, cînd se adunau toţi, vara, la cabana familiei Ephrussi. Şi aveau în comun şi Odessa – oraşul lor natal, locul de unde au plecat, care nu este pomenit niciodată.

Toţi cei trei fraţi din Paris le-au trimis cîte un cadou de nuntă lui Viktor şi tinerei sale soţii, baroana Emmy Schey von Koromla. Cuplul îşi va începe noua viaţă în enormul Palais Ephrussi din Ringstrasse.

Jules şi Fanny le-au trimis un frumos birou Louis XVI cu incrustaţii şi picioare care se îngustau, formînd la capăt nişte mici copite aurite.

Ignace le trimite un tablou pictat de unul dintre vechii maeştri, un olandez, înfăţişînd două corăbii pe o mare furtunoasă. Poate un fel de

glumiţă mascată despre căsătorie din partea unui bărbat care evitase în mod constant însurătoarea.

Charles le trimite ceva special, spectaculos de la Paris: o vitrină neagră cu rafturi acoperite de catifea verde şi cu un perete de oglindă în care se reflectă 264 de *netsuke*.

1. *Sodoma şi Gomora*, ed.cit., p. 80 (n.tr.).

Partea a II-a

Viena, 1899-1938

12

Die Potemkinische Stadt

În martie 1899, generosul dar de nuntă al lui Charles pentru Viktor şi Emmy este împachetat cu grijă şi ridicat din avenue d'Iena, lăsînd în urmă covorul auriu, fotoliile Empire şi tablourile de Moreau. Traversează Europa şi este livrat la Palais Ephrussi din Viena, în Ringstrasse colţ cu Schottengasse.

E timpul să mă despart de Charles şi de lecturile despre interioarele pariziene, să mă apuc să citesc *Die Neue Freie Presse* şi să mă concentrez asupra vieţii de pe străzile Vienei la graniţa dintre secole. E octombrie şi realizez că am petrecut aproape un an în compania lui Charles – mult mai mult decît am crezut că va fi necesar, foarte mult timp petrecut citind despre afacerea Dreyfus. Nu mai trebuie să mă mut de la un etaj la altul în bibliotecă: literatura franceză şi literatura germană stau pe rafturi alăturate.

Abia aştept să văd unde se mută lupul meu din lemn de buxus şi tigrul de fildeş. Rezerv un bilet către Viena şi pornesc spre Palais Ephrussi.

Această nouă casă a *netsuke*-lor este absurd de mare. Arată ca un manual de arhitectură clasică; pe lîngă ea, pînă şi reşedinţele pariziene ale familiei Ephrussi par modeste. Acest palat are pilaştri corintici şi coloane dorice, urne şi arhitrave, patru turnuleţe la colţuri, şiruri de cariatide susţinînd acoperişul. Primele două etaje sînt puternic rusticizate, următoarele două sînt din cărămidă văruită într-un roz pal, iar al cincilea etaj, din spatele cariatidelor, e din piatră. Grecoaicele astea masive, infinit de răbdătoare în robele lor care le lasă sînii dezgoliţi sînt atît de multe – treisprezece de-a lungul laturii palatului din Schottengasse, şase pe faţada principală din Ringstrasse –, încît ai impresia că stau aliniate de-a lungul peretelui la un bal unde nu le invită nimeni la dans. Nici aici nu scap de auriu: multe dintre ornamentele capitelurilor şi balcoanelor sînt suflate cu aur. Există chiar şi un nume scris cu litere de aur care străluceşte de-a lungul faţadei, însă acesta e mult mai recent: palatul este acum sediul Casinos Austria.

Palais Ephrussi – faţada din Schottengasse, spre Votivkirche, Viena, 1881

Mă postez şi aici în faţa clădirii şi o admir. Sau, mai degrabă, încerc să fac asta, însă palatul se află acum vizavi de o staţie de tramvai instalată deasupra unei guri de metrou din care izvorăşte constant un şuvoi de oameni. Nu este nicăieri vreun zid de care să mă sprijin ca să stau să mă uit în voie. E cît pe ce să mă calce un tramvai în timp ce încerc să urmăresc linia acoperişului pe cerul iernatic, iar un bărbos care are pe el trei geci şi o cagulă se apucă să-mi ţină morală pentru că nu mă uit pe unde merg, aşa că îi dau nişte bani – prea mulţi – numai ca să scap de el. Palatul se află vizavi de clădirea principală a Universităţii din Viena, unde trei campanii de protest – politicile americanilor în Orientul Mijlociu, emisiile de monoxid de carbon şi ceva legat de impozite – fac hărmălaie care mai de care şi încearcă să strîngă semnături. Ăsta nu-i loc de stat.

Casa este prea mare ca s-o cuprinzi dintr-o privire, ocupînd prea mult spaţiu în această parte a oraşului, prea mult cer. E mai mult o fortăreaţă sau un turn de pază decît o casă. Încerc să mă obişnuiesc cu dimensiunile ei. Categoric, nu este o casă pentru un evreu rătăcitor. Apoi îmi scap pe jos ochelarii şi un braţ al acestora se rupe lîngă articulaţie, aşa că trebuie să-l ţin cu degetele.

Sînt la Viena, într-un părculeţ, la vreo 400 de metri de uşa apartamentului lui Freud, aflat lîngă casa familiei mele, şi *nu văd clar*. Să vină simbolismul, mormăi, în timp ce-mi ţin ochelarii cu mîna şi încerc să cuprind cu privirea monolitul roz; e o dovadă a faptului că această parte a călătoriei mele va fi dificilă. Deja am început prost.

Aşa că plec la plimbare. Îmi croiesc drum printre studenţii de pe Ringstrasse, apoi pot să mă mişc şi să respir în voie.

E o stradă pretenţioasă, la o scară imperială uluitoare. Este atît de mare, încît un critic a afirmat, atunci cînd s-a construit, că ea crease o nouă nevroză, agorafobia. Cîtă ingeniozitate din partea vienezilor, să inventeze o fobie pentru oraşul lor!

Împăratul Franz Josef poruncise ca în jurul Vienei să se construiască o metropolă modernă. Zidurile vechiului oraş medieval urmau să fie dărîmate, vechile şanţuri astupate şi de-a lungul acestei mari străzi circulare aveau să se înalţe clădiri noi, o primărie, clădirea Parlamentului, o operă, un teatru, muzee şi o universitate. Acest „inel” (*ring*) urma să fie aşezat cu spatele către oraşul vechi şi cu privirea îndreptată spre viitor. Acest inel care avea să înconjoare Viena urma să denote măreţie civică şi culturală, fiind un fel de Atenă, o eflorescenţă ideală a *Prachtbauten* – clădiri impresionante.

Aceste clădiri aveau să fie construite în stiluri arhitecturale diferite, însă ansamblul urma să unească toată această eterogenitate într-un întreg, cel mai grandios spaţiu public din Europa, un inel de parcuri şi spaţii deschise; Heldenplatz, Burggarten şi Volksgarten aveau să fie împodobite cu statui celebrînd triumful muzicii, poeziei şi teatrului.

Punerea în scenă a acestui spectacol presupunea construcţii publice colosale. Timp de douăzeci de ani a fost o prăfăraie îngrozitoare. Viena, spunea scriitorul Karl Kraus, era „demolată pentru a se transforma într-un mare oraş”.

Toţi supuşii împăratului, de la un capăt la altul al imperiului – unguri, croaţi, polonezi, cehi, evrei din Galiţia şi Trieste, toate cele douăsprezece naţii, cele şase limbi oficiale, cele cinci religii –, aveau să ia contact cu această civilizaţie *kaiserlich-königlich*, imperial-regală.

Funcţionează: descopăr că este curios de dificil să te opreşti pe Ringstrasse, cu promisiunea amînată la nesfîrşit a unui moment în care o vei putea cuprinde pe toată dintr-o privire. Această stradă nouă nu este dominată de o singură clădire: nu există un crescendo către un palat sau o catedrală; există însă această atracţie triumfătoare constantă de la un aspect grandios al vieţii civilizate la altul. Continui să cred că voi avea parte de o privelişte definitorie printre aceşti copaci desfrunziţi, un moment întrezărit prin ochelarii mei rupţi. Vîntul mă răvăşeşte.

Mă îndepărtez de universitate, construită în stil neorenascentist, cu trepte urcînd către un portic maiestuos flancat de şiruri de ferestre cu

arcade, cu busturi de savanţi în fiecare nişă, santinele clasice pe acoperişuri sub care sînt cartuşe aurite ce conţin nume de anatomişti, poeţi, filosofi.

Trec pe lîngă primărie, o clădire gotică fantezistă, îndreptîndu-mă către silueta Operei, apoi pe lîngă muzee şi Reichsrat, clădirea Parlamentului, construită de Theophilus Hansen, arhitectul momentului. Hansen era danez şi devenise cunoscut după ce studiase arheologia clasică la Atena şi proiectase Academia din Atena. Aici, pe „inel”, a construit Ringstrasse Palais pentru arhiducele Wilhelm, apoi Musikverein, după aceea Academia de Arte Frumoase şi, în sfîrşit, clădirea Bursei din Viena. Şi Palais Ephrussi. Primise atît de multe comenzi pînă în anii 1880, încît alţi arhitecţi au început să creadă că era o conspiraţie între Hansen şi „vasalii lui… evreii”.

Nu era nici o conspiraţie. Pur şi simplu se pricepea foarte bine să le ofere clienţilor săi ceea ce doreau; Reichsratul lui este plin de detalii greceşti. Naşterea democraţiei – spune marele portic. Protector al oraşului – spune statuia Atenei. Oriunde te uiţi, vezi cîte un detaliu menit să-i măgulească pe vienezi. Observ că pe acoperiş sînt care de luptă.

De fapt, cînd ridic ochii, văd peste tot siluete profilîndu-se pe fundalul cerului.

Peste tot în jur. Parcă e o suită muzicală de clădiri, despărţite de parcuri, punctate de statui. Are un ritm ce se potriveşte scopului căruia i-a fost menită. De cînd a fost inaugurată, pe 1 mai 1865, cu o procesiune de către împărat şi împărăteasă, a fost un spaţiu al progreselor, un spaţiu de expunere. Curtea Habsburgilor respecta ceremonialul curţii spaniole, un cod de ritualuri rigide, şi erau nenumărate ocazii de a organiza procesiuni fastuoase. Mai erau şi parada zilnică a Regimentului oraşului şi marşurile Gărzilor Ungare din principalele zile de sărbătoare, celebrarea zilei de naştere a împăratului, jubilee, gărzile de onoare salutînd naşterea unei prinţese moştenitoare şi diferite funeralii. Fiecare dintre aceste unităţi avea altă uniformă: eşarfe, borduri de blană, panaşe şi epoleţi. Dacă te aflai în Ringstrasse însemna că auzeai orchestra de paradă, cadenţa paşilor mărşăluind. Regimentele habsburgice erau „armata cel mai bine îmbrăcată din lume”, cu un decor pe măsură.

Realizez că merg prea repede, de parcă aş avea o ţintă, cînd eu nu am decît un punct de plecare. Îmi amintesc că asta era strada destinată promenadei zilnice, „Corso”, locul plimbării ritualizate de-a lungul Kärntner Ring, unde puteai să întîlneşti oameni, să flirtezi şi să fii văzut. În foile de scandal ilustrate care apăreau în număr mare în Viena în perioada în care Viktor şi Emmy s-au căsătorit, vedeai adesea schiţe înfăţişînd *Ein*

Corso-Abenteuer, o aventură pe Corso, avansuri din partea unor bărbaţi cu favoriţi şi baston sau ocheade aruncate de *demi-mondaines*. Era „de obicei plin”, scria Felix Salten, „de cavaleri ai modei, nobili cu monoclu, membri ai brigăzii cu pantaloni călcaţi”.

Înainte să ieşi pe Corso trebuia să te găteşti. De fapt, aici vedeai cele mai spectaculoase costumaţii din Viena. În 1879, cu douăzeci de ani înainte ca Viktor şi Emmy să se căsătorească şi *netsuke*-le lui Charles să ajungă aici, Hans Makart, un pictor extrem de popular, autorul unor pînze monumentale înfăţişînd fantezii istorice, a orchestrat un *Festzug* – o procesiune a meşteşugarilor cu ocazia nunţii de argint a împăratului. Meşteşugarii vienezi erau împărţiţi în 43 de bresle, fiecare dintre ele avînd propriul car alegoric. Muzicanţi, heralzi, lăncieri şi stegari roiau în jurul fiecărui car alegoric. Toţi purtau costume renascentiste, iar Makart se afla în fruntea întregii cavalcade, călare pe un armăsar alb şi avînd pe cap o pălărie cu boruri albe. Îmi trece prin minte că tot acest amalgam – un pic de Renaştere, un pic de Rubens, un pic de pseudoclasicism – se potriveşte perfect cu Ringstrasse.

Totul este atît de grandios şi totuşi oarecum în stilul lui Cecil B. de Mille. Eu nu sînt publicul potrivit pentru aşa ceva. Un tînăr pictor şi student la arhitectură, Adolf Hitler, a avut o reacţie viscerală potrivită vizavi de Ringstrasse: „De dimineaţa pînă seara tîrziu alergam de la un obiect de interes la altul, dar întotdeauna clădirile mă interesau cel mai mult. Puteam să stau ore întregi în faţa Operei, puteam să privesc ore întregi clădirea Parlamentului; Ringstrasse mi se părea toată o minunăţie din *O mie şi una de nopţi*”. Hitler avea să picteze toate marile clădiri de pe Ringstrasse, Burgtheater, Parlamentul lui Hansen, cele două clădiri aflate vizavi de Palais Ephrussi, universitatea şi Votivkirche. Aprecia foarte mult felul în care putea fi folosit spaţiul pentru a crea un efect spectaculos. El înţelegea altfel toată această ornamentaţie: exprima „valori eterne”.

Fondurile pentru toată această încîntare vizuală au fost obţinute vînzînd terenuri pentru case clasei de finanţişti şi industriaşi aflate într-o creştere rapidă. Multe dintre ele au fost vîndute pentru a construi Ringstrasse Palais, o clădire care adăpostea o serie de apartamente dincolo de o faţadă formidabilă. Puteai locui la adresa impozantului palat, cu o uşă impunătoare la intrare şi balcoane care dădeau spre Ringstrasse, un hol de marmură la intrare, un salon cu tavanul pictat, şi totuşi să ocupi un singur etaj. Acest etaj, numit *Nobelstock*, urma să aibă toate camerele de primire centrate în

jurul unei mari săli de bal. *Nobelstock* este uşor de reperat pentru că are cele mai multe decoraţiuni în jurul ferestrelor.

Iar pentru că mulţi dintre cei care locuiau în aceste noi palate făceau parte din familiile care se căpătuiseră recent, asta însemna că pe Ringstrasse stăteau în mare parte evrei. Lăsînd în urmă Palais Ephrussi, trec pe lîngă palatele familiilor Lieben, Todesco, Königswater, Wertheim, Gutmann, Epstein, Schey von Koromla. Aceste clădiri îndrăzneţe prezintă o listă de familii evreieşti înrudite prin căsătorie, o paradă arhitecturală a bogăţiei încrezătoare în care evreitatea se împletea cu ornamentaţia.

Mergînd cu vîntul în spate, mă gîndesc la „hoinărelile” mele din rue de Monceau şi îmi amintesc de rapacele Saccard al lui Zola, în locuinţa sa de o opulenţă vulgară, care parcă ofensa această stradă. Aici, în Viena, se discută oarecum diferit despre evreii de pe Zionstrasse, din spatele faţadelor grandioase ale palatelor lor. Aici, zice lumea, evreii deveniseră atît de asimilaţi, ajunseseră să-i imite atît de bine pe vecinii lor neevrei, încît îi păcăliseră pe vienezi, pierzîndu-se pur şi simplu în decorul acestei străzi.

Robert Musil, în romanul său *Omul fără însuşiri*, îl pune pe bătrînul conte Leinsdorf să mediteze asupra acestui act de camuflare. Aceşti evrei au bulversat viaţa socială din Viena prin faptul că nu şi-au respectat rădăcinile în ceea ce priveşte decoraţiunile:

> Toată această aşa-numită problemă evreiască ar fi dispărut de mult din lume dacă evreii ar fi vrut să se decidă să vorbească în limba lor ebraică, să-şi reia vechile nume adevărate şi să-şi poarte îmbrăcămintea orientală… Recunosc că un galiţian care tocmai s-a îmbogăţit de curînd la noi şi-şi face apariţia în costum tirolez şi cu pană la pălărie pe esplanadă la Bad Ischl nu e un spectacol grozav. Dar ia fă-l să îmbrace un veşmînt din acelea cu falduri largi… ies la plimbare pe Ring, pe bulevardul nostru, unic în felul său pe lume, tocmai pentru că vedem amestecîndu-se printre trecători de cea mai elevată eleganţă vest-europeană şi cîte un mahomedan cu fesul lui roşu sau un slovac în pielea lui de oaie sau un tirolez cu gambele dezgolite pînă la genunchi[1].

Dacă te duci în cartierul mai sărac al Vienei, Leopoldstadt, poţi vedea evrei care trăiesc aşa cum ar trebui să trăiască evreii, cîte 12 în aceeaşi cameră, fără apă, umblînd gălăgioşi pe străzi, purtînd veşmintele caracteristice, vorbind în argoul lor. În 1863, cînd Viktor a venit de la Odessa, la vîrsta de 3 ani, în Viena erau mai puţin de 8 000 de evrei. În 1867 împăratul le-a acordat evreilor drepturi civile egale, înlăturînd şi ultimele bariere care îi împiedicau să fie profesori şi să deţină bunuri în proprietate. Cînd Viktor a împlinit 30 de ani, în 1890, în Viena erau 118 000 de evrei, dintre nou-veniţi mulţi fiind *Ostjuden* alungaţi din Galiţia de ororile pogromurilor care erupseseră în ultimii zece ani. Evreii veneau aici şi din mici sate din Boemia, Moravia şi Ungaria, acele *shtetl* în care

condiţiile de trai erau îngrozitoare. Vorbeau idiş şi uneori purtau caftane: erau impregnaţi de moştenirea lor talmudică. Potrivit presei vieneze populare, era posibil ca aceşti venetici să fie implicaţi în omoruri rituale şi cu siguranţă se ocupau cu prostituţia, vindeau haie vechi şi mărunţişuri prin tot oraşul, cărînd în spate coşurile acelea ciudate.

Cînd s-au căsătorit Viktor şi Emmy, în 1899, în Viena erau 145 000 de evrei. În 1910, în toată Europa doar Varşovia şi Budapesta aveau o populaţie de evrei mai numeroasă decît Viena, care pe plan mondial era depăşită numai de New York. Şi evreii vienezi formau o populaţie cum nu mai era alta. Mulţi din a doua generaţie a noilor imigranţi realizaseră lucruri remarcabile. Jakob Wassermann spunea, la graniţa dintre secole, că Viena era un oraş unde „întreaga viaţă publică era dominată de evrei. Băncile. Presa, teatrul, literatura, organizaţiile sociale, toate se aflau în mîinile evreilor… Eram uimit de mulţimea de medici, avocaţi, membri ai cluburilor, snobi, dandy, proletari, actori, ziarişti şi poeţi evrei". De fapt, 71% dintre finanţişti erau evrei, la fel 65% dintre avocaţi, 59% dintre doctori şi jumătate dintre ziariştii din Viena. *Die Neue Freie Presse* era „deţinut, editat şi scris de evrei", spunea Wickham Steed în cartea sa uşor antisemită despre Imperiul Habsburgic.

Iar aceşti evrei aveau nişte faţade perfecte – se pierdeau în peisaj. Acest oraş şi locuitorii lui aminteau de potemkiniadă. La fel cum generalul rus Potemkin ridicase un oraş din carton ca să o impresioneze pe Ecaterina cea Mare cu ocazia unei vizite a acesteia în zonă, Ringstrasse, scria tînărul arhitect provocator Adolf Loos, nu era decît o uriaşă falsificare a realităţii prin înfrumuseţare. Era *potemkinische*. Faţadele nu aveau nici o legătură cu clădirile. Piatra era doar stucatură, totul era butaforie pentru parveniţi. Vienezii nu trebuiau să mai trăiască în acest decor de teatru „sperînd că nimeni nu va observa că sînt falşi". Satiristul Karl Kraus era de aceeaşi părere. Era „degradarea vieţii practice prin ornamentaţii". Mai mult decît atît, printr-o astfel de degradare, şi limba fusese contaminată de această „confuzie catastrofală. Frazeologia este ornamentaţia minţii". Aceste clădiri ornamentale, dispunerea lor ornamentală, viaţa ornamentală care se desfăşura în jurul lor: Viena devenise afectată.

Acest loc unde au fost trimise *netsuke*-le este foarte complex, mă gîndesc în timp ce mă întorc spre Palais Ephrussi, pe la asfinţit, simţindu-mă mai calm. Este complex pentru că nu sînt sigur ce înseamnă toată această ornamentaţie. *Netsuke*-le mele sînt făcute dintr-un material sau altul, din lemn de buxus ori din fildeş. Sînt nişte obiecte solide şi compacte. Nu

sînt *potemkinische*, nu sînt făcute din stuc şi gips. Şi sînt nişte lucruşoare amuzante, aşa că îmi dau seama cum vor supravieţui în acest oraş de o grandilocvenţă înfumurată.

Şi totuşi, nimeni nu poate spune nici că sînt nişte obiecte practice. Pot fi considerate cu siguranţă nişte obiecte ornamentale, chiar un fel de încîntare. Mă minunez cît de potrivit a fost darul de nuntă al lui Charles după ce a ajuns la Viena.

1. Robert Musil, *Omul fără însuşiri*, traducere din limba germană de Mircea Ivănescu, Polirom, Iaşi, 2008, vol. 2, pp. 255-256 (n.tr.).

13

Zionstrasse

Cînd au ajuns *netsuke*-le la Palais, clădirea avea aproape 30 de ani, fiind construită cam în acelaşi timp cu Hôtel Ephrussi din rue de Monceau. Cădirea este teatrală, un spectacol senzaţional al omului care a comandat-o, tatăl lui Viktor, stră-străbunicul meu Ignace.

Mă tem că sînt trei oameni cu numele Ignace Ephrussi în povestea asta, care acoperă trei generaţii. Cel mai tînăr este Iggie, fratele bunicii mele, care a locuit în apartamentul din Tokyo. Apoi fratele lui Charles, parizianul amator de dueluri, cu seria lui de poveşti amoroase. Iar aici, la Viena, facem cunoştinţă cu baronul Ignace (Ignaz) von Ephrussi, decorat cu Crucea de Fier Clasa a III-a, înnobilat pentru serviciile aduse împăratului, consilier imperial, cavaler al Ordinului Sfîntului Olaf, consul onorific la curtea regelui Suediei şi Norvegiei, deţinător al Ordinului basarabean al Lînii de Aur şi al Ordinului rusesc al Laurilor.

Ignace era al doilea cel mai bogat bancher din Viena şi mai deţinea încă o clădire uriaşă din Ringstrasse şi altele unde se afla sediul băncii. Şi asta doar în Viena. Găsesc un audit care notează că în 1899 deţinea bunuri în oraş în valoare de 3 308 319 de florini, echivalînd cam cu 200 de milioane de dolari; 70% din această avere era sub formă de acţiuni, 23% proprietăţi,

Baronul Ignace von Ephrussi, 1871

5% opere de artă şi bijuterii şi 2% aur. Cred că asta înseamnă o grămadă de aur, precum şi o listă de titluri care sună prea bine ca să fie adevărate. Dacă voiai să te ridici la înălţimea acestei liste, îţi mai trebuia o faţadă cu cariatide şi ornamente aurite.

Ignace era un *Gründer*, un părinte fondator, din *Gründerzeit*, epoca fondatoare a modernităţii austriece. Venise la Viena de la Odessa împreună cu părinţii şi cu fratele lui mai mare Léon. La inundaţiile catastrofale din 1862, cînd s-a revărsat Dunărea, apa ajungînd pînă la treptele altarului din catedrala Sfîntul Ştefan, familia Ephrussi a fost cea care a oferit guvernului bani cu împrumut pentru construirea unor diguri şi a unor noi poduri.

Am un desen înfăţişîndu-l pe Ignace. Are vreo 50 de ani şi este îmbrăcat cu o haină foarte frumoasă, cu revere late şi un nod mare la cravată, prins cu o perlă. Are barbă şi părul pieptănat pe spate şi mă fixează, măsurîndu-mă cu privirea: gura lui pare gata să emită o judecată de valoare.

Am şi un portret al soţiei sale, Emilie, cu ochi cenuşii şi un şirag de perle care îi înconjoară gîtul de cîteva ori, atîrnînd apoi pe rochia de mătase neagră. Este o persoană foarte critică, şi de fiecare dată cînd am pus pe

perete tabloul ăsta, a trebuit să îl dau jos, pentru că ea se uită de sus, cu neîncredere la viaţa noastră domestică. Membrii familiei o porecleau pe Emilie „crocodilul”, ea avînd un zîmbet cît se poate de atrăgător – cînd se întîmpla să zîmbească. Cum Ignace a avut legături amoroase cu cele două surori ale ei şi a întreţinut şi o serie de amante, mă mir că mai zîmbea.

Îmi imaginez cumva că Ignace a fost cel care l-a ales pe Hansen ca arhitect; el ştia cum să facă simbolurile să funcţioneze. Ceea ce voia acest bancher evreu bogat era o clădire care să pună în scenă ascendenţa familiei: o casă care să stea alături de toate aceste instituţii grandioase de pe Ringstrasse.

Contractul a fost semnat de cei doi pe 12 mai 1869, administraţia oraşului acordîndu-le autorizaţia de construcţie la sfîrşitul lui august. În momentul cînd s-a apucat să lucreze la Palais Ephrussi, Theophilus Hansen fusese deja înnobilat; se numea acum Theophil Freiherr von Hansen, iar clientul său – acum ridicat la rangul de cavaler – era Ignace Ritter von Ephrussi. Ignace şi Hansen au avut la început păreri diferite despre scara elevaţiilor: planurile înregistrează nenumărate revizuiri cît timp aceşti doi bărbaţi încăpăţînaţi au încercat să ajungă la o soluţie în ceea ce priveşte modul de utilizare a acestui spaţiu spectaculos. Ignace cerea să se construiască şi grajduri pentru patru cai, precum şi un şopron „pentru două-trei trăsuri”. Principala lui pretenţie era să i se construiască o scară numai pentru el, care să nu poată fi folosită de altcineva care ar fi locuit în casă. Totul este descris explicit într-un articol apărut în 1871 în revista de arhitectură *Allgemeine Bauzeitung*, ilustrat cu planuri şi elevaţii splendide. Palatul avea să fie o galerie cu vedere spre Viena: balcoanele sale urmau să aibă vedere spre oraş, iar oraşul urma să treacă pe lîngă uşile sale imense de stejar.

Stau în picioare în faţa clădirii. E ultima strigare: încă pot alege să-i întorc spatele, să traversez strada, să iau tramvaiul şi să las în urmă această casă şi această poveste dinastică. Trag aer în piept. Împing uşa din stînga, trec de uriaşa poartă de stejar cu două canaturi şi mă trezesc într-un coridor lung şi întunecat, cu tavanul înalt, în casete aurite. Merg mai departe şi ies într-o curte cu acoperiş de sticlă aflat la nivelul etajului al cincilea, cu balcoane interioare punctînd spaţiul imens. Văd o statuie în mărime naturală a unui Apolo destul de musculos, ciupind cam fără chef corzile lirei în faţa mea, înălţat pe un piedestal.

Mai sînt nişte copăcei în ghivece şi un birou de recepţie, iar eu încep să explic – nu foarte clar – cine sînt şi spun că această casă a aparţinut familiei

mele şi că mi-aş dori să arunc o privire în interior dacă s-ar putea. Sigur că se poate. Îşi face apariţia un bărbat foarte amabil care mă întreabă ce anume aş vrea să văd.

Văd numai marmură în jurul meu: o grămadă de marmură. Asta nu-mi spune prea multe. Totul e de marmură. Duşumeaua, treptele, pereţii casei scărilor, coloanele, tavanul, mulurile de pe tavan. Dacă o iau la stînga, pot să urc scările familiei, cu trepte înguste de marmură. Dacă o iau la dreapta, ajung în alt hol de intrare. Îmi cobor privirea şi văd iniţialele patriarhului încrustate în podeaua de marmură: J.E. (Joachim Ephrussi), cu o coroană mică deasupra. Lîngă scările cele mari sînt două sfeşnice înalte, mai înalte decît mine. Treptele scunde par că urcă la nesfîrşit. Împing nişte uşi imense cu două canaturi – negre cu auriu – şi pătrund în lumea lui Ignace Ephrussi.

Pentru nişte încăperi muiate în aur, sînt foarte, foarte întunecoase. Pereţii sînt împărţiţi în casete, fiecare delimitată de ciubuce sub formă de panglici aurite. Şemineurile sînt nişte monumente masive de marmură. Pe jos este un parchet cu modele complicate. Toate tavanele sînt împărţite în reţele de casete romboidale, ovale şi triunghiulare cu muluri aurite în relief, cu panouri ornamentale în formă de suluri neoclasice. Toată această combinaţie ameţitoare de elemente decorative este completată cu ghirlande şi acante. Toate casetele sînt pictate de Christian Griepenkerl, celebrul decorator de tavane care a pictat şi sala Operei. Fiecare încăpere abordează o temă clasică: în salonul de biliard avem o serie de cuceriri ale lui Zeus – Leda, Antiope, Danae şi Europa –, fiecare tînără goală fiind înconjurată de amoraşi şi drapaje de catifea. Salonul de muzică are alegorii cu muzele; în salonul principal, tot felul de zeiţe presară flori în jurul lor; salonul mai mic e plin de amoraşi plasaţi parcă la întîmplare. Sufrageria, evident, este decorată cu nimfe care toarnă vin în pocale, avînd pe post de veşminte struguri sau animale ori păsări vînate. Şi aici sînt amoraşi, fără nici o motivaţie aparentă, aşezaţi pe pragul de sus al uşilor.

Realizez că aici totul este foarte strălucitor. Nu ai ce să apuci cu mîna pe aceste suprafeţe de marmură. Lipsa tactilităţii mă face să intru în panică: mîngîi pereţii cu palmele şi am senzaţia că sînt puţin lipicioşi. Credeam că m-am obişnuit la Paris cu arhitectura Belle Epoque, cît mi-am întins gîtul ca să admir picturile lui Baudry de pe tavanul Operei. Dar aici totul este mult mai aproape, mult mai personal. Auriul acesta e agresiv, parcă fără nici un rost. Ce încerca să facă Ignace? Să-şi sufoce criticii?

În sala de bal, cu cele trei ferestre mari care dau spre piaţă, de unde se vede Votivkirche, lui Ignace îi scapă ceva. Aici, pe tavan – unde în alte

palate de pe Ringstrasse găseşti scene paradiziace –, se află o serie de picturi înfăţişînd scene din cartea biblică a Esterei: Estera încoronată ca regină a lui Israel, îngenuncheată în faţa Marelui Preot, în veşmîntul lui rabinic, care îi dă binecuvîntarea, în timp ce servitorii ei stau în genunchi în spatele acesteia. Şi mai este o scenă cu distrugerea fiilor lui Hamam, duşmanii evreilor, de către soldaţi evrei.

Este o pictură splendidă. O modalitate durabilă şi deschisă de a spune cine eşti. Sala de bal este singura încăpere din această locuinţă a unor evrei – oricît era ea de grandioasă şi oricît de bogaţi puteau fi – pe care aveau să o vadă vreodată vecinii neevrei la un eveniment monden. Aceasta este singura pictură înfăţişînd o scenă evreiască de pe Ringstrasse. Aici, pe Zionstrasse, este o bucăţică de Sion.

14

Istoria în derulare

Acest palat din marmură implacabilă este locul unde au crescut cei trei copii ai lui Ignace. Printre fotografiile de familie pe care mi le-a dat tata se află o poză de salon a acestor copii, surprinşi într-o poziţie rigidă, între nişte draperii de catifea şi un palmier în ghiveci. Stefan este fiul cel mare, arătos şi oarecum neliniştit. El îşi petrece zilele la birou împreună cu tatăl lui, învăţînd tainele negoţului cu cereale. Anna are faţa prelungă, ochi imenşi şi părul adunat în bucle şi pare extrem de plictisită – albumul ei cu poze aproape îi alunecă din mîini. Are 15 ani şi, în afară de lecţiile de dans, îşi petrece zilele în trăsură, călătorind între diferite reşedinţe împreună cu mama ei cea glacială. Iar străbunicul meu este tînărul Viktor. Familia i se adresează folosind patronimul său rusesc, Taşa; poartă un costum de catifea, strîngînd în mînă o pălărie tot de catifea şi un baston. Are părul negru, ondulat şi strălucitor şi arată de parcă i s-ar fi promis o răsplată dacă îşi petrece această lungă după-amiază departe de camera unde îşi face lecţiile, sub toate draperiile astea grele.

Camera pentru lecţii a lui Viktor are o fereastră care dă spre şantierul unde tocmai se termina de construit universitatea, cu seria ei raţională de coloane ce le spuneau vienezilor că cunoaşterea este seculară şi nouă. Mulţi ani, de la fiecare fereastră din noua casă de pe Ringstrasse a acestei familii vedeai doar praf şi demolări. Iar în timp ce Charles discută cu doamna Lemaire despre Bizet în saloanele din Paris, Viktor stă aşezat în această cameră din Palais Ephrussi alături de profesorul său prusac, Herr Wessel. Acesta îl punea pe Viktor să traducă din engleză în germană fragmente din *Istoria declinului şi a prăbuşirii Imperiului Roman* de Edward Gibbon; tot el l-a învăţat istoria după principiul marelui istoric german Leopold von Ranke, *wie es eigentlich gewesen* – istoria aşa cum s-au petrecut lucrurile de fapt. Se scria istorie chiar în acel moment, i-a spus el lui Viktor; istoria merge înainte ca vîntul prin lanurile de grîu, de la Herodot, Cicero, Plinius

şi Tacit, trecînd de la un imperiu la altul, pînă la Austro-Ungaria şi mai departe pînă la Bismarck şi noua Germanie.

Pentru a înţelege istoria, spunea Herr Wessel, trebuie să îi cunoşti şi pe Ovidiu şi pe Vergiliu. Trebuie să ştii cum întîmpină eroii exilul, înfrîngerea şi întoarcerea. Aşa că după lecţiile de istorie Viktor trebuie să înveţe pe de rost fragmente din *Eneida*. Iar după asta, ca să se recreeze, presupun, Herr Wessel îl învaţă pe Viktor despre Goethe, Schiller şi von Humboldt. Viktor învaţă că a iubi Germania înseamnă a iubi Iluminismul. Iar germana înseamnă eliberarea de înapoiere, înseamnă *Bildung*, cultură, cunoaştere, călătoria spre experienţă. De unde se subînţelege că *Bildung* este călătoria de la limba rusă la germană, de la Odessa la Ringstrasse, de la negoţul cu cereale la lecturile din Schiller. Viktor începe să-şi cumpere singur cărţi.

Viktor – este de la sine înţeles în familie – e copilul inteligent şi trebuie să primească acest gen de educaţie. Viktor, ca şi Charles, este fiul de rezervă şi nu va trebui să se facă neapărat bancher. Pentru asta este pregătit Stefan, la fel ca fiul cel mare al lui Léon, Jules. Într-o fotografie înfăţişîndu-l pe Viktor cîţiva ani mai tîrziu, nu are decît 22 de ani şi arată ca un erudit evreu cu barba sa îngrijită, deja puţin mai plinuţ decît ar trebui, cu guler alb, înalt şi haină neagră. Are nasul celor din familia Ephrussi, desigur, dar se remarcă pince-nez-ul, semnul tînărului care vrea să devină istoric. Într-adevăr, în cafeneaua „lui”, Viktor poate ţine lungi discursuri, aşa cum l-a învăţat profesorul lui, despre momentul prezent şi despre faptul că forţele de reacţie trebuie privite în contextul progresului. Şi aşa mai departe.

Fiecare tînăr are cafeneaua lui, uşor diferită de celelalte. A lui Viktor era Griensteidl, la Palais Herberstein, aproape de Hofburg. Aici se întîlnea un grup de tineri scriitori, Jung Wien, din care făceau parte poetul Hugo von Hofmannsthal şi dramaturgul Arthur Schnitzler. Poetul Peter Altenberg aranjase să i se aducă şi corespondenţa la masă. Aveau acolo munţi de ziare şi o ediţie completă din *Meyers Konversations-Lexikon*, replica germană la *Encyclopaedia Britannica*, pentru a provoca sau a răspunde la diferite argumente ori pentru a alimenta articolele pe care le publicau. Puteai sta aici toată ziua, bînd o ceaşcă de cafea sub tavanele cu bolţi înalte, scriind sau nu, citind ziarul de dimineaţă – *Die Neue Freie Presse* – în timp ce aşteptai să treacă timpul, pînă la ediţia de după-amiază. Theodor Herzl, corespondentul la Paris al ziarului, care avea un apartament în rue de Monceau, obişnuia să scrie aici şi să susţină ideea absurdă a unui stat evreiesc. Se zvonea că pînă şi ospătarii se băgau în discuţiile care se

încingeau în jurul uriaşelor mese rotunde. Era, într-o formulare memorabilă a satiristului Karl Kraus, „o staţiune experimentală a declinului lumii”[1].

Într-o cafenea puteai adopta o atitudine de separare melancolică. Era o atitudine împărtăşită de mulţi dintre prietenii lui Viktor, fiii de bancheri şi industriaşi evrei bogaţi, alţi membri ai generaţiei care crescuse în palatele de marmură de pe Ringstrasse. Taţii lor finanţaseră oraşe şi căi ferate, făcuseră avere, se mutaseră cu familia de pe un continent pe altul. Era atît de greu să fii vrednic de *Gründer*, încît tot ce se putea aştepta de la tine era să vorbeşti.

Aceşti tineri erau la fel de neliniştiţi cînd se gîndeau la viitorul lor, la viaţa care li se aşternea în faţă ca pe nişte şine dinastice, la aşteptările familiei ce îi împingea înainte. Asta însemna o viaţă trăită sub tavanele aurite din casa părinţilor lor, căsătoria cu fiica vreunui finanţist, o serie nesfîrşită de dansuri, ani petrecuţi încheind afaceri. Însemna *Ringstrassenstil* – stilul Ringstrasse –, afectare, încredere exagerată în sine: parvenitul. Însemna partide jucate în salonul de biliard cu prietenii tatălui tău după cină, o viaţă îngropată între ziduri de marmură, sub privirile vigilente ale amoraşilor.

Aceşti tineri erau consideraţi fie evrei, fie vienezi. Nu conta că se născuseră în acest oraş: evreii aveau un avantaj nedrept faţă de *vienezii get-beget*, care le dăruiseră libertatea acestor venetici semiţi. Cum spunea scriitorul englez Henry Wickham Steed, asta era

> libertate acordată inteligentului, vicleanului, neobositului evreu ca să profite de un public şi o lume politică total incapabile să se apere de el sau să concureze cu el. Proaspăt ieşit din Talmud şi sinagogă, deci învăţat să influenţeze legea şi priceput la urzeli, semitul invadator a venit din Galiţia sau din Ungaria şi nimic nu i-a stat în cale. Necunoscut şi deci necontrolat de opinia publică, fără vreo „rădăcină în această ţară”, deci nesăbuit, a căutat doar să-şi satisfacă pofta nestăvilită de bogăţie şi putere…

Insaţiabilitatea evreilor era o temă comună. Pur şi simplu nu îşi cunoşteau limitele. Antisemitismul făcea parte din viaţa de zi cu zi în acea perioadă. Antisemitismul vienez era oarecum diferit de cel parizian. În ambele oraşe se manifesta atît pe faţă, cît şi mascat. Dar în Viena te puteai aştepta să îţi dea cineva pălăria jos de pe cap pe Ringstrasse dacă arătai a evreu (Ehrenberg al lui Schnitzler din *Drum deschis*, tatăl lui Freud în *Interpretarea viselor*), să fii numit evreu jegos dacă deschideai fereastra în vagonul unui tren (Freud), să fii umilit la şedinţa unui comitet care se ocupa cu opere de binefacere (Emilie Ephrussi), să fie întrerupte cursurile de la universitate de strigătul *Juden hinaus!* – „Afară cu evreii!” –, pînă cînd toţi studenţii evrei îşi luau cărţile şi plecau.

Abuzurile luau şi forme mai generalizate. Puteai să citeşti ultimele texte scrise de corespondentul vienez al parizianului Edouard Drumont, Georg von Schönerer, ori să auzi demonstraţiile violente organizate de acesta pe Ringstrasse, chiar sub fereastra ta. Schönerer a devenit cunoscut ca fondator al Mişcării Naţionale Germane din Austria, declamînd împotriva „evreului, acest vampir însetat de sînge… care bate la geamul îngust al casei ţăranului şi meşteşugarului german”. El a promis în Reichsrat că, dacă mişcarea lui nu reuşea în momentul acela, „răzbunătorii se vor ridica din oasele noastre” şi, „spre groaza opresorilor semitici şi a acoliţilor lor”, vor pune în practică principiul „Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”. Ideea de pedepsire a nedreptăţilor comise de evrei – care o duceau foarte bine şi erau foarte mulţi – era populară mai ales în rîndul meşteşugarilor şi studenţilor.

Universitatea din Viena era un cuib al naţionalismului şi antisemitismului, cu toate acele *Burschenschaften* sau frăţii ale studenţilor care deschideau drumul jurînd să-i dea pe evrei afară în şuturi din universitate. Acesta este unul dintre motivele pentru care mulţi studenţi evrei au considerat necesar să devină duelişti extrem de pricepuţi şi de periculoşi. Alarmate, aceste frăţii au instituit principiul Waidhofen, care proclama că nu trebuia să te duelezi cu evreii, că evreii nu au onoare şi nu trebuia să te aştepţi ca ei să trăiască la fel ca oamenii de onoare: „Este imposibil să insulţi un evreu; evreul nu poate deci să ceară satisfacţie pe motiv că a suferit o insultă”. Însă, bineînţeles, puteai să-i iei la bătaie.

Dr. Karl Lueger, fondatorul Partidului Social-Creştin, cu afabilitatea şi accentul lui vienez şi cu adepţii săi cu garoafe albe la butonieră, părea însă şi mai periculos. Antisemitismul său părea mai bine gîndit, mai puţin deschis instigator. Lueger şi-a asumat rolul de antisemit mai degrabă de nevoie decît din convingere: „Lupii, panterele şi tigrii sînt umani în comparaţie cu aceste animale de pradă cu formă omenească… Noi nu vrem ca vechiul Imperiu Austriac creştin să fie înlocuit de un nou imperiu evreiesc. Nu este vorba de ură faţă de individ, nici de ură faţă de evreul sărac, de rînd. Nu, domnilor, noi nu urîm decît marele capital opresiv care se află în mîinile evreilor”. Aşa-numiţii *Bankjuden* – familiile Rothschild şi Ephrussi – trebuiau puşi la locul lor.

Lueger a cîştigat o popularitate uriaşă şi a fost în cele din urmă numit primar în 1897, notînd cu oarecare satisfacţie că „folosirea evreilor ca momeală este un excelent mijloc de propagandă şi de a-ţi face o carieră în politică”. Lueger a ajuns apoi la o înţelegere cu evreii pe care îi atacase în timpul ascensiunii sale către putere, remarcînd cu înfumurare că „eu

hotărăsc cine este evreu”. Domnea încă foarte multă nelinişte în rîndul evreilor: „Se poate considera potrivit pentru bunul nume şi interesele noastre ca Viena să fie singurul oraş din lume administrat de un agitator antisemit?”. Deşi nu existau legi antisemite, efectul celor douăzeci de ani de retorică ai lui Lueger a fost o legitimare a acestei înclinaţii.

În 1899, anul în care au ajuns *netsuke*-le la Viena, era posibil ca un deputat din Reichsrat să ţină discursuri în care cerea *Schussgeld* – recompense – pentru împuşcarea evreilor. La Viena, cele mai revoltătoare declaraţii erau întîmpinate de evreii asimilaţi cu sentimentul că era probabil mai bine să nu facă prea mult caz de asta.

Se pare că o să petrec încă o iarnă citind despre antisemitism.

Împăratul a fost cel care s-a opus acestei agitaţii. „Nu voi tolera nici un fel de *Judenhetze* în imperiul meu”, a spus el. „Sînt absolut convins de fidelitatea şi loialitatea israeliţilor şi ei pot să conteze întotdeauna pe protecţia mea.” Adolf Jellinek, cel mai faimos predicator evreu din acea epocă, afirma că „evreii sînt în totalitate dinastici, loialişti, austrieci. Vulturul bicefal este pentru ei un simbol al izbăvirii şi culorile drapelului Austriei împodobesc stindardele libertăţii lor”.

Tinerii evrei care se întîlneau în cafenele aveau o părere puţin diferită. Ei trăiau în Austria, erau parte a unui imperiu dinastic, a unei birocraţii sufocante în care fiecare decizie era amînată la nesfîrşit, iar totul aspira să fie *kaiserlich-königlich*, *k & k*, imperial şi regal. Nu puteai să faci nici doi paşi prin Viena fără să vezi vulturul habsburgic bicefal sau portretele împăratului Franz Josef, cu mustăţi şi favoriţi şi cu pieptul plin de medalii, urmărindu-te cu ochii lui de bunic din vitrina magazinului de unde îţi cumpărai trabucurile, de deasupra măsuţei unde te întîmpina şeful de sală de la restaurant. Nu puteai face nici doi paşi prin Viena dacă erai tînăr, bogat şi evreu, fără să fii văzut de un membru al familiei tale extinse. Tot ce făceai putea ajunge într-o revistă satirică. Viena gemea de bîrfe, caricaturişti – şi veri.

În jurul meselor de marmură din cafenele, aceşti tineri serioşi discutau foarte mult despre natura vremurilor în care trăiau. Hofmannsthal, fiul unui finanţist evreu, susţinea că epoca lor „este caracterizată de multiplicitate şi nedeterminare”. Ea nu se poate baza, spunea el, decît pe *das Gleitende*, mişcare, alunecare: „Ceea ce alte generaţii credeau a fi neclintit este de fapt *das Gleitende*”. Natura acestei epoci era schimbarea însăşi, ceva la care trebuia să reflectezi pe acordurile parţiale şi fragmentare, melancolice şi lirice – nu grandioase, stabile, ca de operă – ale *Gründerzeit* şi Ringstrasse.

„Nicăieri nu eşti în siguranţă”, spunea bogatul fiu al unui profesor universitar evreu de laringologie.

Melancolia se potriveşte cu perpetuul sfîrşit de toamnă din acel *Abschied* al lui Schubert. *Liebestod*, dragostea de moarte, era una dintre reacţii. Sinuciderea era extrem de frecventă printre cunoştinţele lui Viktor. Fiica lui Schnitzler, fiul lui Hofmannsthal, trei dintre fraţii lui Ludwig Wittgenstein şi fratele lui Gustav Mahler aveau să-şi ia viaţa. Moartea era o modalitate de a te separa de mundan, de snobism, intrigi şi bîrfe, de a aluneca în *das Gleitende*. Lista de motive pentru care să-ţi tragi un glonţ în cap, inclusă de Schnitzler în *Drum deschis*, cuprinde: „onoarea, datoriile, dezgustul de viaţă sau simpla afectare”. Pe 30 ianuarie 1889, cînd prinţul moştenitor, arhiducele Rudolf, s-a sinucis după ce a omorît-o pe tînăra sa amantă, Marie Vestera, suicidul şi-a cîştigat confirmarea oficială.

Era de la sine înţeles că nici unul dintre sensibilii copii ai familiei Ephrussi nu avea să ajungă atît de departe. Melancolia îşi avea locul său. La cafenea. Nu trebuia adusă acasă.

În schimb, alte lucruri erau aduse acasă.

Pe 25 iunie 1889, sora lui Viktor, Anna, acea *belle laide* cu faţa prelungă, s-a convertit la catolicism pentru a se putea căsători cu Herz von Hertenreid. Ea are o lungă listă de pretendenţi, iar acum a găsit un bancher, un baron de familie bună, chiar dacă este creştin. Cei din familia von Hertenreid – conform unor remarci aprobatoare ale bunicii mele – *vorbeau numai în franceză*. Convertirile erau destul de frecvente. Mi-am petrecut o zi căutînd în registrele rabinatului din Viena aflate în arhivele comunităţii evreieşti de lîngă sinagoga din Judengasse, numele fiecărui evreu care s-a născut, s-a căsătorit sau a fost înmormîntat la Viena. Tocmai o caut pe ea cînd apare o arhivistă. „Îmi amintesc de căsătoria ei”, spune, „1889. Are o semnătură apăsată, încrezătoare. Aproape că trece prin hîrtie”.

O cred. Se pare că Anna a creat probleme peste tot pe unde a ajuns. Pe foaia cu arborele genealogic pe care l-a întocmit bunica pentru tata în anii 1970 sînt însemnări cu creionul. Anna are doi copii, notează ea, o fată frumoasă care se căsătoreşte şi apoi fuge în Est cu amantul ei şi un fiu care „nu e însurat, n-a făcut nimic”. „Anna”, continuă ea, „vrăjitoare”.

La unsprezece zile după căsătoria Annei cu bancherul ei, Stefan, moştenitorul prezumtiv – educat pentru o viaţă la bancă, cu fantasticele sale mustăţi pomădate –, fuge cu amanta tatălui său, o evreică originară din Rusia pe nume Estiha. Aceasta nu vorbea decît ruseşte – aşa scrie în arborele genealogic – *şi o germană stricată.*

Stefan a fost dezmoştenit pe loc. El nu va mai primi nici un ban, nu va mai locui pe nici una dintre proprietăţile familiei, nu va comunica cu nici un membru al familiei. Era o surghiunire ca în Vechiul Testament, cu nuanţa specific vieneză a căsătoriei cu amanta tatălui. Păcatele se adunau grămadă: apostazia fiului care îşi face tatăl de ruşine. Şi incompetenţa lingvistică a unei amante. Nu sînt sigur cum să o iau. Asta se reflectă negativ asupra tatălui, asupra fiului sau asupra amîndurora?

Fiind izolaţi, cei doi s-au dus mai întîi la Odessa, unde mai aveau prieteni şi un nume de care se puteau folosi. Apoi la Nisa. După aceea în diferite staţiuni mai puţin elegante de pe Coasta de Azur, cînd au început să rămînă fără bani. În 1893, un ziar din Odessa notează că baronul Stefan von Ephrussi a fost primit în sînul credinţei evanghelice luterane. În 1897 este casier la o bancă rusească de comerţ exterior. În 1898 soseşte o scrisoare trimisă dintr-un hotel parizian mizer din arondismentul X. Nu au copii, nu au moştenitori care să complice planurile lui Ignace. Mă întreb, într-o doară, dacă Stefan şi-a păstrat mustăţile acelea îngrijite cît timp a locuit împreună cu Estiha în acele hoteluri sărăcăcioase, aşteptînd o telegramă de la Viena.

Iar lumea lui Viktor s-a oprit în loc, de parcă s-ar fi închis brusc o carte.

Nu mai contau dimineţile petrecute la cafenea; Viktor urma să preia brusc frîiele unei afaceri internaţionale foarte ample şi complexe. Avea să fie învăţat despre inventare şi livrări, să fie trimis la Sankt-Petersburg, Odessa, Paris, Frankfurt. Se pierduse timp preţios cu celălalt băiat. Viktor trebuia să înveţe rapid tot ceea ce se aştepta de la el. Şi ăsta nu era decît începutul. Trebuia să se însoare şi să facă copii: mai exact, trebuia să aibă un fiu. Toate visurile lui de a scrie o istorie monumentală a Bizanţului s-au destrămat. Acum el era moştenitorul.

Cam în această perioadă cred că şi-a dezvoltat Viktor ticul nervos – îşi tot scotea pince-nez-ul şi îşi trecea palma peste faţă, de la frunte la bărbie, o mişcare reflexă. Aşa îşi limpezea mintea sau îşi lua expresia pe care o afişa în public. Sau poate că îşi ştergea expresia din viaţa particulară, prinzînd-o în mînă.

Viktor a aşteptat pînă cînd baroana Emmy Schey von Koromla, o fată pe care o cunoştea de cînd era mică, a împlinit 17 ani şi apoi i-a cerut mîna. Părinţii ei erau baronul Paul Schey von Koromla şi Evelina Landauer, englezoaică la origine, erau prieteni de familie cu care tatăl său făcea afaceri şi care îi erau vecini pe Ringstrasse. Viktor şi Evelina erau prieteni apropiaţi şi aveau aceeaşi vîrstă. Amîndoi iubeau poezia, dansau împreună

la baluri şi mergeau la vînătoare la Kövesces, moşia familiei Schey din Cehoslovacia.

Viktor şi Emmy s-au căsătorit pe 7 martie 1899 în sinagoga din Viena. El avea 39 de ani şi era îndrăgostit, iar ea avea 18 şi era la fel de îndrăgostită. Viktor o iubea pe Emmy. Ea era îndrăgostită de un artist, un donjuan care nu avea nici o intenţie să se însoare cu nimeni, cu atît mai puţin cu această tînără frumoasă. Fata nu îl iubea pe Viktor.

Tînărul savant:
Viktor la vîrsta de 22 de ani, 1882

Alături de darurile de nuntă cuvenite primite din toată Europa, aranjate în bibliotecă după micul dejun, se aflau un celebru şirag de perle de la una dintre bunici, biroul Louis XVI de la vărul Jules şi de la Fanny, cele două corăbii pe o mare furtunoasă de la vărul Ignace, un tablou italian cu Madona şi Pruncul *nach* Bellini montat într-o uriaşă ramă aurită de la

unchiul Maurice şi mătuşa Béatrice şi un diamant mare de la cineva căruia nu i s-a păstrat numele. Iar de la vărul Charles, vitrina cu *netsuke*-le aliniate pe rafturile acoperite cu catifea verde.

Iar apoi, pe 3 iunie, la zece săptămîni după nuntă, a murit Ignace. Nu s-a aşteptat nimeni la asta: nu părea să fie bolnav. Potrivit bunicii mele, a murit în Palais Ephrussi, cu Emilie ţinîndu-l de o mînă şi amanta lui de cealaltă. Aceasta trebuie să fi fost altă amantă, mă gîndesc eu, o amantă care nu era nici măritată cu fiul lui, nici vreuna dintre cumnatele lui.

Am o fotografie cu Ignace pe patul de moarte, cu linia buzelor încă fermă şi hotărîtă. A fost înmormîntat în mausoleul familiei Ephrussi. Acesta seamănă cu un mic templu doric şi fusese construit de el, om prevăzător, ca să fie locul de veci al întregului clan Ephrussi, în zona evreiască a cimitirului din Viena; tot aici fusese reînhumat şi tatăl lui, patriarhul Joachim. Foarte biblic, mă gîndesc eu, să fii îngropat alături de tatăl tău şi să mai laşi loc şi pentru fiii tăi. Prin testament, le-a lăsat bani la 17 dintre servitorii săi, de la valetul lui, Sigmund Donnebaum (1 380 de coroane), şi majordomul Josef (720 de coroane) pînă la portarul Alois (480 de coroane) şi servitoarele Adelheid şi Emma (140 de coroane). I-a cerut lui Viktor să aleagă un tablou din colecţia lui pentru nepotul Charles şi îmi dau seama brusc că asta denotă o oarecare tandreţe, faptul că un unchi şi-a amintit de tînărul său nepot care stătea numai cu nasul în cărţi şi de caietele acestuia din urmă cu patruzeci de ani. Mă întreb ce a găsit Viktor printre toate acele rame grele, aurite.

Şi uite-aşa Viktor, împreună cu tînăra lui soţie, a moştenit banca Ephrussi şi responsabilităţile care legau Viena de Odessa, Sankt-Petersburg, Londra şi Paris. Această moştenire includea Palais Ephrussi, tot felul de clădiri din Viena, o imensă colecţie de artă, un serviciu de masă aurit, gravat cu acel *E* dublu şi responsabilitatea pentru cei 17 servitori care lucrau la palat.

Viktor a condus-o pe Emmy prin noul ei apartament, *Nobelstock*. Comentariul ei a fost foarte la obiect. „Arată”, a spus ea, „ca foaierul Operei”. Cuplul a hotărît să locuiască la al doilea etaj al palatului, care avea mai puţine tavane pictate şi mai puţină marmură în jurul uşilor. Camerele lui Ignace erau păstrate pentru eventualele petreceri.

Cei doi proaspeţi însurăţei, străbunicii mei, au un balcon cu vedere spre Ringstrasse, un balcon cu vedere spre noul secol. Iar *netsuke*-le – călugărul meu cerşetor adormit peste bolul din faţa lui şi căprioara care îşi scarpină urechea – au o casă nouă.

1. *Apud* Allan Janik, Stephen Toulmin, *Viena lui Wittgenstein*, traducere de Mircea Flonta, Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 62 (n.tr.).

15

„O cutie mare, pătrată, aşa cum desenează copiii”

Vitrina trebuie pusă undeva. Cei doi soţi au hotărît să păstreze *Nobelstock* ca monument închinat memoriei lui Ignace; iar mama lui Viktor, Emilie, slavă Domnului, a hotărît să se mute din nou în marele ei hotel din Vichy, unde poate să facă şi cură de ape minerale şi să se poarte îngrozitor cu cameristele. Aşa că au un întreg etaj al palatului doar pentru ei. Este deja plin de picturi şi de mobile, bineînţeles, şi mai sînt şi servitorii – inclusiv noua cameristă a lui Emmy, o tînără vieneză pe nume Anna –, dar e al lor.

După o lună de miere prelungită petrecută la Veneţia, trebuie să ia nişte decizii. Oare să pună fildeşurile astea în salon? Biroul lui Viktor nu e suficient de mare. Poate în bibliotecă? El nu este de acord. În colţul sufrageriei, lîngă bufetele Boulle? Fiecare dintre aceste locuri are anumite probleme. Nu e un apartament în „cel mai pur stil Empire”, precum delicatele potriviri între obiecte şi tablouri realizate de Charles la Paris. E o adunătură de *chestii* acumulate timp de patru decenii de cumpărături în exces.

Lui Viktor nu îi este uşor să găsească un loc pentru marea vitrină de sticlă care adăposteşte lucruşoare minunate, pentru că vine de la Paris, iar el nu vrea ca aceasta să-i amintească mereu de alt loc, de altă viaţă. Problema e că Viktor şi Emmy nu prea ştiu ce să creadă despre darul lui Charles. Statuetele astea micuţe sînt minunate, amuzante şi complicate şi este evident că vărul lui favorit, Charles, a fost extrem de generos. Însă ceasului de malahit cu ornamente aurii şi celor două globuri pămînteşti primite de la verii din Berlin şi Madonei le poate găsi imediat un loc – în salon, în bibliotecă, în sufragerie; nu însă şi vitrinei cu *netsuke*. Este prea ciudată şi prea complicată – şi prea mare.

Emmy, la 18 ani, uluitor de frumoasă şi îmbrăcată fabulos, ştie ce vrea. Viktor o lasă pe ea să-şi bată capul şi să hotărască unde ar trebui aşezate toate darurile de nuntă.

Ea este foarte zveltă, are părul şaten-deschis şi ochi frumoşi, cenuşii. Pare că radiază – are acea calitate rară a oamenilor care emană siguranţă de sine din felul cum se mişcă. Emmy se mişcă minunat. Are o siluetă frumoasă şi poartă rochii care îi scot în evidenţă talia subţire.

Ca baroană tînără şi frumoasă, Emmy are tot ce şi-ar putea dori din punctul de vedere al imaginii sale sociale. A crescut în două locuri, şi la oraş, şi la ţară, şi ştie cum să se poarte oriunde. Şi-a petrecut copilăria la Viena, în palatul familiei Schey, o clădire austeră în stilul grandios al neoclasicismului, aflată la zece minute de mers pe jos de noua casă în care locuieşte acum împreună cu Viktor, vizavi de Operă, cu vedere spre o statuie a lui Goethe, ce pare extrem de furios. Are un frate mai mic foarte şarmant, pe nume Philippe, căruia toată lumea îi spune Pips, şi două surori micuţe, Eva şi Gerty, care încă sînt la grădiniţă.

Pînă la vîrsta de 13 ani, Emmy a avut o guvernantă blîndă şi docilă, care nu voia decît să fie linişte în sala de lecţii. Iar apoi, nimic. Ca rezultat, educaţia ei formală e plină de *terra incognita*. Sînt multe domenii despre care nu ştie practic nimic – istoria este unul dintre ele – şi rîde într-un anumit fel cînd se pomeneşte despre astfel de lucruri.

Vorbeşte însă foarte bine limbi străine. Este fermecătoare şi în engleză, şi în franceză, folosindu-le pe amîndouă acasă, cînd vorbeşte cu părinţii ei. Ştie o mulţime de poezioare pentru copii în ambele limbi şi ştie pe de rost lungi fragmente din *Vînătoare de snark* şi „Jabberwocky”. Şi vorbeşte şi germana, bineînţeles.

Fiecare după-amiază petrecută în Viena de cînd avea 8 ani avea în program şi o oră de dans, aşa că acum ea dansează minunat, fiind partenera preferată de tinerii înflăcăraţi la baluri, nu în ultimul rînd pentru talia ei încinsă cu o eşarfă strălucitoare de mătase. Emmy este şi o foarte bună patinatoare. Şi a învăţat să ia o figură surîzătoare şi interesată cînd prietenii părinţilor ei vorbesc despre operă şi teatru la supeurile tîrzii la care sînt invitaţi, pentru că în casa aceasta nu se discută afaceri. Sînt o grămadă de veri în viaţa lor. Unii dintre ei, ca tînărul scriitor Schnitzler, sînt nişte adevăraţi avangardişti.

Emmy ştie să asculte activ, simţind cînd e momentul să pună o întrebare, cînd să rîdă, cînd să-şi încline capul către alt invitat, lăsîndu-şi interlocutorul să îi admire linia delicată a cefei. Are nenumăraţi admiratori, dintre care unii au fost martori şi la toanele ei neaşteptate. Emmy are o fire foarte temperamentală.

Pentru acest stil de viaţă din Viena, trebuie să ştie cum să se îmbrace. Şi mama ei, Evelina, care nu este decît cu 18 ani mai în vîrstă decît ea, se îmbracă impecabil, întotdeauna în alb. Poartă haine albe tot anul: de la pălării la botinele pe care le schimbă de trei ori pe zi vara, cînd e mult praf. Părinţii ei i-au încurajat pasiunea pentru haine, în parte pentru că Emmy are o înclinaţie pentru aşa ceva. Înclinaţie e prea puţin spus. Acest talent de a schimba ceva din îmbrăcămintea ei ca să arate diferit de alte fete este mai degrabă o vocaţie.

Emmy a încercat multe costumaţii în tinereţe. Am găsit un album cu fotografii de la o petrecere de weekend în care fetele sînt costumate ca personaje din picturile marilor maeştri. Emmy este Isabella d'Este a lui Tiţian, în veşminte de catifea cu blană, în timp ce alte verişoare sînt simpaticele servitoare ale lui Chardin şi Pieter de Hooch. Remarc superioritatea de statut social a lui Emmy. În altă fotografie apar frumosul tînăr Hofmannsthal şi adolescenta Emmy în costume renascentiste de veneţieni la o petrecere de nuntă în stil bal mascat. La o altă petrecere s-au îmbrăcat toţi ca personajele dintr-un tablou de Hans Makart, ocazia perfectă de a purta pălării cu pene şi boruri largi.

Înainte de căsătorie şi după aceea, cealaltă viaţă a lui Emmy are ca decor Cehoslovacia, conacul familiei Schey de la Kövesces, la două ore cu trenul de Viena. Era un conac foarte mare şi foarte simplu din secolul al XVIII-lea („o cutie mare, pătrată, aşa cum desenează copiii", notează bunica mea), ridicat în mijlocul unor cîmpii, cu şiruri de sălcii, păduri de mesteceni şi pîraie. Prin apropiere trecea şi un rîu mai mare, Váhul, care marca unul dintre hotarele moşiei. Era un peisaj în care vedeai furtuni trecînd în depărtare fără să auzi măcar un tunet. Era şi un lac bun pentru scăldat, cu un fel de colibe maure unde puteai să te schimbi, multe grajduri şi o mulţime de cîini. Mama lui Emmy, Evelina, creştea cîini din rasa Gordon setter – prima căţea ajunsese aici într-o lădiţă cu *Orient Expressul*, care oprea în mica haltă de pe moşie. Mai erau şi pointerii germani ai tatălui ei, folosiţi la vînătoare de iepuri şi de potîrnichi. Mamei ei îi plăcea tare mult să tragă cu puşca şi, cînd i se apropia sorocul, mergea la vînătoare de potîrnichi însoţită nu doar de paznicul de vînătoare, ci şi de moaşă.

La Kövesces, Emmy face plimbări călare. Urmăreşte căprioarele, participă la partidele de vînătoare şi se plimbă însoţită de cîini. Străduindu-mă să leg cele două aspecte ale vieţii sale, rămîn oarecum şocat. Imaginea mea despre viaţa evreilor în Viena la *fin-de-siècle* se bazează în principal pe Freud şi pe viniete înfăţişînd discuţii intelectuale aprinse în cafenele. Sînt

de-a dreptul îndrăgostit de motivul „Vienei ca creuzet al secolului XX”, la fel ca mulţi curatori şi membri ai cercurilor academice. Acum am ajuns la partea vieneză a poveştii, ascult Mahler, citesc Schnitzler şi Loos şi mă simt şi eu foarte evreu.

Categoric, imaginea mea despre această perioadă nu include şi evrei care urmăresc căprioare sau discuţii între evrei despre meritele diferiţilor cîini de vînătoare la diferite tipuri de vînat. Sînt cam debusolat cînd mă sună tata ca să-mi spună că a mai găsit ceva pentru mapa cu fotografii, tot mai voluminoasă. Îmi dau seama că este foarte încîntat de el şi de hoinărelile lui prilejuite de acest proiect. Vine la atelierul meu la prînz şi scoate dintr-o plasă un carnet alb. „Nu sînt sigur ce-i asta”, spune el, „dar ar trebui să facă parte din «arhiva» ta”.

Carnetul este legat într-o piele întoarsă foarte fină, decolorată de soare şi roasă la cotor. Pe copertă văd două date: 1878 şi 1903. Este închis cu o panglică de mătase galbenă, pe care o dezlegăm.
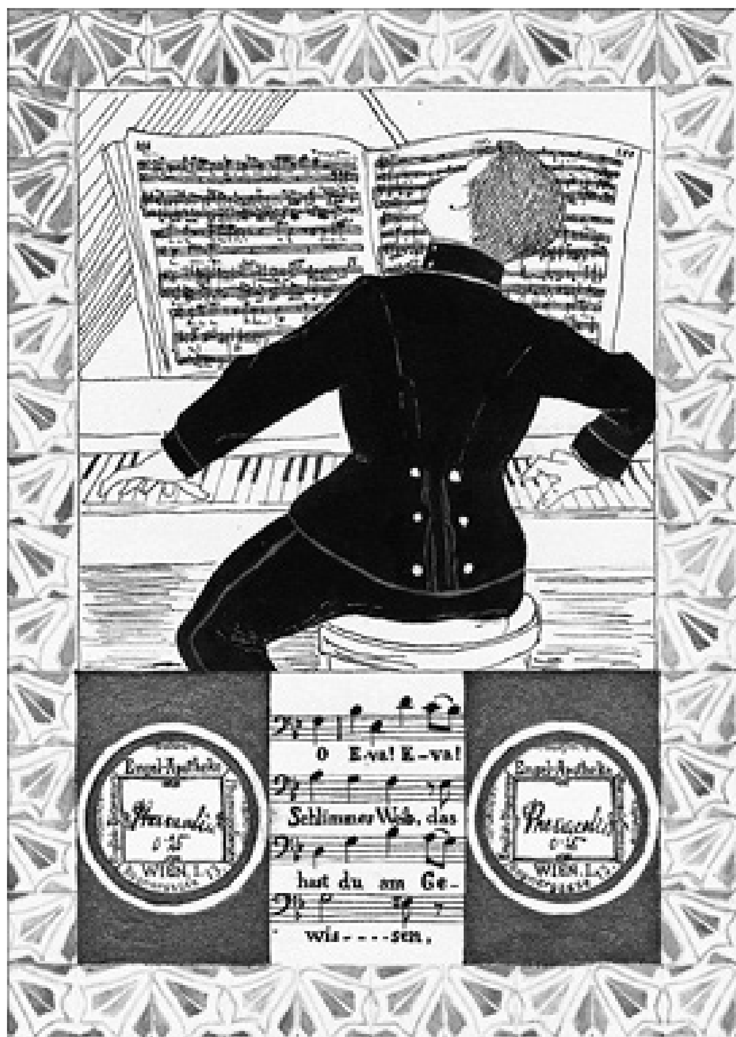
Înăuntru se află douăsprezece desene în peniţă superbe, care înfăţişează membri ai familiei, pe cartonaşe cu muchii de argint, fiecare fiind încadrat de modele minuţioase în stil Sezession şi conţinînd cîte un catren criptic în germană, latină sau engleză, o strofă dintr-un poem sau un fragment dintr-un cîntec. Bănuim că trebuie să fie un cadou cu ocazia nunţii de argint a baronului Paul cu Evelina din partea lui Emmy şi a fratelui ei, Pips. Piele întoarsă albă pentru mama lor, care purta mereu pălării, mănuşi, perle albe şi botine din piele întoarsă albă.

Printre aceste desene în peniţă dăruite cu ocazia nunţii lor de argint este şi unul cu Pips, îmbrăcat în uniformă şi cîntînd o piesă de Schubert la pian: el a primit educaţia care i-a lipsit lui Emmy, a avut profesori buni. Are un cerc larg de prieteni din lumea artelor şi a teatrului, este un om de lume în mai multe capitale şi se îmbracă impecabil, la fel ca şi sora lui. Unchiul meu Iggie îşi amintea că în copilărie văzuse dressingul lui Pips de la un hotel din Biarritz, unde şi-au petrecut cu toţii o vară. Uşa şifonierului era deschisă, iar pe nişte umeraşe atîrnau opt costume identice. Toate erau albe: o epifanie, o viziune a raiului.

Pips este protagonistul unui roman de mare succes la vremea aceea, scris de un evreu german, Jakob Wassermann, un fel de variantă tip Mitteleuropa a lui Richard Hannay din *39 de trepte* de Buchan. Eroul nostru estetic este prieten cu arhiducii şi reuşeşte să se descurce mai bine decît anarhiştii. Este un erudit, ştie foarte multe despre incunabule şi despre arta

Renaşterii, salvează bijuterii rare şi toată lumea îl iubeşte. Cartea geme de pasiuni nebune.

O altă schiţă în peniţă din acest album o înfăţişează pe Emmy dansînd la un bal, lăsîndu-se

Pips cîntînd la pian. Imagine din albumul Sezession al lui Joseph Olbrich, 1903

puţin spre spate, în braţele unui tînăr, pe ringul de dans. Un văr, presupun, căci acest dansator zvelt cu siguranţă nu e Viktor. Un desen îl înfăţişează pe Paul Schey ascuns aproape cu totul în spatele ziarului *Die Neue Freie Presse*, cu o bufniţă circumspectă pe spătarul scaunului. Evelina patinînd. Două picioare în costum de baie cu dungi, dispărînd în lacul de la Kövesces. Fiecare imagine conţine şi o mică etichetă de pe o sticlă de rachiu, vin sau şnaps şi cîteva măsuri dintr-o piesă muzicală.

Desenele sînt opera lui Joseph Olbrich. Acest artist a fost sufletul mişcării radicale Sezession şi tot el a proiectat şi Clădirea Sezession din Viena, cu o bufniţă în relief şi o cupolă aurie din frunze de laur, un refugiu

liniştit şi elegant, cu ziduri pe care el le-a descris drept „albe şi strălucitoare, sfinte şi caste”. Cum ne aflăm în Viena, unde se despică firul în patru, se aruncă în el şi cu vitriol. Este Mormîntul lui Mahdi, spun mucaliţii, Crematoriul. Cupola filigranată este „o căpăţînă de varză”. Studiez pe îndelete albumul lui Olbrich, însă e un fel de puzzle-acrostih pierdut, pe care nu îl pot descifra. De ce rachiu, de ce această piesă muzicală? Este foarte specific vienez, o viziune urbană despre viaţa lor la ţară, la Kövesces. E o fereastră către lumea lui Emmy, o lume caldă a glumiţelor în familie.

„Cum de nu ştiai că aveai aşa ceva?” – îl întreb pe tata. „Ce mai ai în valiza aia de sub pat?”

16

„Liberty Hall”

Mă simt încrezător: simt că viaţa de la Viena a lui Emmy von Ephrussi va deveni mai uşor de înţeles. Este o viaţă urbană al unui gen foarte diferit de familie, cu ritmul ei imuabil, la doar zece minute de mers pe jos de casa părintească din celălalt palat.

Acest nou ritm a început la scurt timp după întoarcerea lor din voiajul de nuntă, cînd Emmy şi-a dat seama că e însărcinată. Elisabeth, bunica mea, s-a născut la nouă luni după nuntă. Mama lui Viktor, Emilie – în portretul meu, suavă şi implacabilă cu perlele ei –, a murit la Vichy la scurt timp după aceea, la 64 de ani. A fost înmormîntată la Vichy, nu în marele mausoleu al lui Ignace, şi mă întreb dacă ea a pus la cale această separare finală.

După Elisabeth se naşte Gisela, trei ani mai tîrziu, iar Ignace – micul Iggie – este al treilea. Se spune despre ei că sînt copii vienezi cu părinţi evrei. Elisabeth este botezată după regretata împărăteasă adorată de austrieci, Gisela după arhiducesa Gisela, fiica împăratului. Iggie este băiat şi asta trebuie să fie clar. Ignace Léon primeşte numele bunicului său şi al bogatului unchi de la Paris, amator de dueluri fără moştenitori, şi pe cel al fratelui bunicului, Léon. Cei de la Paris aveau doar fete. Slavă Domnului că s-a născut şi un fiu în familia Ephrussi, în sfîrşit. Şi că palatul este suficient de mare pentru ca unele încăperi să fie transformate în camere pentru copii şi pentru lecţii.

Palatul are un spaţiu care este folosit în timpul zilei şi unde mişună tot timpul servitorii. Se duc şi se aduc tot felul de lucruri pe coridoare. Se aduc mereu apă caldă în dressing, cărbuni în birou, micul dejun în sufragerie, ziarul de dimineaţă în birou, platouri acoperite cu capac, rufărie, telegrame, scrisori de trei ori pe zi, mesaje, sfeşnice pentru cină, ziarul de seară în dressingul lui Viktor.

Şi Anna, camerista lui Emmy, are o rutină. Programul ei începe cînd aduce carafa de argint cu apă călduţă, la 7 şi jumătate, şi tava cu ceai

englezesc în dormitorul lui Emmy şi se termină seara tîrziu, după ce i-a pieptănat părul lui Emmy şi i-a adus un pahar cu apă şi nişte biscuiţi cu cărbune.

În curtea palatului stă mereu pregătită o trăsură cu un vizitiu în livrea. La trăsură sînt înhămaţi doi cai negri, Rinalda şi Arabella. O altă trăsură este pregătită să-i ducă pe copii la Prater sau la Schönbrunn. Vizitiii aşteaptă. Portarul, Alois, stă în picioare lîngă uşile uriaşe care dau în Ringstrasse, gata să deschidă porţile.

Viena înseamnă dineuri. Se discută la nesfîrşit despre aşezarea invitaţilor la masă. În fiecare după-amiază majordomul, ajutat de un lacheu, aşază masa cu o precizie milimetrică. Se discută dacă e bine să se aducă raţe de la Paris, dacă vin în cuşti cu *Orient Expressul* cu o zi înainte. Sînt şi florari – o cină cu un şir de portocali micuţi în ghivece, în care atîrnă portocale scobite şi umplute cu parfé. Copiii sînt lăsaţi să se uite printr-o ferestruică atunci cînd sosesc invitaţii.

Emmy primeşte oaspeţi acasă şi după-amiaza; are o măsuţă pentru ceai pe care scoate aburi un samovar de argint aşezat pe o tavă mare, tot de argint: ceainicul, căniţa pentru lapte şi zaharniţa la îndemînă, tăviţe cu tartine şi prăjituri glazurate de la Demel, cofetăria palatului din Kohlmarkt, lîngă Hofburg. Doamnele îşi lasă blănurile în hol, iar ofiţerii chipiele şi săbiile, în timp ce domnii îşi păstrează jobenele şi mănuşile, pe care le aşază pe podea, lîngă scaun.

Există şi o rutină anuală.

În ianuarie, Emmy are ocazia să scape de iarna vieneză. Nisa ori Monte Carlo cu Viktor – fără copii. Ei îi vizitează pe unchiul lui Viktor, Maurice, şi pe mătuşa Béatrice Ephrussi la noua vilă roz Ile-de-France din Cap Ferrat – acum Villa Ephrussi-Rothschild. Admiră colecţiile de tablouri, mobile şi porţelanuri franţuzeşti. Admiră îmbunătăţirile care se fac în grădini, unde anumite porţiuni din coasta dealului sînt eliminate şi se sapă un canal asemănător cu cel de la Alhambra. Toţi cei 20 de grădinari sînt îmbrăcaţi în alb.

În aprilie, la Paris cu Viktor. Tot fără copii. Ei rămîn la Fanny, la Hôtel Ephrussi din place d’Iéna, iar Emmy face o mulţime de cumpărături şi Viktor petrece multe zile la birourile Ephrussi et Cie. Parisul nu mai este la fel.

Charles Ephrussi, iubitul proprietar al *Gazette*, cavaler al *Légion d’honneur*, promotor al artiştilor, prieten al poeţilor, colecţionar de *netsuke*,

vărul favorit al lui Viktor, a murit pe 30 septembrie 1905, la vîrsta de 55 de ani.

Anunţul din ziare îi roagă pe cei care nu au primit o invitaţie să vină la înmormîntare. Cei care purtau sicriul – fraţii lui, Theodore Reinach, marchizul de Cheveniers – erau înlăcrimaţi. Au apărut numeroase necrologuri, care vorbeau despre acea *délicatesse naturelle*, pe care o avea şi despre integritatea şi buna lui cuviinţă. *Gazette* a publicat un necrolog încadrat într-un chenar negru:

> Cu stupoare şi profundă durere toţi cei care l-au cunoscut au aflat – la sfîrşitul lunii septembrie – despre boala şi apoi moartea neaşteptate ale iubitului şi bunului domn de o inteligenţă remarcabilă care a fost Charles Ephrussi. În societatea pariziană, mai ales în lumea artelor şi literelor, el legase multe relaţii de prietenie cu oameni care au fost imediat cuceriţi de şarmul şi siguranţa felului său de a fi, de rafinamentul spiritului şi de bunătatea sufletului său. Oricine i-a bătut la uşă a putut vedea cît era de generos, el primindu-i pe artiştii tineri la fel ca şi pe cei mai în vîrstă; s-a împrietenit – putem afirma aceasta fără nici o ezitare – cu toţi cei care s-au apropiat de el.

Proust îi trimite celui care scrisese necrologul condoleanţele sale. Citind acest necrolog în *Gazette*, „toţi cei care nu l-au cunoscut pe Dl Ephrussi vor ajunge să îl iubească, iar cei ce l-au cunoscut vor fi năpădiţi de amintiri". Charles i-a lăsat lui Emmy prin testament un lănţişor de aur. Louisei i-a lăsat un colier de perle, iar moşia lui i-a revenit nepoatei sale Fanny Reinach, care s-a căsătorit cu savantul elenist.

Surprinzător este că şi fratele lui Charles, Ignace Ephrussi, *mondain*, duelist, *amateur de la femme*, a murit de inimă la 60 de ani. Se aminteşte faptul că era un călăreţ priceput, că era văzut pe calul lui gri dimineaţa devreme în Bois de Boulogne. Generos şi atent la detalii, le-a lăsat prin testament celor trei copii ai familiei Ephrussi, Elisabeth, Gisela şi Iggie, 30 000 de franci; le-a lăsat ceva chiar şi surorilor mai mici ale lui Emmy, Gerty şi Eva. Cei doi fraţi au fost înmormîntaţi unul lîngă altul în Montmartre, în cavoul familiei, alături de părinţii lor morţi demult şi de iubita lor soră.

Curînd după vizita la Paris – mult mai pustiu fără Charles şi Ignace – vine vara. Sezonul începe în iulie împreună cu familia Gutmann, bancheri şi filantropi evrei, prietenii cei mai apropiaţi ai lui Viktor şi Emmy. Au cinci copii, aşa că Elisabeth, Gisela şi Iggie sînt invitaţi să stea cîteva săptămîni în casa lor de la ţară, Schloss Jaidhof, la 50 de kilometri de Viena. Viktor rămîne la Viena.

August înseamnă Elveţia, la cabana Ephrussi, cu verii din Paris, Jules şi Fanny. Emmy merge cu copiii şi cu Viktor. Nu face mare lucru. Încearcă să-i liniştească pe copii. Află ce se mai întîmplă la Paris. Iese cu barca pe

Lacul celor Patru Cantoane, pornind de la debarcaderul unde flutură steagul Rusiei imperiale, cu unul dintre lachei trăgînd la vîsle. Merge la *Concours Hippique* în Lucerna cu maşina împreună cu Jules ca să vadă sărituri peste obstacole, şi la îngheţată după aceea, la Hugeni.

În septembrie şi octombrie la Kövesces cu copiii şi cu părinţii, cu Pips şi o grămadă de veri. Viktor vine şi stă şi el cîteva zile din cînd în cînd. Scăldat, plimbări cu calul sau pe jos, partide de vînătoare.

La Kövesces sînt cîteva personaje foarte excentrice care le oferă educaţie surorilor lui Emmy, Gerty şi Eva, care sînt cu 12, respectiv 15 ani mai mici decît ea. Printre acestea se numără acum şi o cameristă franţuzoaică de la care pot deprinde franceza vorbită cu un accent parizian perfect, un profesor mai bătrîn care le învaţă scrisul, cititul şi aritmetica, o guvernantă din Trieste pentru germană şi italiană şi, în sfîrşit, un pianist ratat (domnul Minotti) ca să le înveţe muzică şi şah. Mama lui Emmy le dă dictări în engleză şi citeşte Shakespeare împreună cu ele. Mai e şi bătrînul cizmar vienez care face botinele din piele întoarsă albă cu care Evelina este atît de pretenţioasă. După o boală, vine să-şi petreacă perioada de convalescenţă la moşie, i se dă o cameră plăcută, însorită şi rămîne aici pentru tot restul vieţii, făcînd încălţări pentru ea şi ocupîndu-se de cîini.

Patrick Leigh Fermor a poposit la Kövescesul în timpul călătoriei sale prin Europa în anii 1930 şi a spus că avea încă aerul unui prezbiteriu englezesc, cu teancuri de cărţi în toate limbile posibile şi tot felul de obiecte ciudate din corn de cerb şi din argint îngrămădite pe birouri. Era „Liberty Hall”, spunea Pips, întîmpinîndu-l în bibliotecă cu engleza lui fără cusur. Kövesces îţi dădea impresia aceea de autosuficienţă ce apare cînd sînt o mulţime de copii într-o casă mare. În mapa de hîrtie albastră a tatălui meu este un manuscris îngălbenit al unei piese de teatru cu titlul *Der Grossherzog* (*Arhiducele*), pusă în scenă în sufragerie de toţi verii, într-o vară înainte de Primul Război Mondial. Copiii sub 2 ani şi cîinii nu au voie aici.

Domnul Minotti cîntă la pian în fiecare seară după cină. Copiii joacă „jocul lui Kim”. Nişte obiecte – o cutie pentru cărţi de vizită, un pince-nez, o scoică şi, la un moment dat (ce palpitant!), revolverul lui Pips – sînt aşezate pe o tavă şi arătate timp de 30 de secunde. Apoi sînt acoperite cu o pînză, după care notezi pe o hîrtie toate obiectele pe care ţi le aminteşti. E cam plictisitor, pentru că Elisabeth cîştigă de fiecare dată.

Pips îşi invită şi prietenii cosmopoliţi să petreacă aici cîteva zile.

Decembrie înseamnă Viena şi Crăciun. Deşi sînt evrei, sărbătoresc Crăciunul cu multe cadouri.

Şi viaţa lui Emmy pare încadrată de repere fixe, nu chiar săpate în piatră, ci în chihlimbar. Seria de poveşti împărţite pe perioade, atît generice, cît şi personale, pare încremenită în timp, de care mi-am promis că mă voi desprinde cînd am pornit în această călătorie, acum un an. *Netsuke*-le par foarte departe cînd fac înconjurul palatului.

Mi-am prelungit şederea în Viena, la Pension Baronesse. Au fost foarte drăguţi şi mi-au reparat ochelarii, însă lumea tot mi se pare puţin cam strîmbă. Nu pot să scap de starea asta de nelinişte. Unchiul meu de la Londra a căutat nişte informaţii pentru mine şi a găsit 12 pagini de memorii scrise de bunica mea Elisabeth despre copilăria sa în palat şi pe care le-am adus ca să le citesc *in situ*. Este o dimineaţă însorită, dar e un frig care îţi taie răsuflarea şi le iau cu mine la Café Central, prin ale cărei ferestre gotice se prelinge un fir de lumină. Este aici o statuie care îl înfăţişează pe scriitorul Peter Altenberg ţinînd meniul în mînă, totul e foarte curat şi prezentarea – fără cusur. Cred că şi asta era cafeneaua lui Viktor, înainte ca totul să o ia razna.

Cafeneaua, strada asta, Viena însăşi sînt un mare parc tematic: un platou de filmare *fin-de-siècle*, în stilul Sezession strălucitor. Trec trăsuri cu vizitii în mantale. Ospătarii au mustăţi lungi. Strauss e peste tot, prelingîndu-se afară din magazinele de unde cumperi bomboane de ciocolată. Mă tot aştept să intre Mahler sau să înceapă Klimt o controversă. Îmi vine în minte un film îngrozitor pe care l-am văzut cu ani în urmă, cînd încă eram la universitate. Acţiunea se petrecea la Paris, iar Picasso tot trecea prin cadru, în timp ce Gertrude Stein şi James Joyce discutau despre modernism la un pahar de Pernod. Realizez că problema asta o am şi eu aici, asaltat de clişee peste clişee. Viena mea s-a subţiat, transformîndu-se în Viena altora.

M-am apucat să citesc cele 17 romane ale lui Joseph Roth, scriitorul evreu austriac; acţiunea unora dintre ele e plasată în Viena în ultimii ani ai Imperiului Habsburgic. La impecabila Bancă Efrussi – Roth o scrie după grafia rusească – îşi ţine Trotta averea în *Marşul lui Radetzky*. Şi Ignace Ephrussi este portretizat ca un bijutier bogat în *Pînza de păianjen*: „…cu părul lins, impunător, întotdeauna [îmbrăcat] în negru, cu o haină cu guler înalt de sub care abia se zărea o cravată de mătase neagră prinsă cu un ac ce avea o perlă cît o alună”. Soţia lui, frumoasa Frau Efrussi, este „o adevărată doamnă: evreică, dar o doamnă”. Toţi duceau o viaţă fără griji, spune Theodor, tînărul şi înverşunatul protagonist neevreu, angajat de familie ca

profesor pentru copii, „mai ales familia Efrussi… În hol erau tablouri în rame aurite şi un lacheu în livrea verde cu auriu făcea o plecăciune în faţa ta cînd te conducea înăuntru”.

Realitatea îmi scapă mereu printre degete. Viaţa rudelor mele din Viena se oglindea în cărţi, la fel ca Charles în Parisul lui Proust. În romane apare mereu antipatia faţă de familia Ephrussi.

Mă poticnesc, îmi dau seama că nu înţeleg ce înseamnă să faci parte dintr-o familie de evrei asimilaţi şi aculturalizaţi. Pur şi simplu nu înţeleg. Dar ştiu ce nu făceau: nu mergeau niciodată la sinagogă, deşi naşterile şi căsătoriile lor sînt înregistrate aici de rabinat. Ştiu că îşi plăteau contribuţiile la Israelitische Kultusgemeinde, că făceau donaţii la evenimente caritabile evreieşti. M-am dus să văd mausoleul lui Joachim şi Ignace din zona evreiască a cimitirului; m-a îngrijorat faptul că poarta de fontă e stricată şi m-am întrebat dacă ar trebui să plătesc ca să fie reparată. Sionismul nu părea să îi atragă prea mult. Îmi amintesc de comentariile grosolane ale lui Herzl cînd le-a scris ca să le ceară donaţii şi a fost trimis la plimbare. Ephrussi, o familie de speculanţi. Mă întreb dacă nu cumva erau pur şi simplu stînjeniţi de evreii fervenţi din cadrul mişcării, nevrînd să atragă atenţia asupra lor. Sau dacă asta nu însemna că se simţeau foarte încrezători în noua lor patrie, aici, în Zionstrasse, sau în rue de Monceau. Ei pur şi simplu nu înţelegeau de ce alţii au nevoie de un nou Sion.

Faptul că erau asimilaţi înseamnă că nu s-au ridicat niciodată împotriva prejudecăţilor? Înseamnă că înţelegeau limitele lumii lor sociale şi le respectai? Şi la Viena, ca şi la Paris, este un Jockey Club, iar Viktor era membru, însă evreii nu aveau voie să deţină funcţii. Oare conta asta vreun pic pentru el? Era de la sine înţeles că femeile măritate care nu erau evreice nu călcau niciodată în casele evreilor, nu treceau niciodată să-şi lase cartea de vizită, nu veneau niciodată să petreacă aici una dintre acele după-amieze interminabile. Viena însemna că doar burlacii neevrei, contele Mensdorf, contele Lubienski, tînărul prinţ Montenuovo, îşi lăsau cartea de vizită la uşă şi erau invitaţi apoi înăuntru. După ce se însurau, nu mai veneau niciodată, oricît de reuşite erau dineurile sau oricît de frumoasă era gazda. Conta asta pentru ei? Acestea par nişte fire aproape invizibile de impoliteţe.

Îmi petrec ultima dimineaţă a acestui sejur în arhivele comunităţii evreieşti din Viena, lîngă sinagoga aflată în apropiere de Judengasse. Sînt poliţişti în zonă. La ultimele alegeri extrema dreaptă tocmai a cîştigat o treime dintre voturile populaţiei şi nimeni nu ştie dacă nu cumva sinagoga e vizată. Au fost atît de multe ameninţări, încît trebuie să trec de un sistem de

securitate foarte complex. Cînd ajung în sfîrşit înăuntru, mă uit cum arhivistul scoate registrele in-folio, mai multe volume vărgate, şi le aşază pe pupitru. Fiecare naştere, căsătorie şi deces, fiecare convertire, întreaga Vienă evreiască e înregistrată aici cu exactitate.

În 1899, la Viena sînt orfelinate şi spitale, şcoli şi biblioteci, ziare şi publicaţii evreieşti. Sînt 22 de sinagogi. Şi îmi dau seama că nu ştiu nimic despre nici una dintre ele: familia Ephrussi este perfect asimilată, aşa că s-a pierdut în peisajul Vienei.

17

Duduiţa

Memoriile lui Elisabeth sînt o gură de aer proaspăt: 12 pagini deloc sentimentale scrise pentru fiii ei în anii 1970. „Casa în care m-am născut se afla – şi încă se află, neschimbată la exterior – colţ cu Ringstrasse…” Dă detalii despre administrarea casei, spune care erau numele cailor şi mă plimbă prin încăperile din Palais. În sfîrşit, mă gîndesc eu, voi afla unde a ascuns Emmy *netsuke*-le.

Dacă Emmy face dreapta cînd iese din camera copiilor şi merge de-a lungul coridorului, intră într-o laterală a curţii, unde se află bucătăriile şi spălătoriile, cămara şi camera în care se ţine argintăria – şi în care lumina este aprinsă toată ziua –, apoi în odaia majordomului şi în sala servitorilor. La capătul acestui coridor se află toate odăile cameristelor, ale căror ferestre dau numai spre curte, unde o lumină galbenă se filtrează prin acoperişul de sticlă, dar nu intră aer curat. Odaia cameristei sale, Anna, se află şi ea pe acolo.

Dacă Emmy o ia la stînga, ajunge în sufrageria ei. Aici sînt draperii de brocart verde-pal. Covoarele sînt de un galben foarte deschis. Mobilierul este în stil Louis XV, cu scaune şi fotolii din lemn încrustat cu reliefuri de bronz şi perne pufoase de mătase, în dungi. Ici şi colo vezi cîte o măsuţă, fiecare cu micul ei aranjament de bibelouri, şi o masă mai mare pe care se putea desfăşura complicatul ritual al ceaiului. Mai sînt un pian cu coadă la care nu se cîntă niciodată şi un dulap italian renascentist cu uşi pliabile, pictat în interior şi cu sertare foarte mici cu care copiii nu au voie să se joace, dar o fac. Cînd Elisabeth întindea mîna între micile coloane răsucite şi aurii care încadrau un arc şi apăsa puţin, un sertăraş secret se deschidea cu un mic oftat.

Sînt lumini în camerele astea, reflexii tremurătoare şi luciri de argint, porţelan şi lemn lustruit, şi umbrele teilor. Primăvara se trimit în fiecare săptămînă flori de la Kövesces. E locul perfect pentru o vitrină cu *netsuke*-le vărului Charles, dar ele nu se află aici.

Dincolo de sufragerie este biblioteca, încăperea cea mai spaţioasă de la acest etaj al palatului. Este zugrăvită în roşu şi negru, ca şi marele apartament al lui Ignace, aflat la etajul de dedesubt, cu un covor turcesc negru cu roşu, rafturi enorme de abanos de-a lungul pereţilor şi fotolii şi canapele din piele de culoarea tutunului. Un candelabru mare de alamă atîrnă deasupra unei mese de abanos cu incrustaţii de fildeş, flancată de cele două globuri pămînteşti. Asta e camera lui Viktor, cu pereţii acoperiţi de mii de cărţi, printre care istoriile lui în latină şi greacă, volume de literatură germană, poezie şi lexicoane. Unele rafturi sînt acoperite de o plasă fină, aurie şi încuiate cu o cheie pe care el o păstrează prinsă de lanţul ceasului. Nici aici nu este vreo vitrină.

Iar dincolo de bibliotecă se află sufrageria cea mare, cu pereţii acoperiţi de tapiserii Gobelin cu scene de vînătoare, cumpărate de Ignace de la Paris, şi ferestre care dau spre curte, dar cu draperiile trase, aşa că încăperea este mereu în semiîntuneric. Aceasta trebuie să fie masa pe care se aşază serviciul de aur, pe ale cărui farfurii şi boluri sînt gravate spice de porumb încadrînd *E*-ul dublu al familiei Ephrussi, corabia cu pînzele umflate de vînt străbătînd o mare de aur.

Serviciul de masă din aur trebuie să fi fost ideea lui Ignace. Peste tot sînt mobilele lui: dulapuri renascentiste, scrinuri baroce sculptate, un uriaş birou Boulle care nu încăpea decît în sala de bal de jos. Şi tablourile lui sînt peste tot. Mulţi vechi maeştri, o Sfîntă Familie, o Madonă florentină. Sînt şi nişte tablouri olandeze din secolul al XVII-lea pictate de artişti destul de buni: Wouwermans, Cuyp, ceva după Frans Hals. Erau şi o mulţime de *Junge Frau*, unele de Hans Makart; tinere doamne interşanjabile în rochii interşanjabile înconjurate de „catifeluri, covoare, genii, piei de panteră, tot felul de fleacuri, pene de păun, cufere şi lăute” (Musil într-o dispoziţie cam acidă). Toate încadrate de rame grele, aurii sau negre. Nici o vitrină pariziană plină de *netsuke* printre aceste tablouri, în acest decor spectaculos, teatral, în acest muzeu.

Aici, totul, fiecare tablou şi fiecare dulap pompos, pare neclintit în lumina care se filtrează din curtea interioară cu acoperiş de sticlă. Musil a înţeles această atmosferă. În casele mari şi vechi există o amestecătură de mobile noi, oribile, aşezate neglijent alături de vechi piese de mobilier magnifice, moştenite. În camerele din palatele care aparţineau extravaganţilor *nouveaux riches*, totul este prea bine delimitat, există „o anumită lărgire, aproape imperceptibilă, a spaţiului dintre piesele de

mobilier sau poziţia dominantă a unui tablou pe un perete, ecoul dulce, clar al unui sunet minunat care s-a stins”.

Mă gîndesc la Charles şi la toate comorile lui şi ştiu că pasiunea sa pentru ele le-a ţinut în mişcare. Charles nu putea rezista lumii obiectelor: să le atingă; să le studieze; să le cumpere; să le rearanjeze. Vitrina cu *netsuke* pe care le-a dăruit-o lui Viktor şi Emmy a făcut loc în salonul lui pentru ceva nou. În camerele sale era un flux continuu.

Palais Ephrussi este exact opusul. Sub acoperişul de sticlă cenuşie, întreaga casă este ca o vitrină din care nu ai scăpare. La fiecare din capetele lungii anfilade se află camerele lui Viktor şi cele ale lui Emmy. În dressingul lui Viktor sînt dulapuri, cufere cu sertare şi o oglindă lungă. Este şi un bust de gips în mărime naturală al profesorului său, Herr Wessel, „pe care îl iubise foarte mult. Herr Wessel era prusac şi un mare admirator al lui Bismarck şi a tot ce era german”. Celălalt obiect remarcabil din această încăpere, despre care nu se vorbeşte niciodată, este un tablou italian foarte mare – şi extrem de nepotrivit aici – intitulat *Leda şi lebăda*. În memoriile sale Elisabeth a scris că „stăteam şi mă uitam la el – era imens – de fiecare dată cînd intram să văd cum se îmbracă tata cu o cămaşă apretată şi cu sacou ca să iasă seara în oraş şi nu îmi dădeam seama niciodată în ce stătea interdicţia”. Viktor a explicat deja că aici nu e loc de fleacuri.

Dressingul lui Emmy se află la celălalt capăt al coridorului, o cameră pe colţ de la ferestrele căreia vezi pînă dincolo de Ringstrasse, spre Votivkirche şi Schottengasse. Aici se află frumosul birou Louis XVI dăruit celor doi soţi de Jules şi Fanny, cu picioare uşor arcuite, cu suporturi de metal aurit, terminate cu copite aurii, şi sertare căptuşite cu piele fină în care Emmy îşi ţine hîrtia de scris şi nişte scrisori legate cu panglici. Are şi o oglindă mare, triplă, ca să se vadă cum trebuie cînd se îmbracă. Ocupă cea mai mare parte din încăpere. Mai sînt o măsuţă de toaletă, un lavabou cu un lighean de sticlă bordat cu argint şi încă un vas, tot de sticlă, cu capac de argint.

Aici găsim în sfîrşit dulapul de lac negru – „înalt cît un om înalt”, cum îşi amintea Iggie –, cu rafturile sale căptuşite cu catifea verde. Emmy a pus în dressingul ei vitrina cu oglindă şi cele 264 de *netsuke* de la vărul Charles. Aici a ajuns lupul meu pestriţ.

Pare foarte logic şi totuşi parcă e fără nici o logică. Cine intră vreodată într-un dressing? Nu este un spaţiu social şi cu siguranţă nu e un salon. Dacă ţestoasele din lemn de buxus, curmala japoneză şi micuţa statuetă de fildeş crăpat cu fata care face baie sînt păstrate aici, pe rafturile de catifea verde, asta înseamnă că oaspeţilor obişnuiţi ai lui Emmy nu trebuie să li se

dea explicaţii despre ele. Viktor nici nu trebuie să pomenească de ele. Oare vitrina a fost adusă aici pentru că îi face să se simtă stînjeniţi?

Sau decizia de a ţine *netsuke*-le departe de ochii lumii a fost intenţionată – departe de toată acea pompozitate a picturilor lui Makart, adăpostindu-le în singura încăpere care îi aparţinea exclusiv lui Emmy pentru că o intrigau? Oare voia să le scape de atingerea moartă a acelui *Ringstrassenstil*? Nu erau prea multe lucruri în toată această paradă de mobile aurite ale familiei Ephrussi pe care să-ţi fi dorit să le ai aproape. *Netsuke*-le sînt nişte obiecte intime menite să fie păstrate într-o încăpere intimă. Oare Emmy voia ceva care să fie pur şi simplu – şi la propriu – neatins de socrul ei, Ignace? O fărîmă din farmecul Parisului?

Asta este camera ei. Petrecea foarte mult timp aici. Îşi schimba hainele de trei ori pe zi – uneori chiar mai des. Ca să-şi pună o pălărie pentru a merge la curse, cu o mulţime de bucle micuţe prinse cu ace de păr, una cîte una, sub borul larg, dura 40 de minute. Ca să se îmbrace cu rochia lungă de seară, brodată, şi vestonul de husar, cu panglici complicate, dura o veşnicie. Se îmbrăca pentru petreceri, ca să meargă la cumpărături, pentru cină, pentru vizite, pentru plimbări călare la Prater şi pentru baluri. Fiecare oră petrecută în acest dressing însemna potrivirea corsetului, a rochiei, a mănuşilor şi a pălăriei în funcţie de ocazie, dezbrăcarea de o faţetă a ei şi afişarea alteia. Unele rochii trebuiau să fie cusute pe ea: Anna îngenunchează la picioarele ei şi scoate din buzunarul şorţului aţă, ac, degetar. Emmy are blănuri, o bordură de samur, o vulpe polară la gît într-o fotografie, o etolă de urs de aproape doi metri înfăşurată peste o rochie în altă fotografie. Putea trece şi o oră pînă cînd îşi alegea o pereche dintre nenumăratele mănuşi aduse de Anna.

Emmy şi arhiducele, Viena, 1906

Emmy se îmbracă pentru a ieşi în oraş. Este iarna anului 1906, pe o stradă vieneză, şi ea stă de vorbă cu un arhiduce. Zîmbesc amîndoi şi ea îi întinde un buchețel de primule. Poartă un costum în dungi: o fustă evazată cu o aplicaţie lată în partea de jos, cu dungi orizontale, şi o jachetă strînsă pe corp, din acelaşi material. Este un *costum de plimbare*. Trebuie să-i fi luat o oră şi jumătate ca să se îmbrace pentru a ieşi la plimbare pe Herrengasse: pantalonaşi dantelaţi, cămaşă din batist fin sau din crep, corset ca să strîngă talia, ciorapi, jartiere, botine cu nasturi, fustă cu copci la bată, apoi fie o bluză, fie o şemizetă – ca să nu se adune sub mînecile jachetei – cu guler înalt şi jabou de dantelă, jacheta încheiată pînă la ultimul nasture, cu piept fals, după aceea poşetuţa – un săculeţ – atîrnată de un lănţişor, bijuteriile, toca de blană cu o panglică de tafta tot în dungi, ca să se asorteze cu costumul, mănuşi albe şi flori. Şi nici un fel de parfum; nu se dă niciodată cu parfum.

Vitrina din dressing este martora unui ritual care avea loc de două ori pe an, primăvara şi toamna: alegerea garderobei pentru noul sezon. Nu doamnele mergeau la o croitoreasă ca să examineze noile modele; acestea le erau aduse acasă. Croitoreasa se ducea la Paris şi alegea rochii care erau împachetate cu grijă şi aduse în mai multe cutii imense, împreună cu un domn mai în vîrstă, cu păr alb şi costum negru, Herr Schuster. Cutiile lui erau puse una peste alta în pasaj, iar el se aşeza pe ele; Anna le ducea una cîte una în dressingul lui Emmy. Cînd Emmy era îmbrăcată, Herr Schuster era chemat să se pronunţe. „Bineînţeles că aproba întotdeauna, însă, dacă

vedea că mamei parcă îi plăcea atît una de mult dintre ele, încît voia să o mai probeze o dată, începea să exagereze, spunînd că rochia pur şi simplu «îi vine ca turnată baroanei»”. Copiii aşteptau acest moment şi apoi fugeau pe coridor spre camera lor, ţipînd.

Există o fotografie cu Emmy în salon după ce s-a măritat cu Viktor. Probabil că e deja însărcinată cu Elisabeth, dar încă nu se vede. E îmbrăcată ca Maria Antoaneta, cu o jachetă scurtă de catifea peste o fustă lungă, albă, o combinaţie de severitate şi nonşalanţă. Buclele ei se conformează tendinţei *au courant* în primăvara anului 1900: „Coafura este mai puţin rigidă decît înainte; nu se mai poartă breton. Părul este mai întîi încreţit în bucle mari, apoi pieptănat spre spate şi răsucit nu prea sus… pot cădea şuviţe pe frunte, lăsate să se onduleze libere, în forma lor naturală”, scrie un jurnalist. Emmy are o pălărie neagră cu pene. Se sprijină cu o mînă de un scrin franţuzesc cu tăblie de marmură, iar în cealaltă ţine un baston. Probabil că tocmai a coborît din dressing şi pleacă iar la vreun bal. Mă priveşte încrezătoare, conştientă că arată splendid. Emmy are admiratori – mulţi admiratori, potrivit unchiului Iggie – şi plăcerea de a se îmbrăca pentru alţii este la fel de mare ca şi aceea de a se dezbrăca. Are şi ea amanţi încă de cînd s-a căsătorit. Nu e ceva neobişnuit la Viena. Dar nu e nici chiar ca la Paris.

Acesta este un oraş al aşa-numitelor *chambres séparées* la restaurante, unde poţi să mănînci şi să seduci o femeie ca în *Reigen* sau *La Ronde* a lui Schnitzler: „Un separeu la restaurantul Zum Riedhof. Eleganţă şi confort, dar fără nimic bătător la ochi. Arde focul în soba cu gaz. Pe masă, resturi de mîncare – prăjituri cu cremă, fructe, brînză etc. Vin alb unguresc. SOŢUL fumează un trabuc havanez pe un colţ al canapelei, sprijinindu-se relaxat de spătar. DUDUIŢA stă pe un fotoliu lîngă el, scoţînd cu linguriţa frişca dintr-o prăjitură cu o plăcere evidentă…”. În Viena la începutul secolului XX există cultul acelor *süsse Mädel*, „fete simple care păreau că trăiesc doar pentru a flirta cu tineri de familie bună”. Se flirtează neîncetat. *Der Rosenkavalier* a lui Strauss, după libretul lui Hofmannsthal – în care schimbarea costumaţiilor, a amanţilor şi a pălăriilor e de un comic plin de suspans – are premiera în 1911, cu mare succes la public. Schnitzler are probleme, scrie în jurnal despre relaţiile sale sexuale, încercînd să le satisfacă pe cele două amante ale sale.

Emmy costumată ca Maria Antoaneta în salonul din Palais Ephrussi, 1900

La Viena sexul este inevitabil. Trotuarele roiesc de prostituate. Acestea îşi fac reclamă pe ultima pagină a ziarului *Die Neue Freie Presse*. Se oferă oricui servicii – orice fel de servicii. Karl Kraus le citează în ziarul său, *Die Fackel*: „Caut tovarăş de călătorie, tînăr, simpatic, creştin, independent. Aştept răspuns la «69 inversat» post-restant, Habsburgergasse”. Şi Freud vorbeşte despre sex. În *Sex şi caracter* de Otto Weininger, cartea-cult a anului 1903, femeile sînt, prin natura lor, amorale şi au nevoie să fie îndrumate. Sexul e aurit în *Iudita*, *Danae* şi *Sărutul* lui Klimt, periculos în trupurile prăvălite ale lui Schiele.

Ca să fii o femeie modernă în Viena, ca să fii *comme il faut*, se înţelege de la sine că viaţa domestică este destul de laxă. Unele dintre mătuşile şi

verişoarele lui Emmy au încheiat căsătorii de circumstanţă: mătuşa ei Anny, de exemplu. Toată lumea ştie că Hans, contele Wilczek, este tatăl biologic al verilor ei, gemenii Herbert şi Witold von Schey von Koromla. Contele Wilczek este un bărbat arătos şi extrem de fascinant: este explorator şi sponsor al unor expediţii în Antarctica. Fusese un prieten apropiat al răposatului prinţ moştenitor Rudolf şi sînt insule care îi poartă numele.

Mi-am amînat întoarcerea la Londra – în sfîrşit am dat de urma testamentului lui Ignace şi vreau să văd cum şi-a împărţit averea. Societatea Adler – societatea genealogică din Viena – are program cu publicul doar miercurea, după 6 seara. Birourile societăţii se află la capătul unui hol somptuos la etajul al doilea al unei case de pe aceeaşi stradă cu apartamentul lui Freud. Mă aplec puţin ca să intru pe o uşă scundă şi ajung într-un coridor lung pe pereţii căruia sînt portrete ale primarilor Vienei. La stînga sînt nişte biblioteci cu bibliorafturi conţinînd liste cu numele celor decedaţi şi necrologuri, iar la dreapta, aristocraţii, colecţii întregi din *Debrett's* şi *Almanach de Gotha*. Restul şi toţi ceilalţi, drept înainte. În cele din urmă văd nişte oameni lucrînd la proiecte, umblînd cu dosare în mînă, copiind registre. Nu ştiu cum sînt de obicei societăţile genealogice, dar aici sînt total surprins cînd aud hohote de rîs şi savanţi strigînd din celălalt capăt al holului, cerînd ajutorul cuiva pentru a descifra un scris de mînă mai puţin lizibil.

Mă interesez cu multă delicateţe despre amicii străbunicii mele Emmy von Ephrussi, născută Schey von Koromla, pe la 1900. Aud o grămadă de glumiţe şcolăreşti. Amicii lui Emmy de acum o sută de ani nu sînt un secret pentru nimeni, toţi foştii amanţi sînt cunoscuţi: cineva pomeneşte de un ofiţer de cavalerie, altul de un ungur desfrînat, un prinţ. Ephrussi era aia care avea două rînduri de haine identice în două case diferite ca să-şi înceapă ziua ori cu soţul, ori cu amantul? Bîrfa nu a murit: se pare că vienezii nu au nici un fel de secrete. Asta mă face să mă simt dureros de englez.

Mă gîndesc la Viktor, fiul unui bărbat cu pofte sexuale nepotolite, fratele altuia, şi îl văd la masa din biblioteca lui, tăind cu un cuţitaş de argint hîrtia cafenie în care sînt împachetate nişte cărţi primite de la intermediarul lui din Berlin. Văd cum bagă mîna în buzunarul vestei, căutînd chibriturile subţiri cu care îşi aprinde trabucurile. Văd fluxul de energie fluctuantă care curge prin casă, ca apa care se acumulează în bălţi şi apoi dă din nou pe dinafară. Nu îl văd însă pe Viktor în dressingul lui Emmy, uitîndu-se prin sticla vitrinei, descuind-o şi alegînd un *netsuke*. Nu

sînt sigur nici măcar dacă e genul de bărbat care să stea la palavre cu Emmy în timp ce ea se îmbrăca, iar Anna se tot foia în jurul ei. Habar n-am despre ce vorbesc. Cicero? Pălării?

Îl văd trecîndu-şi palma peste faţă înainte de a pleca dimineaţa la birou. Viktor iese în Ringstrasse, face la dreapta, prima la dreapta pînă în Schottengasse, apoi prima la stînga şi a ajuns. A început să-l ia cu el pe valetul său, Franz. Acesta stă la un birou în anticameră, aşa că Viktor poate citi netulburat în biroul lui. Slavă Domnului că există funcţionari care pot aranja corect în tabele toate coloanele alea cu tranzacţiile bancare, în timp ce Viktor scrie notiţe istorice cu caligrafia lui frumoasă, înclinată. Este un evreu între două vîrste, îndrăgostit de tînăra şi frumoasa lui soţie.

La Societatea Adler nu aud nici o bîrfă despre Viktor.

Mă gîndesc cum era Emmy la 18 ani, proaspăt instalată, împreună cu vitrina ei cu fildeşuri, în imensa casă cu acoperiş de sticlă de la colţul Ringstrasse; îmi amintesc cum descria Walter Benjamin o femeie într-un interior de secol XIX. „O îngrădea atît de profund în interiorul locuinţei”, scria el, „încît îţi amintea de cutia unei busole, unde instrumentul, cu toate accesoriile lui, este scufundat în falduri adînci de catifea, de obicei violet”.

18

A fost odată ca niciodată

Copiii din Palais Ephrussi au dădace şi bone. Dădacele sînt nişte vieneze blajine, iar bonele sînt englezoaice. Pentru că bonele sînt englezoaice, şi micul dejun este englezesc, există tot timpul *porridge* şi *toast*. Prînzul este consistent, cu *pudding*, urmează ceaiul de după-amiază, cînd se servesc prăjiturele şi pîine cu unt şi dulceaţă, iar după aceea e cina – lapte şi compot, „ca să îi ţină în formă”.

În zilele speciale copiilor li se cere să se amestece printre oaspeţii obişnuiţi ai lui Emmy. Elisabeth şi Gisela sînt îmbrăcate în rochii apretate de muselină legate în talie cu eşarfe, în timp ce bietul Iggie, care este mai dolofan, trebuie să poarte un costum de catifea neagră ca în *Little Lord Fauntleroy*, cu un guler irlandez de dantelă. Gisela are ochii mari şi albaştri. Doamnelor care vin în vizită le place să o alinte şi Charles o compară cu ţigăncuşa din tabloul lui Renoir cînd sînt în vizită la cabana Ephrussi, atît de frumuşică, încît Emmy (complet lipsită de tact) pune să i se facă portretul în sanguină, iar baronul Albert Rothschild, fotograf amator, cere ca fetiţa să fie adusă în studioul său pentru a o fotografia. Copiii sînt duşi în fiecare zi cu trăsura să facă o plimbare împreună cu bonele lor englezoaice în Prater, unde este mai puţin praf decît în Ringstrasse. Îi însoţeşte şi un lacheu, care păşeşte în urma lor, în livrea cafenie şi cu joben pe cap, de care e prinsă emblema familiei Ephrussi.

Sînt două momente în care copiii îşi văd mereu mama: cînd se îmbracă pentru cină şi în dimineţile de duminică. Ora 10 şi jumătate a dimineţii de duminică marchează momentul în care bona şi guvernanta, englezoaice, pleacă la biserica anglicană şi Mama intră în camera copiilor. În scurtele sale memorii, Elisabeth descria „acele două ore divine din dimineţile de duminică… Se grăbise în dimineaţa aceea cînd îşi făcuse toaleta şi era îmbrăcată foarte simplu, cu o fustă neagră, lungă pînă în pămînt, bineînţeles, şi o bluză verde cu nasturi, cu un guler înalt şi rigid şi manşete

albe; avea părul adunat foarte frumos în creştet. Era minunată şi mirosea divin…”.

Împreună, scoteau cărţile grele ilustrate de Edmund Dulac, cu coperte maro, încărcate: *Visul unei nopţi de vară*, *Frumoasa din pădurea adormită* şi, cea mai ademenitoare, *Frumoasa şi bestia*, cu imaginile sale care te băgau în sperieţi. Fiecare Crăciun aducea cu sine noua *Carte cu zîne* de Andrew Lang, comandată la Londra de bunica englezoaică a copiilor: gri, violet, stacojie, maro, portocalie, oliv şi roz. Puteau citi din cartea aceea şi un an întreg. Fiecare copil îşi alegea o poveste preferată: „Lupul alb”, „Regina insulelor înflorite”, „Băiatul care a găsit pînă la urmă frica”, „Ce s-a întîmplat cu culesul florilor”, „Vulpea şchioapă”, „Muzicantul ambulant”.

Citită cu voce tare, o poveste din *Cartea cu zîne* durează mai puţin de jumătate de oră. Fiecare începe cu „A fost odată ca niciodată”. În unele poveşti este o căsuţă la marginea pădurii, care seamănă cu pădurile de mesteceni şi de pini de la Kövesces. În altele apare lupul alb, care seamănă cu acela pe care l-a împuşcat

Gisela şi Elisabeth, 1906

paznicul de vînătoare nu departe de casă şi pe care l-a arătat copiilor şi verilor lor într-o dimineaţă de toamnă, în faţa grajdului. Sau cu capul de lup din bronz de pe uşa palatului Schey, pe care îl trag de bot de fiecare dată cînd trec pe lîngă el.

Întîlneşti personaje ciudate în poveştile astea: îl întîlneşti pe îmblînzitorul de păsări ce are un stol de cintezoi pe braţe şi pe pălărie – ca acela pe care îl vezi înconjurat de copii pe Ringstrasse, lîngă porţile Volksgarten. Sau vînzători ambulanţi. Precum acel *Schnorrer* cu haină neagră de care atîrnă coşul cu nasturi, creioane şi cărţi poştale, care stă lîngă poarta ce dă în Franzenring şi cu care tatăl lor le-a spus că trebuie să fie politicoşi.

În multe poveşti găseşti prinţese care îşi pun rochia şi coroniţa ca să plece la bal, aşa cum face şi Mama. În multe este un palat fermecat, ce are o sală de bal, la fel ca aceea aflată cu un etaj mai jos, pe care o vezi luminată de lumînări la Crăciun. Toate poveştile se termină cu „Sfîrşit” şi cu un pupic de la Mama, apoi nu se mai citeşte nici o poveste pînă săptămîna viitoare. Emmy era foarte pricepută la spus poveşti, zicea Iggie.

Celălalt moment în care copiii o văd în mod regulat este cînd se îmbracă pentru a ieşi în oraş şi ei au voie să intre în dressingul ei.

Emmy se dezbrăca de hainele ei de zi, pe care le purtase cînd primise oaspeţi sau cînd îşi vizitase prietenii, şi le îmbrăca pe cele pentru cina de acasă, pentru operă, pentru o petrecere sau, mai ales, pentru un bal. Rochiile erau întinse pe divan şi ea se sfătuia îndelung cu priceputa Anna pentru a alege o rochie. Ochii unchiului meu Iggie scînteiau cînd descria însufleţirea ei. Dacă Viktor îi avea pe Ovidiu şi pe Tacit – şi *Leda* lui – la un capăt al coridorului, la celălalt capăt Emmy putea descrie rochiile pe care le purtase mama ei în fiecare sezon, cum se schimba lungimea fustelor, cum greutatea unei rochii şi felul cum cădea îţi modificau mişcările, diferenţele dintre o eşarfă de muselină, una de voal şi una de tul în jurul umerilor seara. E la curent cu moda pariziană, ce este *à la mode* în Viena şi ştie să combine cele două tendinţe. Se pricepe mai ales la pălării: o pălărie de catifea cu o panglică uriaşă pentru a-l întîmpina pe împărat; o tocă de blană cu o pană de struţ, purtată cu o rochie stil coloană cu borduri de blană neagră; pălăria cea mai potrivită, în linia doamnelor evreice la o acţiune caritabilă undeva, în vreo sală de bal. Ceva cu boruri foarte largi şi cu o hortensie. Emmy îi trimite mamei ei, de la Kövesces, o carte poştală cu ea purtînd o pălărie închisă la culoare, gen Makart: „Taşa a împuşcat astăzi un căprior. Cum e mai e cu răceala ta? Îţi plac noile mele poze afectate?”.

Cînd se îmbracă, Anna îi perie părul şi strînge şireturile corsetelor, prinde nenumărate copci, aduce mănuşi, şaluri şi pălării, cînd Emmy îşi alege bijuteriile şi stă în faţa marii oglinzi triple.

Şi tot acum copiii au voie să se joace cu *netsuke*-le. Cheia este răsucită în broasca vitrinei de lac negru şi se deschide uşa.

19

Tipologiile vechiului oraş

În dressing, copiii îşi aleg statueta preferată şi se joacă cu ea pe covorul galben-pal. Giselei îi plăcea dansatoarea japoneză, care îşi ţinea evantaiul peste chimonoul de brocart, surprinsă cu un picior ridicat în aer. Lui Iggie îi plăcea lupul, o încîlceală întunecată de membre, cu nişte urme şterse de o parte şi de alta a corpului, ochi lucitori şi colţi rînjiţi. Îi plăceau şi legătura de vreascuri prinse cu sfoară, şi cerşetorul adormit deasupra castronului său, de nu i se mai vede decît creştetul pleşuv. Mai e şi un peşte uscat, din care nu au mai rămas decît solzii şi ochii micşoraţi, pe care se plimbă, ca la el acasă, un şobolan cu ochi încrustaţi, de jais. Mai e şi bătrînul nebun cu spate ciolănos şi ochii bulbucaţi, muşcînd dintr-un peşte, în timp ce în cealaltă mînă ţine o caracatiţă. Lui Elisabeth îi plăceau însă măştile, care păstrau vag amintirea unor feţe.

Puteai să aranjezi pe categorii sculpturile astea, de fildeş şi de lemn, toţi cei paisprezece şobolani într-un şir lung, cei trei tigri, cerşetorii, copiii, măştile, scoicile, fructele.

Sau le puteai aranja după culori, de la moşmoana maro-închis pînă la căprioara de fildeş lucios. Sau după mărime. Cel mai mic este şobolanul cu ochi negri, încrustaţi, care îşi roade coada, doar puţin mai mare decît timbrul magenta emis pentru a celebra 60 de ani de domnie a împăratului.

Sau le amestecai, pentru ca sora ta să nu mai găsească fata îmbrăcată în chimonoul ei de brocart. Ori puteai să aşezi căţeaua cu pui în mijlocul tigrilor, aşa încît trebuia să scape de ei – şi scăpa. Sau puteai să cauţi statueta cu femeia care făcea baie în scăldătoarea de lemn şi pe aceea, şi mai fascinantă, care semăna cu o midie, dar, dacă o deschideai, găseai înăuntru un bărbat gol puşcă. Ori puteai să-l sperii pe fratele tău cu băiatul acela prins sub clopot de şarpele-vrăjitoare, înconjurat de părul ei lung şi negru.

Şi îi spui mamei poveşti despre statuetele astea; alege şi ea una şi începe să-ţi spună la rîndul său o poveste despre aceasta. Ia în mînă *netsuke*-le

înfăţişînd copilul cu mască. Se pricepe la poveşti.

Sînt atît de multe, că nu poţi niciodată să le numeri pe toate, nu ştii niciodată dacă le-ai văzut pe toate. Şi asta e şi ideea cu jucăriile din vitrina cu oglindă, care se multiplică la nesfîrşit. Sînt o lume în sine, un spaţiu total unde să te joci, pînă cînd vine momentul să le pui înapoi, cînd mama e îmbrăcată; îşi alege evantaiul şi şalul, apoi te sărută de noapte bună şi trebuie să pui *netsuke*-le la locul lor.

Se întorc în vitrină, samuraiul cu sabia pe jumătate trasă din teacă stînd de gardă mai în faţă, iar cheiţa se răsuceşte în încuietoarea vitrinei. Anna mai aranjează puţin capa de blană a lui Emmy şi faldurile mînecilor. Dădaca vine să te ducă în camera ta.

Cu toate că în această încăpere din Viena *netsuke*-le sînt nişte jucării, ele sînt luate foarte în serios în alte părţi. Oameni din toată Europa colecţionează astfel de obiecte. Primele colecţii puse cap la cap sînt scoase la licitaţie la preţuri foarte mari la Hôtel Drouot. Comerciantul de artă Siegfried Bing, acum o forţă în Paris cu galeriile lui, Maison de l'Art Nouveau, le vinde *netsuke* celor mai buni clienţi. El e specialistul, scrie prefeţe pentru cataloagele colecţiilor ale căror proprietari au decedat: Philippe Burty (140 de *netsuke*), Edmond de Goncourt (140 de *netsuke*), M. Garie (200 de *netsuke*).

Prima istorie germană a *netsuke*-lor, cu ilustraţii şi sfaturi privind întreţinerea şi chiar expunerea lor, este publicată la Leipzig în 1905. Cea mai bună strategie este să nu le expui deloc, ci să le ţii sub cheie şi să nu le scoţi decît din cînd în cînd. Dar, se lamentează autorul, trebuie să ai prieteni care să-ţi împărtăşească interesele, prieteni care să-şi dedice cîteva ore artei. În Europa asta nu e posibil. Aşa că, dacă vrei să ai nişte *netsuke* pe care să le admiri, atunci ar trebui să-ţi cumperi o mică vitrină de sticlă în care să le aşezi pe două rînduri, iar în spate trebuie să pui o oglindă sau nişte pluş verde. Fără intenţie, vitrina din dressingul care dă spre Ringstrasse respectă multe dintre condiţiile enumerate de Herr Albert Brockhaus în cărţoiul lui. Iată ce scrie:

> Este recomandabil să le protejaţi de praf păstrîndu-le în vitrine de sticlă. Praful se adună în adîncituri, înăspreşte reliefurile, distruge luciul şi răpeşte foarte mult din farmecul sculpturii. Dacă *netsuke*-le sînt aşezate pe policioara de deasupra şemineului alături de alte ciudăţenii sau bibelouri, există pericolul ca ele să fie sparte de servitorii neatenţi sau răsturnate pe jos ori chiar să ajungă cine ştie pe unde, ascunse în faldurile rochiei unei femei care vă mai vizitează uneori. Într-o seară, unul dintre *netsuke*-le mele a făcut o astfel de călătorie pe străzi, fără ca doamna respectivă să-şi dea seama; ea l-a descoperit într-un tîrziu şi mi l-a înapoiat.

Netsuke-le nu ar putea fi nicăieri mai în siguranţă ca aici. Servitorii neglijenţi nu fac prea mulţi purici în palatul lui Emmy: se răsteşte la fata care varsă căniţa cu frişcă de pe tavă. Pentru un arlechin spart în salon eşti dat afară. În dressingul ei una dintre celelalte servitoare şterge praful de pe mobilă, dar numai Anna are voie să deschidă vitrina pentru copii, înainte să se ocupe de hainele pe care le va purta stăpîna sa în seara respectivă.

Netsuke-le nu mai fac parte din viaţa de salon, nu mai fac parte dintr-un joc al minţilor ascuţite. Nimeni nu va face comentarii despre măiestria cu care au fost cioplite sau despre paloarea patinei. Au pierdut orice legătură cu Japonia, şi-au pierdut japonismul, se află departe de critici. Au devenit adevărate jucării, adevărate bibelouri: nu mai par atît de mici cînd le ia în mînă un copil. Aici, în acest dressing, fac parte din intimitatea vieţii lui Emmy. Acesta este spaţiul în care ea se dezbracă, ajutată de Anna, şi se îmbracă pentru următoarea întîlnire cu Viktor, cu un prieten, cu un amant. Există aici un anumit tip de prag.

Cu cît Emmy locuieşte mai mult timp alături de *netsuke* şi îi vede pe copii jucîndu-se cu ele, cu atît îşi dă seama mai limpede că acesta este un cadou prea intim ca să-l afişezi sub privirile tuturor. Prietena sa cea mai apropiată, Marianne Gutmann, are şi ea cîteva *netsuke* – mai exact, 11 –, însă le ţine în casa de la moşie. Au rîs de ele împreună. Dar cum ai putea să le explici de ce ai atît de multe statuete străine, neconvenţionale şi irezistibile, doamnelor din comitetul Israelitische Kultusgemeinde (IKG) – care poartă o pănglicuţă neagră la rochie – care se adună pentru a le ajuta pe fetele venite din acele *shtetl* din Galiţia să-şi găsească o slujbă mai acătării? Ar fi imposibil.

E aprilie şi m-am întors în palat. Mă uit pe fereastra din dressingul lui Emmy, printre crengile desfrunzite ale teilor, pînă dincolo de Votivkirche, pe Währinger Strasse, de unde ajungi la casa din Berggasse numărul 19 a doctorului Freud, care îşi notează observaţiile despre răposata mătuşă de-a doua a lui Emmy, Anna von Lieben, numind-o „cazul Cacilie M.”, o femeie cu o „psihoză isterică de negare”, dureri severe la nivelul feţei şi pierderi de memorie, trimisă la el „pentru că nimeni nu ştia ce să-i mai facă”. Fusese pacienta lui timp de cinci ani; vorbea atît de mult, încît a trebuit să o convingă să scrie: ea a fost pentru el o *Lehrmeisterin*, profesoara lui în studiul isteriei.

În spatele lui, care scrie, sînt multe vitrine cu antichităţi. Vitrine Rosewood, de mahon, şi Biedermeier, cu rafturi de lemn şi de sticlă, cu oglinzi etrusce, scarabei egipteni, portrete din Al Fayyum şi măşti mortuare

romane, învăluite în fum de trabuc. În momentul ăsta îmi dau seama că încep să fiu obsedat de ceea ce devine rapid subiectul meu special, vitrinele *fin-de-siècle*. Pe biroul lui Freud este un *netsuke* în formă de *shishi*, leu.

Abilităţile mele de gestionare a timpului nu-mi mai folosesc la nimic. Am petrecut o săptămînă citind din Adolf Loos despre stilul japonez ca „abandonare a simetriei" şi despre felul în care acesta aplatizează obiectele şi oamenii: japonezii „pictează flori, dar sînt flori presate". Descopăr că el a proiectat expoziţia Sezession din 1900, în care a fost inclusă şi o colecţie uriaşă de artefacte japoneze. La Viena, mă gîndesc eu, nu poţi scăpa de Japonia.

Apoi am hotărît că trebuie să-l studiez mai în detaliu pe polemicul Karl Kraus. Am cumpărat un număr din *Die Fackel* de la un anticariat ca să văd culoarea aceea specială a copertei. Era roşie, aşa cum ar trebui să fie orice revistă satirică înverşunată care se numeşte *Torţa*. Dar m-am gîndit că probabil roşul mai pălise în cei nouăzeci de ani care au trecut de la apariţia ei.

Tot sper că *netsuke*-le vor fi cheia care descuie poarta întregii vieţi intelectuale japoneze. Mă tem că mă transform într-un Casaubon şi că îmi voi petrece viaţa întocmind liste şi luînd notiţe. Ştiu că intelighenţia vieneză apreciază obiectele misterioase şi admirarea îndelungată a unui anumit obiect este una dintre plăcerile ei. În momentul în care această vitrină este deschisă în fiecare seară de copii cît timp se îmbracă Emmy, Loos se chinuie cu designul unei solniţe, Kraus îşi bate capul cu un anunţ din ziar, o frază dintr-un editorial din *Die Neue Zeitung*, Freud cu o greşeală de exprimare. Dar realitatea este că Emmy nu citeşte cărţile lui Adolf Loos, că a ajuns cumva să nu-i poată suferi pe Klimt („un urs cu maniere de urs") şi pe Mahler („un pungaş") şi că nu a cumpărat absolut nimic de la Wiener Werkstätte („nişte porcării"). Ea „nu ne-a dus niciodată la vreo expoziţie", spune bunica mea în memoriile sale.

Ce ştiu e că în 1910 lucrurile micuţe, fragmentele, sînt foarte *în vogă*, iar Emmy este o vieneză adevărată. Ce credea ea despre *netsuke*? Nu ea le-a colecţionat, nici nu are de gînd să îmbogăţească această colecţie. Mai sînt, desigur, şi alte lucruri în lumea lui Emmy care pot fi luate în mînă şi mutate de ici colo. Sînt bibelourile din salon, ceştile şi farfuriile Meissen, piese de argint şi malahit rusesc de pe poliţele de deasupra căminului. Toate astea nu sînt decît amatorisme pentru familia Ephrussi, zgomot de fond care să se asorteze cu amoraşii ce zboară ca nişte potîrnichi dolofane pe deasupra

capetelor – nici o legătură cu mătuşa Béatrice Ephrussi-Rothschild, care îi comanda lui Fabergé ceasuri pentru vila ei din Cap Ferrat.

Lui Emmy îi plac totuşi poveştile, iar *netsuke*-le sînt nişte poveşti micuţe, rapide, ivorii. Are 30 de ani: nu au trecut decît douăzeci de ani de cînd era şi ea copil într-o altă casă din Ringstrasse, iar mama ei îi citea basme. Astăzi citeşte în *Die Neue Freie Presse* foiletonul cotidian.

Deasupra liniei punctate sînt ştirile, ştirile de la Budapesta, ultimele declaraţii ale primarului Karl Lueger, *Herrgott von Wien*, Dumnezeul Vienei. În partea de jos a paginii e foiletonul. În fiecare zi se publică un mic eseu cu fraze fermecătoare şi sonore. Poate fi despre operă sau operetă ori despre o anumită clădire care se demolează. Poate fi despre un arc de triumf ridicat în cinstea unor eroi populari din Viena de altădată. Frau Sopherl, vînzătoarea de fructe din Nachsmarkt, Herr Adabei, negustorul de bîrfe, roluri fără replici într-un oraş de carton. Apare în fiecare zi, blînd şi narcisist, cu fraze înflorite legîndu-se una de alta, presărate cu adjective la fel de dulci ca prăjiturile de la Demel. Herzl, care se apucă să le scrie, povestea că foiletonistul „se îndrăgosteşte de propriile vorbe de duh, pierzînd astfel orice standard în funcţie de care ar putea să se judece pe sine şi să îi judece pe alţii”, şi vezi cum se întîmplă asta sub ochii tăi. Ei sînt perfecţi, un laitmotiv amuzant, o privire rapidă asupra Vienei, „o chestiune de injectare a experienţei – ca să zic aşa, intravenos – cu otrava senzaţionalului… foiletonistul profită de asta. El face ca oraşul să li se pară locuitorilor lui straniu”, cum spunea Walter Benjamin. În Viena foiletonistul restituie oraşul locuitorilor lui sub forma unei ficţiuni perfecte, cu o notă de senzaţional.

Mă gîndesc la *netsuke* ca parte a acestei Viene. Multe sînt nişte foiletoane japoneze în sine. Ele reprezintă genul de personaje japoneze despre care scriu lamentaţii lirice cei care vizitează Japonia. Lafcadio Hearn, un jurnalist americano-grec, scrie despre ele în *Priviri fugare asupra necunoscutei Japonii*, *Spicuiri din cîmpurile lui Buddha* şi *Urmăriri*, fiecare privire fugară şi fiecare spicuire fiind o evocare poetică: „Încep să se audă strigătele primilor negustori ambulanţi – *Daikoyai! kabuya-kabu!* –, vînzătorii de *daikon* şi alte legume ciudate. *Moyaya-moya!* – chemarea tînguitoare a femeilor care vînd surcele de aprins focul de cărbuni”.

În vitrina din dressingul lui Emmy se află dogarul încadrat de arcul butoiului său pe jumătate terminat; luptătorii prinşi într-o încleştare asudată, haotică, de lemn întunecat; bătrînul călugăr beat cu veşmintele strîmbe; servitoarea care spală podeaua; vînătorul de şobolani cu coşul deschis. Cînd

le iei în mînă, *netsuke*-le sînt tipologii din vechiul Edo, la fel ca şi tipologiile vechiului oraş care păşesc pe scena Vienei în fiecare zi sub linia punctată din *Die Neue Freie Presse*.

În timp ce ele stau cuminţi pe rafturile lor de catifea verde în dressingul lui Emmy, aceste foiletoane cotidiene fac exact ceea ce îi place Vienei cel mai mult: spun poveşti despre sine.

Şi, oricît de iritată ar fi această femeie frumoasă din acest absurd palat roz, poate să arunce o privire pe fereastră către Schottengasse şi să înceapă o poveste pentru copiii ei despre bătrînul vizitiu al birjei răblăgite, vînzătoarea de flori şi student. *Netsuke*-le fac acum parte din copilăria cuiva, din lumea de obiecte a copiilor. Lumea asta e făcută din obiecte pe care ei le pot atinge şi obiecte pe care nu le pot atinge. Sînt obiecte pe care le pot atinge numai cîteodată şi obiecte pe care le pot atinge în fiecare zi. Sînt obiecte care le aparţin pentru totdeauna şi obiecte care sînt ale lor, dar care îi vor reveni surorii sau fratelui.

Copiii nu au voie în încăperea unde lacheii lustruiesc argintăria şi nici în sufragerie dacă urmează un dineu. Nu trebuie să pună mîna pe paharul cu suport de argint al tatălui lor, din care el bea ceai negru *à la russe* – a fost al bunicului. Multe obiecte din palat au fost ale bunicului, dar acesta e special. Cărţile tatei sînt puse pe masa din bibliotecă atunci cînd sosesc de la Frankfurt, Londra şi Paris, în pachete maro, legate cu sfoară. Nu au voie să pună mîna nici pe coupe-papier-ul, din argint, care este foarte ascuţit şi care se află tot acolo. Mai tîrziu primesc timbrele de pe pachete, ca să le pună în clasoare.

Sînt anumite lucruri pe lumea asta pe care copiii le aud, dar ale căror sunete nu sînt percepute şi de urechea adulţilor. Ei aud ticăitul ceasului verde cu auriu din salon (acela cu sirene pe el) marcînd lent fiecare secundă în timp ce stau nemişcaţi cînd vine în vizită vreo mătuşă a părinţilor. Aud cum dau din picioare caii înhămaţi la trăsură, în curte, ceea ce înseamnă că în sfîrşit vor pleca în parc. Mai e şi sunetul ploii pe acoperişul de sticlă de deasupra curţii, care înseamnă că azi nu mai pleacă nicăieri.

Sînt şi lucruri din jurul lor pe care copiii le miros: fum de la trabucul tatei în bibliotecă, mirosul mamei sau mirosul şniţelului din farfuriile acoperite cu capac, duse spre camera lor la vremea prînzului. Mirosul din spatele tapiseriilor aspre din sufragerie cînd se pitesc după ele. Şi aroma de ciocolată caldă după ce se dau cu patinele. Emmy le face ciocolată caldă cîteodată. Ciocolata este adusă pe o farfurie de porţelan, apoi ei au voie să o sfărîme în bucăţele mici cît un bănuţ şi Emmy topeşte aceste cioburi închise

la culoare într-o crăticioară de argint pusă deasupra unei flăcări violet. Apoi, cînd devine albăstruie, toarnă lapte călduţ şi adaugă puţin zahăr.

Lucrurile astea le văd foarte clar – claritatea unui obiect privit printr-o lentilă. Dar sînt şi lucruri pe care le văd ca prin ceaţă: coridoarele pe care aleargă, coridoare ce par să nu aibă capăt, tablouri trecînd pe lîngă ei unul după altul cu sclipiri de aur, mese de marmură. Dacă alergi de la un capăt la altul al coridorului care înconjoară curtea, numeri 18 uşi.

Netsuke-le s-au mutat dintr-o lume pariziană ca a lui Gustave Moreau în lumea vieneză a cărţilor pentru copii ilustrate de Dulac. Îşi construiesc propriile ecouri, fac parte din poveştile spuse în dimineţile de duminică, din *O mie şi una de nopţi*, călătoriile lui Sindbad marinarul şi *Rubayatele lui Omar Khayam*. Sînt încuiate în vitrina lor, dincolo de uşa dressingului, unde ajungi pe coridor, după ce urci scara lungă care dă în curte, dincolo de uşa de stejar cu două canaturi lîngă care aşteaptă portarul, la intrarea într-un palat de basm de pe o stradă care e desprinsă şi ea din *O mie şi una de nopţi*.

20

Heil Wien! Heil Berlin!

Au trecut paisprezece ani din noul secol şi de la naşterea lui Elisabeth, care este acum o fată serioasă căreia i se îngăduie să stea la masă cu adulţii seara, la dineuri. Adulţii sînt „bărbaţi distinşi, înalţi funcţionari publici, profesori universitari şi ofiţeri superiori în armată” şi ea îi ascultă discutînd politică, dar i se spune să nu vorbească decît dacă i se adresează cineva. Îl însoţeşte pe tatăl ei la bancă în fiecare dimineaţă. Îşi încropeşte propria bibliotecă în dormitorul ei: pe fiecare carte nouă este desenată cu creionul emblema cu *E*-ul dublu şi fiecare volum e numerotat.

Gisela e o fetiţă frumuşică în vîrstă de 10 ani căreia îi plac foarte mult hainele. Iggie are 9 ani, este un pic cam dolofan şi asta îl complexează un pic; nu e bun la matematică, dar îi place foarte mult să deseneze.

Vine vara, iar copiii pleacă la Kövesces împreună cu Emmy. Ea şi-a comandat un costum nou, negru, cu bluză plisată, pe care vrea să-l poarte cînd va ieşi la plimbare călare pe Contra, murgul ei preferat.

Duminică, 28 iunie 1914, arhiducele Franz Ferdinand, moştenitorul tronului Imperiului Habsburgic, este asasinat la Sarajevo de un tînăr naţionalist sîrb. Marţi, *Die Neue Freie Presse* scrie: „Consecinţele politice ale acestui act sînt foarte mult exagerate”.

În duminica următoare, Elisabeth trimite o carte poştală la Viena:

> 4 iulie 1914
>
> Dragă Papa,
>
> Îţi mulţumesc tare mult că ai vorbit cu profesorii pentru semestrul următor. Azi-dimineaţă a fost foarte cald, aşa că am putut să mergem toţi să înotăm în lac, dar acum s-a mai răcorit şi stă să plouă. Am fost la Pistzan cu Gerty, Eva şi Witold, dar nu prea mi-a plăcut. Toni are nouă pui, unul a murit şi trebuie să îi hrănim cu biberonul. Giselei îi plac hainele ei cele noi. Te sărut de o mie de ori.
>
> A ta,
> Elisabeth

Lacul în care se scăldau la Kövesces

Duminică, 5 iulie, kaizerul promite că Germania va sprijini Austria împotriva Serbiei, iar Gisela şi Iggie scriu pe o carte poştală cu rîul de la Kövesces: „Dragă Papa, rochiile îmi vin bine. Înotăm în lac în fiecare zi şi e foarte cald. Totul e bine. Te iubim şi te sărutăm. Gisela şi Iggie".

Luni, 6 iulie, la Kövesces e răcoare, aşa că nu se mai scaldă în lac. „Azi am pictat o floare. Te iubesc şi te sărut. Gisela."

Sîmbătă, 18 iulie, mama şi copiii pleacă de la Kövesces şi se întorc la Viena. Luni, 20 iulie, ambasadorul Marii Britanii, sir Maurice de Bunsen, raportează la Whitehall că ambasadorul Rusiei la Viena a plecat într-o vacanţă de două săptămîni. În aceeaşi zi, familia Ephrussi pleacă în Elveţia: aici îşi va petrece „luna cea lungă".

Steagul Rusiei imperiale încă flutură pe acoperişul hangarului unde se ţin bărcile. Viktor, îngrijorat că fiul lui creşte şi va trebui să-şi facă serviciul militar în Rusia, i-a trimis ţarului o petiţie prin care cere să îi schimbe cetăţenia. În acest an Viktor a devenit supus al Maiestăţii Sale Franz Josef, împăratul de 84 de ani al Austriei, rege al Ungariei şi Boemiei, rege al Lombardiei şi Veneţiei, al Dalmaţiei, Croaţiei, Slavoniei, Galiţiei, Lodomeriei şi Iliriei, mare duce de Toscana, rege al Ierusalimului şi duce de Auschwitz.

Pe 28 iulie Austria declară război Serbiei. Pe 29 iulie împăratul declară: „Mi-am pus toată încrederea în popoarele mele, care s-au strîns mereu în jurul tronului meu, unite şi loiale, răzbind în orice furtună, care au fost mereu gata de cele mai grele sacrificii în numele onoarei, al maiestăţii, al puterii patriei". Pe 1 august Germania declară război Rusiei, iar pe 3 Franţei; în ziua următoare invadează Belgia, care era neutră. Şi în momentul acela se prăbuşeşte tot castelul de cărţi de joc: se invocă alianţele şi Marea

Britanie declară război Germaniei. Pe 6 august Austria declară război Rusiei.

De la Viena se trimit ordine de mobilizare în toate limbile imperiului. Se rechiziţionează trenuri. Sînt mobilizaţi toţi lacheii francezi ai lui Jules şi Fanny Ephrussi, care umblă grijulii cu porţelanurile şi se pricep la vîslit pe lac. Familia Ephrussi rămîne blocată în ţara nepotrivită.

Emmy merge la Zürich ca să-i ceară consulului general al Austriei, Theophil von Jäger – care îi era amant –, să-i ajute să se întoarcă la Viena. Se trimit telegrame peste telegrame. Bonele, cameristele şi cuferele trebuie organizate. Trenurile sînt prea aglomerate şi sînt prea multe bagaje, iar mersul trenurilor – implacabila companie feroviară *k & k*, unde totul era la fel de strict ca ritualul de la curtea Spaniei, la fel de regulat ca regimentul de gardă al oraşului Viena mărşăluind pe sub fereastra camerei copiilor la 10 şi jumătate în fiecare dimineaţă – nu mai are brusc nici un sens.

Există o anumită cruzime în toate astea. Verii din Franţa, Austria şi Germania, care sînt cetăţeni ruşi, mătuşile din Anglia, toate rubedeniile nesuferite, toată această teritorialitate, toată această absenţă a iubirii de patrie sînt motive pentru a trece într-o tabără sau alta. În cîte tabere poate fi o familie în acelaşi timp? Unchiul Pips este chemat, în uniforma care îi şade aşa de bine, cu guler de astrahan, să lupte împotriva verilor lui francezi şi englezi.

La Viena exista un sprijin înflăcărat pentru acest război, pentru această trezire a ţării din apatie şi stupoare. Ambasadorul Marii Britanii notează că „întregul popor şi toată presa cer cu nerăbdare ca detestata rasă a sîrbilor să fie pedepsită pe loc aşa cum se cuvine”. Scriitorii sînt cuprinşi de aceeaşi fervoare. Thomas Mann scrie un eseu cu titlul *Gedanken im Kriege*, *Lăudat fie războiul*; poetul Rilke preamăreşte învierea Zeilor Războiului în *Fünf Gesänge*; Hofmannsthal publică un poem patriotic în *Die Neue Freie Presse.*

Schnitzler are însă altă atitudine. Pe 5 august scrie simplu: „Războiul lumii. Distrugerea lumii. Karl Kraus îi urează împăratului «un fericit sfîrşit al lumii»”.

Viena era *en fête*: grupuri de cîte doi-trei tineri cu crenguţe înflorite la pălărie mergeau să se înroleze; fanfare militare cîntau în parcuri. Comunitatea evreiască din Viena era în culmea fericirii. Foaia lunară a Uniunii Austriaco-Israelite, pe iulie şi august, declama: „În vremurile acestea cînd pîndeşte pericolul, noi ne considerăm cetăţeni cu drepturi depline ai statului… Vrem să îi aducem drept mulţumire kaizerului sîngele

copiilor noştri şi tot ceea ce posedăm, ca să ne elibereze: vrem să dovedim statului că sîntem cu adevărat cetăţenii săi, la fel de buni ca oricare alţii… După acest război, cu toate ororile sale, nu mai poate exista agitaţie antisemită… vom putea cere drepturi egale”. Germania avea să-i elibereze pe evrei.

Viktor nu gîndea însă astfel. După părerea lui, aceasta era o catastrofă sinucigaşă. Poruncise să se acopere mobilele din palat cu cearşafuri, ca să le protejeze de praf, îi trimisese acasă pe servitori, dîndu-le bani să-şi cumpere de mîncare; şi-a trimis familia la prietenul său Gustav Springer, care avea o casă lîngă Schönbrunn, iar de acolo mai departe, în munţii de lîngă Bad Ischl; el s-a mutat la Hotel Sacher, unde avea să aştepte terminarea războiului în compania cărţilor sale de istorie. Are o bancă de administrat, ceea ce nu-i uşor cînd eşti în război cu Franţa (Ephrussi et Cie, rue de l’Arcade, Paris 8), Anglia (Ephrussi and Co., King Street, Londra) şi Rusia (Efrussi, Petrograd).

„Acest imperiu trebuie să se prăbuşească”, spune contele din romanul lui Joseph Roth *Marşul lui Radetzky*:

> De cum va închide împăratul ochii, ne vom fărîmiţa în sute de ţăndări. Balcanii vor fi mai puternici decît noi. Toate popoarele îşi vor întemeia micile lor state murdare şi pînă şi evreii îşi vor proclama un rege în Palestina… La Burgtheater se joacă porcării ovreieşti şi în fiecare săptămînă este ridicat la rangul de baron cîte un ungur fabricant de closete. Ascultaţi ce vă spun, domnilor: dacă nu se trage de pe-acum cu puşca, ne-am dus pe copcă. O să vedeţi![1]

S-au făcut nenumărate proclamaţii la Viena în toamna aceea. Acum, că e război de-adevăratelea, împăratul se adresează copiilor imperiului. Ziarele publică *Der Brief Sr. Majestät unseres allergnädigsten Kaisers Franz Josef I an die Kinder im Weltkriege*, o scrisoare adresată de Maiestatea Sa, iubitul nostru Franz Josef I, copiilor în timpul Războiului Mondial: „Voi, copii, sînteţi nestematele tuturor popoarelor mele, binecuvîntarea viitorului lor despre care am vorbit de mii de ori”.

Şase săptămîni mai tîrziu, Viktor îşi dă seama că războiul nu se va termina prea curînd şi se mută înapoi acasă. Emmy şi copiii sînt aduşi şi ei de la Bad Ischl. Cearşafurile de pe mobile sînt date la o parte. Pe stradă, sub fereastra camerei copiilor, e agitaţie mare. Studenţii care fac demonstraţii – Musil notează în jurnalul său „cît de urît se cîntă în cafenele” –, soldaţii care mărşăluiesc, cu fanfarele lor, fac atîta hărmălaie, încît Emmy se gîndeşte să-i mute pe copii în altă cameră, mai liniştită. Dar nu se întîmplă asta. Casa nu e gîndită cum trebuie pentru o familie, spune ea – sîntem cu toţii ca la expoziţie aici, într-o vitrină de sticlă, de parcă am locui direct în stradă.

Scandările studenţilor se schimbă de la o săptămînă la alta. Încep cu *Serbien muss sterben, Serbia trebuie să moară!* Apoi sînt vizaţi ruşii: „O rafală, un rus!”. După aceea francezii. Şi devin tot mai colorate de la o săptămînă la alta. Emmy e îngrijorată din cauza războiului, desigur, dar o îngrijorează şi efectul acestor scandări asupra copiilor. Acum ei mănîncă la o măsuţă din salonul de muzică, ale cărui ferestre dau în Schottengasse şi unde e puţin mai linişte.

Iggie merge la Schottengymnasium. Este *o şcoală foarte bună* condusă de călugări benedictini, chiar după colţ, una dintre *cele mai bune două şcoli* din Viena, mi-a spus el. O dovedeşte şi placa memorială de pe zid, pe care sînt înşiruite numele unor poeţi cîndva faimoşi. Cu toate că profesorii sînt călugări creştini, mulţi dintre elevi sînt evrei. Şcoala pune mult accent pe clasici, dar se fac şi ore de matematică – algebră, analiză –, istorie şi geografie. Se studiază şi limbi străine. Dar asta nu prea contează pentru cei trei copii, care vorbesc cu mama lor ba în engleză, ba în franceză, iar cu tata în germană. Abia dacă rup puţin ruseşte, iar idiş nu ştiu deloc. Copiilor li se spune să nu vorbească decît în germană cînd ies din casă. Toate firmele magazinelor cu nume străine din Viena sînt acoperite cu vopsea de oameni cocoţaţi pe scări.

Fetele nu învaţă la Schottengymnasium. Gisela face lecţii acasă cu guvernanta ei, în încăperea de lîngă dressingul lui Emmy. Elisabeth a reuşit să-l convingă pe Viktor să facă şi ea lecţii în particular cu un profesor. Emmy nu e de acord. Aranjamentul ăsta nepotrivit şi complicat a scos-o aşa de tare din sărite, încît Iggie o aude ţipînd şi spărgînd ceva, poate un vas de porţelan, în salon. Elisabeth respectă cu rigurozitate aceeaşi programă şcolară după care învaţă şi băieţii de vîrsta ei de la Schottengymnasium şi i se îngăduie să meargă după-amiaza la laboratorul şcolii, unde îi predă unul dintre profesori. Ştie că, dacă vrea să meargă la universitate, trebuie să treacă examenul final la şcoala asta. Elisabeth ştie încă de cînd avea doar 10 ani că trebuie să ajungă din camera cu covor galben, unde îşi face lecţiile, dincolo de Franzenring, în altă încăpere, amfiteatrul de la universitate. Nu sînt decît vreo 200 de metri pînă acolo – dar pentru o fată e cît o mie de kilometri. Sînt mai mult de 9 000 de studenţi anul ăsta, dintre care numai 120 sînt fete. Din camera lui Elisabeth nu se vede în amfiteatru – am încercat. Dar se vede fereastra amfiteatrului şi îmi imaginez băncile aşezate în trepte şi un profesor aplecat deasupra pupitrului din faţă. Îţi spune ceva. Mîna ta notează ceva pe foaie, ca în vis.

Lui Iggie nu-i place la Schottengymnasium. Dacă alergi, ajungi acolo în trei minute – deşi eu, personal, n-am încercat asta cu un ghiozdan în spate. Există o fotografie cu colegii din 1914 – clasa a treia: 30 de băieţi în costume de flanel gri cu cravată, un fel de costumaşe de marinar, aplecaţi deasupra băncilor. Două ferestre deschise dau către curtea centrală a clădirii cu cinci etaje. Careva se strîmbă. Profesorul stă implacabil în spate, în veşmîntul său monahal. Pe spatele fotografiei au semnat toţi – pe toţi îi cheamă Georg, Fritz, Otto, Max, Oskar sau Ernst. Iggie are o semnătură frumoasă, caligrafică: Ignace v. Ephrussi.

Pe peretele din fund e o tablă mîzgălită cu demonstraţia unei probleme de geometrie. Astăzi au învăţat cum să calculeze aria conului. În fiecare zi Iggie primeşte teme pentru acasă. Urăşte temele. Nu e bun la algebră şi la analiză matematică – urăşte matematica. Chiar şi şaptezeci de ani mai tîrziu, ţinea minte numele fiecăruia dintre profesorii-călugări şi ce a încercat fiecare să îl înveţe – fără succes.

Şi vine acasă şi cu poezioare:

Heil Wien! Heil Berlin!
In 14 Tagen
In Petersburg drinn!
(*Heil Vienna! Heil Berlin!*
În 14 zile
La Petersburg venim!)

Şi altele, mai grosolane. Asta nu prea îi pică bine lui Viktor, care iubeşte Sankt-Petersburgul şi care s-a născut în Rusia, cu toate că acum, desigur, e austriac şi iubeşte Viena.

Pentru Iggie, războiul înseamnă joaca de-a soldaţii. Verişoara lor Piz – Marie-Louise von Motesiczky – se dovedeşte a fi un soldăţoi foarte bun. În palat, pe colţ, este scara servitorilor, ascunsă de o uşă falsă. E o spirală lată, cu 136 de trepte care urcă pînă la acoperiş, iar dacă deschizi uşa, te trezeşti deasupra cariatidelor şi acantelor; de aici se vede toată Viena. Dacă îţi roteşti uşor privirea spre dreapta pornind de la universitate, vezi Votivkirche, apoi catedrala Sfîntul Ştefan, departe, dincolo de turnurile şi cupolele Operei, Burgtheater şi Rathaus, pînă ajungi din nou la universitate. Şi vă puteţi provoca unul pe altul: cine are curajul să se tîrască pe burtă chiar pînă la marginea parapetului şi să se uite prin acoperişul de sticlă în curtea de jos; sau poţi să-i împuşti pe toţi tîrgoveţii minusculi şi pe nevestele lor, care mişună ca furnicile în Franzenring ori în Schottengasse. Pentru asta îţi trebuie sîmburi de cireşe şi un tub făcut din hîrtie tare, rulată – şi mai trebuie să ocheşti bine. Chiar dedesubt este o cafenea cu umbrare

late de pînză, o ţintă deosebit de atrăgătoare. Chelnerii cu şorţuri negre îşi ridică privirile şi strigă la tine, iar atunci trebuie să te piteşti.

Te poţi cocoţa şi pe acoperişul palatului familiei Lieben, de alături, unde mai ai nişte veri.

Sau vă jucaţi de-a spionii şi puteţi coborî în pivniţele boltite, unde se află un tunel care trece pe sub toată Viena, pînă la Schönbrunn. Sau pînă la Parlament. Sau din care poţi să ajungi în celelalte tuneluri secrete de care ai auzit, o reţea de tuneluri în care poţi intra din chioşcurile pe care se lipesc afişe de pe Ringstrasse. Aici se presupune că trăiesc *Kanalstrotter* – nişte oameni misterioşi care trăiesc departe de ochii lumii, pe monedele care cad din buzunare printre zăbrelele capacelor de canal de pe trotuare.

Casa şi familia fac sacrificii în timpul războiului. În 1915 unchiul Pips este ofiţer de legătură al imperiului cu Înaltul Comandament german de la Berlin, unde a intervenit pentru a-l ajuta pe Rilke să fie repartizat într-o funcţie administrativă la arhivele de război, departe de front. Papa are 54 de ani şi e scutit de serviciul militar. Servitorii din palat au dispărut – în afară de majordomul Josef, care este prea bătrîn ca să fie mobilizat. Au mai rămas cîteva cameriste, o bucătăreasă şi Anna, care este în serviciul familiei de cincisprezece ani şi pare capabilă să anticipeze dorinţele tuturor şi se pricepe să calmeze spiritele. Ea ştie totul. Nu ai secrete faţă de camerista ta, cînd te întorci acasă după prînz şi trebuie să-ţi schimbi rochia de zi.

Casa este mult mai tăcută în perioada asta. Înainte Viktor mai invita duminica prieteni ai servitorilor care rămăseseră momentan fără slujbă şi le oferea un prînz cu carne fiartă sau friptă. Asta nu se mai întîmplă acum: sala servitorilor arată ca vai de ea. Nu mai sînt nici lachei, nici vizitii, nici cai, aşa că, dacă vrei să te duci la Prater, iei o birjă din Schottengasse sau mergi cu tramvaiul. Nu se mai ţin „deloc petreceri”. Asta înseamnă de fapt că sînt mult mai puţine petreceri şi că acestea sînt altfel acum. Nu te mai afişezi în rochii de bal, dar încă poţi să iei cina în oraş ori să mergi la Operă. În memoriile sale, Elisabeth scrie că „mama mai primea doar la ceai şi juca bridge”. Cofetăria Demel încă îşi vinde prăjiturile, dar invitaţii tăi nu trebuie să vadă că ai prea multe.

Emmy încă se găteşte în fiecare seară, pentru că e important să nu cobori ştacheta. Herr Schuster nu îşi mai poate face vizita anuală la Paris ca să cumpere rochii pentru baroana lui, dar Anna o cunoaşte aşa de bine, încît se pricepe să-i gestioneze garderoba şi să-i transforme rochiile mai vechi după ce studiază asiduu ultimele reviste de modă. Există o fotografie cu Emmy în primăvara asta. Poartă o rochie neagră, foarte lungă, şi un fel de

tocă neagră din blană de urs cu o pană albă de egretă şi o centură de perle, iar dacă nu ar fi scrisă data pe spate, nu ţi-ar veni să crezi că Viena e în război. Mă întreb dacă o fi o rochie din sezonul trecut şi cum aş putea să aflu asta.

Ca întotdeauna, Gisela şi Iggie vin seara şi stau la taclale cu Emmy în dressingul ei. Acum au voie să descuie singuri vitrina. Nu te joci cu *netsuke*-le pe covor dacă eşti o fetiţă de 10 ani sau un băiat de 8, asta e pentru copii mici; dar tot bagi mîna prin uşa de sticlă ca să scoţi legătura de vreascuri şi căţeii, dacă azi ai avut o zi cam proastă şi fratele Georg a ţipat la tine.

Străzile sînt pline de oameni. Sînt evrei – 100 000 de refugiaţi numai din Galiţia – care au fost expulzaţi în masă de armata rusă. Unii sînt cazaţi în barăci în care abia dacă au strictul necesar, dar aici nu pot locui familii întregi. Mulţi pleacă la Leopoldstadt şi trăiesc în condiţii groaznice. Mulţi se apucă de cerşit. Nu sînt vînzători ambulanţi, care te îmbie cu cîteva cărţi poştale şi panglici. Nu au ce să vîndă. Israelitische Kultusgemeinde, IKG, organizează acţiuni de ajutorare.

Pe evreii asimilaţi îi îngrijorează aceşti nou-veniţi: îi consideră cam bădărani; felul cum vorbesc şi cum se îmbracă şi obiceiurile lor nu prea se potrivesc cu acel *Bildung* al vienezilor. Lumea se întreabă dacă nu cumva vor zădărnici asimilarea. „Este extrem de greu să fii evreu din Est; nu este încercare mai grea decît a evreului din Est care tocmai a ajuns la Viena”, scrie Joseph Roth despre aceşti evrei. „Nimeni nu vrea să facă nimic pentru ei. Verii şi coreligionarii lor, stînd comod la birourile lor din Innere Stadt, s-au «naturalizat» deja. Nu vor să fie asociaţi cu evreii din Est şi cu atît mai puţin confundaţi cu ei.” Mă gîndesc că o fi vorba de neliniştea pe care le-o provoacă celor veniţi de curînd aceia veniţi după ei. Încă sînt în tranzit.

Şi străzile s-au schimbat. Ringstrasse a fost concepută ca stradă de promenadă. Aici te întîlneşti cu cunoscuţi, bei o cafea pe terasă la Café Landtmann, te mai saluţi cu un prieten, speri că vei vedea pe cineva anume pe Corso. Oamenii umblă fără grabă.

Însă Viena pare acum să aibă doar două viteze. Una este ritmul soldaţilor care mărşăluiesc, al copiilor care aleargă pe lîngă ei, iar cealaltă înseamnă pasul pe loc. Vezi oameni stînd la coadă în faţa magazinelor ca să cumpere alimente şi ţigări, ca să mai afle noutăţi. Toată lumea vorbeşte despre acest fenomen numit *anstellen*, statul la coadă. Poliţia notează cînd se formează cozi la diferite mărfuri. În toamna anului 1914 se stă la coadă la făină şi pîine. La începutul anului 1915 la lapte şi cartofi, iar în toamna

aceluiaşi an la ulei. În martie 1916 la cafea. Peste o lună la zahăr, iar în luna următoare la ouă. În iulie 1916 la săpun. Apoi la orice. Oraşul este paralizat.

Şi circulaţia lucrurilor în oraş se schimbă. Se spune că sînt o grămadă de bogătaşi care au camere întregi pline cu lăzi de alimente. Se zvoneşte că „ăia din cafenele” fac speculă. Singurii care o duc bine sînt cei care au mîncarea: fermierii. Ca să faci rost de alimente, renunţi la tot mai multe lucruri. Scoţi tot felul de obiecte din casă, care devin monedă de schimb. Circulă poveşti despre fermieri îmbrăcaţi în fracurile burghezilor vienezi, despre nevestele lor îmbrăcate în rochii de mătase. Fermele sînt ticsite de piane, porţelanuri şi covoare turceşti. Se zvoneşte că profesorii de pian pleacă din Viena, ca să dea lecţii noilor lor elevi de la ţară.

Şi parcurile sînt schimbate. Sînt mai puţini îngrijitori şi măturători. Omul care stropea aleile cu apă dis-de-dimineaţă în parcul de dincolo de Ringstrasse a dispărut. Aleile au fost întotdeauna pline de praf, dar parcă niciodată ca acum.

Elisabeth are aproape 16 ani. Acum are voie să-şi lege şi ea cărţile în piele, cu coperte marmorate, atunci cînd îşi trimite Viktor cărţile la legat pentru biblioteca lui. E un rit de trecere, un mod de a arăta că lecturile ei sînt importante. Este şi un mod de a face distincţie între cărţile ei şi cele ale tatălui său – astea merg în biblioteca mea, astea în a ta – şi de a-i apropia. Cînd mai vine acasă de la Berlin, unchiul Pips o pune să copieze scrisori primite de la regizorul de teatru Max Reinhardt, prietenul lui.

Gisela are 11 ani şi începe să ia lecţii de desen în salon. Este foarte talentată. Iggie are 9 ani şi nu i se îngăduie să intre aici. El poate să recunoască uniformele regimentelor imperiale („pantalonii albastru-deschis ai infanteriştilor, fesurile roşii ca sîngele pe care le poartă bosniacii în bleu”) şi desenează în carnetul lui cu coperte de piele legate în mătase, colorîndu-le tunicile. În dressing, unde vitrina cu *netsuke* a fost dată uitării, Emmy îl numeşte consilierul ei de modă.

Băiatul începe să se îmbrace în rochii. Pe ascuns.

Iggie scrie o poveste într-un caiet format in-octavo, cu o barcă pe copertă. Este februarie 1916.

Pescarul Jack de I.L.E.

Dedicaţie. Acest volumaş îi este dedicat cu toată dragostea iubitei mele Mama.

Prefaţă. Povestea asta nu e deloc perfectă, sînt sigur, dar un lucru e făcut bine, cred eu: am descris foarte clar personajele.

Cap. I. Jack şi viaţa lui. Jack nu fusese mereu pescar în scurta sa viaţă, cel puţin nu înainte să moară tatăl lui…

În martie IKG publică o scrisoare deschisă adresată evreilor din Viena: „Stimaţi concetăţeni evrei! Făcîndu-şi datoria, taţii, fraţii şi fiii noştri îşi varsă sîngele şi îşi riscă viaţa ca bravi soldaţi în cadrul glorioasei noastre armate. Cu acelaşi simţ al datoriei, şi cei care au rămas acasă şi-au sacrificat de bunăvoie fiecare ce a putut pe altarul patriei lor iubite. Aşa că acum, dacă ne cheamă statul din nou, ar trebui ca în noi toţi să vibreze ecoul patriotismului!”. Evreii din Viena contribuie cu încă 500 000 de coroane la efortul de război.

Apar tot felul de zvonuri. Kraus: „Ce spuneţi despre zvonuri?/Mă îngrijorează./În Viena se zvoneşte că în Austria circulă zvonuri. Chiar trec din gură în gură, dar nu poate să-ţi spună nimeni”.

În aprilie, un grup de soldaţi aflaţi în permisie, care supravieţuiseră bătăliei de la Uścieczko, apar pe scena unui teatru vienez şi reconstituie evenimentele din timpul luptei. Kraus, revoltat de această transformare a unor evenimente reale într-un spectacol, lansează un atac împotriva caracterului tot mai teatral al războiului. Problema este următoarea: *die Sphären fliesen ineinander* – sferele se confundă. În timpul războiului în Viena s-au şters graniţele.

Asta înseamnă că copiii au ce vedea. Balconul lor este un excelent punct de observaţie.

Pe 11 mai, Elisabeth merge la Operă ca să asculte *Die Meistersinger* de Wagner împreună cu vărul ei. *Heilige Deutsche Kunst* – „sfîntă artă germană” –, scrie ea în carneţelul verde în care notează concertele şi piesele de teatru la care merge. Plină de patriotism, subliniază cuvîntul *Deutsche*.

Carnetul în care Elisabeth îşi nota spectacolele de operă şi de teatru, 1916

În iulie, Viktor îi duce pe copii la Expoziţia Vieneză a Războiului, la Prater. Aceasta fusese organizată pentru a concentra efortul de război în

ţară: ca să ridice moralul şi să adune bani. Atracţia principală o constituie o demonstraţie cu cîini în cadrul căreia vezi dobermani ai armatei răspunzînd la comenzi. Sînt numeroase săli de expoziţie în care copiii pot vedea piese de artilerie capturate. Este şi o scenă realistă cu locul unei bătălii din munţi, aşa că îşi pot imagina cum se luptă băieţii la graniţa cu Italia. Sînt concerte susţinute de soldaţi mutilaţi; la tubă cîntă unii care au proteze în loc de picioare. La ieşire e un chioşc unde poţi să donezi tutun pentru soldaţi.

Aici publicul poate vedea pentru prima dată o tranşee în mărime naturală. Reclama, notează Kraus acid, spune că arată „viaţa în tranşee cu un realism izbitor”.

Pe 8 august, în timp ce se află la Kövesces, Elisabeth primeşte în dar o carte verde-închis cu poezii scrise de bunica ei după mamă, Evelina, publicată pentru prima dată la Viena în 1907. Pe prima pagină ea a scris: „Aceste cîntece vechi mie nu-mi mai spuneau nimic. Dar, de cînd vibrează pentru tine, au început să vibreze din nou şi pentru mine”.

Viktor îşi face datoria la bancă, o sarcină ingrată pe timp de război, cînd cei mai mulţi dintre tinerii competenţi sînt pe front. Contribuie cu bani, pătruns de generozitate şi patriotism. Cumpără foarte multe obligaţiuni de război. Apoi mai cumpără o serie. Deşi este sfătuit de Gutmann şi de alţi prieteni de la Wiener Club să-şi transfere banii în Elveţia, aşa cum fac ei, el refuză. Ar fi un gest nepatriotic. La cină îşi trece palma peste faţă, de la frunte pînă la bărbie, spunînd că în fiecare criză există oportunităţi pentru cei care ştiu să le vadă.

Cînd ajunge acasă, Viktor stă mai mult în biroul lui. „O bibliotecă”, spune el, citîndu-l pe Victor Hugo, „este un act de credinţă”. Acum ajung la el mai puţine cărţi: nimic de la Sankt- Petersburg, Paris, Londra, Florenţa. E dezamăgit de calitatea unui volum trimis de un nou furnizor din Berlin. Cine ştie ce citeşte el în camera aia, fumînd trabucuri? Uneori ia acolo şi cina, care i se aduce în birou pe o tavă. Lucrurile nu merg prea bine între el şi Emmy, iar copiii o aud mai des ridicînd tonul.

Înainte de război, în fiecare vară avea loc o operaţiune în care erau implicate scări, găleţi şi mopuri, pentru a curăţa acoperişul curţii. Dar, cum nu mai au servitori, sticla de deasupra curţii nu a mai fost spălată de doi ani. Lumina care se filtrează prin ea e mai cenuşie ca oricînd.

Graniţele nu se mai disting. Cînd eşti copil, patriotismul tău este în acelaşi timp neechivoc şi confuz. Pe stradă şi la şcoală auzi vorbindu-se despre „invidia britanicilor, setea de răzbunare a francezilor şi rapacitatea ruşilor”. În fiecare lună sînt tot mai puţine locuri unde poţi să mergi, căci

toate relaţiile familiei sînt în suspensie. Există scrisorile, dar nu-i mai poţi vedea pe verii tăi din Anglia sau din Franţa, nu mai poţi călători ca înainte.

Familia nu mai poate merge vara la cabana Ephrussi de la Lucerna, aşa că rămîne la Kövesces toată vacanţa. Măcar aici pot să mănînce ca lumea. Au friptură de iepure, plăcinte cu carne de vînat şi găluşte cu prune, care se mănîncă *mit Schlag*, cu frişcă. În septembrie se organizează o partidă de vînătoare, cînd verii veniţi în permisie nu mai împuşcă duşmanii pe front, ci vin aici să împuşte potîrnichi.

Pe 26 octombrie, prim-ministrul Karl von Stürgkh este asasinat într-un restaurant de la Hotelul Meissel & Schadn, în Kärntner Strasse. Sînt două puncte de interes general în povestea asta. Primul e că asasinul lui este socialistul radical Fritz Adler, fiul liderului social-democrat Viktor Adler. Al doilea e că acesta mîncase la prînz supă de ciuperci, vită fiartă cu piure de napi şi budincă. Şi băuse un şpriţ. Şi mai există un aspect foarte incitant pentru copii: *exact* la restaurantul ăsta mîncaseră ei *Ischler Torte*, o prăjitură de ciocolată cu cremă de migdale şi cireşe, cînd merseseră acolo cu părinţii lor, chiar în vara aceea.

Pe 21 noiembrie 1916 moare Franz Josef I.

Toate ziarele au chenare negre: Moartea împăratului nostru; Kaizerul Franz Josef, împăratul, a murit! În unele apar şi gravuri din care kaizerul priveşte în felul acela al lui caracteristic, neîncrezător. În *Die Neue Freie Presse* nu mai apare nici un foileton. *Wiener Zeitung* are reacţia cea mai satisfăcătoare din punct de vedere grafic, un necrolog ce apare singur pe o pagină albă. Toate săptămînalele îi urmează exemplul, în afară de *Die Bombe*, care publică o fotografie cu o fată surprinsă în patul ei de un domn.

Franz Josef avea 86 de ani şi era pe tron din 1848. Într-o zi rece, Viena e străbătută de un imens cortegiu funerar. Pe marginea străzilor sînt aliniaţi soldaţi. Sicriul este aşezat pe un car funerar tras de opt cai împodobiţi cu pene negre. De o parte şi de alta păşesc solemn arhiduci cu pieptul plin de medalii şi reprezentanţi ai tuturor gărzilor imperiale. În spate păşesc noul împărat, tînărul Karl, şi soţia lui, Zita, acoperită din cap pînă-n picioare de un văl negru, iar între ei fiul lor de 4 ani, Otto, îmbrăcat în alb, cu centură neagră. Slujba de înmormîntare are loc în catedrală, unde sînt prezenţi regii Bulgariei, Bavariei, Saxoniei şi Württembergului, 50 de arhiduci şi 40 de principi şi principese. Apoi cortegiul şerpuieşte pînă la biserica capucină din Neue Markt, în apropiere de palatul Hofburg. Destinaţia finală este *Kaisergruft*, cavoul imperial. Aici se desfăşoară ritualul primirii în biserică – gărzile bat la uşă de trei ori şi de două ori nu sînt lăsate să intre –, după

care Franz Josef este înmormîntat între soţia sa, Elisabeth, şi fiul lui cel mare, mort de mult, sinucigaşul Rudolf.

Copiii sînt duşi la Hotelul Meissel & Schadn, de la colţul Kärntner Strasse, unde au mîncat prăjitura aceea delicioasă, ca să vadă cortegiul de la o fereastră de la etajul întîi. Este extrem de frig.

Viktor îşi aminteşte de spectacolul lui Makart, cu toate acele pălării pleoştite, împodobite cu pene, care fusese pus în scenă cu 37 de ani înainte, şi cum a fost înnobilat tatăl lui, în urmă cu 46 de ani. Franz Josef inaugurase Ringstrasse, Votivkirche, clădirea Parlamentului, Opera, Primăria, Burgtheater în urmă cu o generaţie.

Copiii se gîndesc la toate celelalte procesiuni la care a participat împăratul, la nenumăratele prilejuri cînd l-au văzut trecînd în trăsură, în Viena şi la Bad Ischl. Şi-l amintesc trecînd călare însoţit de doamna Schratt, metresa lui, cînd ea le-a făcut cu mîna, un semn discret cu mîna dreaptă înmănuşată. Îşi aminteau cum se glumea în familie după vizita sinistrei mătuşi Anna von Hertzenreid, vrăjitoarea. Cînd scapi de ea şi de interogatoriile ei şi eşti în siguranţă, trebuie să repeţi vorba aceea veche a împăratului: *Es war sehr schön, es hat mich sehr gefreut* – „A fost foarte plăcut, m-am simţit foarte bine” – înainte să o spună altcineva.

La începutul lunii decembrie are loc o reuniune solemnă în dressing. Lui Elisabeth i se va îngădui să-şi aleagă pentru prima dată stilul rochiei pe care o va purta. S-au mai făcut multe rochii pentru ea pînă acum, dar e prima dată cînd are voie să hotărască singură. Este un moment aşteptat cu nerăbdare de Emmy, Gisela şi Iggie, cărora le plac hainele, şi de Anna, care are grijă de ele. Pe măsuţa de toaletă din dressing se află un catalog cu eşantioane de materiale şi lui Elisabeth îi vine ideea să-şi facă o rochie cu un model în pînză de păianjen pe corsaj.

Iggie e oripilat. Şaptezeci de ani mai tîrziu, la Tokyo, povesteşte cum s-a aşternut tăcerea cînd ea a început să descrie ce vrea: „Pur şi simplu nu avea pic de gust”.

Pe 17 ianuarie 1917 este emis un nou decret, conform căruia o listă cu numele speculanţilor condamnaţi va fi publicată în ziar şi va fi afişată la avizierele din fiecare cartier. S-au făcut presiuni să se aducă înapoi proviziile. Speculanţii sînt numiţi în multe feluri, dar din ce în ce mai des auzi: *avar*, *cămătar*, *Ostjude*, *galiţian*, *ovrei*.

În martie, împăratul Karl instituie o nouă sărbătoare şcolară, pe 21 noiembrie, pentru a comemora moartea lui Franz Josef şi a celebra urcarea lui pe tron.

În aprilie, Emmy merge la o recepţie la Schönbrunn, dată în onoarea unui comitet de femei care organizează ceva în legătură cu văduvele soldaţilor căzuţi pentru apărarea imperiului. Eu nu am înţeles foarte clar despre ce-i vorba. Dar există o fotografie splendidă cu o sută de femei puse la patru ace în marea sală de bal, un arc imens de pălării sub stucaturile şi oglinzile rococo.

În mai, la Viena are loc o expoziţie cu 180 000 de soldăţei de jucărie. De-a lungul verii în oraş totul este *helden*, eroic. Anul acesta vezi în ziare spaţii albe, de unde cenzorii au eliminat informaţii sau comentarii.

Coridorul dintre dressingul lui Emmy, camera *netsuke*-lor, şi cel al lui Viktor pare să devină din ce în ce mai lung. Cîteodată Emmy nu apare la masă la ora 1 şi servitoarea trebuie să ia farfuria din dreptul scaunului în timp ce toată lumea se preface că nu observă. Uneori se întîmplă acelaşi lucru şi seara la 8.

Mîncarea este din ce în ce mai mult o problemă. De doi ani se stă la coadă pentru pîine, lapte şi cartofi, dar acum au apărut şi cozi la varză, prune şi bere. Gospodinele sînt nevoite să-şi folosească imaginaţia. Kraus face portretul unei neveste teutone eficiente: „Astăzi am mîncat pe săturate… Am avut tot felul de bunătăţuri. Am mîncat o fiertură sănătoasă făcută din cuburi pentru supă cu cremă de cacao, marca Excelsior de la Hindenburg, un gustos înlocuitor de iepure-de-cîmp cu înlocuitor de varză, tocinei de parafină…”.

Se schimbă monedele. Înainte de război se băteau coroane de aur sau de argint. După trei ani de război coroanele sînt de aramă. În vara asta au ajuns să fie de fier.

Împăratul Karl este adesea lăudat în presa evreiască. Evreii, afirmă *Bloch's Wochenschrift*, sînt „nu doar cei mai loiali susţinători ai imperiului său, ci şi singurii austrieci necondiţionaţi”.

În vara anului 1917 Elisabeth stă la Alt-Ausee, la conacul baroanei Oppenheimer, împreună cu Fanny, prietena ei cea mai bună. Fanny Loewenstein şi-a petrecut copilăria prin toată Europa şi vorbeşte la fel de multe limbi ca şi Elisabeth. Amîndouă au 17 ani şi o mare aplecare spre poezie: scriu constant. Spre marea lor încîntare, la conac se află şi poetul Hugo von Hofmannsthal şi compozitorul Richard Strauss, precum şi cei doi fii ai lui Hofmannsthal. Printre ceilalţi oaspeţi se numără şi istoricul Joseph Redlich, care, scria Elisabeth şaizeci de ani mai tîrziu, „ne-a lăsat o impresie foarte proastă deoarece spunea că Austria şi Germania aveau să fie

înfrînte, pe cînd eu şi Fanny credeam încă toate comunicatele oficiale despre victoria iminentă”.

În octombrie, *Reichspost* afirmă că există o conspiraţie internaţională împotriva Austro-Ungariei şi că Lenin, Kerenski şi lordul Northcliffe sînt evrei. Şi preşedintele Woodrow Wilson acţionează tot „sub influenţa” evreilor.

Pe 21 noiembrie, cînd se comemorează moartea împăratului, toţi elevii au o zi liberă.

În primăvara anului 1918 situaţia este foarte dificilă. Emmy, „uimitorul centru al unui distins cerc monden”, cum scrie Kraus în *Die Fackel*, este mai uimitoare ca oricînd. Are un nou amant, un tînăr conte dintr-un regiment de cavalerie. Acesta este fiul unor prieteni de familie şi oaspete regulat la Kövesces, unde vine cu caii lui. Este foarte arătos şi mult mai apropiat ca vîrstă de Emmy decît Viktor.

În primăvară se publică o carte pentru şcolarii din imperiu, *Unser Kaiserpaar*. În aceasta sînt descrişi noul împărat, soţia şi fiul lui la funeraliile lui Franz Josef. „Iluştrii părinţi au aranjat ca primul lor născut să meargă de mînă cu mama lui. Din această imagine s-a creat într-un mod magnific o legătură plină de înţelegere între cuplul aflat pe tron şi popor: gestul tandru al mamei a captivat întregul imperiu.”

Pe 18 aprilie, Elisabeth şi Emmy merg să vadă *Hamlet* la Burgtheater, cu răpitorul Alexander Moissi în rolul principal. *Der grösste Eindruck meines Lebens* – cea mai grozavă experienţă din viaţa mea –, notează Elisabeth în carnetul ei verde. Emmy are 38 de ani şi este însărcinată în două luni.

În această primăvară familia primeşte veşti bune. Cele două surori mai mici ale lui Emmy s-au logodit. Gerty, care are 27 de ani, urmează să se mărite cu Tibor, un aristocrat ungur al cărui nume de familie este Thuróczy de Alsó-Körösteg et Turócz-Szent-Mihály. Eva, în vîrstă de 25 de ani, se va căsători cu Jenö, un baron cu un nume mai puţin fantastic, Weiss von Weiss und Horstenstein.

În iunie urmează un val de lovituri grele. Raţia de făină a ajuns acum la doar 35 de grame pe zi, cam cît încape într-o ceşcuţă de cafea. Multe camioane cu pîine sînt atacate de grupuri numeroase de femei şi copii. În iulie nu se mai găseşte lapte deloc. Ar trebui să fie păstrat pentru mamele care alăptează şi pentru cei care suferă de boli cronice, însă chiar şi lor le este greu să facă rost. Mulţi vienezi supravieţuiesc doar scormonind pămîntul în căutare de cartofi pe cîmpurile din jurul oraşului. Guvernul

discută despre rucsacuri. Oare locuitorilor oraşului ar trebui sau nu să li se permită să poarte rucsacuri? Dacă da, ar trebui sau nu să fie controlaţi în gări?

În curte sînt şobolani. Şi ăştia nu sînt şobolani de fildeş cu ochi de chihlimbar.

Sînt tot mai multe demonstraţii împotriva evreilor. Pe 16 iunie are loc la Viena o întîlnire a Adunării Populare Germane ca să îi jure credinţă kaizerului şi să reafirme ţelul unităţii pangermane. Un vorbitor propune o soluţie la toate problemele: un pogrom care să vindece rănile statului.

Pe 18 iunie, prefectul poliţiei îi cere lui Viktor permisiunea să campeze nişte soldaţi în curtea palatului, unde se află maşina, care stă nefolosită pentru că nu se găseşte benzină. În zonă vor fi detaşaţi poliţişti (dar nu la vedere), gata să intervină la nevoie. Viktor acceptă.

Sînt tot mai multe cazuri de dezertare. În armata habsburgică soldaţii care se predau sînt mai mulţi decît cei care vor să lupte: 2 200 000 de soldaţi sînt luaţi prizonieri. Asta înseamnă de 17 ori mai mulţi decît numărul soldaţilor britanici prizonieri de război.

Pe 28 iunie Elisabeth primeşte raportul de sfîrşit de an de la Schottengymnasium. Şapte *sehr gut* la religie, germană, latină, greacă, geografie şi istorie, filosofie şi fizică. Un *gut* la matematică. Pe 2 iulie îşi primeşte şi foaia matricolă, ştampilată cu efigia bătrînului împărat. Deasupra cuvîntului *el*, tipărit pe foaie, care a fost tăiat cu o linie, scrie cu cerneală albastră *ea*.

E foarte cald. Emmy este însărcinată în cinci luni, iar vara abia a început. Un copil va fi iubit şi preţuit, desigur – dar cîtă bătaie de cap!

August la Kövesces. Nu au mai rămas decît doi moşnegi pe post de grădinari, iar trandafirii de pe veranda cea lungă sînt cam neîngrijiţi. Pe 22 septembrie Gisela, Elisabeth şi mătuşa Gerty merg la Operă să asculte *Fidelio*. Pe 25 merg să vadă *Hildebrand* la Burgtheater şi Elisabeth notează că în public se află şi arhiducele. Brazilia declară război Austriei. Pe 28 octombrie cehii cuceresc Praga, nu mai recunosc stăpînirea Habsburgilor şi îşi declară independenţa. Pe 29 octombrie Austria cere Italiei un armistiţiu. Pe 2 noiembrie, la ora 10 seara, se aude că dintr-un lagăr de lîngă Viena au evadat nişte prizonieri de război italieni violenţi care se îndreaptă în număr mare spre oraş. La 10.15 ştirea devine şi mai şocantă – sînt vreo 10 000 sau 13 000 şi li s-au alăturat şi prizonierii ruşi. Prin cafenelele de pe Ringstrasse încep să apară curieri care le aduc ofiţerilor ordinul de a se prezenta la sediul poliţiei. Mulţi se duc. Doi ofiţeri strigă către oamenii care plecau de

la Operă să se întoarcă acasă la ei şi să încuie uşile. La ora 11 şeful poliţiei se consultă cu ofiţerii pentru a stabili un plan de apărare a Vienei. La miezul nopţii ministrul de Interne anunţă că rapoartele au fost exagerate. În zori se recunoaşte că a fost, din nou, doar un zvon.

Pe 3 noiembrie Imperiul Austro-Ungar este dizolvat. În ziua următoare Austria semnează armistiţiul cu Aliaţii. Elisabeth merge la Burgtheater şi vede *Antigona* împreună cu vărul Fritz von Lieben. Pe 9 noiembrie kaizerul Wilhelm abdică. Pe 12 noiembrie împăratul Karl fuge în Elveţia, iar Austria devine republică. Toată ziua pe lîngă palat trec mulţimi dezlănţuite, oameni cu steaguri şi pancarte roşii; se opresc în faţa clădirii Parlamentului.

Pe 19 noiembrie Emmy naşte un băiat.

E blond şi are ochi albaştri şi primeşte numele Rudolf Josef. Greu ţi-ai putea imagina un nume mai elegiac pentru un băiat în momentul în care Imperiul Habsburgic se năruie în jurul tău.

Este foarte, foarte greu cu un copil mic. Gripa face ravagii şi nu se găseşte lapte deloc. Emmy se simte rău: au trecut 12 ani de cînd l-a născut pe Iggie şi 18 ani de la primul copil. Nu-i uşor să fii gravidă pe timp de război. Viktor are 58 de ani şi este surprins că e din nou tată. În mijlocul tuturor acestor complicaţii şi al surprizei provocate de naşterea băieţelului – şi sînt multe complicaţii –, Elisabeth află cu stupoare că majoritatea oamenilor cred că micuţul este al ei. La urma urmei, are 18 ani, iar mama şi bunica ei au făcut copii de tinere. Umblă tot felul de zvonuri. Familia Ephrussi păstrează aparenţele.

În scurta sa biografie din perioada aceea scrie despre sentimentul de nelinişte: „Nu-mi aduc aminte prea multe detalii, îmi amintesc doar anxietatea şi teama aceea imensă”.

Dar, „între timp”, adaugă ea, triumfătoare, în încheiere, „mă înscrisesem la universitate”. Gata, scăpase. Traversase Ringstrasse.

1. Traducere din limba germană de I. Cassian-Mătăsaru, Polirom, Iaşi, 2013, p. 148 (n.tr.).

21

Zero barat

În 1918, la Viena a fost o iarnă deosebit de geroasă şi soba cea albă de porţelan din colţul salonului era singura unde ardea focul toată ziua şi toată noaptea. În toate celelalte camere – în sufragerie, în bibliotecă, în dormitoare şi în dressingul unde se aflau *netsuke*-le – era foarte frig. Lămpile cu acetilenă scoteau un miros oribil. În iarna aceea vedeai vienezi tăind copaci în pădure ca să aibă ce pune pe foc. Rudolf nu avea nici două săptămîni cînd *Die Neue Freie Presse* scria că „la unele ferestre abia vezi licărind o lumină slabă. Oraşul este înghiţit de întuneric". Greu de imaginat, dar nu se mai găsea deloc cafea, „doar nişte zoaie dubioase cu gust de… zeamă de carne şi lemn-dulce. Ceaiul, fără lapte şi fără lămîie, desigur, e puţin mai bun dacă te obişnuieşti cu nelipsitul gust metalic". Viktor refuza să bea aşa ceva.

Cînd încerc să-mi imaginez viaţa în familia asta în săptămînile de după capitulare, văd cum pe străzi zboară hîrtii. Viena fusese întotdeauna un oraş atît de curat! Acum era plin de afişe şi pancarte, broşuri şi demonstraţii. Înainte de război, Iggie îşi amintea că aruncase pe jos ambalajul de hîrtie al unei îngheţate la Prater şi fusese certat de bona lui şi mustrat de mai mulţi oameni cu epoleţi. Acum, în drum spre şcoală, dădea cu piciorul în tot felul de gunoaie ale acestui oraş convulsiv, zgomotos, intimidant. Chioşcurile cu afişe publicitare, nişte cilindri înalţi de trei metri cu un fel de acoperiş ca de foişor, deveniseră locurile unde vienezii puşi pe harţă lipeau scrisori adresate „locuitorilor creştini ai Vienei", „concetăţenilor", „fraţilor şi surorilor care luptă alături de noi". Iar toate aceste tirade erau rupte şi înlocuite cu altele. Viena era încordată şi zgomotoasă.

Emmy, cu bebeluşul ei nou-născut, s-a chinuit mult în aceste prime săptămîni şi atît ea, cît şi Rudolf erau din ce în ce mai slăbiţi. Economistul englez William Beveridge, care a vizitat Viena la şase săptămîni după înfrîngerea Austriei, scria că „mamele fac eforturi eroice să-şi alăpteze pruncii pentru a-i ţine în viaţă în primul an, dar acum asta afectează

sănătatea mamelor şi de multe ori nu are nici un efect”. S-a discutat despre posibilitatea de a-i scoate pe Emmy şi pe Rudolf din oraş şi a-i trimite la Kövesces; s-a luat în calcul şi trimiterea în altă parte a Giselei şi a lui Iggie, dar nu se găsea benzină pentru maşină şi trenurile circulau haotic. Aşa că au rămas în palat, în camerele puţin mai liniştite, care nu aveau ferestrele spre Ringstrasse.

La începutul războiului simţiseră că această casă este foarte expusă, o casă particulară înconjurată de spaţii publice. Acum, pacea părea mai înspăimîntătoare decît războiul: nu era clar cine se luptă cu cine şi nu era clar dacă va urma sau nu o revoluţie. Soldaţii lăsaţi la vatră şi prizonierii de război se întorceau la Viena cu poveşti care se întîmplaseră sub ochii lor, despre revoluţiile din Rusia şi despre protestele muncitorilor din Berlin. Noaptea se auzeau focuri de armă trase la întîmplare. Noul steag al Austriei era roşu-alb-roşu şi unele dintre elementele mai tinere şi mai turbulente au descoperit că puteai foarte uşor să îl transformi într-un steag roşu dacă înlăturai fîşia din mijloc.

Din fiecare colţ al fostului imperiu funcţionari publici rămaşi fără ţară veneau la Viena, unde descopereau că întregi ministere imperiale cărora le trimiseseră rapoartele lor minuţioase nu mai existau. Erau mulţi *Zitterer* pe străzi – oameni care rămăseseră cu spasme de la şocul bombardamentelor – şi alţii cu membre amputate şi cu medalii pe piept. Vedeai căpitani şi maiori care vindeau jucării de lemn pe stradă. În acest timp, teancuri de rufărie cu monograma imperială ajungeau în casele orăşenilor; în pieţe găseai şei şi hamuri imperiale şi se spunea că detaşamentele de securitate pătrunseseră în pivniţele palatului şi dădeau pe gît, din ce în ce mai împleticite, vinurile din cramele Habsburgilor.

Viena, care avea aproape două milioane de locuitori, se transformase din capitala unui imperiu cu 52 de milioane de supuşi în cea a unei ţărişoare cu doar şase milioane de cetăţeni: pur şi simplu nu putea accepta acest cataclism. Mulţi se întrebau dacă Austria era *lebensfähig*, viabilă, ca stat independent. Viabilitatea nu se referea doar la economie, ci era şi un aspect psihologic. Austria părea să nu ştie cum să facă faţă acestei diminuări. „Pacea cartagineză” – dură şi punitivă – oficializată prin Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye însemna dezmembrarea imperiului. Consfinţea independenţa Ungariei, Cehoslovaciei, Poloniei şi Iugoslaviei, precum şi a Statului Slovenilor, Croaţilor şi Sîrbilor. Istria era pierdută. La fel şi Trieste. La fel şi mai multe insule de pe coasta Dalmaţiei, iar Austro-Ungaria devenea Austria, o ţară cu o lungime de 800 de kilometri. S-a impus plata

unor despăgubiri de război. Armata s-a redus la 30 000 de voluntari. Se spunea, făcînd haz de necaz, că Viena era un *Wasserkopf*, capul disproporţionat de mare al unui corp micşorat.

S-au schimbat multe lucruri, inclusiv nume şi adrese. În spiritul vremurilor, toate titlurile imperiale trebuiau abolite – nu va mai fi nici un *von*, nici un *Ritter*, *Baron*, *Graf*, *Fürst*, *Herzog*. Fiecare lucrător la poştă şi la căile ferate putuse să adauge *k & k* (imperial şi regal) după funcţia sa, dar acum toate astea erau de domeniul trecutului. Desigur, pentru că vorbim de Austria, o ţară profund devotată titlurilor, au proliferat alte titluri. Puteai să nu ai nici un ban în buzunar, însă aveai pretenţia ca oamenii să ţi se adreseze folosind cuvinte ca *Dozent*, *Professor*, *Hofrat*, *Schulrat*, *Diplomkaufmann*, *Direktor*. Sau *Frau Dozent*, *Frau Professor*.

Şi străzile s-au schimbat. Familia von Ephrussi nu mai locuia la 24 Franzenring, Wien 1, pe strada botezată după împăratul habsburg, ci la 24 Der Ring des Zwölften Novembers, Wien 1, redenumită după ziua eliberării de împăraţii habsburgi. Emmy se plîngea că toată treaba asta cu redenumirea străzilor avea o tentă cam franţuzească şi că pînă la urmă vor ajunge să locuiască în rue de la République.

Se putea întîmpla orice. Moneda se depreciase atît de mult, încît se specula că noul guvern ar putea vinde colecţiile de artă imperiale ca să cumpere alimente pentru vienezii care mureau de foame. Schönbrunnul „va fi vîndut unui consorţiu străin şi transformat în cazinou". Grădinile Botanice aveau să fie „distruse pentru a se construi apartamente".

Odată cu colapsul economic, „apăreau indivizi din toate colţurile lumii ca să cumpere bănci, fabrici, bijuterii, covoare, opere de artă sau moşii, iar evreii au venit printre primii. Viena era invadată de rechini, escroci şi falsificatori străini care aduceau cu ei şi o liotă de păduchi". Acesta este fundalul filmului mut *Die Freudlose Gasse* (*Uliţa durerii*) din 1925. Farurile maşinilor luminează noaptea oamenii care stau la coadă în faţa unei măcelării. „După ce au aşteptat toată noaptea, mulţi se întorc acasă cu mîna goală." Un „speculant internaţional" cu nas coroiat plănuieşte să submineze valoarea acţiunilor unei companii miniere, în timp ce un funcţionar văduv (nu ar putea exista un stereotip vienez mai jalnic) îşi foloseşte banii de pensie ca să cumpere acţiuni şi pierde totul. Fiica lui, interpretată de Greta Garbo, cu ochii mari, slăbită de foame, este forţată să lucreze la un cabaret. Salvarea vine din partea frumosului funcţionar al Crucii Roşii, care este un gentleman, aducătorul mîncării la conservă.

În perioada aceea antisemitismul a cîştigat şi mai mult teren în Viena. Auzeai ecoul demonstraţiilor, desigur, cu acuzele aduse „invaziei de evrei din Est”, dar Iggie îşi amintea că rîdeau de toate astea, aşa cum rîdeau şi de paradele grupurilor de tineri în uniformele lor mîndre şi de austrieci în straie populare – *dirndl* şi *lederhosen*. Erau foarte multe parade.

Terifiante erau mai ales acele *Krawalle*, scandaluri de o ferocitate sălbatică, ce se iscau pe treptele universităţii între proaspăt resuscitatele asociaţii studenţeşti pangermane, numite *Bummel*, şi studenţii evrei şi socialişti. Iggie îşi amintea că tatăl lui se albise la faţă de mînie cînd el şi Gisela au fost surprinşi urmărind o astfel de încăierare sîngeroasă de la fereastra salonului. „Să nu vă vadă că vă uitaţi la ei!”, a strigat – şi nu era el omul care să strige.

Sub sloganul „Să curăţăm Alpii austrieci de evrei”, Clubul Alpin Germano-Austriac i-a exclus pe toţi membrii săi evrei. Acesta era clubul care oferea acces la cabanele din munţi unde puteai să înnoptezi şi să-ţi faci o cafea.

Ca mulţi dintre tinerii de vîrsta lor, Iggie şi Gisela făceau drumeţii în munţi la începutul verii. Luau un tren pînă la Gmunden şi de acolo porneau pe jos cu cîte un rucsac în spate, un băţ de drumeţie şi un sac de dormit, nişte ciocolată plus cafea şi zahăr învelite în hîrtie de împachetat: puteai să-ţi cumperi de la ţărani lapte, chifle şi o felie de caşcaval galben. Era incitant să scapi din oraş. „Iar o dată”, mi-a spus Iggie, „cînd făceam o drumeţie împreună cu o prietenă al Giselei, ne-a prins amurgul sus, în Alpi. Deja se făcuse rece, dar am găsit o colibă, ticsită de studenţi care stăteau în jurul sobei şi sporovăiau veseli. Ne-au cerut să le arătăm cartea de membru şi apoi ne-au spus să plecăm de acolo, pentru că evreii poluează aerul de munte”.

„Noi ne-am descurcat”, a zis Iggie, „am găsit un şopron puţin mai la vale, pe întuneric, dar prietena noastră, Franzi, avea card de membru şi a rămas în colibă. N-am vorbit niciodată despre asta”.

Era posibil să nu vorbeşti despre antisemitism; era imposibil să nu auzi vorbindu-se despre asta. Nu exista un consens politic cu privire la ce puteau şi ce nu puteau să spună politicienii din Viena. S-a încercat marea cu degetul în 1922, cînd romancierul şi instigatorul Hugo Bettauer a publicat *Oraşul fără evrei. Un roman despre ziua de poimîine*. În acest roman înfiorător el spune povestea Vienei chinuite de sărăcie după război şi a ascensiunii unui demagog – ce semăna leit cu dr. Karl Lueger –, dr. Karl Schwertfeger, care uneşte populaţia într-un mod foarte simplu: „Să ne uităm

la mica noastră Austrie de astăzi. În mîinile cui se află presa, deci şi opinia publică? În mîinile ovreilor! Cine a adunat miliarde peste miliarde începînd din nefastul an 1914? Ovreii! Cine controlează toată circulaţia banilor noştri, cine stă la biroul de director în marile bănci, cine conduce practic toate industriile? Ovreii! Cine deţine teatrul nostru? Ovreii!…”. Primarul are o soluţie – o soluţie simplă: Austria îi va expulza pe evrei. Toţi, inclusiv copiii născuţi în urma unor căsătorii mixte, vor fi urcaţi în trenuri, în mod ordonat, şi deportaţi. Evreii care vor încerca să rămînă pe ascuns în Viena vor risca pedeapsa cu moartea. „La ora 1 după-amiază fluierele anunţau că ultimul tren încărcat cu evrei plecase din Viena, iar la ora 6… clopotele tuturor bisericilor sunau ca să anunţe că nu mai era picior de evreu în Austria.”

Acest roman, cu sfîşietoarele sale descrieri despre separarea dureroasă a unor familii, scenele disperate din gări în timp ce vagoanele închise sînt încărcate cu evrei, reflectă şi decăderea Vienei, care se transformă într-un oraş izolat, mohorît şi provincial atunci cînd este părăsit de evreii care îl însufleţeau. Nu mai există nici teatru, nici ziar, nici bîrfe şi nici bani pînă cînd Viena îşi ia în cele din urmă inima în dinţi şi îi cheamă înapoi pe evrei.

Bettauer a fost asasinat de un tînăr nazist în 1925. Acesta a fost apărat la proces de liderul naţional-socialiştilor austrieci, ceea ce a conferit partidului un oarecare prestigiu în politica explozivă din Viena. În vara aceea, 80 de tineri nazişti au atacat un restaurant plin de oameni, strigînd *Juden Hinaus!*

Într-o anumită măsură, ticăloşia acelor ani a fost efectul inflaţiei. Se spunea că, dacă treci de clădirea Băncii Austro-Ungare din Bankgasse la primele ore ale dimineţii, poţi auzi zăngănitul tiparniţelor care scot şi mai mulţi bani. Îţi ajungeau în mînă bancnote pe care încă nu se uscase cerneala. „Poate ar trebui să schimbăm cu totul moneda şi să o luăm de la capăt”, spun unii bancheri. Se vorbeşte despre şilingi.

„O iarnă întreagă de valori şi zerouri ninge peste noi din cer. Sute de mii, milioane, dar fiecare fulg, fiecare mie se topeşte în mînă”, scria romancierul vienez Stefan Zweig despre anul 1919 în romanul său *Fata de la poştă*. „Banii se dizolvă în timp ce dormi, îşi iau zborul în timp ce îţi schimbi pantofii (care sînt vai de capul lor, cu tocuri de lemn), ca să fugă la piaţă încă o dată; nu te opreşti niciodată, dar ajungi întotdeauna prea tîrziu. Viaţa devine matematică, adunare, înmulţire, un vîrtej nebunesc de cifre şi numere, un vortex care înghite tot ce ai în vidul său întunecat şi neostoit…”

Viktor se uita şi el în vid: în seiful de la biroul din Schottengasse erau teancuri de dosare cu acte de proprietate, obligaţiuni şi certificate de

acţionar. Nu mai aveau nici o valoare. În calitate de cetăţean al unei puteri înfrînte, toate bunurile sale din Londra şi din Paris, conturile în care se adunaseră bani timp de patruzeci de ani, clădirea de birouri dintr-un oraş, partea lui din Ephrussi et Cie din celălalt oraş – toate fuseseră confiscate conform acordului punitiv semnat cu Aliaţii după război. În revoluţia bolşevică dispăruse şi averea lui din Rusia – aurul pe care îl avea în Sankt-Petersburg, acţiunile deţinute la cîmpurile petrolifere din Baku, căile ferate, băncile şi proprietăţile pe care le mai avea la Odessa. Nu era vorba doar de pierderea unei spectaculoase sume de bani, ci a mai multor averi întregi.

Iar pe plan mai personal, în toiul războiului, în 1915, murise Jules Ephrussi, fratele mai mare al lui Charles şi proprietarul cabanei. Din cauza ostilităţilor, averea lui imensă, promisă de mult lui Viktor, le fusese lăsată moştenire verilor din Franţa. Aşadar, nici vorbă de seturi de mobilier Empire. Sau de Monetul cu sălcii pe malul unui rîu. „Biata mama”, scria Elisabeth, „toate serile acelea interminabile din Elveţia – în zadar”.

În 1914, înainte de război, Viktor avea o avere de 25 de milioane de coroane, mai multe clădiri din Viena, Palais Ephrussi, colecţia de artă cu „100 de tablouri vechi” şi un venit anual de cîteva sute de mii de coroane. Asta ar însemna astăzi cam 400 de milioane de dolari. Acum nici măcar cele două etaje ale palatului pe care le-a închiriat pentru 50 000 de coroane nu mai aduceau venit. Iar decizia lui de a nu-şi scoate banii din Austria se dovedise catastrofală. Acest proaspăt cetăţean animat de patriotism investise masiv în obligaţiuni de război pînă spre sfîrşitul anului 1917. Nici astea nu mai aveau vreo valoare.

Viktor a recunoscut gravitatea acestei crize în timpul întîlnirilor din 6 şi 8 martie 1921 cu vechiul său prieten, bancherul Rudolf Gutmann. „La Börse familia Ephrussi are cea mai bună reputaţie în Viena”, îi scria Gutmann altui bancher german, un anume Herr Siepel, pe 4 aprilie. Banca Ephrussi era încă în principiu viabilă şi influenţa sa în Balcani o transforma într-un partener de afaceri util. Familia Gutmann a cumpărat o parte din bancă, investind 25 de milioane de coroane, iar Berlin Bank (predecesoarea Deutsche Bank), 75 de milioane de coroane. Viktor mai deţinea acum doar jumătate din banca familiei.

În arhivele de la Deutsche Bank se află dosare peste dosare cu documente, toate negocierile atente referitoare la procente, rapoartele despre discuţiile cu Viktor, acordurile. Însă prin nuanţele hîrtiei galben-închis încă poţi auzi ezitarea slabă din vocea lui Viktor, oboseala sa, în

consoanele acelea rostogolite. Afacerea era *buchstäblich gleich Null*. „Zero barat.”

Sentimentul că a pierdut, că nu a reuşit să prezerve o moştenire l-a afectat profund pe Viktor. El era moştenitorul: era moştenirea lui şi el o pierduse. Fiecare parte a lumii sale se închisese – viaţa sa din Odessa, Sankt-Petersburg, Paris şi Londra se încheiase şi nu mai rămînea decît Viena, palatul hidrocefalic din Ringstrasse.

Emmy, copiii şi micul Rudolf nu erau tocmai săraci. Nu au trebuit să vîndă nimic ca să cumpere mîncare sau combustibil. Dar printre posesiunile lor erau şi obiectele din casa asta enormă. *Netsuke*-le se aflau tot în vitrina lor lăcuită din dressing şi Anna continua să le şteargă de praf cînd intra să aranjeze florile pe măsuţa de toaletă a lui Emmy. Pe pereţi erau aceleaşi tapiserii Gobelin şi vechii maeştri olandezi. Mobila franţuzească era în continuare lustruită, ceasurile întoarse, fitilurile lumînărilor scurtate. Porţelanurile de Sèvres erau tot în dulapul chinezesc de lîngă camera unde se păstra argintăria, nenumărate servicii de masă aşezate pe rafturile acoperite cu pînză. Serviciul de masă din aur cu *E*-ul dublu şi corăbioara aceea mîndră cu toate pînzele sus se afla la locul lui, în seif. Mai era şi o maşină în curte. Însă viaţa obiectelor din palat îşi mai pierduse din mobilitate. Lumea suferise un *Umsturz*, o răsturnare, iar asta a făcut ca lucrurile care alcătuiau viaţa lor să fie mai greoaie. Acum lucrurile trebuiau să fie păstrate, uneori chiar preţuite, pe cînd înainte nu fuseseră decît un decor, o pată de aur şi spoială pe fundalul căreia îşi urma cursul o viaţă socială plină. Ceea ce nu era niciodată numărat şi măsurat a început în cele din urmă să fie numărat cu mare grijă.

Totul părea mai mic; înainte era mult mai bine, aveai de toate. Poate că acesta era sentimentul atunci cînd au apărut primele vibraţii de nostalgie. Încep să cred că păstrarea unor obiecte şi pierderea lor nu se află la poli opuşi. Păstrezi această tabacheră de argint pentru tutun de prizat, pe care ai primit-o după ce ai asistat pe cineva la un duel, parcă într-o altă viaţă. Păstrezi brăţara pe care ţi-a dăruit-o un amant. Viktor şi Emmy au păstrat totul – toate aceste bunuri, toate sertarele pline de obiecte, pereţii plini de tablouri –, dar au pierdut sentimentul unui viitor plin de posibilităţi. De asta totul părea mai mic.

Viena e înecată de nostalgie. A pătruns şi prin uşa grea de stejar a casei lor.

22

Trebuie să-ţi schimbi viaţa

Primul trimestru al lui Elisabeth la universitate a fost haotic. Situaţia financiară a Universităţii din Viena devenise atît de critică, încît s-a făcut un apel, cerîndu-se ajutorul austriecilor în general şi al vienezilor în special. „Dacă nu vom primi curînd ajutor, Universitatea se va scufunda inevitabil, ajungînd la nivelul unei mici *Hochschule*. Profesorii au salarii de mizerie… biblioteca nu mai poate funcţiona.” Venitul anual al unui profesor universitar, comenta un erudit aflat în vizită aici, nu-i ajungea ca să cumpere cîte un rînd de haine şi lenjerie pentru el şi pentru soţia şi copilul lui. În ianuarie 1919, cursurile au fost întrerupte pentru că nu aveau cu ce să încălzească sălile. În tot acest timp se năştea atmosfera academică incendiară a posibilităţii. Era, în mod pervers, un moment fantastic dacă voiai să studiezi: existau şcoli austriece – sau vieneze – de economie, fizică teoretică şi filosofie, drept, psihanaliză (conduse de Freud şi Adler), istorie şi istoria artei. Fiecare dintre aceste şcoli însemna o erudiţie extraordinară combinată cu o intensă rivalitate.

Elisabeth alesese să studieze filosofia, dreptul şi economia. Era, într-un sens, o alegere foarte specific evreiască: la toate cele trei discipline exista o prezenţă evreiască puternică în facultate. O treime dintre studenţii la Drept erau evrei. La Viena, a fi avocat – *Advokat* – însemna a fi intelectual. Şi chiar asta era ea, o intelectuală simplă, înverşunată, concentrată de 18 ani, cu bluză albă de crep şi fundă neagră la gît. Era un mod de a absolutiza distincţia dintre ea şi intermitenţele emoţionale ale mamei sale. Şi viaţa din palat, ce îşi revenea încet la normal, camera copiilor, proaspătul ei frăţior gălăgios, toată agitaţia aia.

Elisabeth a ales să studieze cu un economist intimidant, Ludwig von Mises, poreclit în universitate *der Liberale*, Domnul Anarhist. Mises era un tînăr economist care voia să-şi clădească o reputaţie punînd accent pe implauzibilitatea unui stat socialist. Poate că erau comunişti pe străzile Vienei, dar Mises avea să găsească argumentele economice necesare pentru

a le dovedi că greşesc. A iniţiat un mic cerc de tip seminar, *privatissimum*, în cadrul căruia discipolii pe care şi-i alegea aveau de predat o lucrare. Pe 26 noiembrie 1918, la o săptămînă după ce s-a născut Rudolf, Elisabeth a ţinut prima sa prezentare privind „Teoria lui Carver despre interes”. Studenţii lui Mises îşi aminteau intensitatea cercetării din cadrul acestor seminare, geneza unei celebre şcoli de economie liberă. Am eseurile sale din studenţie despre *Inflation und Geldknappkeit* (15 pagini scrise mărunt, cu litere înclinate), despre *Kapital* (32 de pagini la fel) şi John Henry Newman (38 de pagini).

Dar pasiunea lui Elisabeth era poezia. Le-a trimis poeziile scrise de ea bunicii ei şi prietenei sale Fanny Lowenstein-Schaffeneck, care lucra acum la o incitantă galerie de artă modernă, unde vindea tablouri de Egon Schiele.

Elisabeth şi Fanny erau îndrăgostite de poezia lirică a lui Rainer Maria Rilke. Erau înnebunite: ştiau pe de rost toate poeziile din cele două volume ale sale intitulate *Neue Gedichte* (*Poeme noi*) şi aşteptau cu nerăbdare să apară următoarea poezie: tăcerea lui era de nesuportat. Rilke fusese secretarul lui Rodin la Paris, iar după război fetele plecaseră cu cîte un exemplar din cartea lui Rilke despre sculptor ca să îi aducă un omagiu în Musée Rodin. Elisabeth şi-a marcat entuziasmul pe marginile paginilor prin linii nervoase trase cu creionul.

Rilke era marele poet radical al momentului. A combinat exprimarea directă cu o senzualitate intensă în *Dinggedichte*, „poezii obiectuale”. „*Obiectul* este definit, *obiectul de artă* trebuie să fie şi mai definit, departe de orice întîmplare, despuiat de obscuritate…”, scria Rilke. Poemele sale sînt pline de epifanii, momente în care obiectele prind viaţă – prima mişcare a unui dansator este scînteia care aprinde pucioasa unui chibrit. Sau de momente din timpul verii cînd se schimbă vremea, o schimbare de dispoziţie cînd ai impresia că vezi pe cineva pentru prima oară.

Poeziile lui sînt pline şi de pericol, „orice artă este rezultatul faptului că cineva a fost în pericol, că a trăit o experienţă pînă la capăt, pînă la maximum”. Asta înseamnă să fii artist, spune el. Te afli într-un echilibru precar la marginea vieţii, ca o lebădă, înaintea „înfricoşatei sale încredinţări/ Apelor, care-o primesc blînd”.

„Trebuie să-ţi schimbi viaţa”, scria Rilke în poemul lui despre „Torsul arhaic al lui Apolo”. Ce alt îndemn ar putea fi mai incitant?

Abia după moartea lui Elisabeth la 92 de ani, mi-am dat seama cît de important a fost Rilke pentru ea. Ştiam că existau nişte scrisori, dar era doar

un zvon, o şoaptă despre o poveste plină de splendori. Abia cînd stăteam în faţa statuii lui Apolo cu lira în mînă din curtea Palatului Ephrussi, într-o după-amiază de iarnă, şi încercam cu greu să-mi amintesc poezia lui Rilke cu marmura lucind ca „blana sălbăticiunii”, am înţeles că trebuie să le găsesc.

Elisabeth îi fusese prezentată lui Rilke de unchiul ei. Pips îl ajutase pe Rilke cînd ajunsese în Germania, după izbucnirea războiului. Acum îi scria ca să-l invite la Kövesces: „Uşa acestei case este tot timpul deschisă pentru dumneata. Ne-ai face foarte fericiţi dacă ţi-ai anunţa vizita *sans cérémonie*”. Pips îi cere permisiunea în numele nepoatei sale favorite ca aceasta să-i trimită nişte poezii. Elisabeth i-a scris – cu răsuflarea tăiată – lui Rilke în vara anului 1921, trimiţîndu-i şi o dramă poetică intitulată *Michelangelo* şi întrebîndu-l dacă îi îngăduie să i-o dedice lui. A urmat o lungă tăcere, pînă în primăvară – timp în care el a terminat *Elegiile duineze* –, dar apoi i-a trimis o scrisoare de cinci pagini şi astfel au început să corespondeze – studenta de 21 de ani din Viena şi poetul de 50 de ani din Elveţia.

Corespondenţa a început cu un refuz. El nu a acceptat ca ea să-i dedice textul. Minunat ar fi fost ca poemul să fie publicat, apoi cartea „ar fi întotdeauna asociată cu mine… Va fi o plăcere pentru mine să-ţi fiu mentor în acest *Erstling*, dar numai dacă nu îmi menţionezi numele”. Însă, mai spune el în aceeaşi scrisoare, l-ar interesa să vadă ce scrie ea. Şi-au scris timp de cinci ani. 12 scrisori foarte lungi de la Rilke, 60 de pagini presărate cu poemele şi traducerile sale recente, scrise de mînă, şi multe volume cu versurile sale pe care i-a făcut dedicaţii pline de căldură.

Dacă intri într-o librărie şi te uiţi la operele complete ale lui Rilke – volume care ocupă cam un metru de raft –, vei vedea că majoritatea sînt scrisori, iar dintre acestea cele mai multe par să le fie adresate unor „aristocrate dezamăgite”, ca să împrumut expresia penetrantă a lui

Dr. Elisabeth Ephrussi, poetă şi avocată, 1922

John Berryman. Elisabeth era o tînără baroană care scria poezii, deci nu se deosebeşte cu nimic de unele dintre corespondentele lui. Însă Rilke scria nişte scrisori extraordinare, iar acestea în mod special sînt minunate, sfătoase, lirice, amuzante şi implicate, un testament pentru ceea ce el numea o „prietenie întru scris”. Nu există nici o traducere a lor şi doar de curînd au fost transcrise de un specialist în Rilke care lucrează în Anglia. Îmi mut vasele mai la o parte şi înşir pe mese fotocopii ale acestor scrisori. Timp de două săptămîni minunate încerc diferite variante de traducere a acestor fraze sinuoase şi ritmate împreună cu un student neamţ care-şi face doctoratul.

În perioada în care traduce operele prietenului său, poetul francez Paul Valéry, Rilke scrie despre „marea tăcere” a acestuia, anii în care Valéry nu a scris nici un vers. Rilke îi trimite şi lui Elisabeth traducerea pe care tocmai a terminat-o. Scrie despre Paris şi spune cît de mult l-a afectat moartea recentă a lui Proust, că l-a făcut să se gîndească la anii pe care i-a petrecut

acolo, ca secretar al lui Rodin, că îl face să-şi dorească să se întoarcă şi să se apuce din nou de studiu. Oare Elisabeth a citit Proust? Aşa ar fi trebuit.

Şi este foarte atent şi scrupulos în ceea ce priveşte situaţia lui Elisabeth la Viena. E intrigat de contrastul dintre studiile ei academice la universitate, unde se specializează în drept, şi faptul că scrie poezii:

> Oricum ar fi, draga mea prietenă, nu îmi fac griji în legătură cu talentele dumitale artistice, care consider că sînt foarte importante… Chiar dacă nu-mi dau seama ce cale vei urma cu doctoratul în drept, mi se pare că marele contrast dintre cele două ocupaţii ale dumitale este un lucru pozitiv; cu cît mai diversificată este viaţa minţii, cu atît cresc şansele să nu-ţi pierzi inspiraţia – inspiraţia ce nu poate fi anticipată, ce are o motivaţie interioară".

Rilke citeşte ultimele ei poeme, „O seară de ianuarie", „Noapte romană" şi „Regele Oedip": „Toate trei bune, dar înclin să-l pun pe «Oedip» mai presus de celelalte două". În acest poem ea scrie despre regele care-şi părăseşte cetatea şi pleacă în exil, acoperindu-şi ochii cu palmele, înfăşurat în mantie, pe cînd „ceilalţi s-au întors în palat, iar toate luminile s-au stins una cîte una". A petrecut suficient timp împreună cu tatăl ei şi cu *Eneida* lui pentru ca exilul să-i stîrnească o emoţie puternică.

Dacă Elisabeth va avea timp după ce îşi finalizează studiile, *ar putea* să citească şi nişte literatură, dar sfatul lui Rilke este „să privească albastrul hiacintului. Şi primăvara!". Îi dă sfaturi punctuale legate de poemele ei şi de traducere; la urma urmei, „nu grădinarul care îţi oferă încurajări şi afecţiune îţi va fi de ajutor, ci acela cu foarfecele de grădină şi cu sapa; criticile!". Îi descrie cum e cînd termini o mare operă. Te simţi cuprins de o bună dispoziţie periculoasă, scrie Rilke, simţi că pluteşti.

În aceste scrisori devine liric:

> Cred că la Viena, atunci cînd nu bate un vînt tăios, poţi deja să simţi primăvara. Oraşele mari simt adesea lucrurile dinainte, o paloare a luminii, o moliciune neaşteptată a umbrelor, o anumită sclipire în ferestre – o vagă senzaţie de jenă că este un oraş mare… din experienţa mea, doar Parisul şi (într-un fel naiv) Moscova absorb în ele întreaga natură a primăverii, ca un peisaj…

Şi încheie astfel: „Îmi iau rămas-bun acum: apreciez din toată inima căldura şi prietenia pe care le simt din scrisoarea dumitale. Rămîi cu bine! Prietenul tău adevărat, R.M. Rilke".

Imaginează-ţi cum trebuie să fi fost să primeşti scrisoarea asta de la el. Imaginează-ţi că vedeai scrisul lui cu înflorituri, puţin aplecat spre dreapta, pe plicul din Elveţia, cînd este adusă corespondenţa în sala unde se serveşte micul dejun, în timp ce tatăl tău, la un capăt al mesei, deschide plicul bej al catalogului cărţilor primit de la Berlin, mama, la celălalt capăt, citeşte foiletonul, iar fratele şi sora ta îşi dau ghionturi pe muteşte. Imaginează-ţi că desfaci plicul şi descoperi că Rilke ţi-a trimis unul dintre „Sonetele către Orfeu" şi transcrierea unui poem de Valéry. „E ca într-un basm. Nu-mi vine

să cred că e al meu”, îi scrie ea în aceeaşi seară, la biroul ei din faţa ferestrei care dă spre Ringstrasse.

Au stabilit să se întîlnească. „Să nu fie doar o oră, ci un moment adevărat”, scrie el, dar nu au reuşit să se vadă la Viena, iar după aceea Elisabeth a înţeles greşit data întîlnirii lor de la Paris şi a fost nevoită să plece înainte să ajungă el. Găsesc telegramele pe care şi le-au trimis. Rilke la Hôtel Lorius din Montreux, 11H 15 pentru Mademoiselle Elisabeth Ephrussi, 3 rue Rabelais Paris (*Réponse Payée*), şi răspunsul ei 40 de minute mai tîrziu, urmat de al lui în dimineaţa următoare.

Apoi el s-a îmbolnăvit şi nu a mai putut să călătorească; urmează o perioadă de tăcere, cît Rilke este internat la sanatoriu, unde doctorii încearcă să-l trateze; apoi o ultimă scrisoare, cu două săptămîni înainte să moară. Iar mai tîrziu un pachet de la văduva lui Rilke, din Elveţia, ce îi înapoia lui Elisabeth scrisorile pe care ea i le trimisese, Elisabeth a adunat toată corespondenţa într-un singur plic, marcat cu grijă şi păstrat într-un sertar, apoi în altul, pînă la sfîrşitul lungii sale vieţi.

Ca dar „pentru draga mea nepoată Elisabeth”, unchiul Pips a plătit pe cineva din Berlin să copieze poemul „Michelangelo” pe foi de pergament subţire, să-l decoreze cu aluminuri, ca pe o cărticică de rugăciuni medievală, şi să-l lege în pînză verde. Este un ecou subtil la unul dintre primele volume din *Cartea orelor* de Rilke, unde fiecare strofă începe cu o iniţială stacojie. Aceasta este una dintre cărţile pe care tata şi-a amintit că le are; a căutat-o şi mi-a adus-o la atelier. O am pe birou în momentul acesta. O deschid şi găsesc epigraful din Rilke şi apoi poemul ei. E destul de reuşit, cred, poemul ăsta despre un sculptor care creează tot felul de obiecte. E foarte rilkean.

Cînd ea avea 80 de ani, iar eu vreo 14, am început să-i trimit poeziile mele adolescentine, primind în schimb critici meticuloase şi recomandări de lecturi. Citeam tot timpul poezii. Am avut o pasiune arzătoare şi secretă pentru fata de la librăria unde, duminică după-amiaza, îmi cheltuiam banii de buzunar pe plachete de poezii scoase de Faber. Aveam mereu poezii prin buzunare.

Criticile lui Elisabeth erau directe. Nu-i plăceau sentimentalismele, „inexactitatea emoţională”. Credea că degeaba ai structuri poetice formale dacă nu spui nimic. Aşa că nu prea am impresionat-o cu seria mea de sonete despre fata cu părul negru de la librărie. Dar mai ales nu putea să sufere nedefinitul, estomparea realului din cauza avalanşei de emoţii.

Cînd a murit, mi-a lăsat moştenire multe dintre cărţile ei de poezii. Conform sistemului ei de numerotare personalizat, *Das Stundenbuch* a lui Rilke este nr. 26, cartea lui despre Rodin nr. 28, Stefan George este EE nr. 36 şi cărţile de poezii ale bunicii ei au numerele 63 şi 64. L-am trimis pe tata la biblioteca unei universităţi unde se găsesc unele dintre cărţile ei ca să verifice cînd le-a citit, iar eu trebuie să mă opresc pentru că îmi dau seama că stau pînă noaptea tîrziu şi mă uit prin cărţile lui Elisabeth de poezie franceză, cele 12 volume de Proust, ediţii vechi din Rilke, căutînd comentarii scrise pe marginea paginilor, fragmente de versuri uitate, o scrisoare pierdută. Îmi amintesc că Herzog al lui Saul Bellow îşi petrecea nopţile scuturînd cărţile în căutarea bancnotelor pe care le folosise ca semne de carte.

Cînd se întîmplă să mai găsesc cîte ceva, mai bine n-aş fi găsit. Descopăr un poem de Rilke transcris de ea pe spatele unei pagini rupte dintr-o agendă, din *Sonntag Juli 6*, cu roşu şi negru, ca o cărticică de rugăciuni. O genţiană transparentă marchează o anumită pagină din *Ephemeriden* de Rilke; adresa unui anume Herr Pannwitz din Viena în *Charmes* de Valéry; o fotografie cu livingul de la Kövesces în *Du Côté de chez Swann*. Şi mă simt ca un buchinist care se uită cît de decolorată de soare este coperta unei cărţi, marchează paginile cu însemnări şi încearcă să aprecieze dacă ar interesa pe cineva. Nu e doar o intrare nepermisă pe tărîmul lecturilor ei, care mi se pare ciudată şi nelalocul ei, ci aproape un clişeu. Am ajuns să transform nişte întîlniri reale în nişte flori presate.

Îmi amintesc că Elisabeth nu prea înţelegea lumea obiectelor, a *netsuke*-lor şi a porţelanurilor, aşa cum nu i-au plăcut nici agitaţia şi bătaia de cap privind hainele cu care ar trebui să te îmbraci dimineaţa. În ultimul ei apartament avea un perete imens acoperit cu rafturi pline de cărţi şi doar pe o policioară albă, îngustă aranjase o mică teracotă chinezească înfăţişînd un cîine şi trei vase de ceramică cu capac. Pe mine mă încuraja să fac vase de ceramică – chiar mi-a trimis un cec cu o sumă frumuşică la un moment dat, cînd încercam să construiesc primul meu cuptor de ars ceramică –, dar era uşor amuzată de ideea că aş putea cîştiga bani din asta. Însă iubea poezia, adică lumea obiectelor, solide, definite şi pline de viaţă, dar pusă într-o formă lirică. Ar enerva-o la culme dacă ar şti că îi transform cărţile în fetişuri.

La Viena, în Palais Ephrussi, sînt trei încăperi la rînd. Într-o parte se află camera lui Elisabeth, un fel de bibliotecă, unde ea scrie poezii, eseuri şi scrisori adresate bunicii sale Evelina, înclinată spre poezie, lui Fanny şi lui

Rilke. În partea cealaltă este biblioteca lui Viktor. În mijloc se află dressingul lui Emmy, cu oglinda cea mare, măsuţa de toaletă pe care este aranjat un buchet de flori trimise de la Kövesces şi vitrina cu *netsuke*. Acum este deschisă mult mai rar.

E o perioadă complicată pentru Emmy. Are 40 şi ceva de ani, copiii au nevoie de atenţia ei, dar îi întorc spatele. Îşi face griji pentru toţi, dintr-un motiv sau altul, dar ei nu mai vin să stea de vorbă cu ea şi să-i povestească ce mai fac în timp ce se îmbracă. Băieţelul cel mic complică lucrurile. Îi duce la Operă, care este teritoriu neutru: *Tannhäuser* cu Iggie pe 28 mai 1922, *Tosca* cu Gisela pe 21 septembrie 1923, toată familia la *Die Fledermaus* în decembrie.

În această perioadă dificilă nu prea mai are pentru ce să se gătească la Viena. Anna e la fel de ocupată – camerista unei doamne are mereu ceva de făcut –, însă încăperea asta nu mai e centrul vieţii din casă. Acum e linişte aici.

Mă gîndesc la camera asta şi-mi amintesc că Rilke scria despre „o nemişcare vibrantă, ca într-o vitrină”.

23

Eldorado 5-0050

Cei trei copii mai mari pleacă din oraş.

Elisabeth, poeta, e prima. Îşi ia doctoratul în drept în 1924 – prima femeie doctor al Universităţii din Viena. Apoi primeşte o bursă Rockefeller şi pleacă în America. Este redutabilă bunica asta a mea, inteligentă şi dedicată; scrie despre arhitectura şi idealismul americanilor pentru o publicaţie din Germania, despre înflăcărarea şi fervoarea zgîrie-norilor care se potrivesc cu filosofia contemporană. După ce se întoarce, se mută la Paris ca să studieze ştiinţele politice. E îndrăgostită de un olandez pe care l-a cunoscut la Viena, divorţat recent de o verişoară a ei şi care are un băieţel din această căsătorie.

Urmează frumoasa Gisela. Se căsătoreşte cu un bancher spaniol arătos dintr-o familie de evrei bogaţi, pe nume Alfredo Bauer. Cei doi se cunună în sinagoga din Viena, lucru cam derutant pentru membrii familiei Ephrussi, care nu prea sînt duşi la biserică şi nu sînt siguri ce trebuie să facă, unde să se aşeze ori să stea în picioare. Se dă o petrecere în cinstea tinerilor căsătoriţi şi etajul de jos al palatului este deschis pentru a găzdui o recepţie cum se cuvine în sala de bal aurită, cu tavanele triumfătoare ale lui Ignace. Gisela este foarte elegantă în cardiganul lung prins cu cordon argintiu mai jos de talie, deasupra unei fuste cu imprimeuri, iar cînd pleacă, îşi pune o rochie negru cu alb şi nişte mărgele închise la culoare. Are un zîmbet larg; Alfredo e un bărbat foarte prezentabil, cu barbă. Cuplul se mută la Madrid în 1925.

Apoi Elisabeth îi trimite tînărului olandez, Hendrik de Waal, un bilet; îi spune că a aflat că el ajunge la Paris vineri şi îi cere o întîlnire. Numărul ei de telefon e Gobelius 12-85; dacă poate, să o sune. Henk era înalt, cu părul cam rar, purta costume foarte bine croite – gri cu dungi negre, foarte subţiri – şi monoclu şi fuma ţigări ruseşti. Crescuse la Amsterdam, pe Prinzengracht, singurul fiu al unei familii de comercianţi care importau cafea şi cacao. Era umblat prin lume, cînta la vioară şi era fermecător şi

foarte amuzant. Şi el scria poezii. Nu sînt sigur dacă bunica mea, care, la 22 de ani, îşi purta părul strîns la spate într-un coc sever şi avea nişte ochelari negri şi rotunzi, demni de titlul de *Baronin Doktor Ephrussi*, mai fusese curtată vreodată de un astfel de bărbat. Era topită după el.

Găsesc anunţul căsătoriei lor în arhivele Societăţii Adler din Viena. Este tipărit destul de elegant. Sîntem *gemeinde* (obligaţi să/nu se poate să nu) anunţăm că Elisabeth von Ephrussi s-a căsătorit cu Hendrik de Waal. Urmează numele lui Viktor şi Emmy într-un colţ şi ale părinţilor lui de Waal în celălalt. Bunicii mei – un olandez protestant şi o evreică – s-au căsătorit în biserica anglicană din Paris.

Specialiştii în genealogie se amuză de acest anunţ şi de această utilizare a cuvîntului *gemeinde*, care lasă să se subînţeleagă tot felul de complicaţii familiale.

Elisabeth şi Henk au cumpărat un apartament la Paris, în rue Spontini din arondismentul XVI, şi l-au mobilat în cel mai nou stil art déco, cu fotolii şi covoare de Ruhlmann, lămpi de metal foarte moderne şi obiecte de sticlă incredibil de uşoare de la Wiener Werkstätte. Pe pereţi au reproduceri de dimensiuni mari după tablouri de van Gogh şi, pentru scurt timp, un peisaj de Schiele în salon, pe care l-au cumpărat din Viena, de la galeria lui Fanny. Am vreo două fotografii cu acest apartament din care se simte cît de mult le-a plăcut celor doi soţi să-l decoreze, să cumpere lucruri noi, în loc să folosească obiecte primite ca moştenire. Nu vezi nimic aurit, nici vreo *Junge Frau* sau scrinuri olandeze. Şi nici portrete de familie.

Cît totul a mers bine, au locuit în acest apartament împreună cu fiul lui Henk, Robert, şi cu cei doi băieţi ai lor, care s-au născut la scurt timp după ce s-au căsătorit – tatăl meu, Victor (căruia i se spunea, ca şi bunicului său Viktor, pe numele de alint Taşa), şi unchiul meu, Constant Hendrik. Copiii se jucau în fiecare zi în Bois de Boulogne. Cît totul a mers bine, au avut o guvernantă, o bucătăreasă şi o cameristă, chiar şi un şofer; Elisabeth scria poezii şi articole pentru *Le Figaro* şi îşi perfecţiona olandeza.

Uneori, cînd ploua, îi ducea pe băieţi la galeria din Jeu de Paume, lîngă grădinile Tuileries. Aici, în sălile lungi şi luminoase, vedeau picturi de Manet, Degas şi Monet *coll. C. Ephrussi*, donate muzeului în amintirea lui Charles de Fanny şi de soţul său, Theodore Reinach, eruditul care intrase în această familie prin căsătorie. Verii din Paris mai trăiesc, dar generaţia lui Charles s-a dus, lăsînd în urmă operele de binefacere din ţara sa de adopţie. Soţii Reinach au donat statului francez Villa Kerylos, o fabuloasă reconstituire a unui templu grecesc, iar mătuşa Béatrice Ephrussi-

Rothschild a lăsat moştenire Academiei Franceze vila roz din Cap Ferrat. Soţii Camondo şi-au donat colecţiile, iar familia Cahen d'Anvers, castelul de lîngă Paris. Au trecut şaptezeci de ani de cînd aceste prime familii de evrei şi-au construit casele în aurita rue de Monceau, iar acum oferă şi ele ceva în schimb acestei ţări generoase.

Din punctul de vedere al religiei, este o căsnicie interesantă. Henk crescuse într-o familie severă – semănau cu nişte personaje damnate în costumele şi rochiile lor negre –, dar se convertise, devenind menonit. Elisabeth, care era convinsă de evreitatea ei, citea din misticii creştini şi vorbea despre convertire. Nu o convertire oportunistă, pentru a se căsători sau de gura lumii; nu era vorba nici de o convertire la catolicism – nu sînt sigur dacă vreo evreică ce a crescut în Viena vizavi de Votivkirche ar alege asta –, ci la anglicanism. Ei merg la biserica anglicană din Paris.

Cînd s-au stricat treburile la Compania Comercială Anglo-Bataviană, Henk a pierdut mulţi bani – ai lui şi ai altora. A pierdut, printre altele, o întreagă avere investită de Piz, năvalnicul văr cu care era prieten din copilărie, care devenise un promiţător pictor expresionist şi ducea o viaţă boemă la Frankfurt. Pierderea acestei sume uriaşe de bani a fost un coşmar; au trebuit să renunţe la cameristă şi la şofer, mobila a fost depozitată undeva în Paris şi au urmat nesfîrşite discuţii complicate.

Incompetenţa lui Henk în gestionarea banilor era însă de altă natură decît cea a socrului său, Viktor. Henk ştia să facă cifrele să joace cum le cînta el. Tatăl meu povesteşte că nu trebuia decît să arunce un ochi peste trei coloane de cifre, scădea din ele altă coloană şi, ca prin farmec, îţi spunea zîmbind rezultatul (corect). Doar că el credea că are aceeaşi dexteritate şi cu banii. Credea că totul va fi bine, că pieţele se vor schimba, că navele vor ajunge în port şi că averile se vor întoarce la locul lor cu un clic, cum se închidea tabachera lui subţire de piele. Îşi aprecia total nerealist propriile abilităţi.

Şi înţeleg că Viktor nu a crezut niciodată că are vreun control asupra acelor coloane de cifre. Mă întreb – cam tîrziu, ce-i drept – cum s-a simţit Elisabeth cînd şi-a dat seama că se măritase cu un bărbat care se pricepea la bani aproape tot atît de puţin ca şi tatăl ei.

Iggie a absolvit Schottengymnasium, apoi a plecat şi el. Am fotografia lui de la absolvire şi iniţial nu-mi dau seama care e el, dar brusc îl recunosc pe tînărul corpolent din spate, îmbrăcat într-un costum la două rînduri. Arată ca un agent de Bursă. Papion şi batistă în buzunarul de la piept – un tînăr care îşi exersează ţinuta corectă, atitudinea convingătoare. De

exemplu, cînd stai în picioare, ţii o mînă în buzunar? Sau mai bine pe amîndouă? Sau chiar, poziţia cea mai îndrăzneaţă, cu palma strecurată în deschizătura vestei, o poză de *clubman*?

Pentru a sărbători faptul că a scăpat de şcoală, a făcut o excursie cu maşina împreună cu prietenii lui din copilărie, fraţii Gutmann, de la Viena pînă la Paris, cu un ocol prin nordul Italiei şi pe Riviera, într-o Hispano-Suiza, o maşină mare, foarte luxoasă. Într-o trecătoare friguroasă şi luminoasă din munţi, trei tineri stau pe bancheta din spate a maşinii decapotabile, înfofoliţi şi cu ochelarii de protecţie ridicaţi peste căştile acelea comice pe care le purtai cînd călătoreai cu maşina. În faţa lor stau bagajele clădite unele peste altele. E şi şoferul pe-acolo. Botul maşinii iese din cadru în partea stîngă a fotografiei, iar portbagajul în dreapta. Maşina pare că stă într-un echilibru precar, plutind printre pantele abrupte.

Nu ţi-ar fi fost uşor cu o soră mai mare cum era Elisabeth nici dacă erai studios: lui Iggie nu prea îi plăcea cartea. Situaţia financiară a familiei nu mai e chiar atît de precară în perioada asta – Emmy, elegantă la 45 de ani, a început din nou să-şi cumpere haine –, însă Iggie nu este nevoit să se concentreze la ceva anume, aşa că merge aproape în fiecare după-amiază la cinema. Viktor şi Emmy ştiu clar ce va face el în viitor. Iggie va trebui să lucreze şi el la bancă; în fiecare dimineaţă va coti pe prima stradă la stînga, apoi iar la stînga, împreună cu tatăl lui, se va aşeza la biroul de sub scutul cu corabia aceea micuţă care îşi croieşte drum, *Quod Honestum*, peste generaţii, de la Joachim, Ignace şi Léon pînă la Viktor şi Jules – şi Iggie. La urma urmei, Iggie era singurul bărbat tînăr din toată această familie extinsă; drăgălaşul de Rudolf nu avea decît 7 ani.

Nu conta că Iggie nu prea se pricepea la cifre. A rămas stabilit că îşi va continua studiile în domeniul finanţelor la Universitatea din Köln. Avantajul era că unchiul Pips – căsătorit a doua oară, de data asta cu o fermecătoare actriţă de film – putea să-l supravegheze. Iggie are acum o maşină mai micuţă, ca semn al independenţei sale – şi îi stă bine în ea. A scăpat cu viaţă din acest supliciu – trei ani de cursuri în germană – şi a început să lucreze la o bancă din Frankfurt, care „mi-a oferit ocazia să mă familiarizez cu toate fazele operaţiunilor bancare”, cum spunea el, sec, într-o scrisoare peste mai mulţi ani.

Nu vorbea niciodată despre această etapă din viaţa lui; mi-a spus doar că *nu era înţelept* să fii bancher evreu în Germania în timpul Marii Depresii. Era perioada de ascensiune a naziştilor, cînd Hitler cîştiga tot mai multe voturi, numărul trupelor paramilitare SA s-a dublat, ajungînd la 400

000, iar luptele de stradă erau la ordinea zilei în viaţa oraşelor. Hitler a fost numit cancelar pe 30 ianuarie 1933 şi o lună mai tîrziu, după incendierea Reichstagului, mii de oameni au fost „arestaţi preventiv”. Cel mai mare dintre noile lagăre de detenţie se afla la graniţa cu Bavaria, la Dachau.

În iulie 1933 Iggie era aşteptat să se întoarcă la Viena şi să înceapă să lucreze la bancă.

Nu era *înţelept* să rămînă în Germania, dar nici nu era un moment propice să se întoarcă în Austria. La Viena apele erau tulburi. Cancelarul austriac, Engelbert Dollfuss, suspendase Constituţia la presiunile tot mai mari ale naziştilor. Aveau loc confruntări violente între poliţie şi manifestanţi, iar în unele zile Viktor nici măcar nu s-a mai dus la bancă, aşteptînd nerăbdător să i se aducă în bibliotecă ediţia de seară a ziarelor.

Iggie nu s-a întors acasă. Şi-a luat lumea-n cap. În fruntea listei de motive era banca – felul cum rînjea mereu portarul la el –, dar mai erau şi alte lucruri care nu-i plăceau la Viena. Apoi veneau cele legate de familie: Papa, bătrîna bucătăreasă Clara, care îl aştepta cu plăcinta ei cu carne de viţel şi salată de cartofi, Anna, care se tot foia cu cămăşile lui, camera lui cu patul Biedermeier ce îl aştepta pe coridorul bine cunoscut, lîngă dressing, trezirea la ora 6.

Iggie a fugit la Paris. Şi-a găsit de lucru într-o „casă de mode de mîna a treia”, învăţînd să creeze modele de rochii de interior. Noaptea stătea într-un atelier şi învăţa să croiască, începînd să simtă alunecarea foarfecelui pe cîmpul de mătase cu reflexe verzui. Patru ore de somn pe podeaua din apartamentul unui prieten, apoi o cafea şi înapoi la desenat. O pauză de 15 minute la prînz, o cafea, după aceea înapoi la treabă.

E sărac: învaţă tot felul de trucuri ca să-şi menţină hainele curate şi îngrijite, învaţă să tivească manşete. Primeşte în continuare o mică alocaţie de la Viena, fără nici un comentariu din partea părinţilor lui. Şi cu toate că pentru Viktor este probabil umilitor să le explice prietenilor lui că Iggie nu va lucra la bancă – şi poate că dă un răspuns evaziv cînd este întrebat ce anume face Iggie la Paris –, mă întreb dacă îl înţelege pe fiul lui. Viktor trebuie să ştie ce înseamnă să fugi sau nu de acasă, aşa cum Emmy trebuie să ştie ce înseamnă să rămîi.

Iggie are 28 de ani. Ca şi în cazul lui Emmy, hainele sînt vocaţia lui. Toate orele petrecute seara în dressing, cu *netsuke*-le, cu Anna şi cu mama lui, netezind cutele unei rochii, comparînd detaliile dantelei de la mîneci sau de la guler… Toate jocurile de-a costumatul pe care le juca împreună cu Gisela, cufărul cu rochii vechi din fundul debaralei… Numerele vechi ale

revistei *Wiener Mode*, în care se cufunda, aşezat pe parchetul din salon… Iggie putea să-ţi spună prin ce se deosebeşte croiala pantalonilor de la uniforma unui regiment imperial de croiala altuia şi cum poţi purta crep croit pe diagonală. Iar acum, în sfîrşit, îşi dă seama că nu e chiar aşa de talentat cum sperase – dar a pornit-o pe calea asta.

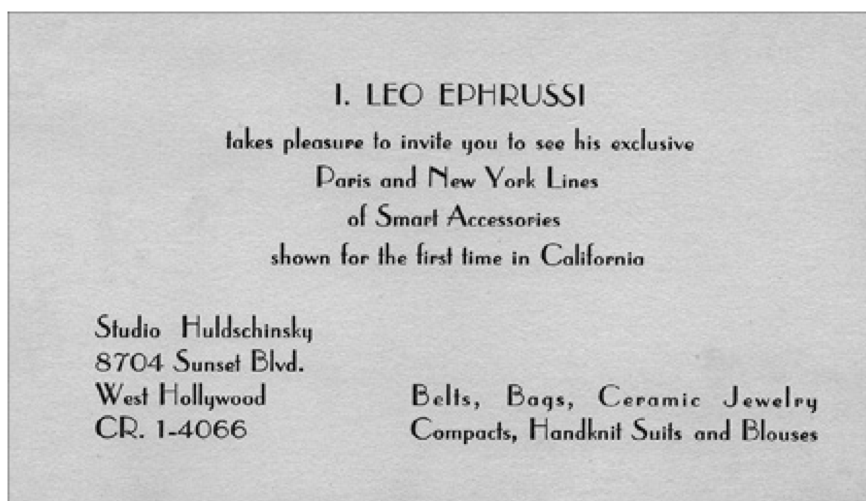
Iar apoi, după nouă luni de muncă pe brînci, fuge din nou, la New York, acolo unde sînt băieţii şi moda. Aventura aceasta trepidantă fusese atît de minunată, încît nici la bătrîneţe nu se putea abţine să zîmbească, descriindu-şi călătoria pînă la New York ca pe un fel de botez prin care a trecut de la o viaţă la alta, o călătorie cumva în sine însuşi.

Ştiu cîte ceva despre asta din încercările lui subtile de a mă învăţa să mă îmbrac mai cu gust prima dată cînd am stat la el, la Tokyo. În acel iunie torid, cînd am ajuns în apartamentul lui Iggie, serios, exuberant şi cam murdar după călătorie, am înţeles pentru prima dată nu că hainele contează, ci *în ce fel* contează. Iggie şi Jiro, prietenul lui din apartamentul vecin, m-au dus la Mitsukoshi, marele magazin din centrul cartierului Ginza, ca să-mi cumpere nişte haine acătării, nişte sacouri de in, de vară, şi nişte tricouri cu guler. Menajera lor, doamna Nakano, mi-a confiscat blugii şi tricourile fără guler şi mi le-a adus înapoi cu tivul cusut, împăturite frumos, cu mînecile prinse cu bolduri şi cu toţi nasturii la locul lor. Unele haine n-au mai apărut niciodată.

Mult mai tîrziu, cînd am ajuns din nou în Tokyo, Jiro mi-a dat o carte de vizită pe care o găsise între timp: „Baronul I. Leo Ephrussi doreşte să anunţe că s-a asociat cu Dorothy Couteaur Inc. fost Molyneux, Paris”. Adresa este 695 Fifth Avenue şi numărul de telefon Eldorado 5-0050. Pare logic. Moda era eldoradoul lui Iggie: renunţase la prenumele Ignace pentru Leo, dar îşi păstrase titlul de baron.

Pentru Dorothy Couteaur Inc. – un nume parcă scos direct dintr-o carte de Nabokov, cu varianta asta zeflemitoare a cuvîntului *couture* – Iggie a realizat designul unui „pardesiu” prezentat „într-o poză foarte elegantă, îmbrăcat peste o rochie de crep bej cusută pe diagonală; pardesiul avea motive maro pe un fond tot bej”. Totul este într-adevăr foarte maro. Iggie a creat mai ales „rochii sofisticate pentru femeile americane elegante”, deşi am găsit şi o referire la „accesorii elegante prezentate pentru prima dată în California. Curele, poşete, bijuterii de ceramică şi pudriere”, ceea ce demonstrează fie că nu o ducea prea bine cu banii, fie că era foarte perspicace. În *Women’s Wear Daily* din 11 martie 1937 era „un important gen de ţinută de seară cu o combinaţie interesantă de materiale, rochia

reflectînd o influenţă grecească prin jerseul satinat de culoarea sidefului, haina de şifon de un roşu vesel, cu pliseuri ornamentale. Eşarfa poate fi purtată sub formă de cordon, peste haină, amintind de o redingotă”.

I. LEO EPHRUSSI
takes pleasure to invite you to see his exclusive
Paris and New York Lines
of Smart Accessories
shown for the first time in California

Studio Huldschinsky
8704 Sunset Blvd.
West Hollywood
CR. 1-4066

Belts, Bags, Ceramic Jewelry
Compacts, Handknit Suits and Blouses

Invitaţia lui Iggie, 1936

Bine spus „o combinaţie interesantă de materiale”. Privesc lung ilustraţia, încercînd să-mi dau seama cum „aminteşte de o redingotă”.

Abia cînd am găsit desenul costumului de călătorie inspirat de pavilioanele de semnalizare ale marinei militare americane mi-am dat seama cît de mult se amuza Iggie. Mă uit la fetele îmbrăcate în pantaloni scurţi şi fuste înălţate pe greement de nişte marinari tuciurii, în timp ce legenda ne informează că hainele fetelor semnalizează anumite mesaje: „Trebuie să comunic personal cu tine”, „Ai scăpat de pericol”, „Incendiu la bord” şi „Nu mai rezist”.

New Yorkul era plin de ruşi, austrieci şi nemţi scăpătaţi care fugiseră din Europa, iar ca Iggie mai erau mulţi. Nu mai primea nici un ban de la Viena şi din designul vestimentar cîştiga foarte puţin, dar era fericit. Aici şi-a cunoscut marea dragoste: Robin Curtis, un negustor de antichităţi, puţin mai tînăr decît el, zvelt şi blond. Într-o scenă domestică din apartamentul pe care-l împărţeau cu sora lui Robin, în Upper East Side, unde amîndoi sînt îmbrăcaţi în costume cu dungi subţiri, Iggie stă cocoţat pe braţul unui fotoliu. În spatele lor, pe poliţa de deasupra şemineului, sînt fotografii de familie ale celor doi. Mai sînt şi alte poze, cu ei pe o plajă, în slipi, în Mexic sau în LA: sînt un cuplu.

Iggie chiar că a scăpat de acasă.

Elisabeth nu a vrut să se mute înapoi la Viena. Însă, cînd situaţia financiară a devenit intolerabilă – clienţii îl abandonaseră pe Henk, anumite promisiuni rămăseseră neonorate şi aşa mai departe –, i-a dus pe băieţi la o

fermă din Oberbozen, într-un sat frumos din partea italiană a Tirolului. În sat era o formaţie de toboşari care te asurzeau în zilele de sărbătoare pe pajiştile smălţate cu genţiane. Era foarte frumos, aerul le pria copiilor, dar mai ales totul era foarte, foarte ieftin, fără nenumăratele cheltuieli ale vieţii pariziene. O scurtă perioadă copiii au mers la şcoala din sat, pînă cînd Elisabeth s-a hotărît să le dea chiar ea lecţii acasă. Henk îşi petrecea timpul la Paris şi la Londra, încercînd să acopere pierderile companiei sale comerciale. „Cînd mai venea să ne vadă”, îşi amintea tata, „ni se spunea să facem linişte pentru că e foarte, foarte obosit”.

Uneori Elisabeth îi ducea pe copii la Viena ca să-i vadă pe bunici şi pe unchiul Rudolf, acum adolescent. Şoferul îi scotea în oraş pe Viktor şi pe nepoţi cu maşina cea neagră şi lungă.

Emmy nu se simţea prea bine – suferea de inimă – şi începuse să ia pastile. Pare mult mai bătrînă în cele cîteva fotografii din aceşti ani, parcă luată prin surprindere de vîrsta mijlocie, dar tot se îmbracă frumos, cu o manta neagră cu guler alb şi pălărie aşezată cochet peste buclele grizonante, cu o mînă mîngîindu-l pe tata şi cealaltă sprijinită pe umărul unchiului meu. Probabil că Anna are mare grijă de ea. Dar e tot îndrăgostită.

Spune că nu e pregătită să fie bunică, însă îi trimite tatei o serie de cărţi poştale colorate cu imagini din poveştile lui Hans Christian Andersen – „Porcarul”, „Prinţesa şi bobul de mazăre”, „Jack şi vrejul de fasole”. Zeci de cărţi poştale cu cîte un mesaj scurt, cîte unul în fiecare săptămînă, fără greş, fiecare semnat „cu mii de sărutări, bunica”. Emmy tot nu se poate abţine să spună poveşti.

Rudolf, care a crescut acasă, fără surori şi fără fratele lui, pe care-i vedea din an în Paşti, e acum înalt şi prezentabil, iar într-o fotografie este îmbrăcat în pantaloni de călărie şi o manta militară; stă în cadrul uşii care dă în salon. Cîntă la saxofon. Ecoul acestuia trebuie să fi răsunat splendid în încăperile tot mai goale.

Elisabeth şi băieţii au stat două săptămîni la Viena în iulie 1934, săptămînile în care a avut loc o tentativă de lovitură de stat pusă la cale de SS-ul austriac, cînd cancelarul Dollfuss a fost asasinat în biroul său – semnalul pentru o răzmeriţă a naziştilor. Aceasta a fost înăbuşită cu pierderi grele de vieţi omeneşti, iar noul cancelar, Kurt Schuschnigg, a fost învestit în funcţie într-o atmosferă grea de ameninţarea foarte reală a unui război civil. Tata îşi aminteşte că a intrat în camera copiilor şi a fugit la fereastră ca să vadă o maşină de pompieri care gonea cu alarma huruind pe Ringstrasse, sunînd din clopot. L-am întrebat dacă nu-şi mai aduce aminte de nimic

altceva (demonstraţii ale naziştilor? poliţişti înarmaţi? situaţie de criză?), dar nu am reuşit să mai scot nimic de la el. Tot ce-şi aduce aminte despre Viena anului 1934 este o maşină de pompieri.

Viktor nici măcar nu se mai preface că este bancher. Poate ca o consecinţă a acestui lucru sau poate pentru că adjunctul său, Herr Steinhausser, e foarte competent, banca merge bine. Continuă să meargă în fiecare zi la bancă, unde studiază nişte cataloage lunguieţe, cu un scris mărunt, primite de la Leipzig şi Heidelberg. Începe să colecţioneze incunabule, cărţi tipărite în primii ani ai introducerii tiparului, şi este pasionat îndeosebi – mai ales după fărîmiţarea imperiului – de istoria Imperiului Roman. Cărţile sînt păstrate în biblioteca ce dă spre Schottengasse, într-un corp de bibliotecă înalt, cu uşă de plasă, iar cheia o ţine atîrnată de lanţul ceasului său de buzunar. Primele istorii tipărite, în latină, par să fie prin natura lor nişte obiecte prea absconse – şi scumpe – ca să te apuci să le colecţionezi, dar pe el îl interesează imperiile.

Viktor şi Emmy îşi petrec vacanţele împreună la Kövesces, dar, de cînd au murit părinţii ei, totul pare aici mult mai mic, au mai rămas doar vreo doi cai în grajduri şi mai puţini paznici de vînătoare; nu mai sînt nici partidele de vînătoare care se organizau înainte la sfîrşit de săptămînă. Emmy se plimbă pînă la cotul rîului, dincolo de sălciile legănate de vînt, şi se întoarce înainte de cină, cum făcea şi cînd erau copiii aici, dar, de cînd suferă de inimă, merge destul de încet. Lacul unde înotau a fost lăsat în paragină. Malurile sînt invadate de trestii foşnitoare.

Copiii familiei Ephrussi s-au răspîndit prin lume. Elisabeth e tot în Alpi, dar s-a mutat la Ascona, în Elveţia, şi cînd poate mai face vizite la Viena cu băieţii. Anna se agită foarte mult cînd vin ei. Iggie a ajuns să creeze modele de costume de călătorie la Hollywood. Iar Gisela şi familia ei au trebuit să plece din Madrid şi să se mute în Mexic din cauza Războiului Civil Spaniol.

În 1938, Emmy are 58 de ani şi încă arată foarte bine, cu şiragul de perle care îi ajunge pînă la talie. Viena este un oraş tot mai haotic, dar în palat viaţa pare încremenită. Sînt opt servitori care menţin perfect această încremenire. Nu se întîmplă niciodată nimic, deşi se serveşte masa în sufragerie la ora 1 şi din nou la 8, cînd se ia cina; însă de data asta Rudolf e cel care lipseşte. Iese în oraş, spune ea, la orice oră.

Viktor are 78 de ani şi arată exact ca tatăl *lui* – şi ca portretul vărului său Charles, tipărit împreună cu necrologul. Mă gîndesc la Swann ajuns la bătrîneţe, cînd toate trăsăturile i s-au lăţit: nasul caracteristic al Ephrussilor este magnific. Mă uit la o fotografie a lui Viktor, cu barba lui îngrijită; îmi

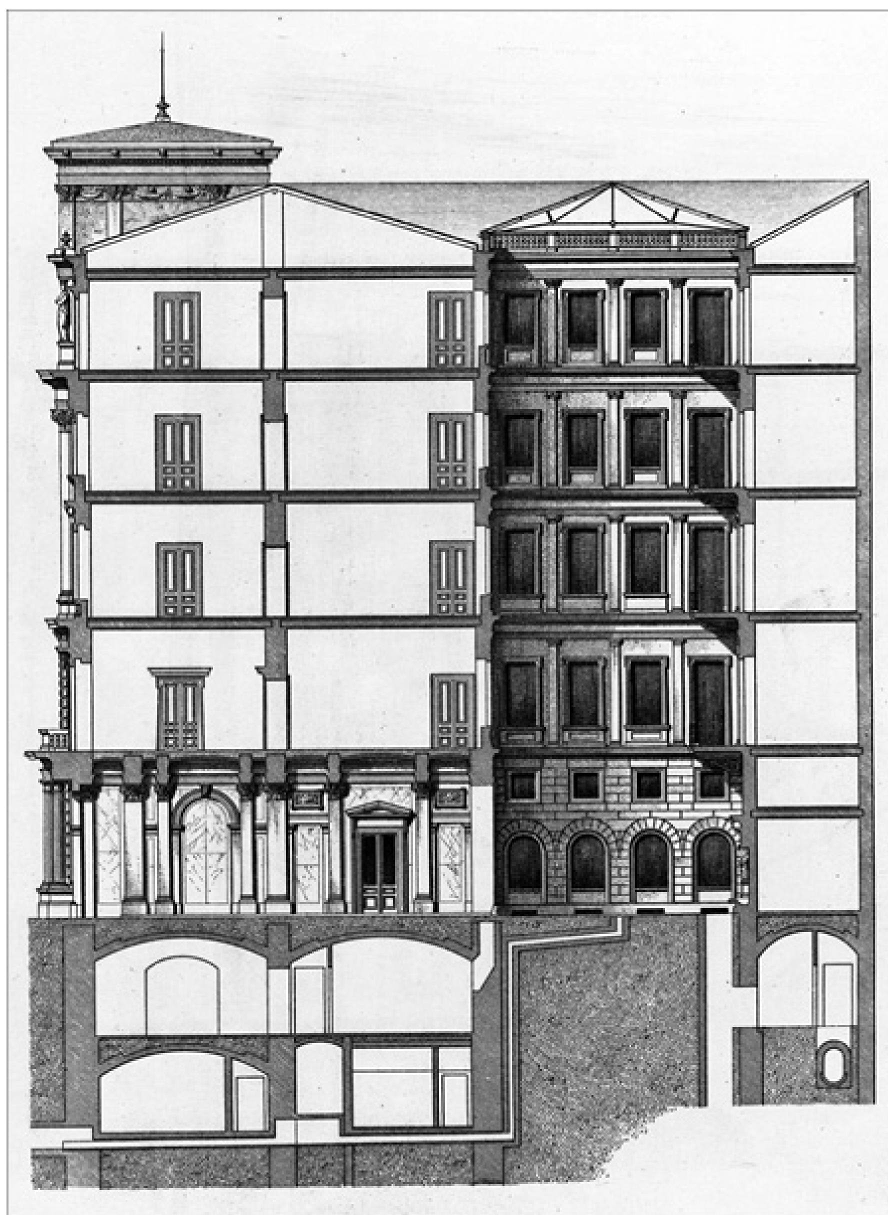
dau seama că aşa arată şi tatăl *meu* acum şi mă întreb cît mai durează pînă cînd voi începe să arăt şi eu aşa.

Viktor este neliniştit, citeşte mai multe ziare în fiecare zi. Şi are şi de ce să fie neliniştit. De ani întregi Germania face presiuni pe faţă şi trimite pe ascuns fonduri pentru naţional-socialiştii din Austria. Hitler a cerut acum ca Schuschnigg, cancelarul austriac, să-i elibereze din închisoare pe membrii partidului nazist şi să-i lase să participe la guvernare. Schuschnigg a cedat. Acum se fac iar presiuni şi el s-a cam săturat. A hotărît să organizeze pe 13 martie un plebiscit cu privire la independenţa Austriei faţă de Reichul nazist.

Cînd Viktor se duce la Wiener Club din Kärtner Ring, joi, pe 10 mai, ca să ia prînzul împreună cu prietenii săi evrei (cum ieşi pe uşă, faci stînga şi mai mergi vreo 500 de metri), discută toată după-amiaza, într-un nor de fum, despre ceea ce se întîmplă. Istoria nu-l ajută deloc pe Viktor.

Partea a III-a

Viena, Kövesces, Tunbridge Wells, Viena, 1938-1947

24

„Un loc ideal pentru marşuri de masă”

Pe 10 martie 1938 mulţi îşi puneau speranţele în plebiscit. Cu o seară înainte, la Innsbruck, cancelarul austriac ţinuse un discurs răsunător, făcînd aluzie la un popular erou tirolez: „Bărbaţi – a sunat ceasul!”. Era o zi splendidă de iarnă, luminoasă şi senină. Peste tot erau manifeste, împrăştiate din camioane, şi afişe ilustrate, pe care era tipărit un *Ja!* dramatic. „Împreună cu Schuschnigg pentru o Austrie liberă!” Pe zidurile clădirilor şi pe caldarîm erau desenate cu vopsea albă crucile Frontului Patriotic. Străzile erau pline de oameni şi grupuri de tineri încolonaţi, scandînd *Heil Schuschnigg! Heil Liberty!* şi „Roşu-alb-roşu pînă la moarte!”. La radio se difuza în buclă discursul lui Schuschnigg. Israelitische Kultusgemeinde a donat uriaşa sumă de 500 000 de şilingi – 80 000 de dolari – pentru campania de susţinere: plebiscitul era un bastion al evreilor din Viena.

Vineri, pe 11, înainte să se crape de ziuă, şeful poliţiei din Viena l-a trezit din somn pe Schuschnigg ca să-i spună că la graniţa cu Germania se fac manevre. Traficul feroviar fusese întrerupt. Dimineaţa asta era la fel de luminoasă şi de însorită. Era ultima zi a Austriei, ziua ultimatumurilor date de Berlin, a încercărilor disperate ale Vienei de a obţine ajutor de la Londra, Paris sau Roma împotriva cererilor tot mai insistente ale Germaniei ca Schuschnigg să demisioneze în favoarea unui ministru prohitlerist, Artur von Seyss-Inquart.

Pe 11 martie IKG a mai donat 300 000 de şilingi pentru campania lui Schuschnigg. Se zvonea că nişte coloane de soldaţi trecuseră graniţa din Germania, că plebiscitul s-ar putea să fie amînat.

Radioul – un radio imens, englezesc – maro şi impresionant, cu un cadran pe care sînt scrise numele capitalelor europene, este în bibliotecă, iar Viktor şi Emmy şi-au petrecut toată după-amiaza aici, ascultînd. Se aşază şi Rudolf lîngă ei. La 4 şi jumătate Anna îi aduce lui Viktor ceaiul într-un pahar alături de farfurioara pe care se află o felie de lămîie şi nişte zahăr, iar

lui Emmy ceaiul ei englezesc şi cutiuţa albastră de porţelan cu pastilele pentru inimă. Este şi cafea pentru Rudolf, care are acum 19 ani şi e cam năzuros. Anna pune tava pe masa din bibliotecă, pe care se află şi suportul pentru cărţi. La ora 7 Radio Viena anunţă amînarea plebiscitului şi apoi, peste cîteva minute, demisia întregului cabinet, cu excepţia lui Seyss-Inquart, simpatizant al naziştilor, care va rămîne în funcţia de ministru de Interne.

La 8 fără 10 îl aud pe Schuschnigg la radio: „Bărbaţi şi femei ai Austriei! Ziua de azi ne-a confruntat cu o situaţie gravă şi decisivă… Guvernul Reichului german i-a adresat un ultimatum preşedintelui Austriei, cerîndu-i să aleagă un candidat selectat de guvernul Reichului în funcţia de cancelar… în caz contrar… trupele germane vor începe să ne treacă graniţele chiar în acest moment… Deoarece nici chiar în acest moment de cumpănă nu vrem să vărsăm sînge german, am ordonat armatei noastre ca, în cazul unei invazii, să se retragă fără să opună rezistenţă şi să aştepte deciziile care se vor lua în următoarele cîteva ore. Aşa că acum îmi iau rămas-bun de la poporul austriac cu o vorbă nemţească şi o urare sinceră: Dumnezeu să aibă în pază Austria!”. *Gott schütze Österreich*. Apoi la radio începe să cînte *Gott erhalte*, imnul naţional al Austriei.

Parcă ar fi apăsat pe un buton. În stradă se iscă rumoare, Schottengasse răsună de scandări: *Ein Volk, ein Reich, ein Führer* şi *Heil Hitler, Sieg Heil!* Şi se mai strigă şi *Jude Verreke!* – Să piară Iuda! Moarte evreilor!

E o invazie de cămăşi brune. Se aud claxoanele stridente ale taxiurilor, pe străzi sînt oameni înarmaţi şi, nu se ştie de ce, poliţiştii au banderole cu svastici pe braţ. Pe Ringstrasse trec în viteză camioane, pe lîngă casă, pe lîngă universitate, îndreptîndu-se spre primărie. Şi camioanele au pe ele svastici, ca şi tramvaiele, de care se agaţă tineri şi băieţi ce strigă şi fac semne cu mîna.

Iar cineva stinge luminile din bibliotecă, de parcă întunericul i-ar face invizibili, dar vacarmul le pătrunde în casă, în cameră, în plămîni. Cineva este bătut în stradă, sub ferestrele lor. Ce-or să facă? Cît poţi să te prefaci că nu se întîmplă nimic?

Nişte prieteni îşi fac valiza şi ies în stradă, îşi croiesc drum prin învălmăşeala de vienezi euforici, încercînd să ajungă la Westbahnhof. Trenul de noapte către Praga pleacă la 11.15, dar la ora 9 deja e plin ochi. Bărbaţi în uniformă se răspîndesc de-a lungul vagoanelor şi îi trag pe oameni afară din tren.

La 11.15 pe parapetele ministerelor flutură steagurile naziştilor. La 12 şi jumătate preşedintele Miklas cedează şi aprobă noul cabinet. La 1.08 dimineaţa un anume maior Klausner anunţă de la balcon, „cu adînca emoţie în acest moment sărbătoresc, că Austria e liberă, că Austria e naţional-socialistă”.

La graniţa cu Cehia sînt coloane imense de oameni în maşini sau pe jos. La radio răsună acum *Badenweiler* şi *Hofenfriedberger*, marşuri militare germane, întrerupte de sloganuri. Se sparg vitrinele primului magazin evreiesc.

Şi în această primă noapte zgomotele străzii răsună ca nişte ţipete în curtea familiei Ephrussi, izbindu-şi ecoul de ziduri şi de acoperiş. Apoi se aud paşi grei pe scări, pe cele 33 de trepte înguste care duc la apartamentul de la etajul al doilea.

Se aude bubuitul pumnilor în uşă, cineva se propteşte cu degetul pe butonul soneriei, sînt opt sau zece, cîţiva poartă un soi de uniformă – unele au banderole cu svastici pe braţ, altele par cunoscute. Unii sînt doar nişte copii. E ora 1 dimineaţa şi nu doarme nimeni. Toată lumea e îmbrăcată. Viktor, Emmy şi Rudolf sînt îmbrînciţi în bibliotecă.

În această primă noapte ei mişună prin apartament. Se aude cineva strigînd pe deasupra curţii, căci vreo doi dintre ei au descoperit salonul cu setul de mobile şi porţelanuri franţuzeşti. Cineva scapă un hohot de rîs cînd răscoleşte prin dulapul lui Emmy. Unul din ei schiţează o melodie, izbind în clapele pianului. Alţii sînt în birou, deschizînd sertare, cotrobăind prin birouri, dărîmînd cărţile in-folio de pe etajera din colţ. Intră în bibliotecă şi răstoarnă globurile pămînteşti de pe suporturile lor. Această debandadă febrilă, dorinţa de a distruge, de a răsturna nu se pot numi jaf; nu: doar se încălzesc, îşi suflecă mînecile, îşi scuipă în palme. Bărbaţii de pe coridoare doar verifică, se uită, explorează, vor să vadă ce e pe-aici.

Iau sfeşnicele de argint din sufragerie, ţinute pe umeri de nişte fauni uşor chercheliţi, nişte mici figurine animale de malahit de pe poliţele şemineurilor, nişte tabachere de argint, nişte bani prinşi cu o agrafă dintr-un sertar al biroului lui Viktor. Un ceas mic, rusesc, din email roz cu auriu, din salon. Şi ceasul cel mare din bibliotecă, acela cu cupolă aurită, susţinută de coloane.

De ani de zile treceau pe lîngă casa asta, mai vedeau cîte un chip pe la ferestre, mai aruncau o privire în curte cînd se deschidea poarta ca să intre trăsura. Uite că acum au ajuns înăuntru, în sfîrşit. Deci aşa trăiesc evreii, asta fac ei cu banii noştri – camere întregi ticsite cu atîtea lucruri, opulenţă.

Astea sînt doar aşa, nişte suveniruri, o avanpremieră la redistribuirea averilor. Abia începe.

Ultima uşă la care ajung este cea a dressingului lui Emmy de pe colţ, încăperea unde se află vitrina cu *netsuke*; mătură tot de pe biroul pe care ea îl foloseşte ca măsuţă de toaletă: oglinjoara, cutiuţele de porţelan şi de argint şi florile trimise de pe pajiştile de la Kövesces, pe care Anna le aranjează în vază, şi tîrăsc biroul pe coridor.

Îi împing la perete pe Emmy, Viktor şi Rudolf, iar trei dintre ei ridică biroul şi îl aruncă peste balustradă; se aude cum lemnul aurit şi încrustat se face ţăndări, zdrobindu-se de dalele de piatră din curte.

Pare că durează o veşnicie pînă cînd biroul – darul de nuntă primit de la Fanny şi Jules, de la Paris – ajunge jos. Sunetul se izbeşte de acoperişul de sticlă. Din sertarele sfărîmate se împrăştie scrisori în toată curtea.

Ce, credeţi că sînteţi stăpînii noştri, venetici împuţiţi ce sînteţi! Voi urmaţi, rahaţi cu ochi, jidani împuţiţi!

Asta e o arianizare *Wilde*, neautorizată. Nici n-au nevoie de vreo autorizaţie.

Zgomotul obiectelor distruse este răsplata lor după ce au aşteptat atîta amar de vreme. Noaptea asta e plină de asemenea recompense. De mult o aşteaptă. Noaptea asta e povestea pe care bunicii le-o spun nepoţilor: odată şi-odată, într-o noapte, evreii vor fi în sfîrşit traşi la răspundere pentru toate faptele lor, pentru tot ce-au furat de la săraci; străzile vor fi curăţate, lumina va străluci peste tot unde acum e întuneric. Pentru că despre asta e vorba: despre mizerie, despre poluarea pe care au adus-o cu ei evreii în capitala imperiului cînd s-au mutat aici din cocioabele lor împuţite, despre felul cum şi-au însuşit ceea ce era al nostru.

În toată Viena se sparg uşi, în timp ce copiii se ascund în spatele părinţilor lor, pe sub paturi, prin dulapuri – oriunde, numai să nu mai audă tot vacarmul acela îngrozitor, în timp ce taţii şi fraţii lor sînt arestaţi, bătuţi, scoşi din casă şi îmbrînciţi în camioane, iar mamele şi surorile sînt violate. Şi în toată Viena oamenii pun mîna pe ceea ce ar trebui să fie al lor, ceea ce e al lor de drept.

Nu e vorba că nu poţi să dormi. Nici nu poţi să mergi la culcare. Cînd bărbaţii şi băieţandrii ăştia pleacă în sfîrşit, îţi spun că se vor întoarce, iar tu ştii că se vor întoarce. Emmy are la gît şiragul de perle; i le iau. Îi iau şi inelele. Unul se opreşte ca să scuipe cu năduf la picioarele tale. Şi apoi coboară treptele în zăngănitul prăzilor, urlînd toţi pînă cînd ajung în curte. Unul se apucă să izbească cu piciorul în bucăţile de birou sfărîmate şi apoi

ies pe uşă în Ringstrasse, cu un ceas mare sub braţul vîrît în mîneca unui palton.

Stă să ningă.

În zorii cenuşii ai acestei duminici, 13 martie, cînd ar fi trebuit să aibă loc plebiscitul pentru o Austrie liberă, germană, independentă, socială, creştină şi unită, toţi cei care locuiesc în acest cartier, în genunchi, spală străzile Vienei – copii şi bătrîni, proprietarul chioşcului de ziare din Ringstrasse, ortodocşii, liberalii, pioşii şi radicalii, bătrînii care citeau Goethe şi credeau în *Bildung*, profesoara de vioară şi mama ei –, înconjuraţi de trupe SS, de Gestapo şi de NSDAP (membri ai partidului nazist), de poliţişti şi de vecinii alături de care locuiesc de atîţia ani. Batjocoriţi, scuipaţi, bătuţi, învineţiţi. Spală sloganurile plebiscitului lui Schuschnigg, fac Viena curată din nou, o pregătesc. Îi sîntem recunoscători Führerului. El a creat locuri de muncă pentru evrei.

Într-o fotografie, un tînăr în haină lucioasă supraveghează nişte femei între două vîrste care stau în genunchi în apăraia plină de spumă. Şi-a suflecat pantalonii, ca să nu se stropească. Totul se reduce la cine e murdar şi cine e curat.

Au intrat în casă. Iar în dimineaţa asta, în timp ce străbunica mea şi străbunicul meu stăteau tăcuţi în bibliotecă, Anna adună de pe jos fotografiile verilor, mătură cioburile porţelanurilor, îndreaptă tablourile, încearcă să cureţe covoarele şi să închidă uşa care a fost forţată.

Toată ziua escadrile de avioane din Luftwaffe survolează Viena zburînd la joasă înălţime. Viktor şi Emmy nu ştiu ce să facă. Nu ştiu unde să se ducă, pentru că în dimineaţa asta de duminică primele trupe germane trec graniţa, întîmpinate cu flori de mulţime. Se spune că Hitler se întoarce acasă, să viziteze mormîntul mamei lui.

Toată ziua se fac arestări – sînt arestaţi toţi oamenii care au sprijinit înainte vreun partid politic, jurnalişti cunoscuţi, bancheri, funcţionari. Schuschnigg e la carceră. Seara oraşul e străbătut de o procesiune cu torţe aprinse organizată de NSDAP. Din baruri răsună *Deutschland, Deutschland über Alles*. Lui Hitler îi ia şase ore să ajungă de la Linz la Viena. Durează atîta din cauza mulţimilor.

Hitler ajunge luni, 14 martie: „…înainte ca Viena să fie înghiţită de umbrele serii, cînd vîntul a stat şi multe steaguri au încremenit într-o rigiditate festivă, a venit ceasul mult aşteptat şi Führerul poporului german unit a intrat în capitala *Ostmark*”.

Viena, 14 martie 1938. Vedere pe Ringstrasse, de la Parlament şi Operă către Palais Ephrussi

Cardinalul din Viena a poruncit să se tragă toate clopotele din Austria, iar clopotele de la Votivkirche, aflată vizavi de Palais Ephrussi, încep să răsune în aerul după-amiezii şi ropotul Wehrmachtului care macină Ringstrasse sub tălpile bocancilor face casa să se cutremure. Vezi steaguri: steaguri cu svastici şi vechiul steag al Austriei pe care au fost aplicate svastici. Copiii se caţără în tei. În vitrinele librăriei vezi deja hărţi ale noii Europe: o singură naţiune germană compactă, pe un teritoriu care se întinde din Alsacia şi Lorena pînă în regiunea Sudeţilor şi de la Marea Baltică pînă în Tirol. Germania acoperă jumătate de hartă.

Marţi, 15 martie, încă de dimineaţă, străzile se umplu de mulţimi de oameni; trec pe lîngă Schottengasse, pe lîngă Palais Ephrussi, de-a lungul Ringstrasse, îndreptîndu-se toţi în aceeaşi direcţie, spre Heldenplatz, imensa Piaţă a Eroilor de lîngă Hofburg; 200 000 de oameni se îngrămădesc în

piaţă şi pe străzile din jur. Se caţără pe statui, în copaci, pe zăbrele. Pe cer se profilează siluete urcate pe parapetele clădirii. La ora 11 Hitler iese pe balcon. Abia se aude ce spune. Cînd începe să peroreze, ovaţiile mulţimii îl întrerup minute în şir. Se aud tocmai pînă în Schottengasse. Apoi: „În acest moment pot să raportez poporului german cea mai mare realizare din viaţa mea, în calitate de Führer şi de cancelar al naţiunii germane şi al Reichului, pot declara în faţa istoriei intrarea ţării mele natale în Reichul german". „Manifestările de afecţiune la sosirea lui Hitler nu pot fi descrise în cuvinte", scrie *Neue Basler Zeitung.*

Ringstrasse e perfectă pentru asta, pentru masele de oameni, locul de paradă al sentimentelor arzătoare, al uniformelor. În 1908, pe cînd era student, Hitler se gîndise la două arce imense care să completeze Heldenplatz, un apogeu arhitectural: „Un loc ideal pentru marşuri de masă". Cu mult timp în urmă văzuse fastul imperial al Habsburgilor. Iar acum Ringstrasse devine din nou „o încîntare ca în *O mie şi una de nopţi*", însă una dintre acele poveşti în care cineva este transformat în faţa ochilor tăi în ceva îngrozitor, transfigurîndu-se fără să poată face nimic cînd spui vorbele nepotrivite.

La 1 şi jumătate Hitler se întoarce în balcon ca să asiste la fantastica paradă a trupelor şi camioanelor, în timp ce 400 de avioane survolează Viena. Se anunţă că va urma un plebiscit – altul, de data asta legitim. „Îl recunoaşteţi pe Adolf Hitler ca Führer şi unirea Austriei cu Reichul german care a fost realizată pe 13 martie 1938?" Pe buletinul de vot de un roz deschis e un cerc imens pentru *Ja* şi unul mai mic pentru *Nein*. Pentru a-i încuraja pe vienezi să se gîndească bine la ce vor vota, tramvaiele sînt acoperite cu steaguri roşii, catedrala Sfîntul Ştefan e drapată în roşu, iar Leopoldstadt, vechiul cartier evreiesc, este înecat în steaguri naziste. La acest plebiscit *corect*, evreii nu au drept de vot.

Peste tot domneşte teroarea. Oamenii sînt ridicaţi de pe stradă şi înghesuiţi în camioane. Mii de activişti, evrei şi turbulenţi sînt trimişi la Dachau. În aceste prime zile primeşti mesaje de la prieteni care pleacă, telefoane disperate cu veşti despre oameni care au fost arestaţi. Verii lui Emmy, Frank şi Mitzi Wooster, au plecat. La fel şi prietenii lor cei mai apropiaţi, familia Gutmann – au plecat pe 13. Şi familia Rothschild. Bernhardt Altmann, coleg de afaceri al lui Viktor, prietenul lui de la nenumăratele dineuri, a plecat şi el; dar nu-i aşa de uşor să ieşi pe uşa casei tale şi să laşi totul în urmă.

Uneori reuşeşti să mai scoţi pe cineva din secţia de poliţie dacă le dai bani. Viktor îi ajută pe vreo doi veri care trebuie să treacă graniţa în Cehoslovacia, dar el şi Emmy par incapabili să ia vreo decizie. Prietenii le spun să plece. Viktor parcă e paralizat. Nu poate părăsi casa asta, casa tatălui şi a bunicului său. Nu poate părăsi banca. Nu-şi poate lăsa baltă biblioteca.

Alţii au plecat din casă. Cine vrea să fie asociat cu evreii? Au mai rămas doar trei servitori. Bucătăreasa şi Anna, care are grijă să fie cafea pentru domnul baron şi doamna baroană, şi portarul, Herr Kirchner, care locuieşte în cămăruţa de lîngă poartă şi, din cîte se ştie, nu are rude.

Oraşul se metamorfozează de la o oră la alta, pe măsură ce apar tot mai mulţi militari germani, oameni în uniformă la fiecare colţ de stradă. Moneda este acum *Reichsmark*. Pe magazinele deţinute de evrei se mîzgăleşte cu vopsea cuvîntul *Jude*, iar clienţii sînt luaţi la ochi dacă sînt văzuţi intrînd sau ieşind. Imensul magazin universal Schiffmann, ai cărui proprietari sînt patru fraţi evrei, este golit sistematic de SA sub ochii mulţimii.

Dispar oameni. Este incredibil de greu să afli unde se găseşte cineva. Miercuri, 16 martie, vechiul prieten al lui Pips, scriitorul Egon Friedell, se aruncă de la fereastra apartamentului său cînd vede nişte soldaţi luîndu-l la întrebări pe portarul clădirii în care locuia. În martie şi aprilie se sinucid 160 de evrei. Evreii sînt daţi afară din teatre şi din orchestre. Toţi cei care lucrau în administraţia statului şi a oraşului au fost concediaţi; 183 de profesori evrei şi-au pierdut locurile de muncă. Toţi avocaţii şi procurorii evrei sînt scoşi din funcţie.

În aceste zile, sălbăticia declaraţiilor, furturile pe faţă din bunurile deţinute de evrei, bătăile aleatorii pe stradă se transformă în ceva şi mai îngrozitor. Devine clar că multe din toate astea au fost plănuite şi că s-a acţionat la ordin. Vineri, 18 martie, la două zile după sosirea sa la Viena, tînărul locotenent SS Adolf Eichmann ia iniţiativa şi organizează o razie la sediul IKG din Seitenstettgasse în timpul căreia sînt confiscate documente care făceau legătura între comunitatea evreiască şi campania de susţinere a plebiscitului lui Schuschnigg. Urmează confiscarea bibliotecii deţinute de IKG şi chiar şi a arhivei. Eichmann vrea să facă rost de cele mai bune materiale despre evrei pentru proiectatul Institut pentru Cercetarea Problemei Evreilor.

Devine clar că evreilor din Viena li se pregăteşte ceva. Pe 31 martie organizaţiile evreieşti nu mai sînt recunoscute prin lege. Preotul micii biserici anglicane îi botează pe evrei. Dacă te converteşti, poate ai mai

multe şanse să scapi. Se stă la coadă în faţa casei parohiale. El scurtează slujba de convertire la credinţa creştină la zece minute ca să aibă timp să ajute cît mai mulţi oameni disperaţi.

Pe 9 aprilie Hitler se întoarce la Viena. Coloana de automobile traversează oraşul şi intră pe Ringstrasse. La amiază Goebbels iese pe balconul primăriei, care se află acum în Adolf Hitler Platz, ca să citească rezultatele plebiscitului. „Proclam ziua de astăzi ziua Marelui Reich German”: 99,75% din populaţie a votat pentru legitimarea *Anschluss*-ului.

Pe 23 aprilie se anunţă un boicot al magazinelor evreieşti. În aceeaşi zi Gestapoul ajunge la Palais Ephrussi.

25

„O ocazie unică”

De unde ştiu toate amănuntele astea? Citesc memorii, jurnalele lui Musil, mă uit la fotografii cu mulţimile adunate în ziua aceea, în ziua următoare şi în următoarea. Citesc ziarele vieneze. Marţi, brutăria Hermansky face pîine ariană. Miercuri, avocaţii evrei sînt concediaţi. Joi, cei care nu sînt arieni sînt excluşi din clubul de fotbal Schwarz-Rot. Goebbels împarte gratuit aparate de radio vineri. Sînt scoase la vînzare brice ariene.

Am paşaportul lui Viktor, cu toate ştampilele acelea pe el, şi cîteva scrisori schimbate între membrii familiei; le înşir pe toate pe biroul meu lung. Le citesc şi le recitesc, dorindu-mi ca ele să-mi spună cum era atunci, cum se simţeau Viktor şi Emmy în casa lor din Ringstrasse. Am nişte mape cu însemnări din arhive. Dar îmi dau seama că nu pot face asta din Londra, dintr-o bibliotecă. Aşa că mă întorc la Viena, în palat.

Stau pe balconul de la etajul al doilea. Am adus cu mine un *netsuke*, pe cel maro-deschis, cele trei castane cu viermişorul alb de fildeş, şi îmi dau seama că, tot plimbîndu-l printre degete, în buzunar, grijile mele încep să se mai risipească. Mă ţin strîns de balustrada balconului, mă uit la marmura de pe jos şi-mi imaginez măsuţa de toaletă a lui Emmy căzînd. Mă gîndesc la *netsuke*-le rămase neatinse în vitrina lor.

Un grup de oameni de afaceri intră prin pasajul dinspre Ringstrasse, aud vorbe şi rîsete; odată cu ei pătrunde şi ecoul slab al străzii. Glasurile astea îmi aduc aminte de Iggie. El spunea că bătrînul portar, Herr Kirchner, care deschidea porţile Palatului Ephrussi cu o fluturare elegantă a mîinii şi o mică plecăciune, ca să-i amuze pe copii, plecase – ce convenabil! –, lăsînd larg deschise porţile ce dădeau în Ringstrasse în ziua cînd au venit naziştii.

Şase membri ai Gestapoului, cu uniforme impecabile, intră direct în cameră.

Încep destul de politicos. Au ordin să percheziţioneze apartamentul deoarece există suspiciuni că evreul Ephrussi a susţinut campania lui

Schuschnigg.

Percheziţie. Iată ce înseamnă percheziţie: se smulg toate sertarele, se scoate totul de prin dulapuri, se cercetează fiecare ornament în parte. Îţi dai seama cîte lucruri sînt în casa asta, cîte sertare în cîte camere? Cei de la Gestapo sînt metodici. Nu se grăbesc. De data asta nu mai e *Wilde*. Sertarele măsuţelor din salon sînt răscolite, hîrtiile împrăştiate. Biroul e practic demontat. Cataloagele clasificate ale incunabulelor sînt răsfoite, în căutare de dovezi, scrisorile sînt împrăştiate peste tot. Este cercetat fiecare sertar al scrinului italian. Cărţile sînt scoase de pe rafturile din bibliotecă, răsfoite şi aruncate pe jos. Scotocesc pînă şi prin dulapurile cu rufărie. Dau jos tablourile şi se uită pe spatele lor. Tapiseriile din sufragerie, după care se ascundeau copiii, sînt smulse.

După ce au percheziţionat cele 24 de camere din apartamentul familiei, bucătăriile şi sala servitorilor, cei de la Gestapo cer cheile de la seif, de la încăperea unde se păstrează argintăria şi de la dulapul cu porţelanuri, unde se ţin farfuriile, servicii întregi. Au nevoie şi de cheia de la debaraua din colţ, unde se află toate cutiile de pălării, cuferele, lăzile cu jucăriile şi cărţile copiilor, vechile poveşti cu zîne ale lui Andrew Lang. Au nevoie de cheile de la dulapul din dressingul lui Viktor, unde îşi ţine scrisorile de la Emmy, de la tatăl lui, de la fostul lui profesor, Herr Wessel, bunul prusac, omul care l-a învăţat despre valorile germane, care l-a pus să citească Schiller. Îi iau lui Viktor şi cheile biroului de la bancă.

Iar toate aceste obiecte, o lume de obiecte – o geografie a familiei întinzîndu-se de la Odessa, de la vacanţele petrecute la Sankt-Petersburg, în Elveţia, în sudul Franţei, la Paris, Kövesces, Londra, peste tot –, sînt examinate şi notate pe hîrtie. Fiecare obiect, fiecare incident – totul este suspect. E o anchetă la care este supusă fiecare familie de evrei din Viena.

La capătul acestor ore lungi urmează o consultare superficială şi evreul Viktor Ephrussi este acuzat că a contribuit cu 5 000 de şilingi la campania lui Schuschnigg, iar asta îl face un duşman al statului. El şi Rudolf sînt arestaţi.

Lui Emmy i se permite să rămînă în două odăi din fundul casei. Intru şi eu în camerele astea. Sînt mici, cu tavanul înalt şi foarte întunecoase; o ferestruică opacă de deasupra uşii lasă să pătrundă puţină lumină din curte. Nu are voie să folosească scara principală, nici să intre în fostele lor camere. Nu mai are servitori. Nu mai are – în clipa asta – decît hainele de pe ea.

Nu ştiu unde au fost duşi Viktor şi Rudolf. Nu reuşesc să găsesc nici un document. N-am întrebat-o niciodată pe Elisabeth – şi nici pe Iggie.

E posibil să fi fost duşi la Hotel Metropole, care a fost rechiziţionat şi în care se află acum sediul Gestapoului. Mai sînt multe alte locuri în care sînt închişi evrei, cu sutele. Sînt bătuţi, desigur; şi nu au voie să se bărbierească ori să se spele, aşa că arată şi mai îngrozitor. Asta pentru că e important să abordezi vechea ofensă adusă de evrei arătînd altfel decît evreii. Acest proces de deposedare de respectabilitate, cînd ţi se iau lanţul de la ceas, pantofii sau cureaua, ca să mergi poticnit, ţinîndu-ţi pantalonii cu mîna, este un mod de a-i trimite pe toţi înapoi în *shtetl*, de a te întoarce la caracterul tău esenţial – hoinar, nebărbierit, cocoşat sub povara lucrurilor tale, pe care le cari în spate. Vor să te facă să arăţi în cele din urmă ca o caricatură din *Die Stürmer*, tabloidul lui Streicher care se vinde acum pe străzile Vienei. Îţi iau şi ochelarii de citit.

Timp de trei zile tatăl şi fiul sînt închişi pe undeva, în Viena. Cei de la Gestapo au nevoie de o semnătură, există un formular pe care îl semnezi; în caz contrar, tu şi fiul tău sînteţi trimişi la Dachau. Viktor semnează: palatul cu tot ce este în el şi toate celelalte proprietăţi ale sale din Viena, tot ce a adunat cu sîrguinţă familia asta timp de o sută de ani. Iar apoi sînt lăsaţi să se întoarcă la Palais Ephrussi, să intre pe porţile deschise, traversînd curtea pînă la scara servitorilor, de la colţ, şi să urce la etajul al doilea, în aceste două cămăruţe care acum sînt casa lor.

Iar pe 27 aprilie se declară că proprietatea de la 14 Dr. Karl Lueger Ring, Vienna 1, numită înainte Palais Ephrussi, a fost complet arianizată. Este una dintre primele clădiri care primesc o astfel de distincţie.

Dacă stai în faţa uşii celor două camere unde li s-a îngăduit să locuiască, de partea cealaltă a curţii, dressingul şi biblioteca par incredibil de aproape. Ăsta e momentul, mă gîndesc eu, cînd începe exilul, momentul în care îţi iei casa cu tine şi pleci foarte, foarte departe.

Casa nu le mai aparţinea lor. Mişuna de oameni, unii în uniforme, alţii în haine civile. Numărau camerele, inventariau obiectele şi tablourile, luau lucruri. Anna e şi ea pe acolo, pe undeva. I s-a poruncit să ajute la împachetarea obiectelor în cutii şi lăzi, i s-a spus că ar trebui să-i fie ruşine că a slujit la evrei. Şi nu iau doar operele de artă, bibelourile, toate obiectele acelea aurite de pe mese şi poliţe, ci şi hainele, paltoanele lui Emmy, o ladă cu farfurii de porţelan, o lampă, un braţ de umbrele şi bastoane. Tot ce s-a adunat în casa asta în zeci de ani, aşternîndu-se prin sertare, scrinuri, vitrine şi cufere, daruri de nuntă, cadouri de aniversare şi suveniruri – totul e scos

acum afară. Este strania destrămare a unei colecţii, a unei case şi a unei familii. Este momentul de fisură cînd se confiscă lucruri importante şi cînd obiecte care aparţinuseră familiei, care erau cunoscute, atinse şi iubite, devin nişte simple „chestii”.

Pentru a aprecia valoarea obiectelor de artă care le aparţineau evreilor, Biroul de Tranzacţii Imobiliare numeşte evaluatori care vor facilita metodic confiscarea tablourilor, cărţilor, mobilelor şi a altor bunuri din casele evreilor. Specialiştii de la muzee stabilesc ce e valoros şi ce nu. În aceste prime săptămîni ale *Anschluss*-ului muzeele şi galeriile freamătă de activitate, căci trebuie scrise şi copiate scrisori, întocmite liste, verificată provenienţa sau atribuirea, iar fiecare tablou, fiecare piesă de mobilier, fiecare obiect trebuie clasificat. Pentru fiecare obiect există mai multe niveluri de interes.

Citind aceste documente, mă gîndesc cum era Charles la Paris. *Amateur de l’art*, pasionat şi sîrguincios în cercetările şi listele lui, în viaţa lui de savant, în hoinăreala aceea menită să pună cap la cap informaţii despre iubiţii lui pictori, despre lacuri, despre colecţia de *netsuke*.

Niciodată istoricii artei nu au fost mai utili şi opiniile lor nu au fost luate mai mult în seamă decît în primăvara anului 1938 la Viena. Şi pentru că *Anschluss* înseamnă că toţi evreii sînt daţi afară din instituţiile oficiale, există ocazii nemaipomenite pentru candidaţii potriviţi. La două zile după *Anschluss*, Fritz Dworshak, care înainte fusese curator al sălii medaliilor, este numit director al Kunsthistorisches Museum. Distribuirea tuturor acestor opere de artă confiscate, anunţă el, este o „ocazie unică de dezvoltare… în numeroase domenii”.

Are dreptate. Majoritatea obiectelor de artă vor fi vîndute sau scoase la licitaţie ca să se strîngă bani pentru Reich. Unele obiecte vor fi oferite în schimbul altora; altele îi vor fi trimise Führerului pentru noul său muzeu care urmează să fie înfiinţat în oraşul lui natal, Linz; altele vor ajunge la Muzeul Naţional. Berlinul monitorizează îndeaproape situaţia. „Führerul plănuieşte să decidă personal cum vor fi folosite obiectele după ce sînt confiscate. Se gîndeşte să pună lucrările de artă în primul rînd la dispoziţia micilor oraşe austriece, pentru colecţiile lor.” Unele tablouri, cărţi, piese de mobilier sînt rezervate colecţiilor liderilor nazişti.

În Palais Ephrussi procesul de evaluare este în toi. Toate piesele acestui mare tezaur sînt examinate cu mare atenţie. Asta fac colecţionarii. În lumina cenuşie care pătrunde din curtea cu acoperiş de sticlă, se cere socoteală tuturor obiectelor confiscate de la această familie de evrei.

Cei de la Gestapo scriu destul de acid despre gustul celor care au alcătuit colecţiile, dar notează şi că 30 dintre tablourile din Palais Ephrussi sînt „piese de muzeu”. Trei vechi maeştri sînt trimişi direct la „galeria de pictură” de la Kunsthistorisches Museum, şase la Galeriile Naţionale, unul e vîndut unui intermediar, două teracote şi trei picturi unui colecţionar, zece altui comerciant de artă din Michaelerplatz pentru suma de 10 000 de şilingi. Şi aşa mai departe.

Numeroase „piese artistice de calitate superioară care nu sînt potrivite pentru un birou” ajung la Kunsthistorisches Museum (Muzeul de Istorie a Artei) şi la Naturhistorisches Museum (Muzeul de Istorie Naturală). Toate celelalte obiecte „nepotrivite” sînt duse la „Depozitul de bunuri mobile”, un depozit imens de unde alte organizaţii pot să-şi aleagă ce vor.

Cele mai bune tablouri din Viena sînt fotografiate şi pozele sînt lipite în zece albume legate în piele, apoi aceste albume îi sînt trimise lui Hitler, la Berlin.

Iar într-o scrisoare de la (iniţiale ilizibile) Recomandare: RK 19694 B, de la Berlin, din 13 octombrie 1938, se menţionează că „Reichs Fuehrerul SS şi Şeful Germanului [*sic!*] trimite anexate la scrisoarea din 10 august 1938, primită aici pe 26 septembrie1938, 7 inventare privind bunuri şi obiecte de artă confiscate şi, respectiv, sechestrate în Austria, iar 10 albume cu fotografii şi catalogul se găsesc în birou; inventarele şi certificatele sînt anexate”. În afară de „Palat plus terenuri şi păduri ale evreului Rudolf Gutmann” şi „7 moşii proprietatea familiei Casei de Habsburg şi Lothringen, precum şi 4 vile şi 1 palat ale lui Otto V. Habsburg”, sînt şi obiectele de artă sechestrate la Viena, inclusiv proprietăţile lui: „Viktor V. Ephrussi, Nr. 57, 71, 81-87, 116-118 şi 120-122… Confiscarea s-a făcut în favoarea diferitor oficii: Austria, Reichs Fuehrer SS, NSDAP, Forţele Armate, Lebensborn şi altele”.

În timp ce Hitler răsfoieşte albumele şi alege ce vrea din ele şi în timp ce se vorbeşte despre toate astea şi se tot discută despre diferenţa dintre confiscare şi sechestrare, Viktor rămîne şi fără bibliotecă: cărţile lui de istorie, poezia greacă şi latină, Ovidiu şi Vergiliu, Tacit, nenumăratele romane englezeşti, nemţeşti şi franţuzeşti, Dante în uriaşa ediţie legată în marochin, cu ilustraţiile de Doré care îi speriau aşa de tare pe copii, dicţionarele şi atlasele, cărţile lui Charles trimise de la Paris, incunabulele. Cărţi cumpărate din Odessa şi din Viena, trimise de furnizorii lui din Londra şi Zürich, o viaţă de lecturi, sînt luate de pe rafturile bibliotecii, sortate şi împachetate în lăzi de lemn, după care lăzile sînt acoperite cu

capace bătute în cuie, cărate jos, în curte, şi clădite în remorca unui camion. Cineva – iniţiale ilizibile – mîzgăleşte o semnătură pe un document, iar motorul porneşte tuşind, camionul iese în Ringstrasse pe poarta de stejar şi se face nevăzut.

Există o organizaţie care identifică anumite biblioteci deţinute de evrei. Cînd răsfoiesc albumul cu membrii Wiener Club pe anul 1935 – preşedinte Viktor v. Ephrussi –, văd că li s-au confiscat bibliotecile la unsprezece dintre prietenii lui.

O parte dintre aceste lăzi ajung la Biblioteca Naţională. Aici cărţile sînt preluate de bibliotecari şi experţi şi apoi trimise mai departe. Ca şi în cazul specialiştilor în istoria artei, este o perioadă aglomerată pentru bibliotecari şi experţi. Unele cărţi vor rămîne în Viena, altele ajung la Berlin. Altele sînt puse deoparte pentru acea *Führerbibliothek* care urmează să fie înfiinţată la Linz, iar altele pentru biblioteca personală a lui Hitler. Şi unele sînt păstrate pentru Centrul lui Alfred Rosenberg. Acesta, primul ideolog al nazismului, este o putere în Reich. „Esenţa revoluţiei mondiale contemporane este trezirea tipului rasial", scria cu grandilocvenţă Rosenberg în cărţile sale, „pentru Germania problema evreiască va fi soluţionată doar atunci cînd şi ultimul evreu va părăsi teritoriul Germaniei Mari". Aceste cărţi, sufocate de retorică, s-au vîndut în sute de mii de exemplare, nefiind întrecute ca popularitate decît de *Mein Kampf*. Una dintre sarcinile sale de serviciu a devenit confiscarea materialelor de studiu dintre „bunurile evreilor rămase fără proprietari" în Franţa, Belgia şi Olanda.

La Viena se întîmplă acelaşi lucru. Uneori evreii sînt forţaţi să-şi vîndă lucrurile pe nimic ca să facă rost de bani pentru taxa *Reichsflucht*, pe care trebuie să o plătească pentru a li se acorda permisiunea să plece. Alteori lucrurile sînt pur şi simplu confiscate. Cîteodată sînt luate prin violenţă, altă dată nu, dar întotdeauna confiscarea este însoţită de vorbe spuse pe un ton oficial, de o hîrtie care trebuie semnată, de o recunoaştere a vinovăţiei, a implicării în activităţi care contestă legalitatea Reichului. Sînt tone de documente: lista colecţiilor familiei Gutmann umple pagini întregi. Gestapoul confiscă cele 11 *netsuke* ale lui Marianne – băiatul care se joacă şi cîinele, maimuţa şi broasca-ţestoasă, cele pe care i le arăta ea lui Emmy demult… parcă a trecut o viaţă de atunci.

Cît timp durează această separare a oamenilor de casa în care au locuit? Dorotheum, casa de licitaţii din Viena, organizează licitaţii peste licitaţii. În fiecare zi se vînd bunuri confiscate. În fiecare zi toate aceste obiecte găsesc clienţi dispuşi să le cumpere ieftin, colecţionari care vor să-şi îmbogăţească

colecţiile. Vînzarea colecţiei lui Altmann durează cinci zile. Începe vineri, 17 iunie 1938, la ora 3, cu o pendulă englezească cu melodie Westminster. Se vinde la preţul de doar 30 de *Reichsmark*. Obiectele scoase la licitaţie în fiecare zi sînt numerotate cu meticulozitate, iar totalul este impresionant: 250.

Deci aşa trebuie făcut. E limpede că în *Ostmark*, teritoriile estice ale Reichului, acum trebuie să ai grijă cum umbli cu obiectele. Fiecare sfeşnic de argint trebuie cîntărit. Toate furculiţele şi lingurile trebuie numărate. Fiecare vitrină trebuie deschisă. Inscripţiile de la baza fiecărui obiect de porţelan vor fi notate. Trebuie pus cîte un semn de întrebare lîngă orice descriere a unui desen realizat de unul dintre vechii maeştri; dimensiunile fiecărui tablou vor fi măsurate cu acurateţe. Iar în tot acest timp, foştii lor proprietari se aleg cu coaste rupte şi dinţi scoşi cu pumnul.

Evreii contează mai puţin decît obiectele care le-au aparţinut. Acum trebuie să arăţi că ştii să umbli cu obiectele, să ai grijă de ele şi să le găseşti un cămin potrivit, german. Trebuie să arăţi că ştii să gestionezi o societate fără evrei. Viena este din nou „o staţiune experimentală a declinului lumii”.

La trei zile după ce Viktor şi Rudolf ies din închisoare, Gestapoul instalează în apartament Amt für Wildbach und Lawinenverbauung, Oficiul pentru Controlul Inundaţiilor şi Avalanşelor. Dormitoarele sînt transformate în birouri. La etajul cel înalt al palatului, apartamentul lui Ignace, de aur şi marmură, cu tavane pictate, se află acum Amt Rosenberg, Biroul lui Alfred Rosenberg, însărcinatul plenipotenţiar al Führerului pentru supravegherea educaţiei intelectuale şi ideologice şi îndoctrinarea în cadrul Partidului Naţional-Socialist.

Mi-l imaginez pe Rosenberg, zvelt şi bine îmbrăcat, aplecat deasupra uriaşei mese Boulle din salonul lui Ignace, care dă spre Ringstrasse, cu hîrtiile împrăştiate în faţa lui. Biroul său e responsabil de coordonarea direcţiei intelectuale a Reichului şi sînt multe de făcut. Arheologi, literaţi, savanţi – toţi au nevoie de aprobarea lui. E aprilie şi teii abia înfrunzesc. Prin cele trei ferestre din faţa lui, dincolo de coroanele copacilor, de un verde crud, se văd fluturînd steagurile cu svastică la universitate, ca şi pe noul catarg care tocmai a fost instalat în faţă la Votivkirche.

Rosenberg s-a instalat în noul lui birou din Viena, avînd deasupra capului oda atent calibrată închinată de Ignace Sionului, mîndria evreilor – a mizat toată viaţa lui pe asimilare: grandioasa imagine aurită a Esterei încoronată ca regină a lui Israel. Deasupra lui, mai în stînga, este pictată

scena cu distrugerea duşmanilor Sionului. Dar în Zionstrasse n-o să mai fie nici picior de evreu.

Pe 25 aprilie are loc ceremonia de redeschidere a universităţii. Cînd soseşte Gauleiter Joseph Bürckel, de o parte şi de alta a treptelor care urcă spre intrarea principală stau aliniaţi studenţi îmbrăcaţi în costume naţionale. S-a introdus un sistem de cote. Evreii nu pot depăşi 2% din numărul total al studenţilor: de acum înainte, studenţii evrei nu pot intra decît cu aprobare; 153 dintre cei 197 de studenţi ai Facultăţii de Medicină au fost exmatriculaţi.

Pe 26 aprilie Hermann Göring îşi începe campania de „transfer al bogăţiei". Fiecare evreu cu active care depăşesc 5 000 de *Reichsmark* este obligat să-şi declare averea dacă nu vrea să fie arestat.

În dimineaţa următoare Gestapoul ajunge la Banca Ephrussi. Timp de trei zile cercetează registrele băncii. Conform noilor regulamente – care au intrat în vigoare de 36 de ore –, afacerea trebuie să fie oferită mai întîi oricăruia dintre acţionarii săi arieni. De asemenea, trebuie să fie oferită la un preţ mic. Asta înseamnă că Herr Steinhausser, care i-a fost coleg lui Viktor timp de 28 de ani, este întrebat dacă vrea să cumpere partea deţinută de partenerii lui evrei.

Nu au trecut decît şase săptămîni de la ziua cînd trebuia să aibă loc plebiscitul.

Da, spune el, într-un interviu de după război despre rolul pe care l-a avut în cadrul băncii, bineînţeles că a cumpărat partea lor. „Ei aveau nevoie de bani lichizi pentru *Reichsfluchtsteuer*, taxa pe care trebuiau să o plătească Reichului dacă voiau să plece… mi-au oferit acţiunile lor pe loc, pentru că ăsta era cel mai rapid mod de a face rost de bani gheaţă. Preţul lui Ephrussi şi Wiener a fost «foarte potrivit»… 508 000 de *Reichsmarks*… plus taxa de arianizare de 40 000, desigur."

Aşadar, pe 11 august 1938, Ephrussi & Co. este tăiată din registrul afacerilor. În documente scrie, pur şi simplu, RADIAT. Trei luni mai tîrziu, numele băncii se schimbă în Bankhaus CA Steinhausser. Sub noul ei nume, este reevaluată, iar acum, că are un proprietar neevreu, valorează de şase ori mai mult decît atunci cînd era deţinută de evrei.

În Viena nu mai există Palais Ephrussi şi nici Ephrussi Bank. Familia Ephrussi a fost epurată din oraş.

De data asta mă duc la arhiva comunităţii evreieşti din Viena, cea confiscată de Eichmann, să caut detalii despre o căsătorie. Răsfoiesc un registru, căutîndu-l pe Viktor: peste prenumele lui e pusă o ştampilă roşie,

oficială: „Israel”. S-a emis un ordin care decreta că toţi evreii trebuie să-şi schimbe numele. Cineva a stat şi s-a uitat peste toate numele din listele evreilor vienezi şi a pus ştampile pe ele: „Israel” pentru bărbaţi, „Sara” pentru femei.

M-am înşelat. Familia nu e radiată: doar au scris ceva pe deasupra. Şi, în final, asta mă face să plîng.

26

„Bun pentru o călătorie dus”

Ce trebuie să facă Viktor, Emmy şi Rudolf ca să plece din *Ostmark*-ul Reichului German? N-au decît să stea la coadă pe la cîte ambasade şi consulate vor – primesc mereu acelaşi răspuns. Nu mai sînt locuri. În Anglia sînt atîţia refugiaţi, emigranţi, evrei săraci, încît listele vor rămîne închise ani întregi de-acum înainte. Cozile astea sînt periculoase pentru că pe aici patrulează trupe SS, poliţişti, tot felul de indivizi care le poartă sîmbetele. Aici vibrează constant teama că oricare dintre acele camioane ale poliţiei ar putea să te ia şi să te ducă la Dachau.

Trebuie să aibă bani suficienţi ca să plătească toate taxele inventate peste noapte – evreii plătesc pentru nenumărate aprobări punitive ca să poată emigra. Trebuie să aibă o declaraţie de avere în care să specifice tot ce deţineau pe 27 aprilie 1938. Aceasta se depune la Biroul Declaraţiilor de Avere ale Evreilor. Trebuie să-şi declare toate activele din ţară şi din străinătate, toate proprietăţile imobiliare, activele afacerilor, economii, venituri, pensii, bunuri de valoare, obiecte de artă. După care trebuie să meargă la Ministerul de Finanţe şi să aducă dovezi că nu au primit nici o moştenire şi că nu încasează impozite pe clădiri, iar apoi trebuie să aducă alte acte ca să-şi dovedească venitul, cifra de afaceri şi pensia.

Aşa că Viktor, care are 78 de ani, începe acest tur prin Viena istorică mergînd de la un birou la altul, aici e refuzat, dincolo nu poate să intre, stă la cozi ca să ajungă la birouri unde trebuie să stea la alte cozi. Toate birourile în faţa cărora trebuie să stea în picioare, întrebările care i se pun cu voce răstită, ştampila de pe tuşiera roşie ce îi permite sau nu să plece şi toate taxele, ordinele şi protocoalele pe care trebuie să le priceapă. Nu au trecut decît şase săptămîni de la *Anschluss*, iar cu toate legile astea noi şi cu oamenii noi aşezaţi la birouri, dornici să arate ce pot să facă în *Ostmark*, e un haos general.

Eichmann deschide Biroul Central pentru Emigraţia Evreilor în Palatul Rothschild din Prinz-Eugen-Strasse, acum arianizat, pentru ca evreii să

treacă mai repede prin toate formalităţile. Învaţă cum să gestioneze eficient o organizaţie. Superiorii lui sînt foarte impresionaţi. Noul lui birou va demonstra că este posibil să intri în calitate de cetăţean bogat şi să ieşi de acolo, peste cîteva ore, doar cu permisul de emigrare.

Oamenii devin umbrele documentelor lor. Aşteaptă să li se valideze hîrtiile, aşteaptă scrisori de susţinere din străinătate, aşteaptă să li se promită un loc. Celor care au reuşit să iasă deja din ţară li se cer favoruri, bani, documente care să dovedească rudenia, afaceri inexistente, orice poate fi pus pe o hîrtie cu antet.

Pe 1 mai Rudolf, care are 19 ani, primeşte permisiunea de a emigra în Statele Unite: un prieten i-a făcut rost de un loc de muncă la Bertig Cotton Company din Paragould, Arkansas. Viktor şi Emmy rămîn singuri în casa cea veche. Au plecat toţi servitorii în afară de Anna. Aceşti trei oameni nu se mai îndreaptă către o încremenire absolută: deja sînt în starea asta, împietriţi. Viktor coboară în curte pe treptele cu care nu e obişnuit, trece pe lîngă statuia lui Apolo, ocoleşte privirile noilor funcţionari şi pe cele ale foştilor lui chiriaşi, iese pe poartă, pe lîngă santinela de serviciu, din trupele SA, şi ajunge în Ringstrasse. Dar unde să se ducă?

Nu mai poate merge la cafeneaua lui, nici la biroul lui, la clubul lui, la verii lui. Nu mai are nici o cafenea, nici un birou, nici un club, nici un văr. Nu mai are voie să se aşeze pe o bancă din spaţiul public: pe băncile din parcul de lîngă Votivkirche au fost imprimate cuvintele *Juden verboten*. Nu mai poate să intre nici în Sacher, nici în cafeneaua Griensteidl, nici în Central, nu mai poate să meargă la Prater, nici la librăria lui, nici la frizer, nu mai poate să se plimbe în parc. Nu mai poate merge cu tramvaiul: evreii şi cei care par evrei sînt aruncaţi afară. Nu mai poate să meargă la cinema. Şi nici la Operă. Şi, chiar dacă ar putea, nu ar mai asculta muzică compusă de evrei şi interpretată de evrei. Mahler şi Mendelssohn sînt interzişi. Opera a fost arianizată. La Neuwaldegg, la capătul liniei de tramvai, sînt postate trupe SA, ca să-i împiedice pe evrei să umble prin pădurile de lîngă Viena.

Unde să se ducă? Cum or să scape de aici?

Tocmai cînd toată lumea încearcă să plece, se întoarce Elisabeth. Are paşaport olandez, poate că aşa nu va fi arestată sub acuzaţia de intelectual evreu şi persoană indezirabilă, dar e foarte periculos ce face ea. Şi este neobosită: face rost de permise pentru părinţii ei, se dă drept membră a Gestapoului ca să poată intra la un anumit funcţionar, găseşte tot felul de soluţii ca să plătească taxele *Reichsflucht*, se tîrguieşte cu diferite departamente. Nu se lasă intimidată de limbajul acestor noi legiuitori: e

avocat şi va face totul ca la carte. Dacă vrei să vorbeşti cu mine oficial, pot şi eu să fac la fel.

Paşaportul lui Viktor îl aduce cu un pas mai aproape de plecarea din ţară. Pe 13 mai, peste ştampila *Passinhaber ist Auswanderer*, „Deţinătorul paşaportului este emigrant”, semnează dr. Raffergerst. Cinci zile mai tîrziu, pe 18 mai, urmează ştampila *Einmalige Ausreise nach CSR*, „Bun pentru o călătorie dus”. În noaptea aceea se aude că trupele germane fac manevre la frontieră şi că armata Cehoslovaciei a fost parţial mobilizată. Pe 20 mai, Legile de la Nürnberg intră în vigoare şi în Austria. Aceste legi, care în Germania se aplicau de trei ani, definesc evreitatea. Dacă trei dintre cei patru bunici ai tăi sînt evrei, atunci şi tu eşti evreu. Nu ai voie să te căsătoreşti cu un neevreu, să faci sex cu un neevreu ori să afişezi steagul Reichului. Nu ai voie să ai servitori neevrei sub 45 de ani.

Anna este o servitoare neevreică de vîrstă mijlocie care slujeşte la evrei de cînd avea 14 ani – la Emmy, Viktor şi cei patru copii ai lor. Ea trebuie să rămînă în Viena. Trebuie să-şi caute alţi stăpîni.

Pe 20 mai, Grenzpolizeikommissariat Wien, Oficiul Vamal din Viena, le dă lui Viktor şi lui Emmy aprobarea finală.

În dimineaţa de 21, Elisabeth şi părinţii ei ies pe uşa de stejar şi fac stînga pe Ringstrasse. Trebuie să meargă pe jos pînă la gară. Fiecare are în mînă cîte o valiză. *Die Neue Freie Presse* relatează că vremea e plăcută, sînt 14 grade Celsius. Au mers de mii de ori pe drumul ăsta, pe Ringstrasse. Elisabeth îi lasă la gară. Ea trebuie să se întoarcă în Elveţia, la copii.

Cînd Viktor şi Emmy ajung la graniţă, e aproape imposibil de trecut în Cehoslovacia, deoarece există temeri privind o invazie iminentă a trupelor germane. Sînt reţinuţi. „Reţinuţi” înseamnă că sînt daţi jos din tren şi ţinuţi ore întregi în picioare într-o sală de aşteptare în timp ce se dau telefoane şi se verifică documente, pînă cînd li se confiscă 150 de franci elveţieni şi una din valize. Apoi sînt lăsaţi să treacă graniţa. În aceeaşi zi, Emmy şi Viktor ajung la Kövesces.

Kövesces este aproape de multe graniţe. De asta era aşa atrăgător să vii aici, pentru că era un bun punct de întîlnire pentru prieteni şi rude din toată Europa, o cabană de vînătoare, *liberty-hall* pentru scriitori şi muzicieni.

În vara anului 1938 Kövesces arată cam ca întotdeauna, un amestec de grandios şi informal. Vezi cum se apropie furtunile de vară peste cîmpuri, şirurile de sălcii frămîntate de vînt pe malul rîului. Trandafirii sînt şi mai neîngrijiţi, într-o fotografie din luna aceea, iar Emmy se sprijină de braţul lui Viktor. Este singura fotografie pe care o am în care se ating.

Casa e mult mai goală. Copiii s-au împrăştiat în cele patru zări: Elisabeth e în Elveţia, Gisela în Mexic, iar Iggie şi Rudolf în America. Aşa că aştepţi poştaşul în fiecare zi, aştepţi ziarele, aştepţi.

Graniţele sînt fluide şi Cehoslovacia e un butoi cu pulbere, iar Kövesces e prea aproape de pericol. În vara asta are loc criza din regiunea Sudeţilor, zona de la graniţa vestică a ţării: Hitler cere ca populaţiei germane să i se permită să fie încorporată în Reich. Conflictul se acutizează, la orizont se profilează ameninţător spectrul războiului. La Londra, Chamberlain încearcă să fie diplomat şi să-l convingă pe Hitler că aspiraţiile lui se pot concretiza.

În iulie, timp de nouă zile are loc o conferinţă internaţională la Evian pe tema crizei refugiaţilor: se întîlnesc aici reprezentanţi a 32 de ţări,

Viktor şi Emmy la Kövesces, 18 august 1938

printre care şi Statele Unite, dar nu reuşesc să voteze o rezoluţie prin care să condamne Germania. Poliţia elveţiană, vrînd să stăvilească valul de refugiaţi din Austria, a cerut guvernului german să inventeze un simbol cu ajutorul căruia să-i identifice pe evrei la punctele de control de la graniţă. Nemţii au acceptat. Paşapoartele evreilor sînt acum invalidate; trebuie trimise la secţiile de poliţie, unde se va ştampila pe ele litera *J*, după care le vor fi înapoiate.

În primele ore ale zilei de 30 septembrie, Chamberlain, Mussolini şi premierul francez Edouard Daladier semnează cu Hitler Acordul de la München: războiul a fost evitat. Zonele marcate cu gri-deschis de pe harta Cehoslovaciei vor fi cedate pînă la 1 octombrie 1938, iar în cele mai închise la culoare se vor organiza plebiscite. Guvernul de la Praga nu este prezent la întîlnirea unde ţara sa este dezmembrată. În această zi grănicerii cehi îşi părăsesc posturile şi refugiaţilor austrieci şi germani li se ordonă să plece. Aici au loc primele persecuţii împotriva evreilor. E haos. Două zile mai tîrziu Hitler intră în regiunea Sudeţilor în ovaţiile populaţiei. Pe 6 se formează un guvern slovac prohitlerist. Graniţa s-a mutat acum la doar 35 de kilometri de casă. În data de 10 Germania finalizează anexarea.

Au trecut doar patru luni de cînd merge pe Ringstrasse, în Viena, îndreptîndu-se spre gară, ca să scape de acolo. Iar acum sînt soldaţi germani la toate frontierele.

Emmy moare pe 12 octombrie.

Nici Elisabeth, nici Iggie nu au rostit vreodată cuvîntul *sinucidere* de faţă cu mine, dar amîndoi au spus că ea nu mai suporta, că nu voia să mai fugă iar. A murit noaptea. Emmy a luat prea multe pastile de inimă, cele pe care le ţinea în cutiuţa de porţelan azuriu.

În mapa cu documente este şi certificatul ei de deces, împăturit în patru. Are lipit pe el şi ştampilat un timbru maro de cinci coroane al Republicii Cehoslovacia pe care se vede un leu ridicat pe labele dinapoi, deşi, în ziua în care este eliberat certificatul, Cehoslovacia nu mai există. Scrie în slovacă: pe 12 octombrie 1938, Emmy Ephrussi von Schey, soţia lui Viktor Ephrussi, fiica lui Paul Schey şi a Evelinei Landauer, a decedat la vîrsta de 59 de ani. Cauza decesului era o criză de inimă. E semnat „Frederik Skipsa, *matrikar*”. Mai e şi o notă scrisă de mînă în colţul din stînga jos. Decedata era cetăţeană a Reichului şi aceste documente se eliberează în conformitate cu legile Reichului.

Mă gîndesc la sinuciderea ei. Cred că ea nu voia să fie cetăţeană a Reichului şi să trăiască în Reich. Mă întreb dacă Emmy – această femeie

frumoasă, amuzantă şi aprigă – nu a mai suportat faptul că singurul loc din viaţa ei în care se simţise complet liberă devenise o altă capcană.

Elisabeth a aflat vestea printr-o telegramă, două zile mai tîrziu. Iggie şi Rudolf, în America, peste alte trei zile. Emmy a fost înmormîntată în cimitirul cătunului de lîngă Kövesces. Iar străbunicul meu Viktor a rămas singur.

Înşir pe masa mea lungă din atelier scrisorile albastre din 1938. Sînt vreo 18, toate scrise în iarna aceea. Majoritatea sînt semnate de Elisabeth, unchiul ei Pips şi verii din Paris, care încearcă să afle veşti unul despre altul, cum se obţine aprobarea de plecare, cum faci rost de bani de cauţiune. Oare cum puteau să-l scoată pe Viktor din Slovacia? Toate proprietăţile lui fuseseră sechestrate şi el era izolat la dracu-n praznic, cu un paşaport austriac ce ar fi trebuit să fie valabil pînă în 1940, dar care acum nu mai foloseşte la nimic, pentru că Austria nu mai există ca ţară separată. Cum Viktor fusese expulzat, nu putea face cerere pentru un paşaport nemţesc la un consulat german. Începuse să facă demersurile pentru a obţine cetăţenia cehă, dar acum nici ţara asta nu mai există. Nu are decît un document care spune că e cetăţean al Vienei şi încă unul ce confirmă că a renunţat la cetăţenia rusă şi a primit-o pe cea austriacă în 1911. Dar asta se întîmpla pe vremea Habsburgilor.

Pe 7 noiembrie, un tînăr evreu a intrat în Ambasada Germaniei la Paris şi l-a împuşcat pe un diplomat german, Ernst von Rath. Pe 8 s-a anunţat că toată populaţia de evrei va fi pedepsită: copiii evreilor nu vor mai fi primiţi în şcolile ariene, ziarele evreieşti erau interzise. În seara de 9 noiembrie von Rath a murit la Paris. Hitler a hotărît ca demonstraţiile spontane să nu fie împiedicate, iar poliţiştii să fie retraşi de pe străzi.

Kristallnacht este o noapte a terorii: la Viena, 680 de evrei se sinucid; 27 sînt omorîţi. În toată Austria şi Germania se incendiază sinagogi, se jefuiesc magazine, evreii sînt bătuţi şi adunaţi ca să fie trimişi în închisori şi în lagăre.

Scrisorile – nişte scrisori subţiri, trimise par avion – sînt tot mai disperate. Pips scrie din Elveţia: „Corespondenţa mea a devenit un fel de oficiu de cliring pentru prieteni şi rude care nu-şi pot scrie reciproc… Sînt foarte îngrijorat pentru ei deoarece am aflat din surse sigure că mai devreme sau mai tîrziu toţi bărbaţii evrei vor fi trimişi în aşa-numita «rezervaţie» din Polonia”. Îşi imploră prietenii să intervină pentru ca Viktor să fie primit în Anglia. Iar Elisabeth scrie autorităţilor britanice:

Ca rezultat al schimbărilor politice radicale din Cehoslovacia şi mai ales din Slovacia, unde se află în acest moment reşedinţa lui, este limpede că nu se află în siguranţă. S-au luat deja măsuri arbitrare împotriva evreilor, indiferent dacă erau localnici sau imigranţi, iar supunerea ţării în faţa dominaţiei Germaniei este o justificare suficientă pentru aplicarea în foarte scurt timp a unor măsuri „legale" împotriva evreilor.

Pe 1 martie 1939 Viktor primeşte viza, „Bun pentru o călătorie dus", de la biroul britanic al paşapoartelor din Praga. În aceeaşi zi Elisabeth şi băieţii pleacă din Elveţia. Iau trenul pînă la Calais, apoi feribotul pînă la Dover. Pe 4 martie Viktor soseşte pe aeroportul Croydon, în sudul Londrei. Acolo îl aşteaptă Elisabeth, care îl duce la Hotelul St. Ermin din Parcul Madeira, în Tunbridge Wells, unde Henk a rezervat camere pentru toţi.

Viktor nu are cu el decît o valiză. E îmbrăcat tot cu costumul pe care îl purtase cînd Elisabeth l-a condus la gară în Viena. Ea bagă de seamă că de lanţul ceasului încă atîrnă cheia bibliotecii din palat, biblioteca lui cu primele cărţi de istorie tipărite vreodată.

Acum e emigrant. Ţara lui de *Dichter* şi *Denker*, poeţi şi gînditori, devenise o ţară de *Richter* şi *Henker*, judecători şi călăi.

27

Lacrimile lucrurilor

Viktor locuia în Tunbridge Wells împreună cu bunicii, tatăl şi unchii mei, într-o casă închiriată într-o suburbie, numită St. David's. O potecă de cărămizi în spic ducea de la o poartă de lemn, printre două garduri vii formate din tufe de lemn-cîinesc, pînă la o verandă. Era o casă robustă, cu frontoane. Aveau nişte straturi de trandafiri şi o grădină de legume. Era o casă obişnuită dintr-un orăşel obişnuit din Kent, la vreo 50 de kilometri sud de Londra, mai ferită şi destul de austeră.

Duminică dimineaţa mergeau la biserica regelui Carol Martirul. Băieţii – care aveau 8, 10, respectiv 14 ani – au fost trimişi la şcoli unde nu erau tachinaţi din cauza accentului lor străin, la indicaţia strictă a directorului. Colecţionau fragmente de şrapnel şi nasturi de la uniforme militare şi construiau castele şi nave elaborate din carton. La sfîrşit de săptămînă mergeau la plimbare în pădurile de fagi.

Elisabeth, care nu mai gătise niciodată în viaţa ei, a învăţat să facă mîncare. Fosta ei bucătăreasă, care acum locuia în Anglia, îi trimitea scrisori ample, cu reţete de şniţel şi *Salzburger Nockerln*, precum şi instrucţiuni meticuloase: „Stimata doamnă *înclină* încetişor tigaia".

Îi medita la latină pe copiii vecinilor ca să cîştige bani pentru întreţinerea casei şi făcea traduceri ca să aibă cu ce să le cumpere băieţilor cîte o bicicletă – opt lire bucata. A încercat să scrie din nou poezii, dar a descoperit că nu mai poate face asta. În 1940 a scris un eseu despre Socrate şi nazism – trei pagini pline de mînie – şi i l-a trimis prietenului ei, filosoful Eric Voegelin, din America. A continuat să corespondeze cu rudele ei împrăştiate prin toată lumea. Gisela, Alfredo şi băieţii lor erau în Mexic. Rudolf era tot în provincialul Arkansas: îi trimite un articol din *The Paragould Soliphone* despre „Rudolf Ephrussi, baronul Ephrussi, cum ar fi fost numit în fosta lui ţară, un băiat înalt, prezentabil, cîntînd cele mai noi melodii la saxofonul lui". Pips şi Olga erau în Elveţia. Mătuşa Gerty fugise din Cehoslovacia şi acum locuia la Londra, dar încă nu se ştia nimic despre

mătuşa lui Elisabeth, Eva, şi nici despre unchiul Jenö, care fusese văzut ultima dată la Kövesces.

Henk, bunicul meu, făcea naveta la Londra cu trenul de 8.18 şi încerca să stabilească unde anume se află flota comercială olandeză şi unde ar fi trebuit să fie.

Iar Viktor stătea pe un scaun lîngă aragazul din bucătărie, singurul loc din casă unde era cald. Citea în fiecare zi *The Times* ca să se ţină la curent cu războiul, iar joia cumpăra *Kentish Gazette*. Citea Ovidiu, mai ales *Tristia*, poemele sale scrise în exil. Cînd citea, îşi trecea palma peste faţă, ca să nu vadă copiii ce efect avea poetul asupra lui. Îşi petrecea cea mai mare parte a zilei citind, se mai plimba puţin pe Blatchingdon Road şi îşi făcea siesta. Cîteodată mergea pînă în centrul oraşului, la anticariatul lui Hall, al cărui proprietar, domnul Pratley, vorbea foarte frumos cu Viktor cînd acesta mîngîia rafturile cu volume de Galsworthy, Sinclair Lewis şi H.G. Wells.

Uneori, cînd veneau băieţii de la şcoală, el le povestea despre Enea şi despre întoarcerea lui în Cartagina. Aici, pe pereţi, sînt pictate scene cu Troia. Abia acum, cînd vede ce a pierdut, Enea izbucneşte în lacrimi. *Sunt lacrimae rerum*, spune Enea. Ai de ce vărsa lacrimi pentru lucrurile pe care le vezi, citeşte el, la masa din bucătărie, în timp ce băieţii încearcă să-şi termine temele la algebră, „Scrie o zi din viaţa unui creion”, observă „Dizolvarea mănăstirilor: triumf sau tragedie?”.

Lui Viktor îi lipseau chibriturile acelea plate pe care le puteai cumpăra în Viena şi care încăpeau perfect în buzunarul vestei. Îi lipseau trabucurile lui micuţe. Îşi bea ceaiul negru dintr-un pahar, ca ruşii. Nu punea zahăr. O dată a pus în pahar raţia pe o săptămînă a întregii familii şi a început să amestece zahărul cu linguriţa, în timp ce toată lumea se uita la el cu gura căscată.

În februarie 1944, spre încîntarea tuturor, Iggie îşi face apariţia în Tunbridge Wells, îmbrăcat în uniforma lui americană; e ofiţer în serviciul de informaţii la cartierul general al Corpului 7 Armată. Cum învăţase de mic engleza, franceza şi germana, asta îi folosea acum. Cei doi fraţi obţinuseră cetăţenia americană ca să se înroleze în armată, Rudolf în Virginia în iulie 1941 şi Iggie în California în ianuarie 1942, la o lună după Pearl Harbor.

Apoi nu mai au nici o veste despre Iggie pînă nu văd în *The Times* o fotografie de pe front, pe 27 iunie 1944, la trei săptămîni după debarcarea Aliaţilor în Franţa. Fotografia surprinde predarea unui amiral german şi a unui general, tot neamţ, la Cherbourg. Stau în picioare, îmbrăcaţi în nişte mantale ude, în faţa căpitanului I.L. Ephrussi, care începe să cam chelească,

şi a spilcuitului general-maior american J. Lawton Collins. Pe pereţi sînt hărţi ale Normandiei; mai e şi un birouaş. Iar toţi se înclină puţin ca să-l audă mai bine pe Iggie, care le traduce condiţiile impuse de generalul Collins.

Iggie în timpul campaniei din Normandia, 1944

Viktor a murit pe 12 martie 1945, cu o lună înainte ca Viena să fie eliberată de ruşi şi cu două luni înainte de capitularea necondiţionată a Înaltului Comandament german. Avea 84 de ani. În certificatul lui de deces scrie: „Născut la Odessa, decedat la Tunbridge Wells”. Trăit, adaug eu cînd îl citesc, la Viena, centrul Europei. Mormîntul lui din cimitirul satului Charing este departe de mama lui, îngropată la Vichy. Şi de tatăl şi bunicul lui, care îşi dorm somnul de veci în mausoleul cu coloane dorice din Viena, construit cu atîta încredere că îi va adăposti pe toţi membrii dinasticului clan Ephrussi pentru totdeauna, în noua lor patrie din Imperiul Austro-Ungar. Şi e cel mai departe de Kövesces.

Curînd după terminarea războiului, Elisabeth a primit o lungă scrisoare de la unchiul Tibor, bătută la maşină în germană. Era trimisă mai departe de Pips, din Elveţia, în octombrie. Era scrisă pe o hîrtie aproape transparentă şi aducea veşti îngrozitoare.

> Nu vreau să repet totul iar, dar trebuie să mai scriu o dată despre Jenö şi Eva. Mă cutremur cînd mă gîndesc ce moarte groaznică au avut. Jenö deja avea certificatul în mînă cînd au fost deportaţi

din Komárom în Reich, pentru că lui i se îngăduia acum să plece acasă. Dar nu voia să o lase pe Eva, credea că li se va permite totuşi să rămînă împreună; însă au fost despărţiţi imediat la graniţa cu Germania şi li s-au luat toate hainele mai bune pe care le aveau pe ei. Amîndoi au murit în ianuarie.

Eva, care era evreică, fusese dusă în lagărul de concentrare de la Theresienstadt, unde a murit de tifos; iar Jenö, care nu era evreu, a fost trimis într-un lagăr de muncă. El a murit de epuizare.

În continuare Tibor ne dă veşti despre nişte vecini de la Kövesces, înşirînd numele unor prieteni de familie şi veri despre care n-am mai auzit: Samu, Herr Siebert, toată familia Erwin Strasser, văduva lui János Thuróczy, „un al doilea fiu care lipseşte de atunci”, deportat în timpul războiului sau dispărut în lagăre. Scrie despre devastarea din jurul lui, despre satele arse, despre foamete, despre inflaţie. În păduri nu mai sînt căprioare. Moşia de lîngă Kövesces, Tavarnok, „este părăsită şi conacul a ars. Au plecat toţi, n-a mai rămas la Tapolcány decît bătrîna doamnă. Eu nu mai am decît hainele de pe mine”.

Tibor fusese şi la Viena, la Palais Ephrussi: „La Viena a mai rămas cîte ceva… Tabloul Annei Herz (Makart) e tot acolo, un portret al lui Emmy (Angeli) şi tabloul cu mama lui Taşa (cred că tot al lui Angeli), cîteva mobile, vaze etc. Aproape toate cărţile tatălui tău şi ale mele au dispărut, am mai găsit numai vreo cîteva, unele cu dedicaţia lui Wassermann”. Cîteva portrete de familie, cîteva cărţi cu autograf şi nişte mobile. Nu se menţionează cine mai e în clădire.

În decembrie 1945 Elisabeth hotărăşte că trebuie să se întoarcă la Viena ca să afle cine şi ce a mai rămas acolo. Şi să ia portretul mamei sale şi să-l aducă acasă.

Elisabeth a scris un roman despre călătoria ei. Nu a fost publicat niciodată. Şi nici n-ar putea fi publicat, cred eu, analizînd exemplarul dactilografiat, 261 de pagini cu corecturi minuţioase. Îşi exprimă emoţiile atît de direct, încît romanul nu este o lectură plăcută. În roman ea este un profesor universitar evreu, Kuno Adler, care se întoarce la Viena din America pentru prima dată după *Anschluss.*

Este o carte despre întîlniri. Scrie despre reacţia viscerală a personajului ei faţă de un funcţionar pe care-l întîlneşte în tren, la graniţă, cînd i se cere paşaportul:

Vocea, intonaţia lui au atins un nerv din gîtlejul lui Kuno Adler; ba nu, mai jos de gît, acolo unde respiraţia şi mîncarea ajung adînc în trup, un nerv inconştient, de necontrolat, din plexul solar probabil. Vocea aceea a lui, accentul, în acelaşi timp moale şi aspru, servil şi uşor vulgar, perceput de auz aşa cum pipăi cu degetele o anumită piatră – steatitul, ce are suprafaţa rugoasă, spongioasă şi uşor uleioasă –, o voce de austriac. „Austria, paşapoartele la control.”

Profesorul exilat ajunge în gara bombardată şi rătăceşte printre dărîmături, încercînd să se obişnuiască cu mizeria, cu rapacitatea locuitorilor săraci şi cu clădirile pe care le ştia atît de bine şi care acum sînt în ruine. Opera, Bursa, Academia de Arte Frumoase – toate sînt distruse. Din catedrala Sfîntul Ştefan a mai rămas doar o carcasă carbonizată.

Profesorul se opreşte în faţa Palatului Ephrussi:

> În sfîrşit, ajunsese în Ringstrasse: la dreapta era mormanul imens care fusese odată Muzeul de Istorie Naturală, clădirea Parlamentului în stînga, dincolo de care se vedea acoperişul înalt şi ascuţit al primăriei, iar în faţă erau zăbrelele de la Volksgarten şi Burgplatz. Ajunsese – erau toate în faţa lui; numai aleile de vizavi, care fuseseră cîndva umbrite de copaci, erau acum despuiate; nu mai rămăseseră în picioare decît vreo cîteva trunchiuri golaşe. În rest, totul era la fel. Şi dintr-odată, această dislocare a timpului care îl ameţise cu tot felul de iluzii şi deziluzii a devenit limpede, iar el era real, totul era realitate irefutabilă. Chiar se afla acolo. Numai copacii dispăruseră, iar acest semn al distrugerii care părea atît de nesemnificativ, pentru care nu se pregătise, i-a sădit în suflet o tristeţe imensă. A traversat în grabă strada, a pătruns pe porţile parcului, s-a aşezat pe o bancă de pe o alee pustie şi a plîns.

Elisabeth îşi petrecuse copilăria uitîndu-se printre frunzele teilor din faţa casei. În mai, dormitorul ei se umplea de parfumul florilor.

Pe 8 decembrie 1945, după şase ani şi jumătate de cînd a fost ultima oară aici, Elisabeth intră în fosta ei casă. Porţile enorme atîrnă în balamale. Acum, aici sînt birourile autorităţilor de ocupaţie americane: Cartierul General American/Subdepartamentul Consiliului Juridic pentru Controlul Proprietăţii. În curte sînt parcate motociclete şi jeepuri. Cele mai multe dintre ochiurile de geam ale acoperişului de sticlă sînt sparte: o bombă a aterizat pe clădirea de alături, distrugîndu-i o mare parte din faţadă şi cariatidele palatului, în spatele cărora se ascundeau pe vremuri copiii. Pe jos sînt băltoace. Apolo e tot acolo, pe soclul lui, încremenit cu lira în mînă.

Elisabeth urcă cele 33 de trepte ale scării din casa familiei sale; bate la uşa apartamentului şi un locotenent şarmant din Virginia o conduce înăuntru.

Apartamentul a fost transformat în sediu de instituţie, în fiecare încăpere sînt acum birouri, fişete şi stenografe. Pe pereţi sînt prinse în piuneze tot felul de liste şi notiţe. În bibliotecă, deasupra şemineului e o hartă imensă a Vienei, pe care sînt marcate cu diferite culori zonele ocupate de ruşi, de americani şi de Aliaţi. Aerul e plin de fum de ţigară, de glasuri şi de ţăcănitul maşinilor de scris. Este condusă prin birouri cu interes şi simpatie; parcă nu le vine să creadă că asta – toată clădirea asta – fusese locuinţa unei familii. Biroul american a înlocuit pur şi simplu fostul birou nazist.

Pe pereţi au mai rămas vreo cîteva tablouri, acele *Junge Frau* în ramele lor grele, aurite, nişte studii cu peisaje din Austria învăluite în ceaţă şi trei

portrete – Emmy, o bunică şi o mătuşă de-a doua. Mobilele cele mai grele sînt tot la locul lor, masa din sufragerie şi scaunele ei, o măsuţă de scris, nişte dulapuri şi paturi, fotoliile cele mari. Cîteva vaze. Lucrurile care au rămas par aleatorii. Biroul tatălui ei este tot în bibliotecă, mai sînt şi nişte covoare pe jos. Dar casa e tot goală. Mai exact, *golită*.

Debaraua e goală. Pe poliţele de deasupra şemineurilor nu mai este nimic. Camera unde se păstra argintăria e goală, ca şi seiful. Nu mai e nici pianul. A dispărut şi servanta italiană. Şi măsuţele încrustate cu mozaic. În bibliotecă rafturile sînt goale. Au dispărut şi globurile, şi ceasurile, şi scaunele franţuzeşti. În dressingul mamei s-a aşternut praful. Acum s-a adus aici un fişet.

Au dispărut şi biroul, şi oglinda, însă a rămas o vitrină de lac negru – goală şi ea.

Locotenentul cel amabil vrea să-i fie de ajutor şi devine foarte vorbăreţ cînd află că Elisabeth a studiat la New York. Staţi cît doriţi, îi spune el, vedeţi ce mai găsiţi. Nu sînt sigur ce putem face pentru dumneavoastră. E foarte frig, iar el îi oferă o ţigară şi-i zice că mai e o bătrînă care locuieşte aici – arată cu mîna –, poate mai ştie ea ceva. Un caporal este trimis să o caute pe bătrînă.

O cheamă Anna.

28

Buzunarul Annei

Două femei. Una e mai bătrînă. Cealaltă este acum între două vîrste, a început să încărunţească.

Se întîlnesc din nou după un război. Nu s-au mai văzut de opt ani.

Se întîlnesc în una dintre vechile camere, acum un birou plin de foşnetul dosarelor. Sau poate se întîlnesc în curtea cu dale ude. Nu văd decît două femei, fiecare cu povestea ei.

27 aprilie. Au trecut şase săptămîni de la *Anschluss*; e ziua în care uşile ce dau în Ringstrasse au fost lăsate deschise de Otto Kirchner şi au intrat în casă oamenii Gestapoului. Începea arianizarea. Annei i s-a spus că nu mai are voie să slujească la evrei, că acum trebuie să se pună în slujba ţării sale. Trebuia să se facă utilă şi să ajute la sortarea bunurilor foştilor ocupanţi ai casei, să le împacheteze în lăzi de lemn. Aveau o grămadă de treabă, iar ea trebuia să împacheteze mai întîi argintăria.

Erau lăzi peste tot, iar cei de la Gestapo făceau liste. După ce ea împacheta ceva, obiectul era bifat pe listă. După argintărie au urmat porţelanurile. În jurul ei erau o grămadă de oameni care dezmembrau apartamentul. Era în ziua cînd Viktor şi Rudolf au fost arestaţi şi ridicaţi de acasă, iar lui Emmy i s-a interzis să mai intre în apartament, fiind trimisă în camerele de pe cealaltă parte a curţii.

Luau argintăria. „Şi bijuteriile mamei dumitale, porţelanul, rochiile mamei dumitale.” Şi ceasurile pe care Anna avea grijă să le întoarcă în fiecare săptămînă (în bibliotecă, în salon, în dressingul baronului), cărţile din bibliotecă, clovnii aceia frumoşi de porţelan din salon. Totul. Se întrebase ce poate salva pentru Emmy şi pentru copii.

„Nu puteam lua nimic de valoare ca să pun deoparte pentru domniile voastre. Aşa că luam pe furiş cîte două-trei dintre figurinele acelea micuţe din dressingul doamnei baroane, cu care vă jucaţi cînd eraţi copii – mai ţii minte –, şi le băgam în buzunarul şorţului de fiecare dată cînd mai treceam pe acolo, apoi le duceam în camera mea. Le-am ascuns în salteaua patului

meu. Mi-a luat două săptămîni să le scot pe toate din vitrina aia mare de sticlă. Mai ţii minte ce multe erau! Şi nu şi-au dat seama. Erau aşa de ocupaţi! Erau ocupaţi cu toate lucrurile alea care le luau ochii – tablourile domnului baron şi serviciul de aur din seif, dulapurile din salon şi statuile şi toate bijuteriile mamei dumitale. Şi toate cărţile alea vechi ale domnului baron, la care ţinea aşa de mult! Nici n-au băgat de seamă figurinele acelea mărunţele. Aşa că le-am luat eu. Le-am băgat în saltea şi am dormit peste ele. Acum, că te-ai întors, uite că pot să-ţi dau ceva înapoi."

În decembrie 1945 Anna i-a dat lui Elisabeth 264 de *netsuke* japoneze.

Acesta este al treilea popas din povestea *netsuke*-lor.

De la Charles şi Louise, din Paris, vitrina din camera de un galben licăritor, cu toate tablourile acelea impresioniste, a ajuns la Emmy şi la copiii ei, în Viena, cu întreţeserea aceea de poveşti şi costumaţii, copilărie şi fantezie, iar apoi în acest ciudat ascunziş, salteaua din camera Annei.

Netsuke-le se mai plimbaseră şi înainte. De cînd sosiseră din Japonia, fuseseră preţuite mereu: luate în mînă, examinate, cîntărite în palmă, puse la loc. Aşa fac negustorii de artă. Aşa fac şi colecţionarii, la fel şi copiii. Însă, cînd mă gîndesc la *netsuke*-le din buzunarul şorţului Annei, alături de o cîrpă de şters praful sau o papiotă de aţă, mă gîndesc că nimeni nu a avut vreodată mai multă grijă de *netsuke*-le astea. Este aprilie 1938 şi, cu *Anschluss*-ul încă buimăcit de atîtea proclamaţii, specialiştii în istoria artei lucrează sîrguincioşi la inventare, lipind fotografii în dosarele Gestapoului, care urmează să fie trimise la Berlin, iar bibliotecarii îşi bifează cu zel listele de cărţi. Ei conservă obiecte de artă pentru ţara lor. Iar Rosenberg are nevoie de arta ceremonială iudaică pentru a-şi dovedi teoriile despre animalitatea evreilor la institutul lui. Toată lumea munceşte din greu, dar nici unul dintre ei nu este nici pe departe atît de sîrguincios şi de zelos ca Anna. Cînd Anna doarme peste ele, tratează *netsuke*-le cu mai mult respect decît le-a arătat cineva vreodată. A supravieţuit foametei, jafurilor, incendiilor şi invaziei ruşilor.

Netsuke-le sînt mici şi tari. Nu se ciobesc aşa uşor, nici nu se sparg aşa uşor: fiecare dintre ele este făcut pentru a fi aruncat în lume. „Un *netsuke* trebuie conceput astfel încît să nu-l stînjenească pe cel care-l foloseşte", scrie într-un ghid. Par că vor să îşi plieze tot ce e colţuros: o căprioară îşi strînge picioarele sub ea; dogarul se ghemuieşte în butoiul lui pe jumătate terminat; şobolanii se strîng în jurul alunei. Sau preferatul meu, un călugăr adormit peste bolul lui de cerşit; o linie continuă a spatelui. Dar pot fi şi dureroase: marginea păstăii de fasole e tăioasă ca lama de cuţit. Mă gîndesc

cum stau ele ascunse într-o saltea, o saltea ciudată în care lemnul de buxus şi fildeşul din Japonia se întîlnesc cu părul de cal din Austria.

Poţi simţi atingerile nu numai cu degetele, ci cu tot corpul.

Prin fiecare dintre aceste *netsuke* Anna opune rezistenţă memoriei sale tot mai slabe. Prin fiecare *netsuke* pe care l-a dus la adăpost, se opune veştilor rele; este o poveste de care îşi aminteşte, un viitor de care se agaţă. Aici, cultul acela al vienezilor pentru *Gemütlichkeit* – lacrimile stoarse cu uşurinţă la auzul unor poveşti sentimentale, învelirea oricărui lucru în foitaj şi frişcă, melancolia care se desparte de fericire, imaginile acelea candide cu servitoarele şi drăguţii lor – se întîlneşte cu un loc de o duritate adamantină. Mă gîndesc la Herr Brockhaus şi imprecaţiile sale la adresa neglijenţei servitorilor. Cît de tare se înşela!

Aici nu e vorba de sentimentalism, nici de nostalgie. E ceva mult mai dur, la propriu mai dur. Este un fel de încredere.

Am auzit demult povestea Annei. Am auzit-o la Tokyo, prima dată cînd am văzut *netsuke*-le, luminate, aşezate într-o vitrină lungă de sticlă, între două corpuri de bibliotecă. Iggie mi-a preparat un gin tonic, iar el şi-a turnat scotch cu sifon şi a spus – în treacăt, cu jumătate de gură – că ele erau o poveste ascunsă. Voia să spună, cred, nu că ar fi şovăit să-mi spună povestea, ci că era o poveste despre lucruri ascunse.

Cunoşteam povestea. Dar am *simţit-o* abia la a treia mea vizită la Viena, cînd mă aflam în curtea palatului împreună cu cineva de la birourile Casinos Austria, care m-a întrebat dacă nu vreau să văd etajul secret.

Am urcat treptele şi el a împins o anumită porţiune a lambriului, în stînga; ne-am aplecat puţin ca să intrăm pe un etaj întreg cu camere ce nu aveau ferestre spre stradă: cînd eşti în Ringstrasse, privirile se înalţă fără să întîlnească nici un obstacol de la nivelul străzii pînă la etajul somptuos al lui Ignace. Toate camerele de pe etajul secret sînt aşezate la fel ca marile încăperi de deasupra, dar aici fiecare dintre ele este mai comprimată. Nu există decît nişte ferestruici pătrate, opace care dau în curte, suficient de nesemnificative ca să fie mascate în decorul peretelui. Pe etajul ăsta se ajunge fie prin uşa mascată din lambriul de marmură care dă pe scara cea mare, fie de pe scara servitorilor din colţul curţii. Pe acest etaj se aflau camerele servitorilor.

Camera unde dormea Anna este acum cantina companiei. Aici, în mijlocul vînzolelii obişnuite în Viena la ora prînzului în zilele lucrătoare, am sentimentul acela ciudat că ceva nu e în regulă – senzaţia aceea pe care o ai cînd dai pagina şi realizezi că de ceva timp citeşti fără să fii atent la ce

citeşti. Atunci trebuie să te întorci şi s-o iei de la capăt, iar cuvintele ţi se par şi mai străine şi îţi răsună ciudat în minte.

Şi, a spus bărbatul care era responsabil de clădire, intrîndu-şi tot mai mult în rolul de ghid, ai observat cum e adusă lumina în casă? Cum crezi că e lumină pe scările principale? Aşa că urcăm scara în spirală a servitorilor şi deschidem o uşiţă care dă spre o privelişte cu acoperişuri, pasarele de fier şi scări. Mergem pînă la parapetul de deasupra cariatidelor şi ne uităm în jos: da, aici sînt şi nişte luminatoare mascate. Aduce planurile casei, îmi arată cum e legată casa de clădirile de alături şi-mi spune că prin pasajele subterane prin care ajungeai în pivniţe puteai aduce înăuntru nutreţ şi paie pentru cai fără să foloseşti porţile principale.

Toată această casă solidă, parchetată, căptuşită, tencuită şi zugrăvită, placată cu marmură şi cu aur, era uşoară ca un teatru de jucărie, un şir de spaţii ascunse în spatele unei faţade. *Potemkinische*. Marmura asta era cartonul şi ghipsul potemkiniadei sale.

Este o casă cu jucării ascunse, cu jocuri ascunse de parapetele acoperişului, cu joaca de-a v-aţi ascunselea în tunele şi în pivniţe, cu sertare secrete la dulapuri în care stau ascunse scrisorile primite de Emmy de la amanţii ei. Dar era şi o casă care adăpostea oameni nevăzuţi şi vieţi neştiute. Mîncarea apărea din bucătării ascunse, rufăria dispărea în spălătorii ascunse. Oamenii dormeau în odăi fără aer, înghesuite între două etaje.

Era un loc unde puteai să ascunzi de unde eşti. Era un loc unde puteai să ascunzi lucruri.

Mi-am început călătoria cu mapele pline cu scrisori ale diferiţilor membri ai familiei mele, un fel de hartă sumară. A trecut mai mult de un an de atunci şi descopăr mereu alte şi alte lucruri. Nu doar lucruri uitate: listele şi agendele Gestapoului, publicaţii, romane, poeme şi tăieturi din ziare. Testamentele şi manifestele maritime. Interviurile cu bancheri. Comentariile auzite din întîmplare într-o cameră dosnică din Paris şi mostrele de materiale pentru rochiile făcute pentru verişoarele din Viena în pragul secolului XX. Fotografiile şi mobilele. Pot găsi chiar şi listele cu invitaţii la o petrecere de acum o sută de ani.

Ştiu atîtea despre urmele lăsate de familia mea muiată în aur, dar nu pot să mai aflu nimic despre Anna.

Despre ea nu scrie nimic nicăieri, nu e inclusă în poveşti. Emmy nu-i lasă bani prin testament: nu există nici un testament. Anna nu lasă nici o urmă în catastifele comercianţilor sau ale croitorilor.

Trebuie să mai caut. În biblioteci, dau peste tot felul de lucruri care mă duc mai departe sau mă abat de la drum. În timp ce încerc să verific ceva – data covorului galben cu cele patru vînturi, din salonul lui Charles, ceva despre artistul care a pictat tavanele din Palais Ephrussi –, văd o notă de subsol într-o anexă. Mi se taie respiraţia cînd aflu că locuinţa Louisei din rue Bassano, care se afla vizavi de casa lui Jules şi Fanny, pe aceeaşi stradă unde a locuit şi Charles ultima oară, toată numai piatră cu înflorituri poleite, a fost transformată de nazişti în una dintre taberele de detenţie din Paris. Era una dintre cele trei anexe ale lagărului de concentrare de la Drancy, unde deţinuţii evrei trebuiau să sorteze, să cureţe şi să repare piese de mobilier şi obiecte furate de organizaţia lui Rosenberg pentru funcţionarii Reichului.

Apoi – îngrozitor! – se menţionează între paranteze că fata în rochie albastră din dublul portret făcut de Renoir fiicelor Louisei Cahen d'Anvers – pentru care Charles s-a codit atît de mult timp să facă rost de banii datoraţi lui Renoir – fusese deportată şi murise la Auschwitz. Iar după aceea aflu că şi Fanny, Léon, fiul lui Theodore Reinach, soţia lui, Béatrice Camondo, şi cei doi copii ai lor – toţi au fost deportaţi. Toată familia asta a pierit la Auschwitz în 1944.

Toate vechile calomnii, criticile înveninate împotriva familiilor de evrei de pe colina aceea aurită dăduseră în sfîrşit roade înfiorătoare la Paris.

Aici, în casa asta, am pornit de la o premisă greşită. Faptul că *netsuke*-le au supravieţuit în buzunarul Annei, în salteaua ei, este un afront. Nu pot permite aici nici un fel de simbolism. De ce a trebuit ca ele să scape cu bine de acest război pitite într-o ascunzătoare, cînd atîţia oameni nu au reuşit să facă asta? Nu mai pot să pun cap la cap oamenii şi locurile. Toate poveştile astea mă dau peste cap.

Şi sînt lucruri pe care le caut de cînd am auzit povestea asta, acum aproape 30 de ani, cînd l-am cunoscut pe Iggie în Japonia. Există un spaţiu gol în jurul Annei, ca în jurul unei siluete dintr-o frescă. Ea nu era evreică. Slujise la Emmy de cînd aceasta s-a căsătorit. „Era mereu pe-acolo", spunea Iggie.

I-a dat *netsuke*-le lui Elisabeth în 1945, iar Elisabeth a pus curmala japoneză, cerbul de fildeş, măştile care îi plăceau atît de mult cînd era copil şi tot restul lumii ăsteia într-o mică servietă-diplomat din piele ca să le ia în Anglia. Ele se pot extinde, ca să umple o vitrină uriaşă dintr-un salon parizian sau dintr-un dressing vienez, dar încap şi într-o gentuţă minusculă.

Nici măcar nu cunosc numele complet al Annei, nu ştiu nici ce s-a întîmplat cu ea. Nu m-am gîndit niciodată să întreb, atunci cînd aveam pe cine să întreb. Era Anna şi atît.

29

„Totul pe faţă, public şi legal”

Elisabeth a dus acasă servieta aceea micuţă în care erau înghesuite *netsuke*-le. Acum acasă era în Anglia: nici nu se gîndea să se mute cu toată familia la Viena. Iggie, care fusese demobilizat din armata americană şi îşi căuta de lucru, era de aceeaşi părere. Foarte puţini evrei aveau să se mai întoarcă la Viena. Erau 185 000 de evrei în Austria în momentul *Anschluss*-ului. Dintre aceştia s-au mai întors 4 500; 65 459 de evrei austrieci fuseseră ucişi.

Nimeni nu a fost tras la răspundere. Noua şi democrata Republică Austria, înfiinţată după război, i-a amnistiat în 1948 pe 90% dintre membrii partidului nazist, iar în 1957 şi pe cei din SS şi Gestapo.

Întoarcerea emigranţilor a fost percepută ca o hărţuire de cei care nu plecaseră. Romanul bunicii mele despre întoarcerea la Viena mă ajută să înţeleg ce a simţit ea. Există un moment de confruntare în romanul lui Elisabeth care este deosebit de revelator. Profesorul evreu este întrebat de ce s-a întors, ce aştepta de la Austria: „Tu ai ales să pleci mai repede. Adică ai demisionat înainte să fii dat afară – şi ai plecat din ţară”. Asta este întrebarea-cheie, plină de forţă: ce vrei, de ce te-ai întors? Te-ai întors ca să ne iei ceva? Te-ai întors ca să acuzi? Te-ai întors ca să ne dai în vileag? Şi, ca un tremur în spatele acestor întrebări: oare războiul tău a fost mai rău decît războiul nostru?

Restituirea a fost dificilă pentru cei care au supravieţuit. Elisabeth o dramatizează în unul dintre cele mai ciudate momente ale romanului, cînd un colecţionar, Kanakis, observă „pe peretele din faţa scaunului pe care stătea două tablouri întunecate, cu rame masive, şi îşi miji ochii, schiţînd un zîmbet”.

„Chiar recunoaşteţi tablourile astea?”, exclamă noul proprietar. „De fapt i-au aparţinut unui domn pe care familia dumitale sigur îl cunoştea, baronul E. Poate le-ai văzut la el acasă. Din nefericire, baronul E. a murit în străinătate, în Anglia, cred. Moştenitorii lui, după ce au recuperat ce au mai

putut găsi din bunurile lui, au vîndut totul la licitaţie, bănuiesc că nu mai aveau ce face cu toate lucrurile alea învechite în casele lor moderne. Eu le-am cumpărat la licitaţie, la fel şi majoritatea lucrurilor pe care le vezi în camera asta. Totul pe faţă, public şi legal, înţelegi. Nu sînt prea multe cereri pentru perioada asta."

„Nu e nevoie să te scuzi, Herr Doktor", răspunde Kanakis, „nu pot decît să te felicit pentru achiziţiile dumitale".

„Totul pe faţă, public şi legal" – asta avea să audă Elisabeth repetîndu-i-se ca răspuns. A descoperit că, într-o societate distrusă, restituirea proprietăţilor celor de la care fuseseră sechestrate se afla cam la coada listei de priorităţi. Mulţi dintre cei care îşi însuşiseră bunuri ce le aparţinuseră evreilor erau acum cetăţeni respectabili ai noii Republici Austria. De asemenea, guvernul refuza să plătească despăgubiri de război, pentru că, în opinia sa, Austria fusese sub ocupaţie între 1938 şi 1945: Austria devenise „prima victimă", mai degrabă decît un agent activ în război.

În calitate de „primă victimă", Austria trebuia să le reziste celor care ar fi prejudiciat-o. Dr. Karl Renner, avocat şi preşedinte al Austriei după război, a lăsat să se înţeleagă foarte clar acest lucru. Iată ce scria în aprilie 1945:

> Restituirea proprietăţilor furate de la evrei… [ar trebui să se facă] nu unor victime individuale, ci într-un fond colectiv de restituţie. Punerea la punct a unor astfel de aranjamente şi a altora care pot fi prevăzute este necesară pentru a preveni întoarcerea unui val masiv de emigranţi… O circumstanţă căreia din numeroase motive trebuie să i se acorde mare atenţie… În principiu, nu ar trebui ca întreaga naţiune să le plătească despăgubiri evreilor.

Pe 15 mai 1946, cînd Republica Austria a aprobat o lege conform căreia orice tranzacţie care implicase folosirea ideologiei naziste bazate pe discriminare era declarată nulă şi neavenită, se părea că drumul era deschis. Însă, în mod ciudat, legea nu putea fi pusă în aplicare. Dacă bunurile care îţi aparţinuseră fuseseră vîndute conform politicii de arianizare forţată, atunci ţi se putea cere să le răscumperi. Dacă ţi se înapoia o operă de artă care era considerată semnificativă pentru moştenirea culturală a Austriei, atunci ea nu mai putea fi scoasă din ţară. Însă, dacă donai nişte lucrări unui muzeu, puteai primi permisiunea de a expatria opere de artă mai puţin importante.

Pentru a decide ce să restituie şi ce nu, agenţiile guvernamentale se foloseau de documentele care aveau cea mai mare autoritate. Iar acestea erau cele întocmite de Gestapo, a cărui minuţiozitate era recunoscută.

Într-un dosar cu documente referitoare la confiscarea colecţiei de cărţi a lui Viktor scria că Gestapoului îi fusese încredinţată o bibliotecă, dar „nu există nici un catalog care să descrie toate cărţile pe care le conţine. Totuşi,

erau probabil puţine lucrări, dat fiind faptul că documentul care confirmă preluarea acestora menţionează conţinutul a două cutii mari şi două mici, precum şi cel al unui raft rotativ”.

Aşa că, pe 31 martie 1948, moştenitorii lui Viktor Ephrussi primesc înapoi de la Biblioteca Naţională a Austriei 191 de cărţi; 191 de cărţi abia dacă umplu vreo două rafturi, cîţiva metri din cele cîteva sute care acopereau pereţii camerei sale.

Asta-i tot. Unde sînt cataloagele pe care le păstra Herr Ephrussi? Tot el e de vină, chiar şi acum, după moartea lui. Cărţile adunate de Viktor într-o viaţă întreagă s-au pierdut din cauza unui document pe care iniţialele lui sînt ilizibile.

Mai e un dosar cu documente privind confiscarea colecţiei de artă. Conţine şi o scrisoare trimisă de directorul unui muzeu altui director de muzeu. Au un inventar alcătuit de Gestapo şi trebuie să lămurească ce s-a întîmplat cu tablourile „bancherului Ephrussi, Wien I., Lueggerring 14. Obiectele de pe inventar nu formează o colecţie de artă deosebit de valoroasă, ci sînt nişte obiecte de decor de pe pereţii apartamentului unui bogătaş. Stilul denotă clar gustul anilor 1870”.

Nu există chitanţe, dar „singurele tablouri care nu s-au vîndut au fost cele care nu erau deloc vandabile”. Ceea ce lasă să se înţeleagă că nu prea se mai poate face nimic.

Citind aceste scrisori, mă enervez fără rost. Nu că ar conta că specialiştilor ăstora în istoria artei nu le plac gusturile „bancherului Ephrussi” şi nici felul cum îşi împodobea el pereţii, deşi formularea e mult prea asemănătoare cu „evreul Ephrussi” din documentele Gestapoului. Mă scoate din sărite felul în care sînt folosite arhivele pentru a trage cortina peste trecut: ba nu avem chitanţă pentru asta, ba semnătura aia e ilizibilă. Cu doar nouă ani în urmă, cred, toate tranzacţiile astea le-au făcut nişte colegi de-ai voştri. Viena e un oraş mic. Cîte telefoane ar trebui date ca să se lămurească toate astea?

Cînd tata era copil, Elisabeth a tot trimis scrisori peste scrisori, aşteptînd în zadar ca familia să-şi primească averea înapoi. Scria şi pentru că o scotea din minţi felul în care se invocau măsuri aşa-zis juridice pentru a-i face să se răzgîndească. Ea era avocat de meserie, ce naiba! Dar principalul motiv pentru care continua să trimită scrisori era că toţi cei patru fraţi aveau mare nevoie de bani şi numai ea mai rămăsese în Europa.

De fiecare dată cînd se recupera un tablou, acesta era vîndut şi banii se împărţeau. Tapiseriile Gobelin au fost recuperate în 1949 şi vîndute pentru a

plăti şcoala copiilor. La cinci ani după terminarea războiului, Palais Ephrussi i-a fost retrocedat lui Elisabeth. Nu era un moment bun ca să vinzi un palat distrus de război dintr-un oraş care încă se afla sub controlul celor patru armate, aşa că nu a reuşit să obţină pe el decît 30 000 de dolari. După asta Elisabeth s-a lăsat păgubaşă.

Herr Steinhausser, fostul partener de afaceri al lui Viktor care devenise preşedinte al Asociaţiei Băncilor din Austria, a fost întrebat în 1952 dacă ştie ceva despre istoria Băncii Ephrussi, pe care el o arianizase. Se bănuia că în anul următor, în 1953, s-ar fi împlinit o sută de ani de cînd fusese înfiinţată la Viena. „Nu ştiu nimic despre asta”, răspunde el. „Nu se va sărbători nimic.”

Moştenitorii familiei Ephrussi au primit 50 000 de şilingi, cu condiţia să declare că renunţă la orice alte pretenţii. Asta însemna cam 5 000 de dolari la vremea aceea.

Toate lucrurile astea legate de retrocedare mi se par istovitoare. Uite-aşa îţi puteai petrece toată viaţa încercînd să afli pe unde a ajuns un anumit lucru, consumîndu-ţi energia cu toate aceste reguli, scrisori şi chichiţe ale legii. Ştii că pe poliţa de deasupra şemineului altcuiva ticăie ceasul din salon, cu sirenele răsucite fluid în jurul soclului. Deschizi un catalog de vînzări, vezi două corăbii pe o mare furtunoasă şi asta te transportă într-o clipită lîngă uşa care dă pe scări, în timp ce bona îţi leagă un fular la gît, pregătindu-te pentru plimbarea pe Ringstrasse. Timp de o clipită reuşeşti să pui cap la cap o viaţă întreagă, un decor spart al unei familii împrăştiate în cele patru zări.

Era o familie care nu mai reuşea să se adune. Elisabeth, în Tunbridge Wells, era un fel de punct de convergenţă, scriind scrisori şi trimiţînd veşti şi fotografii ale nepoatelor şi nepoţilor. După război, Henk îşi găsise un serviciu bun la Londra, la o asociaţie de ajutorare aparţinînd de ONU, şi stăteau mai bine cu banii. Gisela era în Mexic. O ducea greu, lucra ca menajeră ca să-şi întreţină familia. Rudolf fusese demobilizat şi locuia în Virginia. Iar moda „renunţase” la Iggie – cum s-a exprimat el. Nu se mai putea întoarce să facă rochii: firul care îl condusese de la Viena la Paris şi apoi la New York fusese rupt de experienţele lui de pe frontul francez în 1944.

Acum lucra la Bunge, o companie internaţională care exporta cereale, întorcîndu-se fără să vrea la rădăcinile patriarhului familiei din Odessa. Prima dată fusese detaşat pentru un an interminabil la Léopoldville, în Congoul belgian, pe care-l detesta atît din pricina arşiţei, cît şi a brutalităţii.

În octombrie 1947 Iggie a vizitat Anglia înainte să fie detaşat în altă parte. I se oferise posibilitatea de a alege între Congo şi Japonia, dar nici o variantă nu prea îi făcea cu ochiul. S-a dus la Tunbridge Wells ca să-i vadă pe Elisabeth, pe Henk şi pe nepoţii lui şi ca să meargă pentru prima dată la mormîntul tatălui său. Apoi avea de gînd să hotărască ce va face pe viitor.

Era după cină. Băieţii îşi făcuseră temele şi se duseseră la culcare. Elisabeth a deschis servieta şi i-a arătat *netsuke*-le.

Nişte şobolani care se încaieră. Vulpea cu ochi încrustaţi. Maimuţa încolăcită în jurul dovleacului. Lupul lui pestriţ. Scot cîteva şi le pun pe masa din bucătărie, în casa aceea din suburbie.

Tăceam amîndoi, mi-a zis Iggie. Ultima oară ne uitaserăm la ele împreună în dressingul mamei, cu 30 de ani înainte, aşezaţi pe covorul galben.

Japonia aşadar, a zis el. Le duc la ele acasă.

Partea a IV-a

Tokyo, 1947-1991

30

Takenoko

Pe 1 decembrie 1947 Iggie a primit permisul militar nr. 4351 de intrare în Japonia G1 GHQ FEC, Tokyo. Peste şase zile ajungea în oraşul ocupat.

Taxiul pe care l-a luat de la aeroportul Haneda făcea slalom printre gropile cele mai mari din asfalt şi încerca să evite copiii, bicicliştii şi femeile cu pantaloni largi, cu modele, care abia îşi tîrîiau picioarele spre oraş. Tokyo era un peisaj straniu. Prima dată îţi săreau în ochi caligrafiile buclate ale cablurilor telefonice şi electrice care se întindeau în toate direcţiile deasupra acoperişurilor de tablă ruginită ale cocioabelor. Mai încolo, în lumina soarelui de iarnă, muntele Fuji se ridica spre sud-vest.

Americanii bombardaseră oraşul Tokyo timp de trei ani, însă raidurile din 10 martie 1945 au fost devastatoare. Erau ziduri de flăcări de la bombele incendiare, „semănînd foc în cer”: 100 000 de oameni au murit atunci şi oraşul a fost distrus pe o suprafaţă de 25 de kilometri pătraţi.

Aproape toate clădirile au fost făcute una cu pămîntul sau arse. Printre cele care au rămas în picioare se numărau Palatul Imperial, ascuns în spatele fortificaţiilor sale cenuşii şi al şanţurilor largi, cele cîteva clădiri de piatră sau din beton, ciudata *kura*, depozitul în care familiile de comercianţi îşi păstrau comorile, şi Hotelul Imperial. Acesta fusese proiectat de Frank Lloyd Wright în 1923, o invenţie fantastică şi neruşinată cu temple din beton construite în jurul unor bazine, o variantă uşor aztecă a japonismului. Rezistase şi la cutremurul din 1923 şi era zgîriat, dar în mare parte intact. La fel şi clădirea Parlamentului japonez, Dieta, cîteva ministere, ambasada americană şi nişte clădiri de birouri din cartierul comercial Marunouchi, aflat în apropierea palatului.

Toate fuseseră rechiziţionate de autorităţile de ocupaţie. Ziaristul James Morris, cunoscut mai tîrziu ca Jan Morris, scria despre această zonă ciudată în jurnalul său de călătorie din 1947, *Cupa cu phoenix*: „Marunouchi e o insuliţă americană înconjurată de o mare japoneză de cenuşă, moloz şi cutii de conserve ruginite. Dacă mergi printre blocuri, o muzică discordantă,

transmisă de staţia de radio a forţelor armate, îţi bubuie în urechi; de ziduri se sprijină soldaţi cu gîndul aiurea… parcă ai fi în Denver…”.

Aici, în cea mai grandioasă dintre clădirile astea, cea numită Dai-Ichi (Numărul Unu), îşi avea cartierul general MacArthur. Comandantul Suprem al Puterilor Aliate. Un daimyo yankeu.

Iggie a ajuns aici la doi ani după ce împăratul îşi citise la radio declaraţia prin care recunoştea înfrîngerea Japoniei, cu vocea lui piţigăiată, folosind o dicţie şi un mod de exprimare necunoscute în afara curţii, avertizînd că „adversităţile şi suferinţele la care va fi supusă naţiunea noastră vor fi foarte mari…”. În lunile care trecuseră de atunci, oraşul Tokyo se obişnuise cu armata de ocupaţie. Americanii declaraseră că aveau să conducă cu sensibilitate.

În fotografia în care apar generalul şi împăratul la Ambasada Statelor Unite din Tokyo se lăsa clar să se înţeleagă care era relaţia dintre ei. MacArthur are uniformă kaki, o cămaşă descheiată la guler şi bocanci. Stă cu mîinile în şolduri, „un mare soldat american fără medalii”, cum scria revista *Life*. Împăratul stă în picioare alături de el. E mărunţel, impecabil, îmbrăcat cu un costum negru cu guler rigid şi cravată în dungi, un prizonier al convenţiilor. Sensibilitatea şi manierele, spune fotografia, se pot negocia acum. Presa japoneză refuză să publice această fotografie. Comandantul Suprem al Puterilor Aliate are grijă să fie totuşi publicată. A doua zi după ce a fost făcută această fotografie, împărăteasa îi trimite doamnei MacArthur un buchet de flori culese din grădinile palatului. Iar peste alte cîteva zile o casetă de lac cu blazonul imperial. Ca măsură de precauţie, înainte de discuţii tensionate se trimit daruri.

Taxiul lui Iggie l-a dus la Hotelul Teito, aflat vizavi de palat. Nu era greu doar să faci rost de actele necesare pentru a intra în Japonia şi de aprobare pentru a putea rămîne; după ce ajungeai aici era greu şi să găseşti un loc unde să stai, pentru că Teito era unul din singurele două hoteluri care mai rămăseseră în picioare. Comunitatea de expatriaţi civili nu era prea numeroasă. În afară de corpul diplomatic şi de reporteri, mai erau doar cîţiva oameni de afaceri ca Iggie şi vreo doi-trei savanţi. El ajunsese tocmai în perioada cînd procesele criminalilor de război, printre care Hideki Tōjō şi Ryuchi Tanaka, şeful poliţiei secrete, începeau să fie judecate la Tribunalul Militar Internaţional pentru Extremul Orient. Tōjō, potrivit presei occidentale, avea „aroganţa nepămîntească a unui samurai”.

Comandantul Suprem al Puterilor Aliate dădea tot felul de ordine legate de orice aspect, de la detaliile vieţii civice pînă la felul cum trebuia condusă

Japonia, iar acestea reflectau adesea anumite sensibilităţi ale americanilor. MacArthur hotărîse ca religia şintoistă – care avusese un rol major în ascensiunea naţionalismului din ultimii cincisprezece ani – să fie separată de guvernare. De asemenea, voia ca marile conglomerate industriale şi comerciale să fie dezmembrate:

> Împăratul este şeful statului… îndatoririle şi puterile sale vor fi exercitate în conformitate cu noua constituţie şi se vor supune voinţei poporului… Războiul ca drept suveran al naţiunii este abolit… Sistemul feudal al Japoniei va fi desfiinţat… Începînd din acest moment, nici un titlu de nobleţe nu va mai conţine în sine puterea de guvernare naţională sau civică.

MacArthur mai hotărîse ca femeile să primească drept de vot pentru prima dată în istoria Japoniei, iar ziua de muncă de douăsprezece ore în fabrici să fie redusă la opt. Democraţia a ajuns şi în Japonia, a anunţat Comandantul Suprem al Puterilor Aliate. Presa locală şi cea străină erau cenzurate.

Armata americană din Tokyo avea ziare şi reviste proprii, precum şi un post de radio ce se auzea strident din gheretele santinelelor. Avea şi propriile bordeluri (numite RAA, *Recreation and Amusement Association* – Asociaţia pentru recreere şi distracţie) şi baruri unde soldaţii aveau voie să meargă la agăţat (Oaza din Ginza, cu fete îmbrăcate în „imitaţii de proastă calitate ale unor rochii lungi, de zi”, după cum scria un comentator american). Trenurile aveau vagoane speciale rezervate pentru membrii armatei de ocupaţie. Un teatru fusese rechiziţionat şi transformat în „Ernie Pyle”, unde soldaţii puteau să vadă filme sau spectacole de revistă, să meargă la bibliotecă sau în unele dintre „cele cîteva saloane mari”. Erau şi magazine rezervate exclusiv armatei de ocupaţie, aşa-numitele OSS (*Overseas Supply Store* – magazin cu produse de import) şi PX (*Post Exchange*), unde găseai alimente, ţigări, ustensile de uz casnic şi băuturi aduse din America şi din Europa. Acceptau doar dolari sau MPC (*military payment certificates*), un fel de vouchere speciale emise de armată.

Cum aceasta era o ţară aflată sub ocupaţie, totul avea un acronim – dar nici învinşii, nici nou-veniţii nu ştiau ce înseamnă.

În acest ciudat oraş învins, străzile nu mai aveau nume, aşa că acum nu mai vedeai decît Bulevardul A sau Strada 10. În afară de jeepurile militare şi Cadillacul negru din 1941 al generalului MacArthur, condus de un plutonier-major şi escortat de jeepuri albe ale poliţiei militare, care treceau în viteză pe străzi în drum spre birou, mai vedeai furgonete şi camionete japoneze pe bază de cărbuni sau lemne, ce scoteau o grămadă de fum, şi taxiuri cu trei roţi, numite *bata-bata*, care rămîneau înţepenite prin găurile

imense din asfalt. Încă mai erau anunţuri lipite în faţa gării Ueno care cereau informaţii despre rude dispărute, soldaţi ce se întorceau în ţară.

În perioada aceea era o sărăcie crîncenă. Distrugerea a 60% din oraş însemna supraaglomerarea cocioabelor şubrede care fuseseră încropite din ce era mai la îndemînă. Armata americană rechiziţionase cea mai mare parte a materialelor de construcţii în primele 18 luni. Dar asta însemna şi că muncitorii care locuiau în taberele ridicate în afara oraşului trebuiau să se chinuie ore întregi să intre în Tokyo, înghesuiţi în nişte trenuri îngrozitoare. Era foarte dificil să cumperi haine noi, şi mulţi ani după terminarea războiului vedeai adesea foşti soldaţi care îşi purtau în continuare uniformele, fără însemne, şi femei în *mompei*, pantalonii aceia largi pe care înainte îi purtau la cîmp.

Combustibilul era puţin. Toată lumea suferea de frig. Băile publice cereau aceleaşi preţuri ca şi pe piaţa neagră pentru prima oră pe care o petreceai acolo, înainte să scadă temperatura. Birourile abia dacă erau dezmorţite, însă muncitorii „nu se grăbeau să plece de la serviciu, pentru că oricum nu prea aveau altceva de făcut. Majoritatea birourilor sînt încălzite într-un fel sau altul iarna, iar muncitorii pot sta la căldură cît timp rămîn aici”. Într-o iarnă foarte grea, funcţionarii de la căile ferate au anunţat că fluierele locomotivelor vor fi scoase din uz, ca să se mai facă economie la cărbune.

Dar, în primul rînd, era penurie de alimente. Asta însemna că trebuia să pleci de acasă înainte să se crape de ziuă şi să iei un tren supraaglomerat cu care ajungeai undeva, la ţară, ca să faci rost de nişte orez. Se zvonea că fermierii strînseseră astfel o grămadă de bani. Sau însemna că trebuia să mergi în pieţele cu produse de contrabandă care apăruseră pe lîngă gările din Tokyo, unde puteai să cumperi, să vinzi şi să faci troc cu orice sub cerul liber şi sub privirile indiferente ale armatei. În piaţa de lîngă gara Ueno era şi o Alee Americană, unde găseai produse ce fuseseră furate sau cumpărate de la forţele de ocupaţie. Păturile din dotarea armatei americane erau foarte căutate. „Aşa cum copacii îşi scutură frunzele, şi japonezii îşi scoteau chimonourile, unul cîte unul, ca să le vîndă pe mîncare. Au născocit chiar şi un nume ironic pentru existenţa lor nenorocită: *takenoko*, ca mugurele de bambus care îşi leapădă foile, una după alta.” În faţa acestor greutăţi, japonezii aveau o vorbă: *Shikata ga nai*. Adică „Asta e, nu se poate face nimic”, însemnînd „nu te mai plînge atîta”.

Multe dintre aceste produse americane, conservele din carne de porc, biscuiţii Ritz şi ţigările Lucky Strikes, ajungeau pe piaţa neagră prin

intermediul fetelor numite *panpan*, „meschinul trib de harpii… fete care se duc cu soldaţii pentru mîncare… Ziua umblă în rochii ieftine, elegante cumpărate de la PX, vorbind şi rîzînd tare şi aproape invariabil mestecînd gumă sau scoţîndu-i din sărite pe cetăţenii flămînzi din trenuri şi din autobuze pentru că îşi afişează cîştigurile obţinute pe căi necinstite”.

Se vorbea mult despre fetele astea şi despre ceea ce însemnau ele pentru Japonia. Oamenii se temuseră aşa de tare de armata americană, încît fetele *panpan* erau privite ca un sacrificiu prin care majoritatea japonezelor îşi puteau păstra decenţa. Această atitudine era completată de repulsia faţă de rujul şi hainele lor şi faţă de felul cum se sărutau în public. Sărutul a devenit simbolul eliberării de convenţii pe care o adusese cu sine ocupaţia.

Erau şi baruri pentru gay – ceea ce Yukio Mishima numea *gei pati* în romanul său *Kinjiki* (*Culori interzise*), apărut la începutul anilor 1950. *Gei* era scris cu litere latine, indicînd faptul că intrase deja în vorbirea curentă. Parcul Hibiya era un popular loc de întîlnire al homosexualilor. Nu-l am ca ghid decît pe Mishima, pe care nu ştiu cît de mult mă pot baza: „A păşit în lumina chioară, cleioasă din toaletă şi a văzut ceea ce băieţii numesc «birou». (Sînt vreo patru-cinci astfel de locuri importante în Tokyo.) Era un birou în care procedura tacită implică ocheade în loc de documente, gesturi mărunte în loc de texte tipărite, comunicaţii codificate în loc de telefon”.

Trebuia să ai spirit de iniţiativă. Această generaţie tînără era numită *Apure*, *après-guerre*. Un *Apure* este un „student care frecventează sălile de dans, îşi trece examenele plătind pe altcineva să le dea în locul său şi uneori se implică în activităţi neortodoxe din care cîştigă bani”. Secretul consta în modul lor neortodox de supravieţuire, precum şi în aspiraţiile lor de a avea un nivel de trai ca în America. Ei au reuşit să dea peste cap normele de muncă: „După război zăbava devenise norma”, scria un comentator japonez despre aceşti *Apure*. Întîrziau la serviciu, copiau la examene, dar erau cunoscuţi ca fiind foarte descurcăreţi, se spunea că pot scoate bani din piatră seacă. Asta însemna că puteau purta cămăşi înflorate, centuri de nailon sau chiar încălţări cu talpă de cauciuc – numite „cele trei însemne sacre”, o aluzie ironică la cele trei simboluri sacre ale împăratului. În anii de după înfrîngere au apărut o grămadă de reviste noi pentru tineri, cu articole care te învăţau „Cum să economiseşti 1 000 000 de yeni” sau „Cum să devii milionar pornind de la zero”.

La Tokyo, în 1948, hitul verii era „Tokyo boogie-woogie”. Se auzea răsunînd din boxe pe străzi şi din cluburi de noapte care încercau să atragă astfel clienţi. *Tokyo boogie-woogie*/ *Rhythm ookie-ookie*/ *Kokoro zookie-*

zookie/ *Waku-waku*. Potrivit presei, acesta e începutul aşa-numitei *kasutori*, cultura de consum: aceasta va ajunge să ne copleşească. Vulgară şi impertinentă, hedonistă, fără limite.

Magazinele se revarsă în stradă. Pe străzi sînt veterani în chimonouri albe care cerşesc, avînd în faţă protezele de metal ce înlocuiesc membrele pe care le-au pierdut, semn al campaniilor în care au luptat. Foarte mulţi copii ai străzii. Orfani de război care povestesc cum le-au murit părinţii de tifos în Manciuria, care cerşesc, fură, se sălbăticesc. Copii de şcoală care strigă să le dai *chocoretto* sau ţigări ori care îţi înşiră expresiile pe care le-au învăţat de pe prima pagină a *Manualului de conversaţie japonez-englez*:

Thank you!
Thank you, awfully!
How do you do?

Sau cum le-au învăţat ei, în forma fonetică: *San kyu! San kyu ofuri! Hau dei dou?*

Zgomotul sălilor de jocuri mecanice, vacarmul discordant al miilor de biluţe de metal care ricoşează în pereţii maşinăriilor. Puteai cumpăra 25 de bile plătind echivalentul unui şiling şi, dacă aveai dexteritate, stăteai mai multe ore sub becurile de neon, pînă le consumai pe toate. Premiile pe care le cîştigai – ţigări, lame de ras, săpun şi conserve – puteau fi vîndute înapoi proprietarului pentru încă un pahar plin cu bile, ceea ce însemna alte cîteva ore de uitare.

Viaţa străzii: salariaţii corporatişti zăcînd beţi, întinşi pe trotuar în faţa vreunui bar, îmbrăcaţi în costumele lor negre cu cravate subţiri atîrnînd peste vestele de lînă. Oameni care îşi fac nevoile pe stradă, care scuipă. Comentariile despre statura ta sau despre culoarea părului. Litania zilnică a copiilor care strigă după tine *gai-jin, gai-jin*, „străin, străin”. Dar mai e şi o altă viaţă de stradă în Tokyo: maseuzele oarbe, meşterii care fac tatami, vînzătorii de murături, bătrînele schiloade, călugării. Mai sînt şi cei care vînd frigărui de porc cu piper, ceai roşcat, dulciuri cu alune, peşte sărat şi gustări cu alge de mare, mirosurile de peşte fript pe *hibachi*. Viaţa străzii înseamnă să fii acostat de lustragii, florărese, artişti ambulanţi, comercianţi agasanţi care te trag de mînecă să intri în barurile lor, tot felul de mirosuri şi de zgomote.

Dacă erai străin, nu aveai voie să fraternizezi cu localnicii. Nu aveai voie să intri în casele japonezilor sau să mergi la un restaurant japonez. Însă pe stradă erai parte a unei lumi zgomotoase, aglomerate.

Iggie avea un mic diplomat plin cu călugări, meşteşugari şi cerşetori din fildeş, dar nu ştia nimic despre ţara asta.

31
Kodachrome

Iggie mi-a spus că, înainte de a ajunge aici, citise o singură carte despre Japonia, *Crizantema şi sabia. Tipare ale culturii japoneze*, cumpărată pe drum, din Honolulu. Cartea a fost scrisă de etnografa Ruth Benedict la cererea American Office of War Information, pusă cap la cap în urma unor cercetări bazate pe tăieturi din ziare, cărţi traduse şi interviuri luate unor prizonieri de război spitalizaţi. Claritatea ei se datorează, poate, faptului că Benedict nu fusese niciodată în Japonia. Există o polaritate plăcut de simplă în această carte între sabia de samurai a responsabilităţii personale şi crizantemă, care şi-a căpătat forma estetică doar cu ajutorul unor fire ascunse. Faimoasa ei teză conform căreia japonezii au mai degrabă o cultură a ruşinii decît o cultură a vinovăţiei a avut o influenţă uriaşă printre ofiţerii americani din Tokyo care voiau să dea formă învăţămîntului, justiţiei şi vieţii politice japoneze. Cartea lui Benedict a fost tradusă în japoneză în 1948 şi a avut foarte mult succes la public. Şi e şi normal. Ce putea fi mai fascinant decît să afli cum văd americanii Japonia? Şi cum vedea o femeie Japonia.

În timp ce scriu toate astea, am în faţă exemplarul lui Iggie din cartea lui Benedict. Meticuloasele lui însemnări făcute în creion – în principal semne de exclamare – se opresc înainte de ultimele 70 de pagini – capitolele finale despre autodisciplină şi copilărie. Avionul lui poate că tocmai aterizase.

Iggie a lucrat mai întîi într-un birou din cartierul comercial Marunouchi, cu străzile sale largi şi anoste. Vara devenea imposibil de cald, însă el îşi amintea mai degrabă de frigul din acea primă iarnă, în 1947. În fiecare birou era cîte un mic *hibachi*, un vas pentru jăratic, în care se puneau cărbuni, însă acestea abia dezmorţeau aerul din încăperi. Îţi dă speranţe, dar nu reuşeşte să te încălzească. Dacă voiai să te încălzeşti, trebuia să-l ţii în braţe.

Afară e noapte. Se vede lumină la ferestrele birourilor, în spatele scării de incendiu. Cu capete plecate peste maşinile de scris şi mînecile cămăşilor

albe suflecate, aceşti tineri sînt absorbiţi de miracolul japonez. Printre hîrtii vezi ţigări şi abace. Au scaune pivotante. Iggie este parţial în afara razei vizuale, în picioare, cu un teanc de foi în mînă, într-un birou cu geam de sticlă opacă şi telefon (lucru rar).

Toţi cei din birou ştiu că ziua de muncă s-a încheiat atunci cînd Iggie dispare pe coridor, cu cîteva minute înainte de ora 5. Ca să te bărbiereşti, ai nevoie de apă caldă, aşa că el punea ceainicul la încălzit pe acel *hibachi* din birou. Şi trebuia să se bărbierească înainte de a ieşi în oraş.

Lui Iggie nu-i plăcea să locuiască în hotelul din cartierul acela care seamănă atît de mult cu oraşul Denver şi peste doar cîteva săptămîni s-a mutat în prima lui casă. Aceasta era pe malul lacului Senzoku, în partea sud-estică a oraşului. Era mai mult un fel de iaz, mi-a zis el – şi vrînd neapărat să mă facă să înţeleg: un iaz mai mare, ca acela din cartea lui Thoreau, nu unul micuţ, ca alea din Anglia. S-a mutat iarna; i se vorbise despre cireşii din grădină şi din jurul lacului, dar tot a fost luat prin surprindere de efectul acestora cînd a venit primăvara. Pregătirile pentru tot acest spectacol s-au întins pe cîteva săptămîni în faţa ochilor lui, pînă cînd pomii au devenit atît de încărcaţi de floare, încît, spunea el, semănau cu un nor alb orbitor pe retină. Nu mai distingeai prim-planul de fundal, pierdeai orice noţiune de distanţă şi simţeai că pluteşti.

După atîţia ani în care toate posesiunile lui încăpeau într-o valiză sau două, Iggie avea în sfîrşit casa lui. Avea 42 de ani şi locuise la Viena, la Frankfurt, la Paris, la New York şi la Hollywood, precum şi în cantonamente militare prin Franţa şi Germania – şi în Léopoldville –, dar nu avusese niciodată ocazia să deţină o casă a lui pînă în această primăvară senzaţională, în Japonia.

Casa fusese construită în anii 1920, avea o sufragerie octogonală şi un balcon care dădea spre lac, perfect pentru cocteiluri. Cînd ieşeai din living, păşeai pe un pietroi mare şi plat, ajungînd în grădina cu pini şi azalee tunse, o terasă de pietre aranjate cu grijă ca să pară puse la întîmplare şi o grădină cu muşchi. Era un gen de casă pe care tînărul diplomat japonez Ichiro Kawasaki îl descria astfel: „În perioada de dinainte de război numai un profesor universitar sau un colonel îşi permitea să construiască o astfel de casă şi să locuiască în ea. Astăzi, pe proprietari îi costă atît de mult întreţinerea lor, încît trebuie fie să le vîndă, fie să le închirieze străinilor”.

Mă uit la cele cîteva fotografii Kodachrome micuţe, cu colţurile rotunjite, ale primei case cumpărate de Iggie în Tokyo. „Urbaniştii japonezi nu prea s-au gîndit la împărţirea pe zone. Vezi adesea cîte o mînă de

cocioabe de lemn dărăpănate în care locuiesc muncitori gard în gard cu reşedinţa somptuoasă a unui milionar.” Aşa e şi aici, deşi cocioabele aflate la dreapta şi la stînga fuseseră reconstruite din beton, nu tot din lemn şi hîrtie. Cartierul ăsta o ia de la capăt: temple şi altare, piaţa locală, meşterul ce repară biciclete şi cele cîteva prăvălii de la capătul străzii – mai degrabă un drumeag decît o stradă propriu-zisă – de unde poţi să cumperi ridichi albe şi dolofane rînduite frumos, varză şi cam atît.

O petrecere estivală în Senzoku, Tokyo, 1951

Trecem pragul uşii împreună cu Iggie, cu o mînă în buzunar şi un ac sclipind la cravata de mătase verde. Este acum un bărbat voinic şi are obiceiul să poarte o batistă în buzunarul de la piept al hainei. Este un obicei pe care au început să-l imite şi tinerii de la birou – combinaţia buzunar-batistă-cravată. Astăzi e încălţat cu pantofi de golf. Are un aer aristocratic. Ai putea crede că se află în Cotswolds dacă n-ar fi pinii tunşi de lîngă el şi ţiglele verzi ale acoperişului. Intrăm pe un coridor lung şi facem la stînga, unde bucătarul, domnul Haneda, îmbrăcat în alb, strînge pleoapele în faţa bliţului, aplecat deasupra noii maşini de gătit, cu boneta împinsă voios spre spate. Singurul aliment aflat la vedere este o sticlă de ketchup Heinz, de un stacojiu Kodachrome pe fondul emailurilor orbitor de curate.

Ieşind din nou pe coridor, păşim pragul unei uşi deschise, deasupra căreia se află o mască de teatru nō, şi intrăm în living. Tavanul e din şipci de lemn. Toate luminile sînt aprinse. Văd nişte obiecte aşezate pe cele cîteva piese de mobilier coreene şi chinezeşti, închise la culoare, cu linii simple, alături de nişte canapele joase şi confortabile, nişte măsuţe şi veioze

pe ici, pe colo, scrumiere şi pachete de ţigări. Pe un scrin coreean este un Buddha de lemn din Kyōto, cu mîna înălţată în semn de binecuvîntare.

În barul din lemn de bambus sînt impresionant de multe sticle de băutură, dar nu disting ce anume. Este o casă numai bună pentru petreceri. Petreceri cu copilaşi aşezaţi pe genunchi, femei în chimonouri şi cadouri. Petreceri cu bărbaţi în costume închise la culoare aşezaţi în jurul unor măsuţe rotunde, cărora paharele de whisky le dezleagă limbile. Petreceri de Anul Nou, cu crengi de pin atîrnate de tavan, şi petreceri sub cireşi, iar o dată – într-un spirit poetic – o petrecere organizată special pentru a privi licuricii.

Foarte multă fraternizare în casa asta: prieteni japonezi, americani şi europeni. Sushi şi bere servite de doamna Kaneko, servitoarea îmbrăcată în uniformă. E Liberty Hall, din nou.

Este şi o casă elegantă. Aici nu mai sînt înghesuite tot felul de obiecte, ca în palatul copilăriei sale: este un interior spectaculos, cu paravane şi *kakemono*-uri aurii, tablouri şi vase chinezeşti, aranjat astfel încît să fie noul sălaş al *netsuke*-lor.

Căci chiar în mijlocul acestei case, în centrul vieţii lui Iggie, se află *netsuke*-le. Iggie a conceput o vitrină pentru ele. Pe peretele din spate este un tapet cu modele, nişte crizanteme albastru-deschis. Nu numai că cele 264 de *netsuke* s-au întors în Japonia, ci au ajuns să fie din nou etalate într-un salon. Iggie le-a aranjat pe trei rafturi lungi de sticlă. Sînt şi nişte spoturi luminoase mascate, aşa că în amurg vitrina luceşte în toate nuanţele de crem şi fildeş. Noaptea luminează toată camera.

Aici *netsuke*-le au redevenit japoneze.

Nu mai par stranii. Sînt reprezentări surprinzător de veridice ale diferitor animale şi plante comestibile: scoici, caracatiţă, piersici, curmală japoneză, muguri de bambus. Braţul de vreascuri de lîngă uşa bucătăriei este legat la fel ca *netsuke*-le ăsta sculptat de Soko. Leneşele ţestoase pline de emfază care se caţără una pe carapacea celeilalte la malul iazului de lîngă templu seamănă leit cu *netsuke*-le lui Tomokazu. Poate că nu mai întîlneşti astăzi călugări, vînzători ambulanţi şi pescari, ca să nu mai vorbim de tigri, în drum spre biroul tău din Marunouchi, însă bărbatul de la chioşcul cu paste de orez din gară are tot timpul aceeaşi privire încruntată ca şi dezamăgitul vînător de şobolani.

Netsuke-le înfăţişează aceleaşi imagini care se regăsesc şi pe *kakemono*-uri sau pe paravanele japoneze aurii din partea cealaltă a încăperii. Au cu cine sta de vorbă în camera asta, spre deosebire de tablourile de Moreau şi

Renoir ale lui Charles sau flaconaşele cu parfum, de argint şi de sticlă, de pe măsuţa de toaletă a lui Emmy. Întotdeauna au fost nişte obiecte menite să fie luate în mînă – acum au devenit parte a altei lumi de obiecte mînuite de oameni. Nu numai că sînt făcute dintr-un material familiar (mănînci în fiecare zi cu beţişoare de fildeş şi din lemn de buxus), dar şi formele lor au rădăcini adînci. O anumită formă de *netsuke*, numite *manju*, sînt botezate astfel după prăjiturelele cu brînză tofu care se mănîncă în fiecare zi cu ceai sau care se oferă ca *o-miyagi*, micile atenţii pe care le dăruieşti oriunde mergi în Japonia. Aceste *manju* sînt dense şi surprinzător de grele, dar îţi intră puţin degetele în ele cînd le iei în mînă. Iar cînd iei în mînă un *netsuke manju*, degetul tău se aşteaptă la aceeaşi senzaţie.

Mulţi dintre prietenii japonezi ai lui Iggie nu mai văzuseră niciodată *netsuke* – de pus mîna pe aşa ceva nici vorbă. Jiro îşi amintea că bunicul lui se îmbrăca în chimonoul său negru şi opac doar la nunţi şi la înmormîntări. Cinci motive heraldice pe guler, manşete şi mîneci, şosete albe cu degetul mare separat, *geta* – saboţii de lemn –, brîul lat, numit *obi*, înnodat strîns în jurul mijlocului, şi un *netsuke* – să fi fost un animal? poate un şobolan? – atîrnat de sfoară. Însă *netsuke*-le nu mai erau folosite curent de 80 de ani, de la începutul perioadei Meiji, cînd bărbaţii au fost încurajaţi să nu mai poarte chimonouri. La petrecerile lui Iggie, cu pahare de whisky şi farfurii cu *edamame* – păstăi crocante de soia – puse pe mese, vitrinele erau deschise. *Netsuke*-le erau acum din nou atinse, admirate, date din mînă în mînă şi oamenii se bucurau de ele. Iar prietenii îţi dau explicaţii despre ele. E 1951, Anul Iepurelui conform zodiacului, aşa că iei în mînă *netsuke*-le sculptat în cel mai alb fildeş din toată colecţia şi ţi se explică faptul că el sclipeşte aşa pentru că este iepurele de pe lună care aleargă pe valuri, luminat de razele acesteia.

Netsuke-le nu mai fuseseră trecute din mînă în mînă şi admirate de invitaţi încă de la Paris, în salonul lui Charles Ephrussi, un exemplu de bun-gust la vremea aceea, care îi avea ca oaspeţi pe Edmond de Goncourt, Degas şi Renoir, un dialog între o alteritate erotizată şi noua artă.

Acum s-au întors acasă, în Japonia, şi amintesc de discuţii cu bunicii despre caligrafie, poezie sau *shamisen*[1]. Pentru invitaţii japonezi ai lui Iggie, ele fac parte dintr-o lume dispărută, lucru resimţit şi mai intens pe fondul vieţii cenuşii de după război. Uitaţi-vă, le reproşează *netsuke*-le, ce vremuri erau altădată.

Aici sînt parte a unei noi variante de japonism. Casa lui Iggie are un corespondent în revistele internaţionale de design interior din anii 1950, cu

accentul lor pe stratificarea stilului japonez în locuinţele din perioada respectivă. Se poate face trimitere la Japonia printr-un Buddha, un paravan, un vas ţărănesc în cadrul noii tendinţe care preţuia produsele meşterilor populari. *Architectural Digest* e plină de imagini cu locuinţe din America decorate cu astfel de obiecte alături de foiţa de aur din hol, un perete de oglinzi, tapetul de mătase neprelucrată, ferestrele mari şi picturile abstracte.

În această casă din Tokyo aparţinîndu-i unui american naturalizat există o *tokonama*, nişa care este atît de importantă în casele tradiţionale, un spaţiu separat de restul locuinţei de un stîlp din lemn nefasonat. Lîngă un *kakemono* şi un bol japonez se află un coş în care sînt aranjate flori de cîmp. Pe pereţi sînt picturi japoneze contemporane înfăţişînd figuri etiolate şi cai, semnate de Fukui, un tînăr pictor aflat în graţii în momentul acesta. Bogata colecţie de cărţi despre arta japoneză, Proust lîngă James Thurber şi nenumărate teancuri de romane poliţiste americane umplu rafurile.

Dar aici, printre obiectele de artă japoneză se află şi cîteva tablouri din Palais Ephrussi, din Viena, adunate de bunicul său în perioada vertiginoasă a ascensiunii familiei, în anii 1870. Portretul unui băiat arab realizat de un pictor căruia Ignace i-a finanţat călătoriile prin Orientul Mijlociu. Vreo două peisaje austriece. Un tablou olandez de mici dimensiuni, cu nişte vaci mulţumite, care stătea cîndva pe peretele unui coridor secundar. În sufrageria lui, deasupra unui bufet, se află un tablou melancolic înfăţişînd un soldat cu muschetă în penumbra unei păduri, care înainte stătea pe perete în dressingul tatălui său de la capătul coridorului, alături de imensul *Leda şi lebăda* şi bustul lui Herr Wessel.

Atît a reuşit Elisabeth să recupereze din Viena, tablourile aşezate lîngă acele *kakemono* japoneze ale lui Iggie. Şi asta e tot un fel de fraternizare: *Ringstrassenstil* în Japonia.

Aceste fotografii sînt pline de viaţă: radiază fericire. Iggie avea talentul de a se înţelege bine cu oamenii, oriunde se afla – există şi nişte poze din timpul războiului în care el şi nişte amici de-ai lui, soldaţi, se joacă cu un căţeluş într-un buncăr distrus. În Japonia este expansiv cu prietenii lui japonezi şi occidentali din acest cadru eclectic.

Fericirea lui a fost şi mai mare cînd s-a mutat în altă casă frumoasă, cu grădină, într-o zonă mai convenabilă, în Azabu. Din principiu, nu-i plăcea zona asta – o colonie de *gaijin* în care locuiau foarte mulţi diplomaţi –, dar casa era grozavă, cu o serie de încăperi care dădeau una în alta şi cu o grădină în faţă, plină de camelii albe.

Era destul de mare ca să construiască un apartament separat pentru tînărul său prieten Jiro Sugiyama. Se cunoscuseră în iulie 1952. „M-am întîlnit cu un fost coleg de clasă pe lîngă clădirea Marunouchi, care mi-a făcut cunoştinţă cu şeful lui, Leo Ephrussi… Două săptămîni mai tîrziu, am primit un telefon de la Leo – eu i-am zis întotdeauna Leo –, care mă invita să iau cina cu el. Am mîncat homar thermidor în grădina de pe acoperişul sălii Tokyo Kaikan… şi cu ajutorul lui mi-am găsit un job la o veche companie cumpărată de Mitsui, Sumitomo.” Aveau să rămînă împreună timp de 41 de ani.

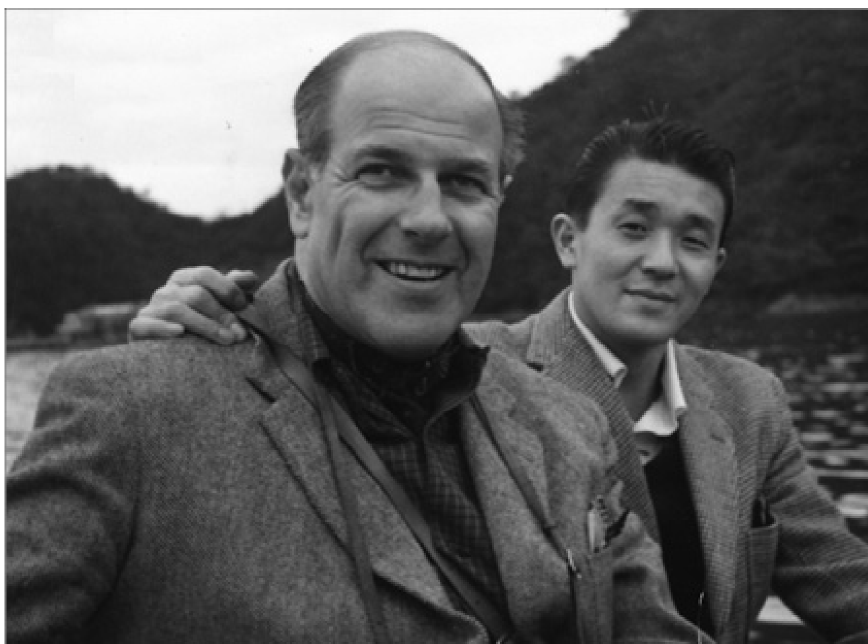
Jiro avea 26 de ani, era zvelt şi arătos, vorbea engleza fluent şi îi plăceau Fats Waller şi Brahms. Cînd s-au cunoscut, tocmai se întorsese de la o universitate americană, unde beneficiase de o bursă de trei ani. Pe paşaportul lui eliberat de Biroul Administrativ al Forţelor de Ocupaţie era ştampila nr. 19. Jiro îşi amintea că se întreba cum va fi tratat în America şi că se scrisese despre el în ziare: „Un tînăr japonez pleacă în America îmbrăcat cu costum gri de flanel şi cămaşă albă”.

Jiro crescuse alături de cei patru fraţi ai săi – el era mijlociul – într-o familie de comercianţi care făceau saboţi de lemn lăcuit în Shizuoka, un oraş aflat între Tokyo şi Yokohama: „Familia noastră făcea cei mai buni saboţi, *geta*, daţi cu lac *urushi*. Bunicul meu Tokujiro a făcut avere cu *geta*… Aveam o casă mare, tradiţională, în atelier lucrau zece oameni şi toţi locuiau la noi”. Era o familie prosperă de mici întreprinzători, iar în 1944 Jiro, care avea 18 ani, fusese trimis la o şcoală pregătitoare, iar apoi la Universitatea Waseda din Tokyo. Fiind prea tînăr ca să fie mobilizat, văzuse cum oraşul Tokyo era distrus sub ochii lui.

Jiro, unchiul meu japonez, a făcut parte din viaţa mea la fel de mult ca şi Iggie. Stăteam împreună în biroul din apartamentul său din Tokyo şi el vorbea despre începutul relaţiei lor. Plecau din oraş vineri seara şi „ne petreceam weekendurile în jurul capitalei, în Hakone, Ise, Kyōto, Nikko, sau stăteam în *ryokan* şi *onsen* şi mîncam tot felul de bunătăţuri. Avea o decapotabilă DeSoto, galbenă cu acoperiş negru. Primul lucru pe care Leo voia să-l facem întotdeauna după ce ne lăsam bagajele la *ryokan* era să mergem prin anticariate – vase chinezeşti şi japoneze, piese de mobilier…”. Iar în timpul săptămînii se întîlneau după serviciu. „Spunea: «Ne întîlnim la restaurantul Shiseido să mîncăm curry de orez cu vită sau crochete de crabi». Sau ne întîlneam la barul Imperialului. Acasă dădeam o grămadă de petreceri. Seara tîrziu, după ce pleca toată lumea, beam împreună cîte un pahar de whisky, ascultînd operă la gramofon.”

Viaţa lor era în culori Kodachrome – văd maşina galbenă cu negru lucind ca o viespe pe un drum prăfos din munţii Japoniei, rozul crochetei pe farfuria albă.

Explorau Japonia împreună, mergînd într-un weekend la un han unde specialitatea casei era păstrăvul, în alt weekend într-un orăşel de pe coastă pentru o *matsuri* autumnală, o paradă de care alegorice roşu cu auriu. Mergeau să viziteze expoziţii de artă japoneză la muzeele din Parcul Ueno. Şi primele expoziţii itinerante cu lucrările impresioniste din muzeele europene, unde cozile ajungeau de la uşă pînă la poartă. Cînd au ieşit de la o expoziţie cu lucrări de Pissarro, Tokyo semăna cu Parisul cînd plouă.

Iggie şi Jiro într-o barcă, pe Marea Interioară, Japonia, 1954

Însă cel mai mult îi lega muzica. *Simfonia a noua* de Beethoven devenise extrem de populară în timpul războiului. A Noua – *Dai-ku*, cum i se spunea în limbajul curent – a devenit parte integrantă a sărbătorii de Anul Nou, cînd coruri uriaşe cîntau „Odă bucuriei”. În timpul ocupaţiei, Filarmonica din Tokyo fusese sponsorizată într-o anumită măsură de autorităţi, cîntînd programe selectate dintre piesele cerute de soldaţi. Iar acum, la începutul anilor 1950, existau filarmonici regionale în toată Japonia. Elevi cu ghiozdane în spate duceau în mînă cîte o cutie de vioară. Au început să vină în turneu şi orchestre străine, iar Jiro şi Iggie mergeau la toate concertele: Rossini, Wagner şi Brahms. Au văzut împreună *Rigoletto*, iar Iggie îşi amintea că aceasta fusese prima operă pe care o văzuse

împreună cu mama lui, în loja lor din Viena, în timpul Primului Război Mondial, şi că îi dăduseră lacrimile cînd a căzut cortina.

Aşadar, acesta este al patrulea sălaş al *netsuke*-lor. E o vitrină dintr-un living din Tokyo, după război, ale cărui ferestre dau spre un strat de camelii tunse şi în care *netsuke*-le sînt învăluite seara tîrziu de muzica lui Gounod din *Faust*, dată la maximum.

1. Instrument popular japonez avînd ataşată cutiei de rezonanţă o tijă lungă şi subţire pe care sînt întinse trei corzi (n.tr.).

32

De unde le ai?

Sosirea americanilor a însemnat că Japonia devenise, încă o dată, o ţară ce putea fi prădată, o ţară plină de obiecte atrăgătoare, perechi de vase de Satsuma, chimonouri, lacuri şi săbii aurite, paravane decorate cu bujori, cufere cu mînere de bronz. Obiectele japoneze erau atît de ieftine, atît de multe! Primul articol al revistei *Newsweek* despre Japonia ocupată, din 24 septembrie 1945, apărea cu titlul „Yankeii încep vînătoarea de chimonouri, află ce nu ştie gheişele” (*sic!*). Acest titlu brutal şi criptic, care punea alături suveniruri şi fete, sintetizează tot ce a însemnat ocupaţia. *The New York Times* titra în acelaşi an: „Un marinar face un tur de cumpărături”: dacă ai fi infanterist, nu prea ai mai avea ce altceva să cumperi, după ce ţi-ai cheltuit banii pe ţigări, bere şi femei.

După război, un întreprinzător de succes a deschis o dugheană de schimb valutar la Yokohama, pe chei, unde primii soldaţi americani puteau primi yeni în schimbul dolarilor. Făcea şi trafic de ţigări, pe care le cumpăra de la americani şi le vindea mai departe. Dar cel mai important este faptul că se ocupa şi cu vînzarea a tot felul de „mărunţişuri japoneze ieftine – statuete de bronz înfăţişîndu-l pe Buddha, sfeşnice şi căţui de alamă, pe care le recuperase din zone bombardate. Fiind nişte suveniruri minunate pe vremea aceea, aceste obiecte curioase se vindeau ca proverbiala pîine caldă”.

Cum ştiai ce să cumperi? Toţi soldaţii „trebuiau să suporte timp de o oră discuţii pe subiecte [precum] aranjamentele florale japoneze, arderea mirodeniilor, căsătoria, vestimentaţia, ceremonia ceaiului şi pescuitul cu cormorani”, comenta acid John LaCerda în *Cuceritorul vine la ceai. Japonia sub MacArthur*, publicată în 1946. Pentru cei mai serioşi existau noile ghiduri care îi călăuzeau prin arta şi meşteşugurile japoneze, tipărite pe hîrtie cenuşie, subţire. Oficiul de Turism Japonez publica aceste ghiduri „ca să le ofere turiştilor aflaţi în trecere şi altor străini interesaţi de Japonia cîteva informaţii elementare despre diferitele faze ale culturii japoneze”.

Ele includeau, printre altele: *Arta japoneză a aranjării florilor*, *Hiroshige*, *Chimonoul (îmbrăcămintea japoneză)*, *Cultul pentru ceai al Japoniei*, *Bonsai (arbori miniaturizaţi, crescuţi în ghivece)*. Şi, desigur, *Netsuke: o artă miniaturală japoneză*.

Peste tot Japonia era scoasă la vînzare, de la vînzătorii de mărunţişuri de pe cheiul din Yokohama la oamenii aşezaţi în faţa vreunui templu, cu cîteva obiecte de lac înşirate pe o pînză albă. Toate erau vechi – sau cel puţin aşa spuneau vînzătorii. Puteai cumpăra o scrumieră, o brichetă sau un prosop de bucătărie pe care erau imagini cu gheişe, muntele Fuji, glicine. Japonia era o serie de instantanee, de cărţi poştale colorate ca brocartul, cu flori de cireş roz, ca de vată de zahăr. Madame Butterfly şi Pinkerton, clişee peste clişee. Dar ai putea să cumperi la fel de uşor şi o „rămăşiţă exotică a epocii vestiţilor daimyo”. Iată ce scria într-un articol apărut în *Time* şi intitulat „Yen pentru artă”, referindu-se la fraţii Hauge, care adunaseră o colecţie excepţională de artă japoneză:

> Dintre nenumăraţii soldaţi americani care au fost detaşaţi o vreme în Japonia, puţini nu şi-au încărcat valiza cu suveniruri. Însă doar o mînă de americani şi-au dat seama ce paradis al colecţionarilor se afla chiar sub nasul lor… Fraţii Hauge începuseră foarte bine în timpul valului de inflaţie care a măturat yenul japonez de la o paritate de 15 la 360 faţă de dolar. În timp ce fraţii Hauge culegeau roadele de hîrtie ale yenilor, multe familii japoneze, afectate de taxele de după război, trăiau la limita subzistenţei, vînzînd pe nimic opere de artă de mare valoare pentru a se menţine pe linia de plutire.

Hîrtie cerată, muguri de bambus. Erau imagini pline de vulnerabilitate, durere şi lacrimi. Erau o paralelă la istoriile povestite şi repovestite de Philippe Sichel şi fraţii de Goncourt în Paris în prima fază efervescentă a japonismului, care spuneau cum poţi cumpăra orice, cum poţi cumpăra pe oricine.

Poate că Iggie era un expatriat, dar era în continuare un Ephrussi. A început şi el să colecţioneze obiecte. În excursiile pe care le-a făcut împreună cu Jiro, a cumpărat obiecte chinezeşti de ceramică – doi cai din Dinastia Tang cu spinările cambrate, nişte vase de culoare verde pal pe care se văd nişte peşti înotînd, porţelanuri alb-albastre din secolul al XV-lea. A cumpărat paravane japoneze aurii cu bujori stacojii, *kakemono* cu peisaje ceţoase, vechi sculpturi budiste. Puteai cumpăra un bol din timpul Dinastiei Ming în schimbul unui cartuş de Lucky Strikes, mi-a spus Iggie, vinovat. Mi l-a arătat. Scoate un clinchet înalt, perfect, dacă îl loveşti uşor cu degetul. Are bujori albaştri pictaţi pe el, sub un smalţ lăptos. Mă întreb cine a fost nevoit să îl vîndă.

În perioada ocupaţiei au devenit *netsuke*-le „obiecte de colecţie”. Ghidul Oficiului de Turism Japonez despre *netsuke*, publicat în 1951, menţionează „ajutorul preţios pe care ni l-a acordat contraamiralul Beton W. Dekker, fost comandant al bazei navale americane de la Yokosuka, Japonia, şi un pasionat cunoscător în ceea ce priveşte *netsuke*-le”. Ghidul său, care a fost reeditat timp de treizeci de ani, exprima cît se poate de clar perspectiva acestuia asupra *netsuke*-lor:

> Japonezii sînt înzestraţi cu priceperea de a-şi folosi degetele. Această îndemînare poate fi atribuită aplecării lor către lucrurile mărunte, care s-a dezvoltat la ei datorită faptului că trăiesc într-o ţară mică, insulară, şi nu au o natură continentală. Şi obiceiul lor de a mînca cu beţişoare, pe care învăţau să le mînuiască cu dexteritate încă de la vîrste fragede, poate fi considerat una dintre cauzele care i-au făcut să fie atît de îndemînatici. O astfel de caracteristică specială este responsabilă deopotrivă pentru meritele şi lipsurile artei japoneze. Oamenilor le lipseşte aptitudinea de a crea ceva la scară mare, ceva profund sau substanţial. Însă îşi manifestă felul de a fi în modul cum îşi finisează creaţiile, cu delicateţe şi meticulozitate.

Felul în care se vorbea despre obiectele japoneze nu s-a schimbat în cei optzeci de ani de cînd le-a cumpărat Charles, la Paris. *Netsuke*-le încă erau apreciate pentru toate acele calităţi atribuite copiilor precoce – abilitatea finisării, scrupulozitatea.

Nu e deloc amuzant să fii comparat cu un copil. Ceea ce a devenit şi mai dureros cînd această idee a fost exprimată public de generalul MacArthur. Demis de preşedintele Truman pe motiv de insubordonare în timpul Războiului din Coreea, generalul a plecat din Tokyo pe 16 aprilie 1951, îndreptîndu-se către aeroportul Haneda: „Escortat de o cavalcadă de poliţişti pe motociclete… Pe marginea drumului erau aliniate trupe americane, poliţişti şi japonezi de rînd. Copiii au fost scoşi de la ore ca să se alinieze şi ei de-a lungul drumului; şi funcţionarilor publici care lucrau la poştă, în spitale sau în administraţie li s-a dat voie să participe. Poliţia din Tokyo a estimat că la plecarea lui MacArthur au fost martore 230 000 de persoane. Mulţimea asista în tăcere”, scria *The New York Times*, „nu vedeai aproape nici un semn de emoţie…”. Cînd s-a întors în Statele Unite, la audierile de la Senat, MacArthur a spus că japonezii sînt ca un băiat de 12 ani în comparaţie cu un adult anglo-saxon de 45 de ani: „Putem inculca acolo concepte de bază. Ei [sînt] îndeajuns de aproape de origini ca să fie flexibili şi să accepte idei noi”.

A fost un fel de umilire publică, globală a unei ţări eliberate în sfîrşit după şapte ani de ocupaţie. După război, Japonia trecuse printr-o reconstrucţie substanţială, parţial cu fonduri americane, dar şi datorită, mai ales, propriilor competenţe antreprenoriale. Sony, de exemplu, a fost iniţial

un mic atelier de reparat radiouri în clădirea dezafectată a unui magazin universal ce fusese bombardat, în Nihonbashi, în 1945. A inventat tot felul de noi produse – pernele electrice în 1946, prima bandă de înregistrare din Japonia în anul următor –, angajînd tineri oameni de ştiinţă şi cumpărînd materiale de pe piaţa neagră.

Dacă mergeai pe Ginza, principalul bulevard comercial din Tokyo, în vara anului 1951, treceai pe lîngă o grămadă de magazine bine aprovizionate: Japonia îşi croia drum în lumea modernă. Treceai şi pe lîngă Takumi, un magazin lung şi îngust, cu castronele şi ceşcuţe închise la culoare, îngrămădite pe rafturi alături de valuri de pînză indigo ţesută de artizani populari. În 1950, guvernul japonez a introdus categoria Tezaur Naţional Viu, cineva – de obicei o persoană în vîrstă – a cărui îndemînare în realizarea lacurilor, vopsire sau fabricarea obiectelor de ceramică era răsplătită cu celebritate şi cu o pensie.

Gusturile se schimbaseră, axîndu-se acum pe gestual, pe intuitiv, pe inefabil. Orice obiect făcut într-un sătuc îndepărtat devenea „tradiţional” şi era promovat ca fiind intrinsec japonez. În această perioadă s-a născut turismul japonez, apărînd tot felul de broşuri publicate de Căile Ferate Japoneze: *Cîteva sugestii pentru cei care caută suveniruri*. „Nici o călătorie nu ar fi completă fără cîteva suveniruri pe care să le duci acasă.” Trebuia să te întorci cu un *o-miyagi* (cadou) potrivit. Putea fi ceva dulce, vreun fel de biscuiţi sau găluşte specifice unui anumit sat, o cutie de ceai, un peşte murat. Sau putea fi un obiect artizanal, nişte *kakemono*, un bol pentru ceai ars în cuptor în cine ştie ce sat, o broderie. Dar specificul regional trebuia să vibreze sub hîrtia legată cu sfoară în care era împachetat, sub eticheta scrisă caligrafic: este o cartografiere a Japoniei, o geografie a darurilor potrivite. A nu aduce la întoarcere un *o-miyagi* este un fel de afront la adresa înseşi a ideii de călătorie.

Netsuke-le făceau acum parte din epoca Meiji şi deschiderea Japoniei. În ierarhiile cunoaşterii, *netsuke*-le erau acum mai degrabă desconsiderate, pe motiv că sînt *exagerat de minuţios făcute*: dădeau impresia de japonism răsuflat, de scoatere la vînzare a Japoniei pentru cumpărătorii din Occident. Pur şi simplu erau făcute cu prea multă îndemînare.

Indiferent cîte caligrafii arătai – o singură tuşă neagră explozivă trasată de cine ştie ce călugăr, concentrarea cîtorva decenii de exerciţiu în patru secunde de control al mîinii –, dacă scoteai la iveală un obiect mic făcut din fildeş, „un grup de Kiyohimi şi un dragon încolăcit în jurul clopotului templului sub care se ascunde călugărul Anchin”, toată lumea se minuna.

Nu de idee sau de compoziţie, ci de posibilitatea de a te concentra atît de mult timp asupra unui obiect atît de mic. Cum a cioplit Tanaka Minko călugărul ascuns în clopot prin găurica aceea minusculă? *Netsuke*-le erau foarte populare şi în rîndul americanilor.

Iggie a scris despre *netsuke*-le sale într-un articol publicat în japoneză în *Nihon Keiza Shimbun*, echivalentul din Tokyo al *The Wall Street Journal*. Aici descria ceea ce îşi amintea despre ele din copilăria petrecută la Viena şi evadarea lor din palat, pe sub nasul naziştilor, în buzunarul unei servitoare. Şi scria şi despre întoarcerea lor în Japonia. Norocul le-a adus înapoi în Japonia după ce rămăseseră în Europa timp de trei generaţii. Îl rugase, spunea el, pe domnul Yuzuru Okada de la Muzeul Naţional din Tokyo, ce se află în Parcul Ueno, cel care scrisese despre *netsuke*, să vină să arunce un ochi la colecţia lui. Bietul domn Okada, mă gîndesc eu, tîrîndu-şi în fiecare seară picioarele pînă acasă la un *gaijin* ca să zîmbească de circumstanţă în faţa vreunei colecţii de nimicuri adunate de un occidental sau altul. „Era cam reticent cînd ne-am întîlnit – nu ştiam de ce – şi s-a uitat fără nici un chef la cele trei sute de *netsuke* înşirate pe masă… Domnul Okada a luat în mînă unul dintre *netsuke*-le mele. Apoi a început să examineze cu atenţie încă unul, scoţîndu-şi lupa. În sfîrşit, după ce îl examinase îndelung pe un al treilea, s-a ridicat brusc în picioare şi m-a întrebat de unde le am…”

Vitrina cu netsuke *din casa lui Iggie din Azabu, Tokyo, 1961*

Erau nişte minunate exemple de artă japoneză. Poate că în momentul acela nu mai erau la modă – la Muzeul Naţional de Artă Japoneză din Tokyo, unde lucra Okada, în Parcul Ueno, vizitatorii găseau o singură

vitrină cu *netsuke* în toate acele săli răcoroase pline de laviuri – dar aici erau nişte statuete adevărate, care puteau fi luate în mînă.

La nouăzeci de ani de cînd aceste *netsuke* părăsiseră Yokohama, cineva ia unul în mînă şi ştie cine l-a făcut.

33

Adevărata Japonie

La începutul anilor 1960 Iggie era „rezident pe termen lung al oraşului Tokyo”. Prietenii lui, europeni şi americani, stăteau aici cîte trei ani, apoi plecau. Iggie nu plecase în timpul ocupaţiei. Rămăsese la Tokyo.

Plătea meditaţii ca să înveţe japoneza şi acum vorbea fluent, cu subtilităţi. Oricărui străin care poate bălmăji cîteva propoziţii de scuză în japoneză i se spune că se descurcă foarte bine în această limbă. *Jozu desu ne*: uau, ce bine te descurci în japoneză! Japoneza mea, smucită şi stîngace, plină de tranziţii ciudate şi accente grăbite, mi-a fost lăudată destul ca să ştiu cum stau lucrurile. Dar l-am auzit pe Iggie făcînd conversaţie şi ştiu că el vorbea bine japoneza.

Era îndrăgostit de Tokyo. Îi plăcea cum se schimbă zarea, Turnul din Tokyo, de un roşu ruginiu, construit la sfîrşitul anilor 1950 după modelul Turnului Eiffel, noile blocuri înălţîndu-se alături de chioşcurile de yakitori, învăluite în fum. Considera că are aceeaşi capacitate de a se reinventa ca şi acest oraş. Şansa de a se reinventa părea picată din cer. Exista o stranie corelaţie între Viena anului 1919 şi Tokyo din anul 1947, spunea el. Dacă nu ai ajuns niciodată atît de jos, nu ştii cum să construieşti ceva, nu ai cu ce să măsori ceea ce ai construit. O să crezi întotdeauna că este datorită altcuiva.

„Cum poţi să stai aici?”, îl întrebau mereu imigranţii pe Iggie. „Nu te plictiseşti să faci acelaşi lucru la nesfîrşit?”

Iggie mi-a spus ce însemna viaţa unui imigrant în Tokyo, cele opt ore dificile care se scurgeau între indicaţiile pe care le dădeai menajerei şi bucătăresei după micul dejun şi primul cocteil de la 5 şi jumătate. Dacă erai om de afaceri în Japonia, mergeai la birou şi apoi socializai. Uneori erau petreceri cu gheişe atît de lungi, de plictisitoare şi de costisitoare, încît Iggie blestema ziua cînd a plecat din Léopoldville. În fiecare seară, proaspăt bărbierit, ieşea să bea ceva cu clienţii. Primul bar era Imperialul, mahon întunecat şi catifea, cocteiluri cu whisky, un pianist. Mai mergea la Clubul

American, Clubul Presei, International House. Apoi, poate, la alt bar. D.J. Enright, un poet englez care a vizitat oraşul, a făcut o listă cu localurile lui favorite: Barul Renoir, Barul Rimbaud, La Vie en Rose, Sous les Toits de Tokyo şi, mai ales, La Peste.

Dacă nu aveai serviciu, trebuia să umpli cumva cele opt ore. Ce puteai face? Să mergi la Kinokuniya, în Ginza, să vezi dacă au mai primit romane sau reviste noi din Occident, sau la librăria Maruzen, unde găseai cărţi dinaintea războiului despre vieţile unor clerici, care stau pe rafturi de treizeci de ani? Sau la una dintre cafenelele de la ultimul etaj al supermarketurilor?

Să zicem că îţi vine cineva în vizită. Dar de cîte ori îţi duci oaspeţii să vadă marele Buddha de la Kamakura sau sanctuarele închinate shogunilor din clanul Tokugawa de la Nikko – lac roşu cu auriu cocoţîndu-se pe coasta unui deal acoperit cu *Cryptomeria*? Lîngă templele din Kyōto, sanctuarul de la Nikko sau treptele care urcă la statuia lui Buddha de la Kamakura sînt chioşcurile cu suveniruri, vînzătorii ambulanţi de *o-miyagi*. Sînt şi fotografi „la minut” sub o umbrelă roşie, lîngă podul lăcuit care duce la Pavilionul de Aur, alături de o fată ce afişează un zîmbet tîmp, îmbrăcată într-un fel de costum de gheişă, cu faţa vopsită în alb şi părul prins cu un pieptene.

Cît de des poţi suporta să vezi kabuki? Sau, mai rău, trei ore de teatru nō? Cît de des mergi la *onsen*, izvoare termale, pînă cînd ideea de a te relaxa stînd într-o piscină cu apa pînă la piept ajunge să ţi se pară respingătoare?

Poţi să asculţi prelegerile unor poeţi invitaţi la British Council, să mergi la o expoziţie organizată în magazinele de ceramică ori să înveţi ikebana. Dacă eşti femeie în acest mediu al imigranţilor, înveţi ce statut fragil ai. Eşti încurajată să înveţi ceea ce Enright scria că este unul dintre cultele care erau cîndva o artă, dar care fuseseră „umilitor” de mult simplificate, precum ceremonia ceaiului, ce ajunsese să fie din nou la modă.

Pentru că despre asta era vorba: să iei contact cu Adevărata Japonie. „Trebuie să încerc să văd ceva din ţara care a fost cîndva întreagă şi neatinsă”, scrie un călător disperat după ce a petrecut o lună în Tokyo în 1955. A lua contact cu ceea ce este întreg şi neatins înseamnă a ieşi din Tokyo: Japonia începe acolo unde se termină zgomotele oraşului. Ideal ar fi să mergi într-un loc pe care nu l-a mai vizitat niciodată vreun occidental. Aceasta înseamnă că este incredibil de greu să ai parte de nişte experienţe autentice. Această sensibilitate în comparaţie cu alţii este o abilitate

culturală de a-ţi asigura o poziţie avantajoasă. Scrii haikuuri? Faci laviuri? Faci vase de ceramică? Meditezi? Bei ceai verde de bunăvoie?

Contactul cu adevărata Japonie depinde de programul pe care îl ai. Dacă ai la dispoziţie două săptămîni, asta ar însemna Kyōto şi o excursie de o zi pentru a vedea nişte pescari care folosesc cormorani dresaţi să prindă peşte, poate ai timp să dai o fugă pînă într-un sat renumit pentru ceramica sa ori să asişti la ceremonia ceaiului, cu toate gesturile ei lente şi monotone. O lună ar însemna o vizită la Kyūshū, în sudul ţării. Un an ar fi timp suficient să scrii o carte. Zeci de oameni au făcut asta. Japonia – o ţară tare ciudată! O ţară în tranziţie. Tradiţii care dispar. Tradiţii care dăinuie. Adevăruri esenţiale. Schimbarea anotimpurilor. Miopia japonezilor. Dragostea lor pentru detalii. Dexteritatea. Independenţa lor. Caracterul lor copilăros. Impenetrabilitatea lor.

Americanca Elizabeth Gray Vining, care a fost profesoara prinţului moştenitor timp de patru ani şi autoarea cărţii *Ferestre pentru prinţul moştenitor*, scria într-o continuare a volumului despre „numeroasele cărţi despre Japonia scrise de americani a căror inimă le-a fost răpită de cei care cîndva le-au fost duşmani”. Erau şi jurnale de călătorie scrise de englezi: William Empson, Sacheverell Sitwell, Bernard Leach, William Plomer. *E mai bine desculţ* – o carte cu benzi desenate care povesteşte cum este de fapt viaţa în Japonia –, *Aşa-s japonezii*, O *introducere în Japonia*, *Acest pămînt fierbinte*, *Un ceramist în Japonia*, *Patru gentlemeni ai Japoniei*. Un torent de cărţi cu titluri asemănătoare: *În spatele evantaiului*, *În spatele paravanului*, *În spatele măştii*, *Podul eşarfei de brocart*. Mai e şi *Kakemono. Culegere de schiţe ale Japoniei postbelice* a lui Honor Tracy, cu antipatia sa faţă de „tinerii cu părul pomădat şi lipicios şi fetele machiate strident care stau în cerc pe podea, cu o expresie aproape imbecilă pe faţă…”. Enright remarca pe un ton mucalit că avea ambiţia de a face parte din cercul restrîns şi select al oamenilor care au locuit în Japonia şi nu au scris o carte despre ea, în introducerea sa la propria carte pe acest subiect, *Lumea de rouă*.

A scrie despre Japonia înseamnă a fi nevoit să îţi exprimi un dezgust visceral faţă de rujul (occidental) întins pe un chip frumos (oriental), faţă de modurile în care modernizarea desfigurează ţara. Sau încerci să adopţi o abordare amuzantă, ca numărul special al revistei *Life* dedicat Japoniei din 11 septembrie 1964, avînd pe copertă o gheişă în ţinută completă aruncînd o bilă de bowling. Noua ţară americanizată are gustul platitudinii unei *pan*, pîinea albă şi pufoasă ce se făcea în Japonia de la sfîrşitul secolului al XIX-

lea, şi al unui soi de brînză procesată care seamănă incredibil de mult cu săpunul şi care este mai galbenă decît gălbenelele. Faci comparaţie între asta şi gustul înţepător al murăturilor japoneze, ridichile, gura de wasabi din sushi. Astfel, oglindeşti opiniile unor călători de acum optzeci de ani – aceeaşi lamentaţie lirică a lui Lafcadio Hearn.

Ei, aici Iggie a fost diferit. El putea deschide o cutie neagră pentru *bento*[1], lăcuită, cu orezul, prunele murate şi peştele aranjate frumos pe căptuşeala stacojie, pentru gustarea de prînz. Dar seara, împreună cu Jiro şi prietenii lui japonezi, servea chateaubriand la un restaurant de lîngă intersecţia Ginza, unde, pe noile firme de neon, scria Toshiba, Sony, Honda. Iar apoi mergeau la un film de Teshigahara, după care se întorceau acasă, unde mai beau un whisky, cu vitrina cu *netsuke* deschisă şi Stan Getz la gramofon. Viaţa lui Iggie şi Jiro se derula într-o altă Japonie Adevărată.

După douăzeci de ani de începuturi neizbutite şi dificultăţi comparative la Paris, la New York, la Hollywood şi în armată, Iggie locuia acum în Tokyo de mai mult timp decît stătuse la Viena: începea să se simtă aici ca acasă. Cunoştea lumea, făcea ceva cu viaţa lui, cîştigînd destul ca să le ajungă şi lui, şi prietenilor săi. Îi ajuta şi pe fraţii, nepoţii şi nepoatele lui.

Pe la mijlocul anilor 1960 Rudolf era căsătorit şi avea cinci copii. Gisela o ducea bine în Mexic. Iar Elisabeth, la Tunbridge Wells, mergînd la biserică duminica, în pardesiul ei cuviincios, ca să asiste la slujba de la 9.30 dimineaţa, părea o englezoaică autentică. Henk a ieşit la pensie şi citeşte *Financial Times*, sper eu. Celor doi fii ai lor le merge bine. Tatăl meu a fost hirotonit în cadrul Bisericii Anglicane, s-a însurat cu fiica unui vicar, care este istoric, şi a devenit preot la University of Nottingham. Au patru fii – printre care şi eu. Unchiul meu Constant Hendrik (Henry), avocat de succes în Londra, face parte din Serviciul Juridic al Parlamentului, este căsătorit şi are doi fii. Reverendul Victor de Waal şi fratele său Henry sînt englezi în viaţa profesională, vorbind engleza chiar şi acasă; originea lor continentală nu mai este trădată decît de uşoara lor graseiere.

Iggie devenise om de afaceri, genul acela de om, a spus el odată, cu amărăciune, care ar fi fost apreciat de tatăl său. În parte şi pentru că nu mă pricep la bani, eu îl văd la fel ca pe Viktor, marele om de afaceri ascuns în spatele biroului său, cu o carte de poezie pitită printre registrele de contabilitate, aşteptînd cu nerăbdare să se termine ziua de muncă. De fapt, spre deosebire de tatăl său, care ajunsese la faliment de mai multe ori, Iggie s-a dovedit foarte priceput la finanţe. „Ajunge să spun”, scrie el într-o copie

din 1964 a unei scrisori confidenţiale către directorul general al Swiss Bank Corporation din Zürich – folosită ca semn de carte în exemplarul său din *Omul nostru din Havana* –, „că în Japonia am luat-o de la zero şi de-a lungul anilor am reuşit să clădesc o organizaţie cu o cifră de afaceri anuală de peste 100 de milioane de yeni. Avem două sedii în Japonia, unul la Tokyo şi unul în Osaka, cu aproximativ 45 de angajaţi, iar eu sînt vicepreşedinte şi director pe Japonia…”. 100 de milioane de yeni nu era chiar de ici, de colo.

Pînă la urmă, Iggie a ajuns şi el bancher, la o sută de ani după ce bunicul său Ignace a fondat banca de la Viena, lîngă Schottengasse. A devenit reprezentantul Swiss Bank la Tokyo – această *nec plus ultra* a băncilor, mi-a explicat el. Avea acum un birou mai mare – iar în anticamera secretarei era o ikebana cu o crenguţă de pin şi un iris. De la ferestrele sale de la etajul al şaselea putea vedea, spre apus, pînă dincolo de noul peisaj masiv, presărat cu macarale şi antene, al oraşului Tokyo, iar spre răsărit se zăreau pinii Palatului Imperial şi şuvoaiele de taxiuri galbene, mai jos de cartierul Otemachi. Se dezvolta şi pe plan personal. În 1964 avea 58 de ani, purta o cravată cu un nod strîns şi un costum gri-închis, cu o mînă în buzunar, ca în fotografia lui de la absolvire, făcută la Viena. Acum avea fruntea mai înaltă, dar Iggie se cunoştea prea bine ca să nu-şi pieptene părul peste chelie.

Jiro, un bărbat arătos de 38 de ani, îşi începuse o nouă carieră la CBS, negociind aducerea în Japonia a unor emisiuni TV americane. „Şi”, spunea Jiro, „eu am adus în Japonia concertul de Anul Nou de la Viena, difuzat de NHK. Nu voia nimeni! Dac-ai şti cît s-au opus! Ştii cît de mult adoră japonezii muzica vieneză, pe Strauss? Pe Iggie îl mai întrebau taximetriştii: «De unde sînteţi?». El răspundea: «Wien, Austria», iar şoferii se apucau să fredoneze valsul *Dunărea albastră*”.

În 1970, cei doi au cumpărat un teren în peninsula Ito, la vreo sută de kilometri sud de Tokyo, suficient de mare pentru o căsuţă. Într-o fotografie se vede o verandă unde mai stăteau seara la un pahar. Pămîntul dispare din imagine şi, încadrat de bambuşi, se zăreşte un petic de mare.

Au cumpărat şi un loc de mormînt în curtea templului unde se afla şi cavoul familiei unuia dintre cei mai apropiaţi prieteni ai lor. Iggie nu avea de gînd să mai plece de aici.

Iar apoi, în 1972, s-au mutat în cartierul Takanawa, în nişte apartamente dintr-o clădire nouă, aflată într-o zonă bună. „Higashi-Ginza, Shimbashi, Daimon, Mita”, se aude cîntat vocea din metrou, iar apoi „Sengakuji”; te dai jos şi urci spre casă, pe această stradă liniştită care trece pe lîngă

zidurile palatului prinţului Takamatsu. Oraşul Tokyo poate fi foarte liniştit. I-am aşteptat o dată să se întoarcă acasă, aşezat pe balustrada verde şi joasă de vizavi, iar timp de o oră, cît s-a scurs pînă au venit ei, nu au trecut pe acolo decît două bătrîne şi un taxi galben, care mi-a dat speranţe degeaba.

Apartamentele nu erau mari, dar erau plasate foarte convenabil: ei gîndeau în perspectivă. Aveau intrări separate, dar erau unul lîngă altul, iar în dressing exista o uşă comunicantă. Iggie şi-a acoperit cu oglinzi unul dintre pereţii holului şi pe celălalt cu foiţă de aur. Erau acolo un scăunel pe care te puteai aşeza cînd te descălţai şi un Buddha protector adus din cine ştie ce vizită prin Kyōto. Unele dintre fotografiile din Viena au ajuns în apartamentul lui Jiro, iar o parte dintre porţelanurile acestuia erau aranjate pe rafturile lui Iggie. O fotografie a lui Emmy stătea pe micul altar alături de o poză cu mama lui Jiro. Din dressingul lui Iggie, cu biblioteca sa de sacouri, se vedeau grădinile prinţului. Din sufrageria unde se afla vitrina se vedea tocmai pînă în Golful Tokyo.

Iggie şi Jiro îşi petreceau concediile împreună. Veneţia, Florenţa, Paris, Londra, Honolulu. Iar în 1973 au fost la Viena. Era prima dată cînd Iggie se întorcea acolo după 1936.

Iggie îl duce pe Jiro în faţa acelui palat unde se născuse. Merg la Burgtheater, la Sacher, la fosta cafenea a tatălui său. Iar la întoarcere, Iggie ia două hotărîri care au legătură una cu alta. Prima este să îl adopte pe Jiro, acesta devenind Jiro Ephrussi Sugiyama. A doua este să renunţe la cetăţenia americană. L-am întrebat despre această întoarcere la Viena şi despre această întoarcere la cetăţenia sa austriacă, cu gîndul la drumul lui Elisabeth pe Ringstrasse cînd venea de la gară, găsind teii rupţi în faţa casei lor părinteşti. „Nu puteam să-l sufăr pe Nixon” – asta a fost tot ce mi-a spus, prinzîndu-i privirea lui Jiro, iar apoi a schimbat subiectul, îndepărtîndu-se cît a putut de povestea asta.

Asta mă face să mă întreb ce înseamnă a aparţine de un loc. Charles era considerat tot rus cînd a murit la Paris. Viktor a spus că aşa nu e bine, deci a fost rus la Viena timp de cincizeci de ani, apoi austriac, după care cetăţean al Reichului şi, în sfîrşit, apatrid. Elisabeth şi-a păstrat cetăţenia olandeză în Anglia timp de cincizeci de ani. Iar Iggie a fost austriac, apoi american, după care a devenit un austriac care locuia în Japonia.

Eşti asimilat, dar simţi nevoia să pleci în altă parte. Îţi ţii paşaportul la îndemînă. Păstrezi ceva numai al tău.

1. Mîncare japoneză la pachet, servită de obicei într-o cutie specială (n.tr.).

34

Despre lustruire

Prin anii 1970 Iggie a lipit nişte numere micuţe pe *netsuke*, a întocmit o listă cu descrieri şi a cerut o evaluare a lor. Valorau surprinzător de mult. Tigrul era vedeta colecţiei.

Tot acum sculptorii *netsuke*-lor îşi recîştigă numele şi încep să devină oameni cu familii, meşteşugari dintr-un anumit peisaj. Poveştile încep să prindă contur în jurul lor:

> La începutul secolului al XIX-lea, în Gifu trăia un cioplitor pe nume Tomokazu, care era foarte priceput la făcut *netsuke* înfăţişînd animale. Într-o zi a plecat de acasă îmbrăcat subţire, de parcă se ducea la baia publică, şi trei-patru zile nu s-a mai auzit nimic de el. Familia şi vecinii lui erau foarte îngrijoraţi, neştiind ce i s-a întîmplat, cînd deodată el s-a întors. A explicat de ce dispăruse, spunînd că voise să facă un *netsuke* înfăţişînd o căprioară şi se dusese în creierii munţilor, unde a stat pitit, pîndind nişte căprioare, ca să vadă cum trăiesc, fără să pună nimic în gură în tot acest timp. Se spune că a făcut statueta aceea, în care a aplicat ceea ce aflase în munţi… Se întîmpla adesea să treacă o lună sau două pînă cînd termina un *netsuke*…

Cînd mă duc la vitrină, găsesc patru broaşte-ţestoase micuţe care se caţără una pe spatele celeilalte. Mă uit la numărul de pe lista lui Iggie şi văd că este creaţia lui Tomokazu. E făcută din lemn de buxus, în nuanţele unei *caffè macchiato*. Este foarte mică şi a fost cioplită astfel încît, atunci cînd o roteşti în palme, să simţi ţestoasele alunecoase chinuindu-se să se caţere una peste alta, rotunjimi peste rotunjimi peste rotunjimi. Cînd ţin statueta în mînă, ştiu că acest om a studiat nişte ţestoase adevărate.

Iggie a notat întrebările unor specialişti şi ale unor comercianţi care au venit să îi vadă colecţia. De ce se crede că semnătura de pe o piesă de colecţie simplifică lucrurile? Semnătura este începutul unei serii de întrebări de o complexitate bizantină. Liniile sînt trasate autoritar sau sînt ezitante? Din cîte linii este format un caracter? Este încadrat într-un chenar? Dacă da, ce formă are cartuşul? Dar dacă aceste ideograme ar putea fi interpretate şi altfel? Şi, preferata mea, o întrebare de o profunzime aproape scolastică: ce relaţie este între un mare sculptor şi o semnătură urîtă?

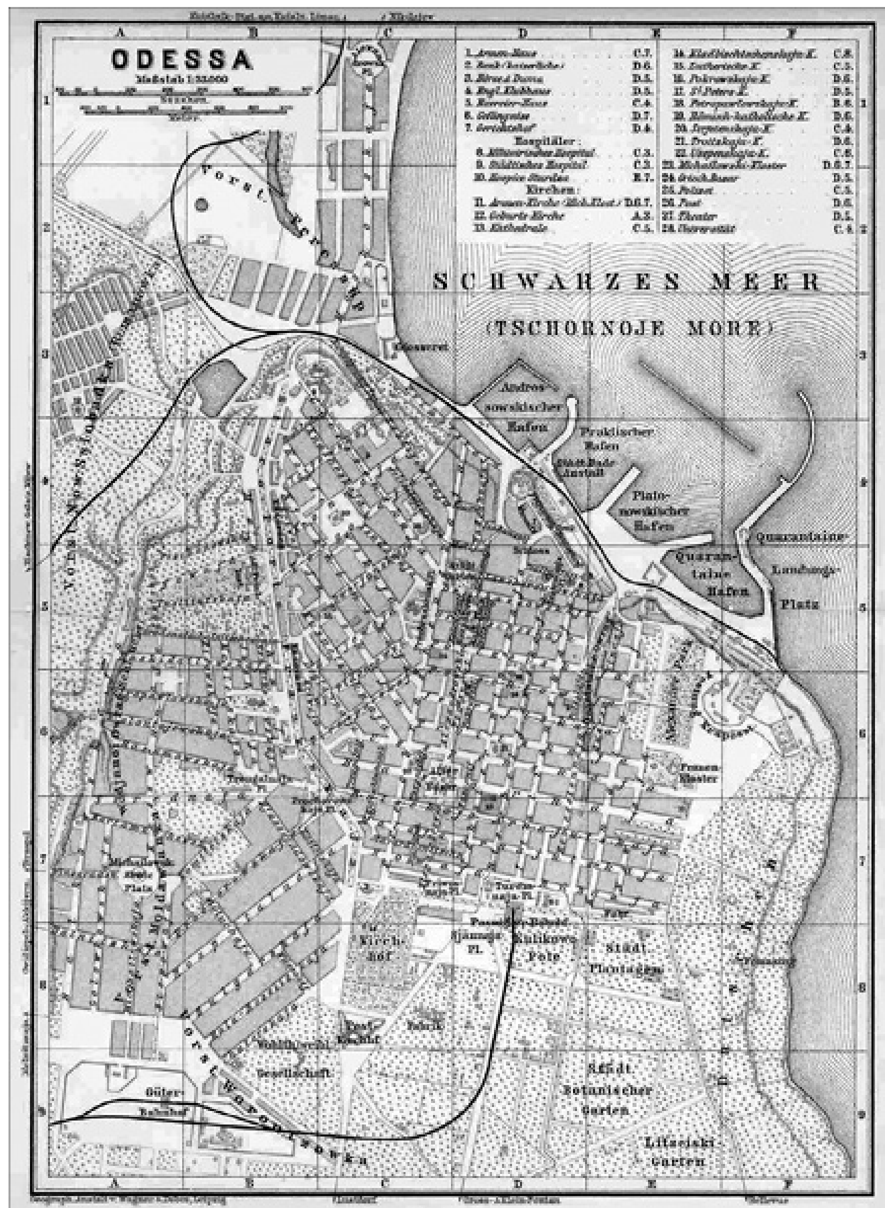
Nu pot face faţă la toate astea, aşa că examinez patina. Iar apoi citesc despre asta:

> Occidentalilor s-ar putea să li se pară că o diferenţă de lustruire depinde doar de reţetă şi de modul de aplicare. În realitate, lustruirea este un proces foarte important în crearea unui *netsuke* reuşit. Aceasta implică mai multe etape – fierbere, uscare şi frecare cu diferite ingrediente şi materiale – care sînt nişte secrete păzite cu străşnicie. O lustruire delicată necesită trei-patru zile de răbdare laborioasă şi atenţie meticuloasă. Luciul gros, bogat, maroniu al statuetelor din tinereţea lui Toyokazu, deşi este frumos, nu eclipsează prin calitate.

Aşa că scot tigrul cu ochi de corn încrustaţi de Toyokazu în tinereţea lui la şcoala Tamba. Acest artist lucra în lemn de buxus, subţire, dar dens, şi era bine-cunoscut pentru impresia de mobilitate pe care o transmiteau animalele sculptate de el. Figurina mea are o coadă vărgată aruncată pe spate. Îl iau cu mine vreo două zile la rînd, iar la un moment dat, ca prostul, îl uit peste notiţele mele, pe rafturile de la etajul al cincilea (Biografie K-S) de la London Library, şi plec să beau o cafea. Dar e tot aici cînd mă întorc, tigrul meu care nu eclipsează, cu ochii lucitori pe faţa ameninţătoare, de un maro bogat. Este ameninţare pură. I-a descurajat pe ceilalţi cititori din bibliotecă ce ar fi intenţionat să se apropie de el.

Coda

Tokyo, Odessa, Londra, 2001-2009

35

Jiro

Iată-mă din nou în Tokyo, urcînd de la staţia de metrou pe lîngă automatele de băuturi izotonice. Este septembrie şi n-am mai fost aici de vreo doi ani. Automatele sînt noi. Unele lucruri se schimbă încet în Tokyo. Încă există cele cîteva case de lemn dărăpănate, cu rufe întinse la uscat alături de blocurile de locuinţe argintii. Doamna X de la restaurantul de sushi curăţă treptele.

Stau la Jiro, ca de obicei. Are 80 şi ceva de ani şi este foarte activ. Merge la Operă, desigur, şi la teatru. Şi cîţiva ani a mers la un curs de olărit, făcînd boluri pentru ceai şi vase mici pentru sos de soia. Jiro lăsase apartamentul lui Iggie neschimbat de cînd murise acesta, cu cincisprezece ani în urmă. Stilourile sînt tot în suportul în care stăteau de obicei şi sugativa a rămas tot în mijlocul biroului. Aici o să stau eu.

Am adus cu mine un reportofon şi ne jucăm cu el pînă ne plictisim, apoi ne uităm la ştiri, bem ceva şi mîncăm nişte pîine prăjită cu pate. Vreau să stau trei zile, ca să-i mai pun întrebări despre viaţa lui alături de Iggie şi să verific dacă nu cumva mi-am amintit eu ceva greşit din povestea *netsuke*-lor. Vreau să mă asigur că am reţinut cum trebuie povestea întîlnirii dintre Iggie şi Jiro, numele străzii pe care au locuit pentru prima dată împreună. Este una dintre acele conversaţii care trebuie să aibă loc, dar îmi fac griji referitor la formalitatea ei.

Din cauza decalajului de fus orar, mă trezesc la 3.30 dimineaţa. Îmi fac o cafea. Mîngîi cu degetele biblioteca lui Iggie, cu vechile cărţi pentru copii de la Viena, operele complete ale lui Len Deighton alături de Proust, încercînd să îmi găsesc ceva de citit. Scot din raft nişte numere vechi din *Architectural Digest*, care îmi plac foarte mult pentru că au reclame fascinante la Chryslere şi whisky Chivas Regal, iar între numerele din iunie şi iulie 1966 găsesc un plic în care sînt nişte documente foarte vechi, ce par oficiale, în rusă. Mă plimb de colo colo prin cameră. Nu sînt sigur că mai pot face faţă şi altor plicuri cu surprize.

Ridic ochii spre tablourile recuperate din palat, care fuseseră în biroul lui Viktor de la capătul coridorului, şi spre paravanul auriu cu crini pe care Iggie l-a cumpărat de la Kyōto în anii 1950. Iau în mînă un vechi bol chinezesc ce are adînc sculptate pe el nişte petale. Inciziile încă păstrează smalţul verde. Probabil că îl ştiu de treizeci de ani, dar tot îmi face plăcere.

Toată camera asta face parte din viaţa mea de atîta timp, încît nu pot să o privesc, să mă distanţez de ea. Nu pot să fac inventarul lucrurilor din această încăpere, cum am făcut în odăile lui Charles din rue de Monceau şi de pe avenue d'Iéna sau în dressingul lui Emmy de la Viena.

Adorm abia cînd se crapă de ziuă.

Întotdeauna micul dejun pregătit de Jiro este delicios. Avem cafea excelentă, papaya şi nişte mici *pains au chocolat* de la una dintre brutăriile din Ginza. Iar apoi tragem aer în piept şi el începe să îmi povestească pentru prima dată despre ziua în care s-a încheiat războiul, spunînd că pe 15 august 1945 el se recupera după o uşoară pleurezie şi se plictisea. Venise la Tokyo să-şi viziteze un prieten şi se întorceau acasă cu trenul de după-amiază care mergea spre Izu. „Nu era uşor să faci rost de bilete de tren, iar pe drum stăteam de vorbă, cînd am văzut nişte femei îmbrăcate în haine foarte colorate. Şi nu ne venea să credem. Nu mai văzusem culori de ani întregi. Apoi am auzit că Japonia capitulase cu cîteva ore mai devreme."

Vorbim despre călătoriile pe care le-am făcut pe urmele istoriei *netsuke*-lor, despre toate locurile pe care le-am colindat. Ne uităm la fotografiile pe care le-am făcut la Paris şi la Viena şi îi arăt o tăietură din ziarul de săptămîna trecută. Un ou Fabergé roz cu auriu în care, cînd îl deschizi, vezi un cocoşel bătut cu diamante, comandat de sora bunicii lui Iggie, Béatrice Ephrussi-Rothschild – tocmai a devenit cel mai scump obiect rusesc scos vreodată la licitaţie. Şi, fiindcă sîntem în fostul apartament al lui Iggie, Jiro deschide iar vitrina şi întinde mîna să scoată un *netsuke*.

Iar apoi îmi sugerează să ieşim în oraş în seara asta. S-a deschis un nou restaurant despre care a auzit numai lucruri bune şi am putea să mergem şi la un film.

36

Un astrolab, o planşetă, un glob

E noiembrie şi trebuie să merg la Odessa. Au trecut aproape doi ani de cînd am început această călătorie şi am umblat peste tot, numai în oraşul de unde a pornit familia Ephrussi nu am ajuns. Vreau să văd Marea Neagră şi să-mi imaginez silozurile de la marginea portului. Şi poate, dacă voi intra în casa în care s-au născut Charles şi străbunicul meu Viktor, voi înţelege. Nu sînt sigur ce voi înţelege. De ce au plecat? Ce înseamnă a pleca? Cred că eu caut un început.

Mă întîlnesc cu Thomas, fratele meu cel mai mic – şi cel mai înalt –, care a venit din Moldova cu taxiul. El cunoaşte foarte bine detaliile conflictului din Caucaz. I-a luat cinci ore ca să ajungă aici. Thomas, care scrie despre Odessa şi vorbeşte rusa, este plictisit de graniţe. A fost reţinut, spune rîzînd că întotdeauna apare întrebarea dacă să dea sau nu mită. Eu îmi fac griji cu vizele; el nu. Nu am mai călătorit împreună de douăzeci şi cinci de ani, de pe vremea cînd eram studenţi şi am făcut un tur al insulelor greceşti. El ştie şi greaca. Era destul de bun pe vremea aceea, îmi amintesc brusc. Andrei, taximetristul moldovean, demarează.

Înaintăm cu dificultate pe la marginea unor cartiere cu blocuri distruse şi fabrici în paragină; ne depăşesc maşini de teren uriaşe cu geamuri fumurii şi nişte Fiaturi vechi, pînă cînd dăm de bulevardele largi ale vechiului oraş Odessa. Nu mi-a spus nimeni, îi zic arţăgos lui Thomas, că e atît de frumos, că trotuarele sînt mărginite de catalpe, că sînt curţi pe care le întrezăreşti prin porţile deschise, trepte joase de stejar, că sînt balcoane. O parte din Odessa este în curs de restaurare, se repară tencuieli, se revopsesc stucaturi, în timp ce alte clădiri se cufundă într-o mizerie piranesiană, cu cabluri încîlcite, acoperişuri deformate, porţi scoase din balamale şi coloane fără capiteluri.

Oprim în faţa Hotelului Londonskaia, un *palazzo* stil Belle Epoque cu marmură şi ornamente aurite de pe bulevardul Primorski. În foaier se aude

în surdină Queen. O plimbare pe bulevard este o încîntare pentru ochi, o paradă de clădiri clasice văruite în nuanţe de galben şi albastru-deschis. Se întinde de o parte şi de alta a Scărilor Potemkin, devenite celebre datorită filmului lui Eisenstein *Crucişătorul Potemkin*. Sînt 192 de trepte cu zece paliere, concepute astfel încît, cînd te uiţi în jos, să nu vezi decît paliere, iar cînd priveşti în sus, să nu vezi decît trepte.

Urc încet treptele. Cînd ajungi sus, trebuie să-i ocoleşti pe vînzătorii ambulanţi agasanţi care încearcă să te convingă să cumperi bonete de marinari sovietici, pe marinarul care cerşeşte cu poezia agăţată de gît şi pe bărbatul costumat ca Petru cel Mare ce îţi cere bani ca să te fotografiezi cu el. În faţă se află statuia ducelui de Richelieu – înveşmîntat în togă –, care a fost guvernatorul acestei regiuni la începutul secolului al XIX-lea, adus aici din Franţa pentru a organiza oraşul. Treci pe lîngă el şi pe sub arcadele unor clădiri aurii, două paranteze perfecte, şi ajungi la Ecaterina cea Mare, înconjurată de favoriţii ei. Timp de cincizeci de ani aici a fost o statuie sovietică, dar acum Ecaterina şi-a recăpătat poziţia de altădată, prin bunăvoinţa unui oligarh local. La picioarele lor se montează acum pavele de granit.

Dacă faci la dreapta cînd ajungi în capul scărilor, promenada trece printre două bulevarde cu castani şi straturi cu flori prăfuite, pînă la acel *punctum* reprezentat de Palatul Guvernatorului, sediul unor partide foarte cunoscute. Este construit într-un stil sobru, doric.

Fiecare privelişte este calibrată. Treci printre tot felul de obiective turistice: statuia lui Puşkin care aminteşte de şederea lui aici, un tun capturat de la britanici în timpul Războiului din Crimeea. Acesta este locul acelor *passeggiate* de la vremea înserării, „plimbările din amurg, bîrfele şi chiar… flirturi fără oprelişte”. Mai sus se află Opera, construită după modelul celei din Viena, unde facţiuni evreieşti şi greceşti ce îi susţineau pe cîntăreţii italieni dintr-o nouă stagiune îşi luau numele acestora – „montecheliştii”, „carrariştii” – şi se luptau. Acesta nu este un oraş construit în jurul unei catedrale sau al unei fortăreţe. Este un oraş elenic de negustori şi poeţi, iar aceasta este agora sa burgheză.

Într-un magazin de vechituri de sub o arcadă cumpăr nişte medalii sovietice pentru copiii mei şi vreo două cărţi poştale din secolul al XIX-lea. Într-una din ele este plină vară, poate iulie, la sfîrşitul secolului. E amiază, căci umbrele castanilor sînt scurte. Promenada era „răcoroasă chiar şi la amiază în arşiţa din toiul verii”, spunea un poet din Odessa. O femeie cu umbreluţă de soare se plimbă pe Promenadă, lăsînd în urmă statuia lui

Puşkin, în timp ce o bonă împinge un landou negru, imens. Se vede domul funicularului care transportă oameni pînă în port şi înapoi. Dincolo de acesta se văd catargele vaselor ancorate în golf.

Carte poştală înfăţişînd promenada din Odessa în 1880. Banca şi casa Ephrussi sînt a doua, respectiv a treia clădire din stînga

Dacă faci stînga în capul scărilor şi te uiţi în jos, vezi Bursa, o vilă corintică în care poţi face afaceri. Acum este Hôtel de Ville şi un banner urează bun venit unei delegaţii belgiene. Este început de noiembrie şi vremea e atît de plăcută, încît mergem pe stradă numai în cămaşă. Trecem pe lîngă nişte conace, apoi pe lîngă hotel, iar a treia clădire este banca Ephrussi – şi, chiar alături, reşedinţa familiei. Aici s-au născut Jules, Ignace şi Charles. Şi Viktor s-a născut tot aici. Dăm ocol clădirii.

Arată jalnic. Stucaturile se desprind în bucăţi mari, balcoanele se scorojesc, heruvimii sînt cam degradaţi. Cînd mă apropii, văd că şi această clădire a fost retencuită, iar ferestrele în mod sigur nu sînt cele originale. Dar sus de tot este un balcon pe care a rămas *E*-ul dublu, blazonul familiei.

Eu ezit. Thomas, care se pricepe la chestii din astea, pătrunde fără teamă pe porţile stricate şi, trecînd pe sub arcadă, intră în curtea din spatele casei familiei Ephrussi. Aici sînt grajdurile, cu podele de piatră închisă la culoare. Este balast, îmi spune el peste umăr, rocă vulcanică din Sicilia adusă cu vapoarele care transportau cereale. Cereale la dus, rocă vulcanică la întoarcere. Vreo zece bărbaţi care beau ceai şi care se opresc brusc din vorbit, un Citroën 2CV pe butuci. Un ciobănesc german, legat în lanţ, latră la noi. Curtea este plină de praf. Sînt trei schipuri pline de cherestea, ipsos şi piatră spartă. El îl găseşte pe maistru, îmbrăcat într-o geacă de piele

lucioasă. „Da, puteţi intra – aveţi noroc, tocmai s-a renovat, totul e nou-nouţ, o frumuseţe, a ieşit foarte bine, ne-am încadrat în timp, treabă de calitate, ce mai! Tocmai am instalat laboratoare noi la subsol, uşi antifoc şi sprinklere.” Urmează birourile. A trebuit să aruncăm tot ce mai era prin casa asta veche, toate erau pline de găuri, nu mai aveai ce să faci cu ele. Să fi văzut cum arăta acum o lună!

Aşa e. Am ajuns prea tîrziu. Pe ce să pun mîna aici, în căsoiul ăsta despuiat? Nu mai are tavane, doar nişte grinzi de oţel şi cabluri electrice. Nu mai are nici podele – doar nişte şape de beton. Pereţii tocmai au fost tencuiţi, la ferestre s-au pus alte geamuri. Nişte schelete metalice au fost înălţate pentru a marca pereţii despărţitori. Scoseseră toate uşile, în afară de una de stejar, care urmează să fie aruncată mîine în schipuri. Nu a mai rămas decît volumul, scara acestor camere, înalte de aproape cinci metri.

Nu mai e nimic aici.

Thomas şi bărbatul în haină lucioasă o iau înainte, vorbind în ruseşte. „Casa asta a fost sediul companiei de navigaţie după Revoluţie. Înainte de asta? Dumnezeu ştie! Acum? Sediul Sanepidului Marinei. De asta am instalat laboratoarele.” Merg repede. Trebuie să mă grăbesc ca să-i ajung din urmă.

Cînd să ieşim în curtea prăfuită, fac cale întoarsă. M-am înşelat. Urc din nou scările şi pun mîna pe balustrada de fontă; fiecare stîlp are în vîrf spicul de grîu înnegrit al familiei Efrussi, grîul care creştea din pămîntul negru al Ucrainei şi datorită căruia s-a îmbogăţit. Iar în timp ce fratele meu mă strigă, eu mă duc la o fereastră şi privesc promenada printre rîndurile duble de castani, aleile prăfuite şi băncile de la ţărmul Mării Negre. Băieţii familiei Efrussi sînt încă aici.

Unele urme sînt fugitive. Membrii familiei Efrussi trăiesc în poveştile lui Isaac Babel, cronicarul evreu al vieţii evreilor din ghetouri. Un Efrussi dă mită ca să intre la gimnaziu înaintea unui student mai capabil, dar mai sărac. Se regăsesc şi în povestirile în idiş ale lui Şalom Alehem. Un om sărac din *shtetl* merge pe jos la Odessa ca să ceară ajutorul bancherului Efrussi. Iar bancherul refuză. Este o vorbă evreiască, *lebn vi Got in Odes* – „a trăi ca Dumnezeu în Odessa”; membrii familiei Efrussi chiar au trăit ca nişte zei pe Zionstrasse.

Mai găseşti urme prin arhive. Mai jos de Operă este Angliiski Klub, Clubul Englez unde tatăl lui Charles, Léon, a fost ales „prin aclamare” primul membru evreu, un gest atît de radical şi de neaşteptat, încît este menţionat în ziar. În acest loc de pe bulevard un negustor nedreptăţit l-a

ameninţat cu pistolul pe Ignace în faţa casei sale, fiind împiedicat de nişte trecători. O donaţie de 500 de ruble contribuie la ridicarea statuii guvernatorului al cărui palat măreţ se înalţă dincolo de Scările Potemkin. Undeva mai jos pe această stradă, între catalpe, dezmoştenitul Stefan, alungat din Viena, tot mai sărac pe lună ce trecea, locuia împreună cu noua lui soţie, amanta tatălui său.

Alte urme sînt mai concrete. După unul dintre pogromuri fraţii Efrussi au înfiinţat un orfelinat. Aici se află Şcoala Efrussi pentru copii evrei, dotată de Ignace în memoria tatălui său, patriarhul, şi finanţată timp de treizeci de ani prin alte donaţii primite de la Charles, Jules şi Viktor. Încă e aici, la marginea unui parc prăfuit, cu cîini agresivi şi bănci distruse – două clădiri scunde, lipite una de alta, de-a lungul liniei de tramvai. În 1892 şcoala înregistrează primirea unei sume de 1 200 de ruble donate de fraţii Efrussi. Conducerea şcolii a cumpărat de la Sankt-Petersburg un astrolab, o planşetă, un glob, o lamă de oţel pentru tăiat sticla, un schelet şi un model demontabil al ochiului uman. De la o librărie din Odessa au cumpărat 280 de cărţi scrise de Beecher Stowe, Swift, Tolstoi, Cowper, Thackeray şi Scott, plătind 533 de ruble şi 64 de copeici. Din banii rămaşi au achiziţionat paltoane, bluze şi pantaloni pentru 25 de băieţi evrei săraci, ca să poată citi *Ivanhoe* sau *Bîlciul deşertăciunilor* fără să tremure, feriţi de praful Odessei.

Praful Parisului din rue Monceau, praful Vienei cînd se construia Ringstrasse: nimic nu se compară cu el. „Praful se aşterne ca un giulgiu atotcuprinzător, gros de şase-şapte centimetri”, scrie Shirley Brooks în *Ruşii din sud* în 1854. „Chiar şi cea mai slabă adiere ridică nori de praf deasupra oraşului, chiar şi pasul cel mai uşor îl răscoleşte, stîrnind mici vîrtejuri dese. Cînd vă spun că sute de trăsuri… trec necontenit în viteză şi că briza mării mătură la fel de necontenit străzile, afirmaţia că Odessa este cu capul în nori nu este o figură de stil.” Era un oraş care încă se construia: „străzi şi magazine unde domnea agitaţia, unde se încheiau afaceri; oameni grăbiţi; case cu o înfăţişare nouă, familiară, ca şi toate celelalte, dar şi un praf îngrozitor, care te înăbuşea…”, spune Mark Twain. Brusc, îmi dau seama că copiii din familia Efrussi cresc înconjuraţi de praf.

Eu şi Thomas stabilim o întîlnire cu Saşa, un universitar mărunţel şi spilcuit, la vreo 70 şi ceva de ani. La colţ se întîlneşte cu un vechi prieten, profesor de literatură comparată, aşa că mergem cu toţii pe jos pînă la şcoală, Tom şi Saşa vorbind în ruseşte, iar eu cu profesorul în engleză, despre International Shakespearian Institute. Cînd ajungem la şcoală, profesorul ne părăseşte şi noi ne aşezăm la o masă la cafeneaua din parc;

cele trei prostituate de la bar se uită la noi în timp ce ne bem cafeaua dulce şi din cînd în cînd încearcă să ne agaţe. Îi spun lui Saşa de ce am venit, că scriu o carte despre – aici mă opresc la mijlocul propoziţiei. Nu mai ştiu dacă această carte este despre familia mea, despre amintiri, despre mine sau despre nişte mici obiecte japoneze.

Îmi spune politicos că şi Gorki colecţiona *netsuke*. Mai bem nişte cafea. Am adus cu mine plicul cu documente pe care l-am găsit în apartamentul lui Iggie din Tokyo, între nişte numere vechi din *Architectural Digest*. Saşa este îngrozit că am adus originalele, şi nu nişte copii, dar mă uit la el cum mînuieşte hîrtiile ca un pianist care se joacă pe clape.

Sînt nişte însemnări despre fiorosul Ignace, cel care a construit palatul, pe vremea cînd era consul în Odessa pentru coroana Suediei şi Norvegiei, o notificare imperială din partea ţarului prin care i se aduce la cunoştinţă că i se permite să poarte o medalie basarabeană, nişte documente de la rabinat. Ăsta e documentul vechi, spune Saşa, l-au schimbat în 1870; ăsta e timbrul, asta e taxa. Uite semnătura guvernatorului, întotdeauna atît de apăsată – uite, aproape că a găurit foaia. Uită-te la adresa de pe ăsta, X colţ cu Y! Este ceva foarte specific Odessei. Asta este o copie întocmită de un funcţionar, scrisul e urît.

În timp ce Saşa răsfoieşte documentele moarte şi ele încep să prindă viaţă în mîinile sale, eu examinez plicul pentru prima dată. Adresa este scrisă de mîna lui Viktor; i-a fost trimis din Kövesces lui Elisabeth în septembrie 1938. Acest pachet de documente a însemnat ceva pentru Viktor şi pentru Iggie. Era arhiva familiei. Le pun cu grijă înapoi în plic.

În drum spre hotel intrăm într-o sinagogă. Evreii din Odessa sînt atît de rupţi de biserică, se spunea, încît îşi sting ţigările de pereţii ei. Lor le este rezervat unul dintre cercurile iadului. Astăzi sinagoga e aglomerată. Se face aici o şcoală organizată de nişte tineri din Tel Aviv. Ei restaurează o parte din clădire, iar unul dintre elevi ne iese în întîmpinare, salutîndu-ne în engleză. Aruncăm o privire înăuntru, nevrînd să îi deranjăm; acolo, în stînga, chiar în faţă, se află fotoliul galben. Este un scaun de Seder, scaunul aleşilor, scaunul special, care se distinge de celelalte.

Fotoliul galben al lui Charles era invizibil în plină lumină. Era atît de evident, încît dispărea cînd era aşezat printre lucrările de Degas şi Moreau şi lîngă vitrina cu *netsuke* din salonul său de la Paris. Este un joc de cuvinte, o glumă evreiască.

Stînd în faţa muzeului unde se află statuia lui Laocoon care se luptă cu şerpii, cea pe care a desenat-o pentru Viktor, realizez cît de mult m-am

înşelat. Am crezut că băieţii au plecat din Odessa ca să studieze la Viena şi la Paris. Am crezut că Charles a pornit în marele tur al Europei ca să-şi lărgească orizonturile, să scape de provincie şi să înveţe despre clasici. Dar tot acest oraş este o lume clasică legănîndu-se deasupra portului. Aici, la o sută de metri de casa lor de pe bulevard, se afla un muzeu cu nenumărate săli pline de antichităţi, artefactele greceşti care au fost scoase la iveală din pămînt atunci, pe măsură ce tîrguşorul se transforma într-un adevărat oraş, dublîndu-şi dimensiunile o dată la zece ani. Bineînţeles că în Odessa erau şi cărturari, şi colecţionari. Doar pentru că Odessa era un oraş plin de praf, de docheri şi de marinari, de fochişti, pescari, scafandri, contrabandişti, aventurieri, pungaşi, în frunte cu bunicul lor Joachim, marele oportunist care locuia în palatul său, asta nu însemna că nu era plin şi de scriitori şi artişti.

Oare aici începe totul, la ţărmul mării? Poate că acel spirit întreprinzător este specific Odessei: căutarea neobosită a unor cărţi vechi, a unor gravuri de Dürer, a unor aventuri în dragoste sau a următoarei afaceri profitabile în comerţul cu cereale. Odessa este cu siguranţă un bun punct de plecare. Poţi să o iei spre est sau spre vest. E un oraş ironic, avid, poliglot.

Este un loc potrivit ca să-ţi schimbi numele. „Numele evreieşti nu sînt plăcute auzului”: aici bunica lor Balbina a devenit Belle şi tatăl lor Chaim a devenit Joachim, iar apoi Charles Joachim. Aici Eizak a devenit Ignace şi Leib a luat numele Léon. Iar Efrussi a devenit Ephrussi. Aici amintirea Berdicivului, acel *shtetl* din estul Ucrainei, la graniţa cu Polonia, unde se născuse Chaim, era zidită sub tencuiala galben-deschis a primului lor palat de pe promenadă. Aici au devenit ei familia Ephrussi din Odessa.

Este un loc potrivit să-ţi pui ceva în buzunar şi să începi o călătorie. Vreau să mă duc să văd cum arată cerul în Berdiciv, dar trebuie să plec acasă. Pe sub castanii din faţa casei caut o castană uriaşă ca să mi-o pun în buzunar. Bat cu piciorul toată promenada de două ori, dar am ajuns cu o lună prea tîrziu şi pentru asta. Nu mai este nici o castană. Sper că le-au cules nişte copii.

37

Galben/Auriu/Roşu

În avion, întorcîndu-mă de la Odessa, mă simt extenuat de toate cîte s-au întîmplat anul ăsta. De fapt, greşesc, sînt aproape doi ani de cînd tot cercetez mîzgăliturile de pe marginile paginilor unor cărţi, scrisorile folosite ca semne de carte, fotografiile unor veri din secolul al XIX-lea, brevetele unor invenţii din Odessa, plicurile găsite în fundul unor sertare, cu puţinele lor aerograme triste. Doi ani de reconstituire a unor itinerare prin tot felul de oraşe, cu o hartă veche în mînă, pierdut.

Am degetele lipicioase de la atîtea documente vechi şi de la praf. Tatăl meu găseşte mereu alte lucruri. Cum poate găsi mereu alte lucruri în apartamentul său minuscul din curtea aceea unde locuiesc preoţi ieşiţi la pensie? Tocmai a găsit un jurnal scris într-o germană ilizibilă din anii 1870 pe care trebuie să îl dau la tradus. Stau cîte o săptămînă într-o arhivă şi nu mă aleg decît cu o listă de ziare necitite, o notiţă ca să-mi amintesc să caut nişte scrisori, un semn de întrebare despre Berlin. Studioul meu este ticsit de romane şi cărţi despre japonism, mi-e dor de copiii mei şi nu am mai făcut nici un obiect din porţelan de luni întregi. Mă întreb ce voi crea cînd mă voi aşeza în sfîrşit la roata mea cu un boţ de argilă.

După cîteva zile în Odessa, am mai multe întrebări decît înainte. De unde a cumpărat Gorki acele *netsuke*? Cum era biblioteca în Odessa în anii 1870? Berdicivul a fost distrus în timpul războiului, însă poate ar trebui să merg şi acolo, ca să văd cum arată. Conrad era din Berdiciv: poate ar trebui să citesc Conrad. A scris ceva despre praf?

Netsuke-le meu în formă de tigru este din Tamba, un sat din munţii aflaţi la vest de Kyōto. Îmi amintesc că acum treizeci de ani am făcut o călătorie cu autobuzul care parcă nu se mai termina, ca să îl vizitez pe un olar bătrîn ce locuia pe o uliţă prăfuită care se căţăra pe coastă. Poate că ar trebui să refac traseul tigrului meu. Trebuie să existe o istorie culturală a prafului.

Carnetul meu este plin de liste peste liste. *Galben/Auriu/Roşu/*Fotoliu galben/*Gazeta* cu copertă galbenă/Palat galben/Cutie de lac auriu/Părul

Louisei de un auriu ca la Tiţian/Renoir: *La Bohémienne*/Priveliştea din Delft a lui Vermeer.

Competentul meu frate a ajuns deja acasă. Pe aeroportul din Praga, unde schimb avionul şi trebuie să-mi omor timpul vreo trei ore, stau cu carnetele mele în faţă – şi o sticlă de bere, apoi încă una –, făcîndu-mi griji cu Berdicivul. Îmi amintesc că Charles, acest dansator plin de graţie, era numit *Le Polonais*, polonezul, atît de fratele său Ignace, cît şi de dandy-ul Robert de Montesquieu, marele prieten al lui Proust. Şi că Painter, primul biograf al lui Proust, a preluat această poreclă şi l-a numit pe Charles barbar şi vulgar. Am crezut că pur şi simplu înţelesese el greşit. Poate că – mă gîndesc eu stînd la bere – voia să sublinieze ceva despre punctul de pornire: Polonia, nu Rusia. Îmi dau seama că, în ciuda entuziasmului meu faţă de reacţiile tactile la Odessa, am uitat de reputaţia sa de oraş al pogromurilor, oraş pe care s-ar putea să-ţi doreşti să îl laşi în urmă.

Şi am fiorul rece al biografiei, senzaţia că trăiesc la marginea vieţii altor oameni fără permisiunea lor. „Renunţă. Las-o aşa. Nu mai căuta şi nu mai aduna lucruri”, îmi spune insistent o voce interioară. „Du-te acasă şi lasă poveştile astea în pace.”

Dar e greu să pleci. Îmi aduc aminte de ezitările din discuţiile mele cu Iggie cînd era bătrîn; ezitări care se transformau tremurînd în tăceri, tăceri ce marcau locuri unde pierduse ceva. Îmi aduc aminte de Charles în faza finală a bolii sale şi de moartea lui Swann şi de felul cum şi-a deschis inima ca pe o vitrină, cum îşi scotea la iveală, pe rînd, amintirile. „Chiar şi atunci cînd nu mai eşti ataşat de lucruri, tot e ceva că ai fost ataşat de ele; pentru că întotdeauna oamenii nu ţi-au înţeles motivele…”. Sînt acele locuri din memorie unde nu vrei să mergi împreună cu alţii. În anii 1960, bunica mea Elisabeth, care scria scrisori cu atîta asiduitate, care predica atît de mult scrisul („Scrie din nou, scrie mai complet”), a ars sutele de scrisori şi bilete pe care le primise de la poetica sa bunică Evelina.

Nu „Pe cine ar mai interesa?”, ci „Nu te apropia de asta. Nu e treaba ta”.

Cînd era foarte bătrînă, nu mai vorbea deloc despre mama ei. Vorbea despre politică şi despre poezia franceză. Nu a pomenit de Emmy pînă cînd nu a luat-o prin surprindere o fotografie care a căzut din cartea ei de rugăciuni. Tata a ridicat-o de jos şi ea, fără să se piardă cu firea, i-a spus că era unul dintre iubiţii mamei sale şi a început să vorbească despre dificultatea acelor aventuri, despre cît de mult simţea ea că o compromit. Iar apoi din nou tăcere. În faptul că a ars toate acele scrisori este ceva care mă pune pe gînduri: de ce ar trebui să fie toate lucrurile limpezite şi scoase la

iveală? De ce să păstrezi lucruri, să-ţi arhivezi intimităţile? De ce să nu laşi treizeci de ani de discuţii să se transforme în cenuşă şi să se risipească în aerul oraşului Tunbridge Wells? Doar pentru că le ai nu înseamnă că trebuie să le transmiţi mai departe. Dacă pierzi nişte lucruri, uneori cîştigi astfel mai mult spaţiu în care să trăieşti. „Nu mi-e dor de Viena”, ar spune Elisabeth, cu o anumită gingăşie în voce. „Suferearn de claustrofobie. Era foarte întuneric.”

Avea 90 şi ceva de ani cînd a spus că primise o educaţie rabinică în copilărie: „I-am cerut voie tatei. A fost surprins”. Vorbea de parcă eu aş fi ştiut deja asta.

Doi ani mai tîrziu, cînd a murit, tata, preot în cadrul Bisericii Anglicane, care s-a născut la Amsterdam şi şi-a petrecut copilăria prin toată Europa, s-a îmbrăcat în sutana lui de un negru benedictin, rabinic, şi a recitat kadişul pentru mama lui în biserica de lîngă casa de bătrîni.

Problema este că în secolul ăsta eu nu mai pot să dau foc la hîrtii. Nu m-am născut în generaţia potrivită pentru a renunţa la ele. Eu mă gîndesc la o bibliotecă în care toate sînt sortate cu grijă în cutii. Mă gîndesc la grija cu care alţii au ars hîrtii, la ştergerea sistematică a unor poveşti, la separarea oamenilor de posesiunile lor, iar apoi a oamenilor de familiile lor şi a familiilor de căminul lor. Şi după aceea de ţara lor.

Mă gîndesc cum cineva verifica o listă pentru a se asigura că aceşti oameni erau încă în viaţă şi locuiau în Viena, înainte de a pune ştampila roşie „Sara” sau „Israel” pe certificatul de naştere. Mă gîndesc, desigur, la toate listele din manifeste cu familiile care trebuiau deportate.

Dacă alţii pot fi atît de grijulii cu lucruri care sînt foarte importante, atunci şi eu trebuie să fiu grijuliu cu aceste obiecte şi poveştile lor. Trebuie să fac totul ca la carte, să mă întorc şi să verific totul din nou, să refac traseul.

„Nu crezi că *netsuke*-le astea ar trebui să rămînă în Japonia?”, m-a întrebat serioasă o vecină din Londra. Şi descopăr că tremur în timp ce răspund, pentru că asta chiar contează.

Îi spun că sînt o mulţime de *netsuke* în toată lumea, aşezate frumos în tăviţe căptuşite cu catifea, în vitrinele comercianţilor de pe lîngă Bond Street sau Madison Avenue, Keizersgracht ori Ginza. Apoi deviez puţin pe Drumul Mătăsii, iar după aceea pe urmele monedelor lui Alexandru Macedon, care încă circulau în Hindukuş în secolul al XIX-lea. Îi povestesc despre călătoriile mele prin Etiopia, însoţit de partenera mea de viaţă, Sue,

şi îi spun cum am găsit un vechi vas chinezesc prăfuit la un tîrg şi am încercat să aflu cum ajunsese acolo.

Nu, îi răspund. Obiectele au fost întotdeauna transportate, vîndute, date la schimb, furate, recuperate şi pierdute. Oamenilor li s-au oferit întotdeauna daruri. Contează cum spui tu povestea lor.

Mi se pune adesea şi întrebarea complementară: „Nu-i aşa că nu-ţi place cînd vezi că rămîi fără tot felul de lucruri din atelierul tău?”. Ei bine, nu. Îmi cîştig pîinea renunţînd la obiecte. Dacă eşti un om care creează obiecte, ca mine, speri ca ele să-şi croiască drum în lumea asta şi să aibă o viaţă cît mai lungă.

Obiectele au povestea lor. Dar şi poveştile sînt un fel de obiecte. Poveştile şi obiectele au ceva în comun, o patină. Credeam că am înţeles asta clar acum doi ani, înainte să încep, însă nu mai sînt sigur cum funcţionează. Poate că patina implică un proces de uzare pentru ca esenţialul să iasă la lumină, aşa cum o piatră cu striaţii care ajunge în rîu pare că nu va putea fi erodată, aşa cum la acest *netsuke* înfăţişînd o vulpe abia se mai disting botul şi coada. Dar pare să aibă şi un efect sumator, aşa cum o mobilă de stejar arată mult mai bine după ce capătă lustrul multor ani, aşa cum lucesc frunzele moşmoanei mele.

Scoţi un obiect din buzunar, îl aşezi în faţa ta şi începi. Începi să spui o poveste.

Cînd le iau în mînă, mă surprind căutînd semnele de uzură, micile crăpături care merg de-a lungul fibrei unora dintre fildeşuri. Nu e drept să îmi doresc ca fisura acestor luptători – un talmeş-balmeş de membre de fildeş prinse în încleştare – să fi fost cauzată de faptul că *netsuke*-le a fost scăpat din mînă pe covorul auriu al lui Charles, cu cele patru vînturi, de un personaj celebru (un poet, un pictor, Proust) într-un moment de mare entuziasm de *fin-de-siècle*. Sau ca praful adînc impregnat sub aripile unui greier care se odihneşte pe o coajă de nucă să se fi adunat acolo în interiorul unei saltele vieneze. Probabil că nu aşa s-a întîmplat.

Ultimul sanctuar al colecţiei este în Londra. Victoria and Albert Museum renunţă la unele dintre vechile vitrine pentru a face loc unor exponate noi. Cumpăr şi eu o vitrină.

Pentru că munca mea de olar este considerată minimalistă – şiruri de vase de porţelan de un gri-albăstrui pal –, se presupune că soţia mea şi cei trei copii pe care îi avem locuiesc într-un fel de templu închinat minimalismului, poate cu o duşumea de ciment sau un perete de sticlă şi nişte mobilă daneză. Ei bine, nu e cazul. Locuim într-o casă edwardiană de

pe o stradă londoneză plăcută, cu platani în faţă şi cu un hol în care se aflau – în dimineaţa asta – un violoncel şi un corn francez, nişte cizme, un fort de lemn cu care se jucau băieţii cînd erau mai mici şi pe care de trei luni tot vrem să îl donăm unui magazin ce vinde articole în scop caritabil, un morman de haine şi încălţări şi Ella, bătrîna noastră căţeluşă, pe care o iubim foarte mult – dincolo de hol totul e un haos. Însă vreau ca cei trei copii ai noştri să aibă şansa de a ajunge să cunoască *netsuke*-le aşa cum le-au cunoscut copiii aceia acum o sută de ani.

Aşadar, cu mari eforturi, tîrîim în casă această vitrină. Ne muncim patru dintre noi şi înjurăm o grămadă. Are peste doi metri înălţime şi este din bronz, cu baza de mahon. Are trei rafturi de sticlă. Abia cînd este fixată de perete îmi amintesc de colecţiile din copilăria mea. Aveam tot felul de oase, o blăniţă de şoarece, scoici, o gheară de tigru, o piele solzoasă de şarpe, pipe de argilă şi valve de stridii, precum şi bănuţi din perioada victoriană găsiţi în timpul săpăturilor arheologice pe care eu şi fratele meu John le-am început într-o vară în Lincoln, acum patruzeci de ani, delimitînd perimetrul cu sfoară – pînă cînd ne-am plictisit. Tata era cancelar al catedralei şi noi locuiam chiar în dreptul uriaşei sale ferestre gotice dinspre răsărit, în Cancelarie, o casă medievală cu o scară în spirală şi o capelă la capătul unui coridor foarte lung. Un arhidiacon mi-a dat mie colecţia lui de fosile pe care le dezgropase în Norfolk cînd era copil, în epoca edwardiană, unele încă avînd scrise pe ele data şi locul unde fuseseră găsite. Cînd aveam 7 ani, se făcea curat în biblioteca de la catedrală şi aşa m-am ales cu o vitrină de mahon – prima mea vitrină –, care îmi ocupa jumătate de cameră şi în care îmi tot aranjam şi îmi rearanjam obiectele, răsuceam cheia şi îi deschideam uşiţa la cerere. Era un fel de *Wunderkammer*, lumea mea de obiecte, istoria secretă a atingerilor.

Cred că vitrina pe care am adus-o va fi un loc bun pentru *netsuke*. Am aşezat-o lîngă pian şi am lăsat-o descuiată, pentru ca cei mici să poată deschide uşiţa dacă vor.

Aranjez în vitrină o parte dintre *netsuke* – lupul, moşmoana, iepurele cu ochi de chihlimbar şi încă vreo zece –, iar mai tîrziu, cînd arunc o privire, observ că cineva a umblat cu ele. Un şobolan care doarme încovrigat fusese împins mai în faţă. Deschid uşiţa de sticlă şi îl iau în mînă. Îl pun în buzunar, trag cîinele mai în faţă şi plec la muncă. Am de făcut nişte vase.

Povestea *netsuke*-lor continuă.

Mulţumiri

Cartea de faţă a avut o gestaţie lungă. Am spus această poveste pentru prima dată în 2005 şi le mulţumesc celor trei oameni, Michael Goldfarb, Joe Earle şi Christopher Benfey, care m-au îndemnat să mă opresc din vorbit şi să mă apuc de scris.

În primul rînd, vreau să-i mulţumesc fratelui meu Thomas pentru toate încurajările sale, pentru ajutorul concret pe care mi l-a oferit şi pentru că mi-a fost alături. Unchiul meu şi mătuşa mea, Constant şi Julia de Waal, m-au susţinut foarte mult pe tot parcursul acestui proiect. Mulţumesc tuturor celor care m-au ajutat cu documentarea şi traducerea, în special Georginei Wilson, lui Hannah James, Tom Otter, Susannah Otter, Chantal Riekel şi Aurogeetei Das. Dr. Jo Catling de la University of East Anglia mi-a fost de un real folos cu studiul său despre documentele Rilke/Ephrussi şi Mark Hinton de la Christie's m-a ajutat foarte mult la descifrarea semnăturilor de pe *netsuke*. Carys Davis, managerul atelierului meu, a avut grijă să nu fiu deranjat şi a fost un interlocutor nemaipomenit zi de zi.

Aş vrea să îmi exprim mulţumirile faţă de Giselle de Bogarde Scantlebury, regretata Marie-Louise von Motesiczky, Francis Spufford, Jenny Turner, Madeleine Bessborough, Anthony Sinclair, Brian Dillon, James Harding, Lydia Syson, Mark Jones, A.S. Byatt, Charles Saumerez-Smith, Ruth Saunders, Amanda Renshaw, Tim Barringer, Jorunn Veiteberg, Rosie Thomas, Vikram Seth şi Joram ten Brink. Le sînt profund recunoscător şi Martinei Margetts, lui Philip Watson şi Fionei MacCarthy – toţi au crezut pînă la capăt în această carte.

Mulţumesc personalului de la London Library, National Art Library din cadrul Victoria and Albert Museum, British Library, Cambridge University Library, Courtauld Institute, Goethe Institut, Musée d'Orsay, Luvru, Bibliothèque Nationale, Biblioteca Naţională din Tokyo, Israelitische Kultusgemeinde, Societatea „Adler" din Viena. Dintre cei din Viena, aş dori să le mai mulţumesc lui Sophie Lillie pentru toată munca sa de pionierat în domeniul restituirii, Annei Staudacher şi lui Wolf-Erich Eckstein de la Israelitische Kultusgemeinde, lui Georg Gaugusch şi Christopher Wentworth-Stanley pentru că m-au ajutat cu genealogiile, precum şi lui Martin Drschka de la Casinos Austria pentru că m-a primit cu atîta ospitalitate în Palais Ephrussi. La Odessa, Mark Naidorf, Anna Misiuk şi Alexander (Saşa) Rozenboim mi-au servit drept ghizi pe parcursul unei etape din istoria familiei Efrussi.

Felicity Bryan este cel mai minunat agent literar şi m-a încurajat foarte mult. Vreau să îmi exprim recunoştinţa faţă de ea şi colegii săi de la Felicity Bryan Agency, precum şi faţă de Zoe Pagnamenta şi întregul personal de la Andrew Nurnberg Associates. De asemenea, aş vrea să le mulţumesc lui Juliet Brooke şi Kate Bland de la Chatto. Jonathan Galassi de la Farrar, Straus and Giroux m-a susţinut foarte mult încă de la început.

Am fost copleşit de atenţia, implicarea şi imaginaţia celor doi redactori ai mei. Clara Farmer de la Chatto mi-a scris ca să mă întrebe dacă am terminat cartea. Ea şi Courtney Hodell de la FSG au făcut posibilă apariţia acestei cărţi şi le sînt profund îndatorat amîndurora.

Mai presus de toate vreau să îmi exprim dragostea şi recunoştinţa faţă de regretata mea bunică Elisabeth şi regretatul ei frate Iggie, mama mea, Esther de Waal, tatăl meu, Victor de Waal, şi Jiro

Sugiyama.
Nu aş fi putut scrie această carte fără generozitatea şi susţinerea soţiei mele, Sue Chandler. Ea le este dedicată copiilor noştri, Ben, Matthew şi Anna.